Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș

Istoria literaturii române

Poezia

Teologie pentru azi
București
2020

Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș

Istoria literaturii române

(O perspectivă critică ortodoxă)

Partea întâi

POEZIA

Vol. I

Începuturi. Psaltirile. Sfântul Dosoftei, Miron Costin...

Teologie pentru azi
București
2020

Mulțumesc soțului meu, Părintele Dorin Octavian Picioruș, pentru iubirea, încurajarea și toată susținerea pe care mi le acordă întotdeauna și fără de care nu aș fi făcut nimic.

O evaluare, pe planul cultural-istoric concret, a influenței exercitate de vechea tradiție lingvistică și literară, în special asupra constituirii limbajului metaforic al poeziei și asupra definirii geniului expresiv al scriitorilor moderni, rămâne – după câte știm – în întregime de făcut.

Rosa del Conte[1]

Literatura și chiar istoria literaturii nu pot fi imaginate în afara religiei [...] a spiritului religios, a misterului, a misticii, a revelației și a altor noțiuni care [...] sunt comune celor două domenii.

Mircea Anghelescu[2]

---

[1] *Eminescu sau despre Absolut*, ediția a II-a, îngrijire, traducere și prefață Marian Papahagi, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, postfață de Mircea Eliade, cu un cuvânt pentru ediția românească de Rosa del Conte, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 281.

[2] Mircea Anghelescu, *Clasicii noștri*, Ed. Eminescu, București, 1996, p. 221.

Eseu asupra evoluției literaturii române, de la tradiția bizantin-ortodoxă la modernism

Lucrarea de față și-a propus să fie o istorie a literaturii române, din perspectivă critică *ortodoxă*, înțelegând aceasta ca o *mai dreaptă* cunoaștere a literaturii române – în raport cu ceea ce s-a realizat în trecut –, prin implicarea în discuție a tradiției literare și spirituale vechi, dar nu în mod arbitrar, ci cu juste măsuri și argumente, cu seriozitate și responsabilitate.

Această istorie literară urmărește să ofere o perspectivă realistă și critică, totodată, asupra organicității literaturii române, a continuității ei de-a lungul istoriei, studiind zonele de interferență (destul de întinse) ale literaturii române moderne (începând cu epoca preromantică) cu literatura veche, cu spiritualitatea și cultura noastră tradiționale. O inițiativă care, pe cât este de firească, tot pe atât a fost de imposibil de săvârșit, până la studiile pe care le-am inițiat, din varii motive, obiective și subiective.

Însă, dacă vrem să fim corecți și să purcedem cu obiectivitate la descoperirea modernității literaturii românești, trebuie să începem…cu începutul. Adică nu de la modernitate, ci de la a stabili, cât mai exact cu putință, dimensiunea tradițională a acestei literaturi. Atunci când se va determina care e matca în care curge arta literară românească, se vor putea discerne și

numărul, și calitatea, și impactul influențelor înnoitoare: de la umanism până la postmodernism. Și aceasta fără a mai avea sentimentul că umblăm pe nisipuri mișcătoare și că fiecare epocă istorică își impune optica critică în conflagrație cu stabilimentele anterioare.

Ceea ce se revendică adesea din literatura modernă reprezintă, de fapt, numai suprafața de genuri și forme literare. Acestea încep, din perioada prepașoptistă și pașoptistă, să se sincronizeze cu Occidentul. Dar nu același lucru se întâmplă și cu adâncurile de cugetare și mentalitate, moștenite din vechime. Adesea, în gândirea nouă se vădesc reflexiile spiritualității străvechi. Cugetarea tradițională nu poate fi dizolvată la prima clătinare – chiar mai serioasă – de vânt ideologic. Formele literaturii sunt cele care fluctuează, în funcție de climatul socio-istoric, de influențe culturale și mentalități seculare. Fondul ei, însă, nu poate fi fluctuant, temeliile acesteia nu pot fi labile.

Acestor temelii încercăm să le descoperim esența ideatic-vizionară. Ele aparțin, în cazul literaturii noastre, pentru un ochi pătrunzător și onest, spiritualității și culturii bizantin-ortodoxe. Ele vin – și împrumutăm cuvintele Zoei Dumitrescu-Bușulenga, pentru că ne oferă o sinteză binevenită a fenomenului literar românesc – :

> „din același Bizanț care pe toți ai acestei lumi ne-a călăuzit și ne-a înrâurit. [...]
>
> Și dacă în cadrul culturilor medievale atât de înrudite ale sud-estului prin impactul comun al Bizanțului,

românii au dat bolțile lor specifice în arhitectură, izvoadele lor în pictura miniaturală și în cea monumentală, broderiile lor sau cântările psaltice de unică frumusețe, cu dulceața bucuriilor ori mâhnirilor duhovnicești, atunci în literatură să fi rămas oare ei mai prejos decât în tărâmul celorlalte arte, adică *mai întârziați* din punctul de vedere al producerii valorilor de limbă și literatură? [...]

Dar cercetătorii români și străini sunt de acord că manuscrisele slavone înseși poartă de timpuriu *pecetea minții românești*. [...] Mintea intelectualilor timpului, cu precădere clerici, lucra, mlădiindu-și și perfecționându-și necontenit mijloacele de expresie, în slavonă ca și în română (ba chiar, uneori, în greacă...) [...].

De aceea, chiar de la apariție, scrierile în românește, traduceri ori originale, se bucură de o limbă viguroasă și spornică, având un potențial expresiv notabil, decelabil chiar de la primul nivel al lecturii. [...]

Căci nu generalitatea reflecțiilor umaniste ale occidentului european te izbește în nucleele literare din textele noastre de început, ci o necontenită relatare a unor fapte specifice, revelatorii pentru o anumită condiție umană. [...]

Abia mai e nevoie de un adaos de ficțiune și de o brumă de generalizare pentru ca literatura să se nască. Iar limba capătă sonurile gravității și solemnității ori răsfrângeri polemice, după caracterul precumpănitor al relatărilor.

O pietate adâncă, dar rațională se desprinde din paginile mult răsfoite ale scrierilor canonice[3] și omiletice[4], o judecată dreaptă și încrezătoare într-o justiție imanentă [de fapt, într-o justiție transcendentă care se răsfrânge în imanent] răsare din orice rând pus pe pergamente.

Nestatornicia lucrurilor lumii se echilibrează printr-o nădejde moderată într-un viitor mereu crezut mai luminos în pofida realității grele.

Umaniștii istorici ori prelați, dieci[5] ori voievozi se supun vremii, adică necesității istorice, într-un fel de înțelepciune specifică în care se amestecă eroicul fatalism al dacilor, spiritul moderat al acțiunii romane, precum și urmele isihasmului bizantin.

Sinteza teologic-filosofică literară a acestei atitudini o va înfățișa acel monument literar edificat de Neagoe Basarab în *Învățăturile către fiul său Theodosie*...”[6].

Se spune adesea că poporul român s-a născut creștin și că limba română s-a păstrat, și-a conservat caracterul latin și s-a ctitorit ca limbă cultă, în Biserică. Nu se remarcă însă și faptul

---

[3] Se referă, în general, la scrierile recepte/ acceptate în Biserica Ortodoxă și, în special, la cărțile Sfintei Scripturi.

[4] Cărțile de predici ale Sfinților Părinți.

[5] Diac = copist, cărturar, cântăreț bisericesc.

[6] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Cuvânt înainte* la *Crestomație de literatură română veche*, vol. I, coordonatori I. C. Chițimia și Stela Toma, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p. 6-9.

că, totodată, literatura română s-a născut tot în Biserica Ortodoxă, ca și sau odată cu limba română, nu în afara ei, și că nu a părăsit-o in integrum niciodată. Acest lucru e confesat de operele literare înseși. Dar multe dintre studiile literare susțin – adesea cu vehemență – contrariul, anume că nu avem, în literatura noastră, medievală și modernă – între scriitorii mari – decât neoclasici, umaniști, iluminiști, platonicieni sau neoplatonicieni, nihiliști...

Discuțiile asupra operelor literaturii române s-au purtat, în general, venind către ele pe un traseu al ideilor culturale propagate în ultimele două secole:

> „Exegeții poeziei române din deceniile 4-6 ale secolului trecut au pornit de la trăsăturile romantismului european spre analiza propriu-zisă a poeziilor. Iar atunci când atenția îți e orientată, descoperi mai ușor, supralicitând, latențele. Trebuie însă denunțată această eroare, căci ea a generat la rându-i alte erori”[7].

Din păcate, s-a format o tradiție critică, obsedată de a impune în mentalitatea publică un construct cultural în mod artificial creat, care se perpetuează până în zilele noastre:

> „poezia lui Vinea, cea a lui Fundoianu și chiar a lui Voronca din anii ’20 nu justifică nici pe departe – cum am

[7] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1982, p. 61.

mai spus – denumirea de *modernism extremist* pe care au impus-o, cu câteva decenii în urmă, istoricii literari, ce veniseră la întâlnire doar spre a confirma teoria generală a avangardei”[8].

Nu o cercetare critică a textelor literare a condus la concluzia unui profil care ar fi trebuit să fie atent conturat al literaturii române, ci ideea preconcepută a ceea ce, în anumite cercuri, s-a dorit și se dorește să fie și să exprime cultura și literatura română este cea care a determinat viziunea critică asupra literaturii și principalele direcții hermeneutice.

Iar primul amendament al acestei constituții culturale care domină concepția critică este următorul: cultură europeană nu există cu adevărat decât în Occident și o cultură română modernă nu se poate naște decât sub auspicii occidentale: *Ex Occidente lex et lux, ex Oriente…nihil*[9]...

În lucrarea noastră, vom privi sub lupă textele în sine, pentru a evita dubiile sau acuzația de imprimare silită a unei hermeneutici inadecvate.

Acel joc sclipitor de suprafață, de forme și genuri literare, pare să tragă literatura română și s-o integreze, treptat dar integral și definitiv, începând cu pașoptismul, în apele modernismului și postmodernismului *pur*, de inspirație vest-

---

[8] Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, Ed. Cartea românească, București, 2008, p. 165.

[9] În limba latină: Din Occident [au venit] legea și lumina, [pe când] din Orient...nimic.

europeană sau (într-o măsură mai mică, în ultima vreme) americană. Se ignoră, însă, uneori intenționat, abisurile psihologice și spirituale ale scriitorilor născuți aici și care nu pot fi recolajate ca o simplă lucrare postmodernistă. Imprimările din suflet nu se șterg și nu se repictează nici cu pensula, nici cu alt instrument, oricât de fantastic. Influența culturală și literară vest-europeană are rolul ei benefic și aportul ei semnificativ la formarea literaturii și a culturii noastre moderne, dar numai privită în orizontul și în matricea sa stilistică european-răsăriteană și bizantin-ortodoxă, literatura română are continuitate și nu este un puzzle haotic.

Într-o ambianță a unor idei culturaliste preconcepute, adevărate forme fără fond – nu pentru că nu exista absolut niciun fond, ci pentru că nu era cel care trebuia pentru noile forme anvizajate – s-a început construcția unui edificiu solid, al instituției critice care trebuia să susțină intrarea noastră literară în Europa occidentală, cu orice preț, chiar cu prețul pierderii oricărei tradiții și identități. Preț care, de altfel, mi se pare a reprezenta o deducție cu totul exagerată a criticilor noștri literari, întrucât nu cred că Europa/ Occidentul ni l-a cerut sau ni l-ar cere vreodată. Grecia și Bizanțul fac parte din moștenirea cultural-spirituală fundamentală a Europei.

În schimb, critica noastră a decis că, în perspectiva modernizării, prima care trebuia să cadă, care trebuia demolată în acest proces, era tradiția religioasă și, mai ales, cea ortodoxă. Ulterior, comunismul n-a făcut decât să treacă la proba practică. Susținerea unui fundament spiritual răsăritean al culturii ro-

mâne ar fi însemnat, în viziunea criticilor, construirea modernității pe o altă fundație decât exclusiv cea de tip occidental, și acest lucru nu trebuia deconspirat.

Mi se pare, însă, că aici e vorba de o mare neînțelegere și, în primul rând, de o predispoziție spre nihilism a unei majorități covârșitoare a exegeților noștri, care a determinat accentuarea maximalistă a anumitor aspecte privind occidentalizarea. Sunt absolut convinsă că Brâncuși, Ionescu sau Eliade, dacă ar fi rămas în România, ar fi fost priviți, în definitiv, ca protocroniști, primitiviști sau arhaizanți, ca inadaptați sau ca practicând o religiozitate subversivă sau periculoasă, neinteresantă pentru mișcarea generală de modernizare a culturii noastre, motiv pentru care ar fi fost minimalizați (probabil până la excludere sau insignifianță) de critica modernistă, la noi. În vreme ce în Occident opera lor a fost salutată cu entuziasm, pe bună dreptate. Cred că ar fi suficient să ne amintim indignarea lui Lovinescu față de opera dramatică a lui Caragiale ori a lui Negoițescu și Manolescu față de caracterele romanelor lui Călinescu, pe motiv că nici unul, nici celălalt nu construiesc personaje „sincronizate”, ceea ce mi se pare absurd.

Exegeții noștri trăiesc într-o stare de panică apocaliptică falsă, inventând de multe ori, cred eu, pretinse exigențe ale Occidentului, între care nihilismul creatorului de literatură sau artă e pe primul loc. Ei exhibă permanent o vanitate rănită, pentru motivul că România nu se află pe hartă în vestul Europei, asemănătoare cu cea a protocroniștilor care ar vrea ca istoria lumii să înceapă cu dacii. Și unii și alții sunt la fel de utopici...

Viziunea primară a scriitorilor noștri asupra literaturii este una bizantin-ortodoxă, fie că vrem, fie că nu vrem. Și aceasta chiar dacă acceptăm teza că vorbim, cu adevărat, despre literatură – ca intenționalitate –, numai începând cu pașoptismul – deși pașoptiștii rejectează mereu propria capacitate de profesionalizare a scrisului, respingând atribuirea statului de scriitori.

Discutând însă în termeni generici, primii noștri scriitori și poeți moderni (preromantici și romantici) au conștiința tradiției și a continuității cultural-spirituale, și nu a rupturii sau a singularității. Nici măcar Eminescu nu are în vedere ideea unicității sale personale sau a epocii sale, la scara istoriei (a se vedea *Epigonii*), ba dimpotrivă, deposedează constant epoca sa modernă de o perspectivă superioristă/ elitistă.

Scriitorii pașoptiști nu cunosc sentimente adverse față de religie sau față de interconexiunea dintre credința lor religioasă și literatură. Ei nu dau senzația unei discrepanțe sau disocieri între viziunea ortodoxă asupra lumii și a existenței (cu tot aerul revoluționar al tinerei generații exhibat în contra inerției tombaterei[10]) și nevoia de a crea o literatură națională. Dimpotrivă, ei asociază datele spirituale ale cugetării vechi – constitutivă ființei și viziunii lor – cu imperativul literar. Pentru pașoptiști, poezia e o profeție a unor timpuri noi și fericite. Doar Eminescu are o problemă cu optimismul futurist…

---

[10] Tombatera era, în trecut, un acoperământ pentru cap sau îmbrăcăminte de modă orientală. La figurat, înseamnă: *un om cu idei învechite*. Etimologia cuvântului se stabilește de la τόν πατέρα (*pe tată*; Ac. sg.), cu sensul de: *a-l imita pe tată (pe părinți, pe cei bătrâni)*.

Literatura este însă percepută, în începuturile sale moderne, în secolul al XIX-lea, ca un instrument *epocal*: ca o paradigmă a dezvoltării cultural-spirituale a poporului, specifică epocii. Minţile cărturare ale neamului nu sesizează în literatură decât un instrument al vremii, necesar pentru emancipare şi evoluţie. De aceea nici nu apare vreun conflict între literatură şi religie. Nici nu se pune problema disocierii sau a polemicii între cele două. Ortodoxia este intrinsecă fiinţei neamului şi literatura lui o ilustrează.

De altfel, secolul al XIX-lea literar – interpretat textual – este profund retrospectiv, în ciuda presiunii, a şarjelor care încearcă schimbarea la faţă a României după chipul şi asemănarea Apusului, fără a face să funcţioneze întotdeauna, din păcate, o distilerie valorică în privinţa a ceea ce primim din Apus.

Mai bine-zis, acest conflict religie-cultură nu va apărea niciodată în literatura română, ilustrat printr-o operă monumentală. Conflictul va fi identificat însă, în mod artificial, va fi mult exacerbat de către unii dintre critici, mai ales în secolul al XX-lea. Sau, chiar dacă nu e presupus un conflict, cel puţin dimensiunea spiritual-religioasă a literaturii este evaluată întotdeauna depreciativ în critica noastră. Şi aceasta nu numai de către socialişti sau modernişti, ci şi (din păcate) de către un spirit conservator ca Nicolae Iorga, spre exemplu, pentru care *Didahiile* Sfântului Antim şi *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir, spre exemplu, nu au nicio valoare literară.

De altfel, sistemele „tradiţionaliste” ale lui Garabet Ibrăileanu sau Iorga nu se preocupă să determine un profil al

tradiției literare românești, ci se concentrează, mai degrabă, asupra impunerii de direcții.

De fapt, de la Maiorescu până la „epoca de aur" a comunismului, toată lumea trasează direcții, făurește programe, atât în poezie, cât și în proză (deși nu întotdeauna scopurile didactice trebuie interpretate negativ). Scriitorii înșiși concep articole, eseuri programatice despre cum trebuie să fie literatura, de multe ori lăsând demonstrația literară (literatura propriu-zisă) pentru mai târziu, fără a o mai împlini vreodată. Fiindcă adesea nu pot să-și împlinească propriile deziderate sau nu le respectă (parțial sau integral). Ori, odată cu schimbarea climatului politic, recurg la o metamorfoză dramatică de viziune literară, părăsind foarte ușor crezurile modernist-avangardiste pe care anterior le proclamaseră în mod fulminant.

Urmărirea cu fidelitate a programelor literare în hermeneutica pe care avem a o întreprinde este, de aceea, începând cu simbolismul, cu Macedonski mai cu seamă, o eroare fatală pentru acuratețea și onestitatea demersului critic. Poezia lui Macedonski e wagneriană numai în teorie (nici măcar nu e o anticipare a ei, în vreun fel). La fel și avangardismul liricii lui Ion Vinea sau al celei a lui Ilarie Voronca, spre exemplu, sunt simple pretenții literare sau exegetice.

În vremea comunismului, libertatea de a trage cu pușca în Biserică și în credința religioasă – mai cu seamă în cea Ortodoxă – va determina o avalanșă de mistificări, în ceea ce privește receptarea corectă și definirea tradiției literare românești. Mistificări din încrengătura cărora nu am ieșit, încă, nici astăzi. Tradi-

ția religioasă (susținută de practica ei, pe care o mărturisesc destul de mulți scriitori români sau o lasă să se întrevadă) este cea care a impus norma morală, în literatura română, pentru multă vreme. Ea continuă să o impună, în operele unor autori foarte importanți, chiar în perioada modernă și postmodernă a istoriei noastre, cu toate că scriitorii caută acum să beneficieze, la modul optim, de suportul ideologico-literar al epocii, pentru a se plasa și a se menține în elita scriitoricească. Adeseori ei își camuflează adevăratele pulsiuni interioare sub aspecte literare și stilistice care să le facă invizibil resortul spiritual. E un război psihologic cu moda și cu ideologia artistică în vogă, care se vrea câștigat de credința scriitorului în forța sa de creație.

Cu precădere, marii artiști și scriitori au tangențe profunde cu spiritualitatea și mistica, neechivoce. Chiar dacă, sau poate tocmai de aceea, decenii de propagandă comunistă au condamnat „bigotismul obscurantist" și „misticismul", precum și „dezorientarea" scriitorilor care au filosofat și au făcut „teologie obscurantistă" pentru uzul burgheziei. Au condamnat „dezorientarea" intelectualității antrenate în „fideism ieftin și alambicat", care a dezvoltat o cultură și o gândire „în descompunere"[11].

În același timp, însă, este lesne observabilă absența unor accente nihilist-revoluționare profunde, ivankaramazoviene,

---

[11] *Cf. Cultele religioase în Republica Populară Română, București*, 1949, p. 15, apud George Enache, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană. Studii și eseuri*, Ed. Nemira, București, 2005, p. 385-386, n. 14. Exprimarea este proprie epocii comuniste.

camusiene ori sartriene din literatura română, care să determine conceperea unor opere pe măsura *idealului măreț* ateist. Pentru că, în comparație cu ce ar putea scrie un Ivan Karamazov român, literat, spre exemplu, avangardismul nostru literar poate fi catalogat drept operă de caritate creștină, menită să zguduie conștiințele inerte și inimile pietrificate spiritual.

În literatura română nu s-a născut încă niciun scriitor mare sau genial care să se afle în război deschis cu religia și spiritualitatea neamului său. Cel puțin, eu nu am identificat un astfel de scriitor. Tendințele nihilist-profanatoare sunt de slabă intensitate. Aserțiunea noastră este valabilă în proporție covârșitoare mai ales în poezie. Și motivația e una foarte serioasă. Dar nici proza românească n-a căpătat niciodată un profil autentic nietzschean.

Dumnezeu n-a murit pentru majoritatea scriitorilor români și nici măcar nu trage să moară – după expresia unui perso- naj eliadesc[12].

---

[12] Este vorba de nuvela lui Mircea Eliade, *O fotografie veche de 14 ani...*, în care Dumitru, un tânăr sărac de la Dunăre, refugiat în America, înfruntă dezarmant necredința unui fost ilustru predicator și taumaturg (de fapt, un escroc). Acest doctor Martin, pe numele adevărat Dugay, rezumă astfel ideologia deist-nihilistă a lumii moderne: „Dumnezeu s-a retras din lume, a dispărut. Pentru noi, oamenii, e ca și mort. Putem spune, fără urme de nelegiuire, că Dumnezeu a murit, pur și simplu, pentru că nu mai e cu noi, nu ne mai este accesibil. S-a retras, s-a ascuns undeva. Acel undeva nu face parte din lumea noastră, e ceva pe care filozofii îl numesc transcendent. Dar pentru noi, oamenii, transcendența e o formă a morții. Deci, dacă Dumnezeu a murit pentru noi, cum de mai

De asemenea, apetența pentru o simbolistică și o hermeneutică abisală în poezia modernă, a cărei interpretare – în cazul literaturii noastre moderniste – este unisemantică și nu polisemantică, este un reflex al literaturii vechi, al hermeneuticii teologice și patristice.

Eminescu și, în urma lui, poezia română modernă, caută expresia abisală, care să sugereze adâncurile de sens și de cunoaștere, irelevabile unei lecturi primare și/ sau superficiale. Însă aceasta este o consecință a mai bine de 16 secole de hermeneutică biblică, exprimată scriptic și oratoric în Biserica acestui neam, și apoi în literatura lui.

Eminescu este cel care face din poezie un codru de simboluri, de litere mistice. Așa cum este grădina cosmică, edenul universal, în tradiția patristic-bizantină, dar și în tradiția noastră literară medievală. Și tot el stabilește antiteza profundă dintre poezie, ca imagine ideală a unui Eden fericit, și proză, ca expresie a imanenței, a lumii reale, a decăderii umane:

> „Dumas zice că romanul a existat totdeauna. Se poate. El e metafora vieței. Priviți reversul aurit a unei monede calpe, ascultați cântecul absurd a unei zile, care n-a avut

---

poate omul să se mântuiască într-o Biserică?”. Răspunsul lui Dumitru este: „Să vă dea Dumnezeu noroc, doctore Martin, spuse. Noroc și sănătate. Dar degeaba încercați să mă speriați dumneavoastră, cum că Dumnezeu ar trage să moară. Nu mă las eu așa ușor păcălit de o glumă...”, *cf.* Mircea Eliade, *Proză fantastică*, vol. I, ediție și postfață de Eugen Simion, Ed. Moldova, Iași, 1994, p. 390.

pretențiunea de-a face mai mult zgomot în lume decât celelalte în genere, estrageți din aste poezia ce poate exista în ele și iată romanul" (*Geniu pustiu*)[13].

El operează o dihotomie irevocabilă, când separă poezia de proză. Unde proza este înțeleasă în sensul de tablou concret al vieții și este „amară" (*Scrisoarea IV*), pentru că ea reprezintă teluricul decepționant, în comparație cu poezia care încearcă să recupereze Paradisul, Raiul pierdut.

Aceasta este poezia ideală, pentru că și la nivel poetic Eminescu operează cu distincții categorice, între viziunea lirică tradițională, fundamentată pe o credință solidă și pe idealuri imuabile, și viziunea modernă în care simbolul e aleatoriu, iar oamenii „numesc sânt, frumos și bine ce nimic nu însemnează" (*Epigonii*).

Marii poeți moderni concep poezia ca pe o recuperare a acestui vizionarism esențial, a expresiei poetice abisale (coincidente cu căutarea poeziei pure și a limbajului poetic transempiric în Occident, începând cu simbolismul și cu Valéry). Dar simbolul nu e aleatoriu în poezia românească simbolistă și modernistă și nici polisemantic, ci e recuperabil într-o viziune hermeneutică unisemantică.

Absolut toți marii poeți (Bacovia, Blaga, Barbu, Arghezi, Pillat, Botta, Nichita, Sorescu etc.) se raportează numai la un

---

[13] M. Eminescu, *Opere VII. Proză literară*, ed. întemeiată de Perpessicius, Ed. Academiei Române și Muzeul Literaturii Române, București, 1977, p. 177.

singur poet, în mod esențial, și acesta este Eminescu. George Gană a receptat corect acest aspect:

> „Un mare noroc istoric a făcut ca această generație literară de după război să cuprindă câțiva mari poeți, mai mulți decât oricare alta dinainte: Arghezi, Blaga, Barbu, Adrian Maniu, Philippide, Pillat, Vinea, Voiculescu.
>
> Dincolo de toate deosebirile de formație culturală, de opțiune estetică și de formulă poetică, ei au în spate o tradiție comună, în centrul căreia se află, pentru toți, Eminescu.
>
> El este, va scrie unul dintre ei, Blaga, *marele copac din care toți ne tragem*. [...] Aceasta [opera lui Eminescu] nu mai reprezenta pentru ei un model stilistic, dar ilustra exemplar o viziune asupra lumii [...].
>
> Ceva din spiritul eminescian se regăsește și la poeți din generațiile următoare, până la Nichita Stănescu și dincoace de el. Chiar pentru cei care n-au avut afinități cu acest spirit pe nicio latură a lui, Eminescu a reprezentat un reper axiologic”[14].

Lirica românească, avându-l în centru pe Eminescu, se situează, ideatic și vizionar, în tradiția textelor religioase cu caracter poetic și chiar în tradiția omileticii, a literaturii oratorice românești medievale (oricât de sceptici ar fi scepticii).

---

[14] George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2002, p. 328-329.

Aceasta este infuzată adesea de un lirism ieșit din comun și caracterizată de o apetență deosebită pentru alegorie și hermetism, pentru încriptări și decriptări de simboluri și mesaje, coborâte din tradiția bizantină a lecturii simbolurilor cosmice și a înțelesurilor biblice.

Întâmplător sau nu, dezideratul poeziei românești e convergent – măcar în aparență – cu idealurile de abstractizare și de simbolizare a limbajului poetic, practicate de poeții aparținând curentelor moderniste apusene. Însă observațiile critice, în general, se cramponează numai de acest ultim aspect al literaturii noastre moderne.

Impresia noastră este că marii poeți români *moderniști*, Bacovia, Arghezi, Blaga și Barbu, au profitat din plin de confuzia (incomprehensibilă pentru neinițiați) dintre teoriile literare și poetice specifice curentelor contemporane (simbolismul, modernismul și avangardismul) și datele tradiției conservate și exprimate simbolic și perifrastic. Spre exemplu, Arghezi preciza, într-un articol teoretic din 1904, că simbolismul e vechi de când lumea.

Pentru începuturile literaturii române, însă, este caracteristică atenuarea distanței dintre poezie și proză sau, mai binezis, lipsa unei delimitări categorice între cele două. Avem o proză cu accente lirice, solemne și moraliste și o poezie cu inserție narativă – pentru că, tradițional, narațiunea bizantină nu însemna *proză*, având cel mai adesea un accentuat caracter poetico-retoric.

Mai mult decât atât, tradiția acestei confuzii a genurilor se păstrează până târziu, ca dovadă proza lirică a lui Mihail Sadoveanu, dar și poezia narativă a lui Ion Barbu, Tudor Arghezi, Marin Sorescu (ultimul combină genurile literare, inclusiv poezia cu teatrul, cu multă dexteritate și din inițiativă proprie, nu ca rezultat al vreunei influențe), revitalizarea baladei prin gândiriști și apoi prin cercul literar de la Sibiu etc.

Însă acesta este un reflex al literaturii vechi, din care fragmente dar și pagini întregi, atât din literatura oratorică religioasă (Antim Ivireanul, cu precădere), cât și din cea retoric-istoriografică se pretează poetizării (remarcabil de poetică este *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir, dar și bătrânii cronicari patinează spre poezie). Se pretează *metrificării*, reconfigurării lor sub formă de versuri, datorită ritmului interior și a lirismului profund, fără a mai lua în seamă elementele concrete de prozodie, aleatorii sau nu.

Mircea Scarlat remarca admirabil:

> „Echivalarea clasicizantă a poeziei cu rostirea în versuri a privat cultura română de recunoașterea câtorva secole de poezie scrisă. Căci, privită ca efort deliberat de obiectivare *în versuri* a lirismului, poezia cultă românească apare neaccidental abia începând cu primii romantici. Dar *Învățăturile lui Neagoe Basarab* sunt o dovadă că noi avem poezie scrisă încă din secolul al XVI-lea! În literatura ro-

mână, versificația a pătruns și s-a dezvoltat *independent de Poezie* (s. n.)”[15].

Proza lirică și poezia narativă, confuzia genurilor, cultivate până târziu, atestă, între multe altele, în opinia noastră, existența unor forme și a unei viziuni tradiționale asupra literaturii. Însă, de multe ori, ele creează impresia abordării unor tehnici literare moderniste „avant la lettre”, eterizând opțiunea *tradiționalistă* (și nu mă refer la o ideologie) a scriitorilor.

Cu forța sa vizionară remarcabilă, Eminescu este cel care trasează coordonatele esențiale ale polemicii dintre tradiție și modernitate, exprimate astfel: simbolism și hermeneutică abisală/ cosmică versus literalism și realism profan. Traiectului hermeneutic, care plasează natura cosmică sub pecete simbolică, îi vor rămâne fideli toți marii poeți moderniști, scriind sub umbrela ideologiei moderniste. Ei au și apanajul simbolismului modern, al tehnicilor poetice moderniste și al limbajului neobișnuit, opac și sincopat, care tinde să spargă tiparele logicii și ale sintaxei normale, revendicate de tronsonul literar realist.

Realismul este, de aceea, mai puțin tradițional, din perspectiva unei literaturi ortodoxe, care este profund simbolică și, adesea, chiar hermetică, care presupune abisalități psihologice și interpretative. Proza sau romanul realist consemnează o distanță morală și religioasă a autorului față de evenimentele

---

[15] Mircea Scarlat, *Introducere în opera lui Miron Costin*, Ed. Minerva, București, 1976, p. 131.

expuse – cel puțin în aparență. Scriitorii români au avut multă vreme aversiune față de realism, înțeles ca mimetism și descriptivism neutru din punct de vedere moral, impersonal. Slavici, spre exemplu, nu s-a desprins de comentariile morale proprii odinioară și cronicarilor moldoveni. Rebreanu folosește alte strategii pentru a impune o viziune religios-morală, încercând totodată să pară un narator impersonal/ imparțial.

De aceea romanul românesc realist-obiectiv s-a născut greu, neputându-se dispensa mai cu seamă de norma morală tradițională. Pe care nici nu a părăsit-o definitiv, decât la nivel de artificiu stilistic, de dragul de a se sincroniza cu romanul european. În paralel cu acesta, a continuat să se perpetueze proza sau romanul liric, precum și proza mitic-fantastică, care e un protest împotriva realismului (pozitivist prin esență).

În proză, proporțiile sunt mai echilibrate, în literatura noastră, între scriitorii care exhibă o viziune arhaică/ tradițională asupra lumii (cei mai mulți au fost încadrați la proză lirică, magică sau fantastică) și cei care manifestă indiferentism religios (nu neapărat ură sartriană împotriva religiei, ci dezinteres sau neimplicare teologică și religioasă). Însă firile poetice sunt cu preponderență fidele viziunilor determinate de locuirea în orizontul spiritual vizionar al revelației.

Între aceștia se numără mai ales poeții pe care studiile de literatură îi consideră geniali, chiar dacă adeziunea lor interioară față de ceea ce înseamnă vizionarism și expresie abisală/ metaforă revelatorie, ca trăsături tradiționale ale literelor romă-

nești, nu este clar determinată sau confesată public cu obstinație.

În același timp, însă, romanul modern și subiectiv ilustrează, ca și poezia lui Bacovia și a simboliștilor, aceleași crize interioare ale inadaptatului cu societatea modernă. Avem aici paradoxul remarcabil al scriitorului modern care nu face altceva decât să ofere paradigma inadaptării, din punct de vedere spiritual, la lumea modernă. Acest paradox a fost firav sesizat (aproape neinvestigat) de critica noastră, prea preocupată să exulte pentru că *avem* prozatori moderni. Dar arta modernă și avangardistă reprezintă, paradoxal, cel mai virulent protest anti-modernism, înțelegând modernitatea ca realitate socială și spirituală.

Exigențele ideologice ale sincronizării cu Occidentul (auto-impuse sau impuse de epocă) reprezintă pentru scriitorii interbelici o mare presiune din afara esteticii și a literaturii, căreia trebuiau să-i facă față. Avem iarăși o generație de jertfă, cea interbelică, de la care se aștepta să creeze o literatură mare, sincronă cu literatura europeană. Această presiune istorică e comparabilă cu cea pe care o resimțea Ureche, Costin sau Dosoftei, când încercau să demonstreze că limba română e aptă pentru a fi instrumentată în conceperea unor opere de valoare. Pașoptiștii au trăit mai puțin intens această pasiune creatoare.

Paradoxul remarcabil este însă acela că epoca socialistă, care oprima literatura și arta, pe de altă parte, însă, a creat un culoar de relaxare a constrângerilor estetice. Nichita Stănescu, Marin Sorescu sau Marin Preda nu mai creează în contratimp

cu sincronizarea. Ba chiar, în ciuda climatului existențial sufocant pe care îl presupunea comunismul, cred că marii creatori se puteau eschiva, totuși, mai ușor în fața factorului politic, care era unul exterior/ extraliterar, decât să suporte presiunea unui anumit tip de estetism sau de scriitură, ceea ce reprezenta un pat al lui Procust interior, mai stresant și mai nemilos chiar decât infernul politic ce domina societatea.

Relaxați din partea concurenței literare cu o Europă *mult mai avansată* și nemaifiind preocupați să recupereze handicapuri, obligați, în același timp, să-și caute cu înfrigurare o tradiție peste care regimul trăsese perdeaua, scriitorii se refugiază în trecut și au timp să contemple și să observe, din altă perspectivă, ceea ce nu se vedea din…maratonul interbelic.

În ce privește perioada amintită, dihotomia oarecum arbitrară între moderniști și tradiționaliști ne face și astăzi să ignorăm adevărata discuție despre actul literar interbelic, concentrându-ne exclusiv asupra tehnicilor literare, care constituie totuși o formă superficială de abordare a subiectului. Ca să nu mai vorbim de faptul că, fără glumă, pe mulți nu știm unde să-i situăm – destul de mulți scriitori *fac naveta* între tradiționalism și modernism, în funcție de epocă și de optica critică.

Dacă Arghezi era un obscur și un avangardist pentru contemporani, acum e modernist cu indulgență (mai mult în virtutea limbajului poetic). Blaga a evoluat invers în paginile de critică literară: de la tradiționalist (E. Lovinescu) la modernist. „Pentru G. Călinescu, Ilarie Voronca era tradiționalist, ca și B.

Fundoianu, în timp ce Aron Cotruș era modern”[16] etc. Azi perspectiva s-a inversat...

Și dacă interbelicul este o epocă fascinantă prin efervescența sa creatoare și polemică, în schimb, cred că nume ca Nichita Stănescu, în poezie, sau Marin Preda, în proză, surclasează valoric această perioadă. Deși nu perioada în întregime, ci pe reprezentanții ei, priviți comparativ. Și explicația este, în parte, cea pe care am oferit-o anterior, aceea că nu se mai simțeau angoasați de o competiție literară și estetică cu marea literatură europeană. Dar cred că suntem încă prea aproape de ei și prea marcați de epoca nefastă comunistă ca să fim în stare să-i reperăm obiectiv și să-i valorizăm adecvat pe cei doi mari scriitori pomeniți (și nu doar p ei).

Abia în anii ’80 a reintrat pe scena literaturii române ambiția sincronizării, de data aceasta cu literatura postmodernă. În ce-i privește pe postmoderniști, luați în general, ca fenomen, mi se par o nouă generație pașoptistă, obsedată de direcții literare la modă în Occident. Această generație e receptivă la stimuli literari contemporani, proveniți din zonele cu reputație civilizaționistă, dar, ca mental colectiv, nu depășesc spațiul matricial carpatin.

Literatura și cultura română – ca și toată societatea românească – suferă prea mult (de la Ureche încoace) de ceea ce aș numi complexul lui Zenon: panica de a nu ajunge niciodată să întreacă broasca țestoasă, adică orizonturile pe care singură le distanțează de sine...

---

[16] Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, op. cit., p. 163.

În studiul nostru am operat cu distincții inopinate, pentru că am privit operele literare din interiorul lor, și nu de la suprafața fenomenului, receptat prin prisma ideologiei literare sau a mărcilor estetico-stilistice. Conceptul de poezie sau de literatură *tradițională*, definit din punct de vedere estetic, nu este neapărat congruent cu *viziunea tradițională* asupra textelor literare. Dimpotrivă, cele două puncte de vedere asupra tradiției pot să opereze delimitări surprinzătoare, după cum se va putea observa.

Neliniștile exprimate de poeți precum Eminescu, Blaga, Bacovia, Barbu, Arghezi, Vinea, Voronca, Fundoianu, care determină temele majore ale poeziei lor, sunt de natură religioasă și gnostico-teologică (mă refer la cunoașterea teologică și nu la erezia gnostică.) Ele vin în urma unei tradiții și nu ar fi existat sub această formă, dacă poeții ar fi trăit într-un climat spiritual eterodox. Vom detalia acest subiect pe parcursul cărții noastre.

Ortodoxia integrează tradiției sale opere care denotă un fundament mental și vizionar tradițional, fără să se poticnească de calitatea modernă a limbajului sau a tehnicilor literare. Dostoievski este foarte bine, în același timp, un mare scriitor ortodox și un mare scriitor modern – Blaga îl considera și „un poet liric al trăirii ortodoxe”[17] –, fără ca cele două concepte să intre în conflict.

---

[17] Lucian Blaga, *Trilogia culturii II. Spațiul mioritic*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 36: „Dostoievski n-a fost numai un neîntrecut analist al iadului și al raiului sufletesc, el n-a fost numai un vizionar al mesia-

În ce privește literatura română, conflictul acesta a fost gonflat și întreținut cu cerbicie. Consider, spre exemplu, că literatura mitico-fantastică de la Sadoveanu la Eliade sau literatura absurdă a unui Eugen Ionescu sunt creațiile unor spirite religioase, în esență, profund neliniștite, cărora tradiția spirituală autohtonă le imprimă o uriașă forță vizionară. Ele caută în arhaicitate ori în exfolierea absurdului un continent taumaturgic literar pen-tru conștiința lor nefericită, care trăiește într-o lume antropo-centrică și egocentrică.

Toate acestea sunt motive suficient de puternice pentru noi ca să ne determine să implicăm percepția tradițional-cultural-religioasă în aprecierea critică pe care trebuie s-o formulăm la adresa lor, fără a neglija nici esteticul. De altfel, mi se pare că numai o cugetare foarte profundă poate naște o formulă estetică deosebită. Mediocritatea cognitivă și morală nu lasă niciodată urme estetice semnificative.

Am propus, deci, luarea în discuție, la modul foarte serios, a unei influențe masive a tradiției și a lăuntricului spiritual bizantin-ortodox – esențial în tradiția literară românească – în viziunea literară a unor scriitori și a unor opere majore ale literaturii române. Aceste influențe au fost eludate conștient sau inconștient – din cauza ignoranței în materie de teologie și cultură ortodoxă a multor literați sau a afilierii lor unor curente și concepții nonreligioase, de care au ținut seama în mod programatic și (în opinia noastră) neacademic.

---

nismului rusesc sau un dialectician ortodox de incomensurabilă anvergură, ci și un poet liric al trăirii ortodoxe”.

Evaluarea sau reevaluarea dimensiunii tradiționale a literaturii române a fost și este de multe ori un deziderat imposibil. Și aceasta deoarece evaluatorii privesc, în timp ce scriu, exclusiv la viitor și la perspectivele futuriste (adeseori mai degrabă imaginate, într-un anumit fel sau dintr-o anumită perspectivă, decât analizate și asumate realist). Ei nu sunt preocupați, decât, poate, într-un procent drastic diminuat, să-și focalizeze atenția spre trecut, spre cercetarea onestă diacronică și să lase la o parte acea atitudine – pe care Noica (în *Pagini despre sufletul românesc*) credea a o fi identificat încă de la Cantemir –, de obiectivitate rece și distantă, a omului de știință dublat de omul *modern* din viitor.

Ni se pare esențial, de asemenea, să nu trecem ușor cu vederea ce înseamnă aportul unei anumite viziuni teologice asupra lumii, pentru conceperea unei opere literare. Părintele Andrei Kuraev remarca faptul că viziunea creștină, care a transferat accentul de la morala exterioară a literaturii greco-latine păgâne la interiorul psiho-spiritual uman, a făcut posibilă apariția literaturii de tip subiectiv-confesiv și a literaturii psihologice, transformând epicul în introspecție și datele istorice în evenimente interioare, în conformitate cu importanța pe care o are în creștinism exercițiul duhovnicesc de sondare a abisurilor lăuntrice proprii:

> „Lumea pe care oamenii au descoperit-o în forul lor interior s-a dovedit a fi mai bogată decât lumea exterioară. Creștinismul consideră că ceea ce se petrece în sufletul

omenesc este mai semnificativ decât ceea ce se petrece în jur. Pentru că ce-i va folosi omului, dacă va câștiga lumea întreagă, iar sufletul său îl va pierde? (Mt. 16, 26). [...]

Istoria literaturii consideră însă că momentul de cotitură care a marcat trecerea de la Antichitate la cultura europeană îl constituie *Confesiunile* Fericitului Augustin. Scrisă la începutul secolului al V-lea, această carte are ca subiect viața lăuntrică a sufletului omenesc [ca avanpremieră pentru literatura psihologică modernă].

Personajele operelor antice sunt lipsite de evoluție interioară. Caracterul lor este sculptural, parcă dăltuit de la început în forma lui definitivă. Se schimbă doar împrejurările, iar modificarea decorului produce jocuri de lumini, care scot în relief când o latură a personajului, când alta.

Predica evanghelică a pocăinței a îndemnat însă la schimbări lăuntrice ale omului. [...] Îndemnul evanghelic la pocăință a hotărât că omul este eliberat de propria identitate, de propriul mediu și de propriul trecut"[18].

Dacă distanța între Sfântul Augustin și literatura subiectivă modernă pare totuși mult prea mare, faptul se poate explica prin redescoperirea literaturii antice în Renaștere și supralicitarea ei (a artei mimesis) secole de-a rândul, până în epoca ro-

---

[18] Diac. Prof. Dr. Andrei Kuraev, *Daruri și anateme. Ce a adus creștinismul lumii*, trad. din limba rusă de Nina Nicolaevna, Ed. Sofia, București, 2004, p. 29-30.

mantică. Reamintim că, înaintea lui Proust, meditațiile și confesiunile în care e implicată *memoria afectivă* aparțin romanticilor (Chateaubriand și alții), care încercau să revitalizeze arta/ literatura creștină medievală, cea mai poetică și mai înaltă dintre toate, în opinia lor, și pe care ei o opuneau literaturii clasice antice/ păgâne.

Curtius vorbește despre prima istorie a literaturii universale în redactarea Sfântului Isidor de Sevilla și scoate în evidență aportul său la dezvoltarea literaturii europene medievale[19]. El afirmă că scrierile lui Isidor de Sevilla, cu precădere *Etimologiile* (*Etymologiae*) sale, au ajuns să aibă o importanță deosebită pentru teoria literară. Acestea constituie o enciclopedie care conține și o scurtă istorie universală. Prin această recapitulare a istoriei universale, el continuă istoriografia literară cronicărească a Sfântului Ieronim. *Etimologiile* conțin in nuce istoria literaturii universale, dacă se combină notițele sale cronografice cu alte scrieri ale sale. Ele constituie astfel primele sinteze de teoria și istoria literaturii, care au inspirat Evul Mediu apusean.

Prin urmare, viziunea teologică nu este câtuși de puțin nesemnificativă pentru determinarea concepțiilor literare, a genurilor, a tehnicilor și a unei stilistici cu amprentă specială. Din păcate, la noi, în Răsărit, nu s-a făcut o cercetare asemănătoare, bine documentată, pe lucrările de anvergură ale Sfinților Părinți

---

[19] Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, în românește de Adolf Armbruster, cu o introd. de Alexandru Duțu, Ed. Univers, București, 1970, p. 520 ș. u.

care s-au ocupat și de literatură. De la Sfântul Vasilios cel Mare până la Sfântul Fotios cel Mare[20] și mai departe, o astfel de lucrare, în genul celei întreprinse de Curtius pentru tradiția apuseană (deși în primul mileniu, Europa nu s-a despărțit spiritual între Apus și Răsărit, ci era o Europă unită) ar fi cuprinzătoare și bine-venită.

În literatura română este foarte evidentă stilistica literară de tip bizantin-ortodox, înscrisă în felul în care este percepută poezia cosmică, relația dialogică dintre logosul uman și logosul cosmic. Poezia (și literatura română, în general) are un caracter tradițional, în sensul respectării unei tradiții literare foarte vechi, începând cu literatura medievală. Scriitorii novatori sunt adepții unor revoluții de limbaj și formă artistică, în timp ce privirea contemplativă spre trecut este recognoscibilă la toți marii noștri creatori literari, până în epoca modernă și chiar postmodernă.

Nimeni nu s-a rupt definitiv de istoria, spiritualitatea și tradiția românească pentru a-și însuși concepții total străine acestui popor sau atitudini malefice la adresa modului său tradițional de a înțelege viața. Și, credem că, în adâncul ființei lor,

---

[20] În spațiul nostru răsăritean nu s-a ocupat nimeni să discute, spre exemplu, despre opera Sfântului Fotios cel Mare, *Miriobiblon sau Bibliotheca*. Cartea a fost tipărită în 1611 cu titlul: *Photii miriobiblon, sive bibliotheca librorvm quos Photivs Patriarcha Constantinopolitanus legit et censuit*. A se vedea:

http://books.google.com.mx/books?id=qr0-AAAAcAAJ&source=gbs_similarbooks.

marii scriitori ar fi resimțit aceasta ca pe un sacrilegiu. Atâta timp cât tradiția creștină răsăriteană determină viziuni decelabile în mod fundamental în opera unui autor, teme și motive, viziuni poetice și literare care nu ar fi apărut niciodată într-un spațiu musulman, budist sau politeist și care denotă o diferență sensibilă chiar și față de arealul romano-catolic și protestant a ceea ce poate fi numit Creștinismul de tip occidental, de după schisma de la 1054, ca să nu mai vorbim de scriitura unui ateu nihilist (sau a unui satanist, dacă ar fi cazul), nu avem cum să ignorăm această situație de fapt, chiar dacă ideologii diferite au făcut, decenii la rând, ca ea să fie ignorată.

Manuela Tănăsescu a publicat, în 2009, *O istorie a literaturii române*, care s-a conturat, după cum spune autoarea, pe parcursul unor cercetări întinse pe trei decenii, și prin care afirmă că răspunde apelului din 2005, apărut sub semnătura lui Mircea Anghelescu[21], Ioana Bot, Ștefan Borbély și Dan C. Mihăilescu.

---

[21] Mircea Anghelescu vede specializarea literară a viitorului în sens foarte larg, adoptând perspectiva postmodernă, care are drept paradigmă esențială rețeaua virtuală:

„Cred însă că studiul literaturii nu mai poate fi doar o punere în evidență a valorilor ei "estetice" sau "expresive", nici o reconstituire a condițiilor care au generat-o; nici critica impresionistă, nici istoria literară clasică, fără a fi inutilizabile azi, nu pot răspunde globalizărilor pe care le suferă toate procesele culturale din lumea de azi.

Studiul literaturii în această perspectivă, în școala generală deci, dar și în primele nivele ale învățămîntului universitar, ale cercetării, ar putea fi o punere în evidență a structurilor antropologice (umane, sociale, istorice, artistice) ale lumii, așa cum apar ele în textul literar.

Apelul a pledat pentru studierea istoriei literaturii în contextul cultural și politic al unei epoci, iar nu exclusiv prin prisma unor restrictive principii estetice, care să impună o optică exclusivistă și adeseori distorsionată a unei opere sau a însăși ideii de literatură: „o istorie exclusiv estetică a literaturii noastre este, metodologic vorbind, o fantasmă perimată”.

În opinia celor menționați,

> „esteticul se dovedește a fi, și el, o funcție de context, cu determinări precise, personale, politice, ideologice și de altă natură, pe care o înțelegere integrativă a fenomenului lierar se cuvine să le cuprindă, nu să le elimine”.

În fiecare text există un desen interior, o idee, o experiență; el este cel care interesează masa consumatorilor, aceștia caută experiența umană concentrată într-o operă, și a le răspunde (unde, cum și de ce) este, cred eu, sarcina acestui studiu.

Dincolo de el, toate celelalte specializări, vechi și noi, sunt licite și binevenite, dar pentru a conecta cercetarea literaturii la aceea contemporană a istoriei, a sociologiei, la științele politice și la realitatea culturală de azi cred că această revizuire este indispensabilă”, *cf.* Mircea Anghelescu, *Totul sau aproape totul începe în secolul al XIX-lea, și pînă nu vom înțelege acest lucru, nu vom putea să ne analizăm bine*, interviu acordat lui Daniel Cristea-Enache, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 733, sept. 2004.

Cf.

http://atelier.liternet.ro/articol/1800/Daniel-Cristea-Enache-Mircea-Anghelescu/Mircea-Anghelescu-Totul-sau-aproape-totul-incepe-in-secolul-al-XIX-lea-si-pina-nu-vom-intelege-acest-lucru-nu-vom-putea-sa-ne-analizam-bine.html.

Consider că elementul spiritual tradițional, alături de cel istoric, formează o determinare esențială a fenomenului literar și că acesta nu poate exista decât sub o anumită amprentă vizionară religioasă, care trebuie identificată și studiată corect și fără mofturi.

Manuela Tănăsescu răspunde, așadar, „prin abordarea în primul rând a literaturii vechi”[22]. O perspectivă care nu mai agreează linile trasate de direcția (strict) estetizantă:

> „Un modern prin definiție, G. Călinescu ne propune o abordare în răspăr: bine stabiliți în criteriile de azi, să privim spre literatura medievală ca spre marile bucăți de marmură brută din care viitori michelangeli vor ciopli capodoperele. Ceea ce, în *Istoria…*lui, a și făcut. Dar azi modernismul a ajuns și el la apus, iar ideea că în artă (cel puțin) ar exista un progres de la rudimentar la perfecțiune este o pură iluzie. Autonomia esteticului, ne dăm seama, nu a fost decât un caz special și trecător al culturalismului consubstanțial care ne definește. […]
>
> O istorie a literaturii române care exclude perioada veche este, desigur, fragmentară și lipsită de perspectivă”[23].

---

[22] Manuela Tănăsescu, *O istorie a literaturii române* (*partea întâi*), Ed. Saeculum I.O., București, 2009, p. 6.

[23] Idem, p. 9, 15.

Cam același lucru, în esență, am încercat și eu să fac în ultimii ani[24], radiografiind fenomenul literar românesc prin prisma unor mentalități cu valoare de tipar literar. Am pus în lumină amprenta cugetării și a literelor românești vechi asupra fondului de gândire și de simțire conținut de literatura considerată modernă.

Dacă Manuela Tănăsescu a pus literatura în contextul istoric – și religios în mod tangențial –, personal am considerat că elementul spiritual, specific acestui spațiu geografic și istoric, este esențial pentru literatură ca produs al spiritului omenesc. Viziunea religioasă nu poate să nu-și lase o amprentă profundă asupra lăuntricității umane, a interiorității creatorului de literatură și artă. Drept urmare, acest aport al religiosului tradițional – ținând seama de ceea ce spunea și Dan Horia Mazilu: „un temei obligatoriu: literatura Bisericii”[25] – la formarea literaturii române nu doar medievale, ci și moderne, nu poate să fie superficial. Și nici nu ne poate rămâne indiferent la nesfârșit, ignorat de o cercetare literară atentă.

---

[24] O schiță a introducerii de față se poate citi în articolului meu de aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2008/11/14/literatura-romana-eseu-despre-evolutia-mentalitatilor-de-la-traditia-ortodoxa-la-modernism/;

https://www.teologiepentruazi.ro/2008/12/01/literatura-romana-eseu-despre-evolutia-mentalitatilor-de-la-traditia-ortodoxa-la-modernism-ii/.

[25] Este titlul capitolului I din cartea lui Dan Horia Mazilu, *Studii de literatură română veche*, Ed. Academiei Române, București, 2005.

Un lucru a fost subliniat și socotit esențial de Manuela Tănăsescu și subscriem cu toată convingerea: textele în sine nu indică adesea ceea ce susțin studiile critice, mai ales cele din epoca roșie (iar în prezent multe se încăpățânează să le perpetueze erorile, cu bună știință).

O parte din critica literară a încercat de multe ori, în trecut, să inventeze un fond de gândire liber-pansistă chiar și atunci când realitatea nu putea să confirme asemenea demersuri. Despre tradiția și viziunea ortodox-bizantină a scriitorilor noștri nu se vorbește prea des, ca și cum aproape două milenii de istorie și cultură creștin-ortodoxă n-ar fi lăsat nicio urmă și ar fi putut fi șterse cu buretele sau înghițite de neant. Lucru de care eu însămi am fost convinsă și în care am crezut mult timp. Nu mai cred, însă, că putem să continuăm a avea, prea mult timp de acum înainte, față de Ortodoxie, în cele mai înalte foruri universitare și academice, atitudinea românilor autoexilați, care refuză să își deconspire etnia.

Ideologiile ateiste, precum (și) cea comunistă, au reușit performanța de a impune, nesilite de intervenții externe ostile, imaginea unei Românii care a fost aproape 1800 de ani *terra deserta* din punct de vedere spiritual și apoi literar, și care a început să fie locuită în secolele XIX-XX. Dacă nu cumva apelul la „Europa noastră" (vorba lui nenea Cațavencu) a fost și este doar un paravan pentru implementarea de idei și concepții străine de morala și filosofia tradiționale și nu o adeziune interioară profundă și responsabilă.

Tonul pentru această atitudine nu a fost însă dat în perioada comunistă, ci în interbelic, prin E. Lovinescu. El a fost însă precedat însă și de alți teoreticieni din secolul al XX-lea, dar și de o atmosferă de secol XIX semi-intelectuală – aș zice semidoctă – de efervescență față de Europa și de rejectare a valorilor tradiționale. Rejectarea a venit din partea tinerilor cu posibilități și cu pretenții, care ies peste graniță la studii, se întorc și formează pătura intelectuală, instruită, a țării, fără ca această instrucție să fie întotdeauna una performantă sau cel puțin de bună calitate.

Ne întrebăm sincer dacă sensibilitatea lor, ca și a multora din ziua de astăzi, se manifesta în fața unei înțelegeri și aprecieri reale a valorilor culturale și de civilizație ale Occidentului sau, în mod cvasi-exclusiv, în fața prosperității materiale.

Din nefericire, cea mai mare parte a acestor tineri nu fac decât să acumuleze dispreț față de cultura și spiritualitatea țării lor, căzând în prosternație fără limite și fără rațiune critică în fața Occidentului, realitate acuzată de Nicolae Filimon, de scriitorii pașoptiști, de Eminescu, Creangă etc. Despre un asemenea voiajor în Apus, Creangă scrie, în *Amintiri*, că se duce bou și se întoarce vacă, iar Eminescu le reproșează unora ca aceștia că au „minte de oaie creață" și că nu sunt în stare să discearnă între adevăr și ceea ce este calp („Ce a scos din voi Apusul, când nimic nu e de scos?").

Însă intelighenția românească a fost și ea absorbită de apropierea culturală de Occident:

> „Alexandru Duțu, pe bună dreptate, reproșează pașoptismului trecerea în umbră a unor veacuri întregi în care ne-am aflat sub influența culturii bizantine. […]
>
> Sub amenințarea de a dispărea pentru totdeauna de pe harta continentului, pașoptiștii au îmbrățișat în totalitate formulele occidentale și, privind trecutul nostru cu astfel de ochi, au reușit să arunce odată cu apa din copaie și copilul”[26].

Lovinescu devine însă, în interbelic, vârful de lance împotriva tradiției (deși cred că a fost mai mult propulsat post-factum în această poziție) și pune punctul pe i la adresa religiei și a Ortodoxiei, atunci când lansează o direcție critică împotriva *Gândirii*[27] și a curentelor tradiționaliste. El face uz de pretextul – ideologic la rândul lui –, al purificării principiului estetic de alte impurități ideologice, invocând modernismul, evoluția culturală și sincronizarea cu literatura europeană.

Teoretic însă, rejectând definitiv și samavolnic sensurile mistice și religioase în literatură, Lovinescu era la fel de *ideolog* ca și Ibrăileanu, Iorga sau Nichifor Crainic, doar că nu în câmpul tradiționalismului, ci în cel al modernismului.

Estetica poetică/ literară nu exclude mistica. Dacă estetica este independentă de orice ideologie, atunci ea poate să îmbrace orice conținut ideatic, fie religios, fie ateu. Numai că estetica a

---

[26] Dan Horia Mazilu, *Studii de literatură română veche*, op. cit., p. 184.

[27] Arhiva de unde poate fi downloadată revista *Gândirea* (1921-1944): http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/6861.

fost și este folosită ca un paravan fals pentru o ideologie, care caută să contravină moralei și să dizolve urmele de religiozitate care au mai rămas, după decenii de depeizare spirituală, în poporul român.

În contextul discuției sale despre poeții *Gândirii*, E. Lovinescu afirma, aiuritor pentru noi, nici mai mult și nici mai puțin, faptul că „literatura românească – ca și sufletul românesc – nu se recunoaște în acest misticism [ortodox]"[28]. Este o afirmație de o vehemență uluitoare, având în vedere gravitatea subiectului, cu pretenții de sentință definitivă și irevocabilă, care învederează întreaga literatură și cultură română, neavând nimic de-a face cu libertatea de opțiune de care trebuie să se bucure atât cititorii, cât și critica. Inutil să mai precizăm că renumitul critic nu își argumentează nicăieri afirmațiile, printr-o analiză amplă și acrivică, aplicată textelor literare și care să ofere probele irefutabile ale onestității sale științifice.

Ne-am propus, și din acest motiv, să întreprindem, în lucrarea de față, un studiu onest al textelor literare, pentru a investiga în ce măsură putem vorbi despre influența literaturii vechi și a surselor ortodoxe, mistice și isihaste, în literatura română. De altfel, cele afirmate de noi, într-o proporție destul de mare, țin de domeniul evidenței și nu al speculației. Evidență cu care nu mai suntem, însă, obișnuiți.

De altminteri, epoca modernă interbelică manifestă un interes cel puțin egal, ca valoare, atât pentru Occident, cât și

---

[28] E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane (1900-1937)*, postfață de Eugen Simion, Ed. Minerva, București, 1989, p. 41.

pentru Orient (Ion Barbu, Matei Caragiale, Mircea Eliade etc). Ceea ce denotă o perspectivă asupra cunoașterii universalistă, care nu se restrânge la orientarea spre cultura occidentală. Ba chiar, de multe ori, mai aproape pare Levantul decât Parisul, inclusiv în literatură – și cu efecte poezitive.

Studiul nostru se vrea unul care să restaureze și să recupereze, pentru public și pentru critica literară, sensurile primare ale textelor în sine. Și anume: fără deviații circumstanțiale, speculative, care nu s-ar putea întemeia niciodată pe text și pe contextul operei și al biografiei unui scriitor.

Am observat că operele nu se pretează atât de mult construcțelor cu pretenții filosofice ale criticii. Fie că e vorba de filosofia platonică, indo-brahmană – care sunt mai degrabă teologii decât filosofii, dar care sunt preferate sau bine tolerate de critică, întrucât s-au infiltrat în sistemul filosofic și de gândire apusean, una din Renaștere și alta din Romantism (sau servesc unei anumite ideologii culturaliste). Fie de filosofiile germane – care nici ele, nu pot fi cu adevărat înțelese în afara arealului teologic protestant, luterano-calvin, în care s-au născut și de care sunt puternic ancorate.

De asemenea, tot Lovinescu decide că nu există o tradiție literară românească. Că scriitorii moderni nu se pot inspira din *Cazania* lui Varlaam, din *Psaltirea* lui Dosoftei, din cronica lui Ureche sau din versurile lui Miron Costin. În ce sens nu pot să se inspire? În mod cert, operele indicate au inspirat foarte mulți scriitori, într-un fel sau altul, începând cu epoca pașoptistă și până în postmodernism.

El susține ideea că „literatura noastră estetică nu începe decât odată cu veacul al XIX-lea”[29]. Credem însă că este o incomensurabilă diferență între a lua în considerare valoarea estetică a unei opere și a absolutiza principiul estetic. Toată literatura noastră veche este, fără discuție, sensibilă la estetica discursului ei, numai că nu consideră principiul estetic o formă fără fond.

Privind lucrurile din această optică, afirmația lui Lovinescu este falsă. Și este falsă și pentru că problema esteticului primordial în artă, din perspectiva scriitorilor înșiși, rămâne discutabilă și după veacul al XIX-lea, în ciuda precizărilor teoretice ale lui Maiorescu. Maiorescu declara, vorbind despre comediile lui Caragiale, că morala este subordonată artei. Dar se referea la morala socială și publică a unei epoci și nu la morală în sens absolut.

În schimb, peste timp, Nichita Stănescu face în mod candid precizarea că „arta este o culme a moralei”[30]. Fără să se sinchisească de faptul că afirmația lui contrazicea *decenii de luptă seculară*, care încercaseră să impună în mentalitatea critică neutralismul etic și autonomismul estetic.

Deși nu a încurajat autonomia esteticului, pentru că nu convenea propriei sale ideologii, comunismul s-a folosit fără îndoială de polemicile anterioare, cu ajutorul cărora i-a fost mai

---

[29] E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane (1900-1937)*, op. cit., p. 42.

[30] *Antimetafizica*, Nichita Stănescu însoțit de Aurelian Titu Dumitrescu, Ediția a II-a, Ed. Alfa, București, 1998, p. 302.

ușor să impună o viziune ateistă asupra literaturii. Pentru aspectele tradiționale ale literaturii s-a elaborat, în perioada comunistă, o critică mitologică și filosofică, care a înglobat și aspectele esențiale, ortodoxe, ale operelor literare. Acestea au fost împinse în perimetrul istoriei religiilor sau al filosofiei platonice (mai ales) și interpretate prin prisma arhetipurilor mitologice și a idealității platonice și plotiniene. Asta atunci când nu era totul transferat la capitolul concepții populare și folclor.

Nu sunt împotriva apropierilor dintre literatura cultă și folclor, dar rejectez în mod vehement încercările de originare a literaturii culte medievale[31] ori a literaturii tradiționaliste interbelice în folclor. Așa încât, dacă ne conformăm unei viziuni critice cvasi-generalizate, de la Eminescu la Mihail Sadoveanu avem o seamă de scriitori care au toți o viziune platonică asupra lumii și niciunul nu e ortodox sau nu posedă vreo viziune sau vreun aspect legat fundamental de tradiția bizantină. Contribuie la aceasta și formația intelectuală a multora dintre criticii noștri, absolvenți de Filologie clasică sau captivați de filosofia antică și mai puțin sau deloc familiari cu literatura medievală, Biserica sau teologia și spiritualitatea tradițională.

---

[31] Nu sunt de acord cu perspectiva lui Chițimia, care susține că „elementul liric popular […] a pătruns în literatura veche, modernă și nouă românească, ca unul din cele mai notabile și expresive, făcând într-o măsură considerabilă marca scrisului românesc”, *cf.* I. C. Chițimia, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, Ed. Academiei RSR, București, 1972, p. 433.

Cred că este elocvent faptul că opera celui mai mare poet român, Mihail Eminescu (Călinescu i-a fost al doilea naș și i-a schimbat numele din Mihail în Mihai – Tudor Vianu îl numea Mihail), nu a fost receptată și analizată în contextul tradiției bizantine de niciun critic român, ci exclusiv doar de un exeget străin, italian, Rosa del Conte. Aceasta însă nu se poate disocia definitiv și impregnează de multe ori optica sa romano-catolică în concluziile pe care le trage. Ca, spre exemplu, în felul în care consideră tradiția mistică ortodoxă ca derivând din filosofia platonică și plotiniană. Aceasta pentru că „dogmele" creștinismului apusean au îmbrățișat rațiunea aristotelic-tomistă și l-au dat pe Dumnezeu afară din lume și din raza vizuală a spiritului omenesc. Dar ea măcar îl integrează pe Eminescu unui spațiu creștin, observând, în același timp, că:

> „îi lipsește României [...] o operă care să examineze această poezie plecând din adâncul ei […] așa cum îi lipsește acel comentariu amănunțit la text, pe care noi îl considerăm indispensabil chiar și pentru cititorul român"[32].

Prea adesea însă – și nu numai în cazul lui Eminescu –, n-am aflat doritul comentariu amănunțit la text, plecând din adâncul poeziei, care să nu se suprapună peste cuvântul poetului și care ar trebui să stea la baza edificiului critic.

[32] Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p. 28.

Pe de altă parte, este foarte adevărat că nici cuvântul poetului nu mai este ce pare a fi. Și aceasta pentru că, între timp, am ajuns să vorbim o altă limbă română decât Eminescu și avem nevoie de dicționar pentru acest cuvânt al poetului. Acest dicționar ni-l poate oferi, totuși, analiza surselor (multe dintre ele bizantine și românești medievale), a manuscriselor[33], precum și o biografie veridică.

În ce o privește pe Zoe Dumitrescu-Bușulenga (Maica Benedicta, în ultimii ani de viață), studiul său din anii comunismului, *Eminescu – cultură și creație*, n-a putut integra, din păcate, o receptare din perspectivă tradițională a marelui poet. Dar concluziile pe care le trage sunt adesea asumabile unei interpretări ortodoxe – spre deosebire de cele ale Ioanei Em. Petrescu. Ultimele sale articole despre Eminescu, însă, ne îngăduie să opinăm că, poate, alta ar fi fost direcția muncii sale de cercetare, dacă și vremurile ar fi fost altele.

Pentru conștiința critică românească, însă, în cea mai mare parte a ei, Eminescu – ca gândire esențială – rămâne un peregrin între filosofia germană și cea indică, fără nicio legătură cu arealul spiritual carpato-danubian – în afara tangențelor cu folclorul, superficiale însă ca reper filosofic. Cred sincer că Eminescu și-ar fi ars în piața publică, mai degrabă, toate poeziile și

---

[33] Între timp, am întreprins o investigație amplă în acest sens, prima de acest fel în spațiul românesc și singura care cercetează în mod comparativ opera lui Eminescu și literatura română veche: Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară*, Editura Universității din București, 2013.

manuscrisele, dacă ar fi știut că urma să devină inamicul numărul unu al spiritualității românești tradiționale și principalul denigrator al înseși ideii de existență a unei astfel de spiritualități și culturi profunde, așa cum se străduiește să îl prezinte critica *oficială*...

De multe ori, am avut impresia nefastă că citesc exegeze ale căror autori au urmărit să facă un expozeu de erudiție personală (incontestabilă, de altfel), de subtilitate psihologică și sociologică și de fantezie hermeneutică, iar nu să descopere adevărul despre un scriitor sau o operă literară. Am trăit sentimentul că nu i-au interesat adevăratele teme, motive și concepții ale literaturii și ale scriitorilor noștri, care să identifice trăsăturile acestui profil al culturii române.

Tocmai de aceea, în lucrarea de față, nu am făcut neapărat inventarierea opiniilor critice (decât în cazul lui Eminescu, care prezintă o situație aparte, având în vedere materialul critic imens care îl vizează). La acest procedeu s-a apelat și se apelează prea des, fiind considerat (singurul) științific. Dar produsul finit, atunci când se ignoră argumentația apriată, e un colaj care propune concluzii fabulatoriu argumentate, în liziera textului literar.

Nu am găsit decât arareori, în istoria critică a literaturii române, exprimată ideea continuității. Pentru acest studiu, am luat-o de la începuturi (de la Coresi) cu recitirea literaturii române. Și am constatat, cu stupoare – pentru că nu m-a ajutat nimeni să înțeleg mai înainte – că în literatura noastră (ca și în toată istoria și cultura noastră), există o unitate indestructibilă

la nivelul gândirii, al mentalităților. Există o continuitate necontrazisă – dacă evoluția acestei literaturi este privită în matca unei spiritualități unice, a unei atitudini vizionare nedezmințite –, în mod fundamental, de nicio epocă.

Am aflat o uluitoare unitate de atitudini identitare românești, stilistic-vizionare, de gesturi care ne dovedesc o moștenire de conștiință, spirituală, inatacabilă. Acestea ne fac să ne simțim acasă în istorie (ar trebui să ne facă să ne simțim astfel), să ne trăim istoria ca pe o biografie, asumându-ne *biografic* viața poporului din care facem parte, cu tot relieful său spiritual.

Sunt lucruri pe care nicio istorie literară nu le pune în lumină așa cum ar merita – ci doar arareori, unele studii sau articole. Sau poate, într-o anumită măsură, doar *Istoria* lui Mircea Scarlat, iar dintre lucrările mai noi, anunțata *Istorie* a Manuelei Tănăsescu, din care însă, deocamdată, nu a apărut decât primul volum. Putem semnala aici și studiul lui Al. Andriescu, publicat în 2004: *Psalmii în literatura română*. El merge pe ideea de a urmări genul psaltic (laolaltă cu influența Scripturii și a Psaltirii în literatura română, fără a fi un studiu exhaustiv, în această privință), începând de la Mitropolitul Dosoftei și până în contemporaneitatea postmodernă. Salutăm această abordare, pe care și noi am resimțit-o ca un corector absolut necesar la perspectiva critică generală, în care majoritatea studiilor au impus optica fragmentaristă, insulară.

Mircea Scarlat, autorul singurei *Istorii a poeziei românești*, consideră începuturile poetice în literatura română, după modele bizantine, nu de la psalmii versificați (cum se procedează

de obicei), ci de la poezia imnografică, fapt cu care suntem întru totul de acord. Precizăm doar că nici psalmii, chiar și neversificați, nu erau considerați proză, ei făcând parte din tradiția liturgică, fiind recitați sau cântați.

El surprinde câteva lucruri esențiale, pentru a căror sesizare are toată admirația noastră, având în vedere vârsta sa tânără, dificultatea și complexitatea demersului său și epoca opacă în care scria, și care făcuse ca lucrurile să fie și mai întortocheate. În primul rând, se delimitează de principiul strict estetic al lui Călinescu (care a denunțat criteriul istoric în stabilirea ierarhiilor și a pus în loc criteriul estetic):

> „Dar excesul contrar – absolutizarea valorii estetice – e și el înșelător. Căci absolutizăm criteriul nostru estetic, ceea ce duce la o atitudine implicit procustiană asupra operelor din trecut. [...]
>
> Absolutizarea criteriului nostru estetic (care ne face să eliminăm din sfera poeziei marea majoritate a stihurilor cu care se deschideau vechile tipărituri) duce la falsificarea istoriei literare; neabordarea encomiasticii, să zicem, ar falsifica imaginea despre două veacuri din istoria poeziei românești"[34].

Studiul diacronic nu e lipsit de virtuțile reliefării inclusiv a unor fapte estetice esențiale, privite din perspectivă evolutivă.

---

[34] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, op. cit., p. 84.

Dar „istoriografia literară a fost, în parte, discreditată de autorii care o confundau cu documentarismul pedant”[35].

Onestitatea și atenția sa pentru descoperirea adevărului istoric și literar, acrivia științifică sunt de reținut și de admirat. Semnalându-i opera și citând acum din ea, vreau să-i aduc un omagiu pentru eforturile întreprinse în această cercetare, chiar dacă pozițiile noastre nu rămân totdeauna coincidente. Și chiar dacă perspectiva sa este cea a unui tânăr modern, atașat destul de mult ideologiei moderniste, tributar concepțiilor literare ale vremii sale (și nu suntem toți, mai mult sau mai puțin, chiar dacă vrem sau ne credem distanțați?). El este însă un însetat de adevăr și înfruntă, de multe ori, nu doar lacune documentar-istorice grave, dar și concepții și precizări critice considerate bătute în cuie. Reproduc, așadar, câteva dintre concluziile sale (pe segmentele în care m-am regăsit, ca optică critică și istorică), apreciind munca de clarificare pe care a făcut-o. Un demers care nu doar că nu e facil, ci este cu mult mai greu decât s-ar putea crede[36].

---

[35] Idem, p. 29.

[36] Ceea ce vreau să spun este că, încercând eu însămi să fac critică literară, m-am trezit, atât în ceea ce privește literatura, cât și critica, în mijlocul unei naturi sălbatice, al unui relief necunoscut, pentru care nu aveam nicio hartă, cu toate studiile de filologie pe care le-am urmat: liceu, facultate, masterat și doctorat. (A nu se înțelege cumva că acestea n-au avut rolul lor în formarea mea.)

Mai mult decât atât, totul mi se părea un relief neidentificabil, în care trebuia adesea să stabilesc singură care sunt munții, care apele, care câmpiile, care dealurile și care...prăpăstiile.

Dar și pentru că, născut din școala critică și estetizantă a lui Nicolae Manolescu – dacă e corect să mă exprim astfel – el nu poate fi acuzat că face parte dintre acei „istorici ai ideilor, culturali, mentaliști, bizantinologi, slaviști, imagologi...”[37] (precum Virgil Cândea, Dan Zamfirescu, Dan Horia Mazilu sau Alexandru Duțu), cărora Eugen Negrici le-a găsit *o vină* în a se fi înscris în categoriile pomenite. În câteva puncte cheie însă, concluziile sale se întâmplă să fie în concordanță cu ceea ce, în cunoștință de cauză, susțin vechiștii sau mentalist-tradiționaliștii.

Cercetând sursele, Mircea Scarlat a conchis, corect, că:

> „fondul cultural cel mai vechi este, la noi, cel traco-getic [susținuse, mai înainte, și Călinescu]. Pe acest fond originar s-a suprapus – cu o determinantă forță modelatoare – fondul latin.

Mircea Scarlat chiar vorbea, în prologul *Istoriei* sale, de necesitatea ca un istoric literar să fie dublat de un cartograf și un geolog. Deși eu nu am pornit, ca el, de la fascinația pentru călătorii și aventură spre literatură (ierarhia gusturilor nu se discută dar, personal, o dezavuez pe cea pomenită), și, de multe ori, nici nu am ajuns la aceleași concluzii cu el, recunosc greutatea demersului științific pe care l-a întreprins și dificultatea majoră a orientării printre operele literare și critice.

Ultimele s-au adunat și se tot adună, de la pașoptiști și junimiști încoace și nu multe sunt lucrările care presupun (re)lectura atentă și onestă a literaturii, precum și exprimarea unui punct de vedere imparțial, ceea ce nu ar exclude deloc originalitatea.

[37] Eugen Negrici, *Iluziile...*, op. cit., p. 184.

Toți savanții sunt de acord în privința acestei duble determinări a spiritualității noastre, ceea ce nu ne permite totuși, să vorbim și de o origine daco-latină a literaturii române.

Abia după părăsirea Daciei de către romani, creștinismul a adus aici o literatură ce va deveni curând modelul cel mai prestigios"[38].

„Creștinismul a jucat la noi, pe lângă rolul de modelator, și un rol de colportor. Lucrul cel mai important pentru noi este că ne-a pus în legătură cu Bizanțul; și nu-i lipsit de semnificație faptul că, în fond, cultura bizantină era greco-latină; deși extrem de mediat, contactul cu vechea cultură mediteraneană (existent în antichitate) se refăcea. Așadar, în epoca de formare a poporului român, influența bizantină se exercită prin creștinism; altfel spus, Bizanțul ne-a modelat prin creștinism.

De aceea, modelele posibile le putem căuta în întreaga literatură bizantino-slavă; unele capodopere ale acesteia au fost găsit în copii manuscrise numai pe teritoriul românesc"[39].

„Determinantă rămâne – pentru epoca veche – aria ortodoxă, conservatoare a tradiției bizantino-slave. Manifestările poetice în italiană [Petru Cercel], polonă [Miron

---

[38] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. I, op. cit., p. 51.

[39] Idem, p. 53.

Costin] și chiar cele în latinește [Nicolaus Olahus] vor fi izolate și vor avea un pronunțat caracter ocazional”[40].

Autorul vorbește despre un „filtru deformator românesc” care acționează categoric, valabil pentru toate epocile. Observațiile lui Mircea Scarlat sunt apriate și concordă cu propriile mele concluzii, pe care le-am extras urmărind textele, după cum se va vedea pe parcurs. De aceea nu mă dau în lături de la a cita mai departe, pentru a le readuce în atenția cititorilor:

„În ciuda caracterului izolat și circumstanțial (în epoca veche) al influențelor occidentale, tocmai ele au fost, cel mai adesea absolutizate!

În abordarea istoriei culturale a românilor, calea cea mai facilă și, de aceea, cea mai bătută, este paralelismul cu dezvoltarea culturii apusene, cu ale cărei scheme și concept (prefabricate de gândire și interpretare) se poate lesne lucra.

Dar lucrul esențial este că noi, cel puțin până în secolul al XVIII-lea, ne-am înscris constant într-o tradiție care a ocolit Renașterea!

Neaderând la catolicism, noi nu puteam avea nici umanism, Renaștere, baroc sau Reformă în sensul consacrat al acestor termeni, care devin, în abordarea realităților noastre cultural, simple metafore. Cultura română

---

[40] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. I, op. cit., p. 56.

oferă celei europene un experiment istoric insolit: o latinitate fără catolicism și fără Renaștere. Această experiență culturală este originală și ea trebuie subliniată.

Departe de a (mai) vorbi, precum G. Călinescu, de clasici întârziați, vom înregistra ecourile dinafară ca simptome semnificative ale acestei experiențe inedite (experiență structurată dintru început pe o rezistență al cărei efect este deformarea influențelor culturale; lucrul este vizibil și în coloratura națională a creștinismului românesc [[41]]).

De aceea, pentru epoca veche, comparația cu Apusul nu este atât de relevantă pe cât s-a crezut; dimpotrivă, mai grăitoare ne apare neasimilarea lui Olahus în tradiția românească [literară și ortodoxă!]. [...]

În privința influențelor – deseori semnalate, cu mare osârdie – se cuvine să fim extrem de atenți asupra caracterului lor mediat (factorii medierii sunt deseori mai importanți decât sursa modelului) și asupra filtrului deformator prin care s-a făcut receptarea. [...]

Mai interesante decât influențele sunt – când există – eforturile deliberate de a rezista catolicismului (cu toate implicațiile sale) și culturii occidentale.

Un exemplu edificator îl oferă barocul, care, în forma occidentală reprezentativă (căci, se știe, n-a fost o mișcare omogenă), n-a avut vreo influență direct la noi, după cum

---

[41] Lucrul este vizibil în coloratura națională a creștinismului în cazul tuturor națiunilor ortodoxe, ceea ce denotă că oikumenele bizantin a fost un protector supranațional, fără a fi asupritor.

clasicismul de care s-a vorbit în legătură cu scrierile românești din secolul al XVII-lea nu are decât tangențe întâmplătoare cu cel codificat de Boileau". [...]

[În Țările Române, în Evul Mediu,] „se recepta o literatură de mare varietate și valoare. Mentalitatea literară a epocii medievale se exprimă prin ceea ce se citește (ascultă) și prin ceea ce se traduce (de fapt: se prelucrează).

Ceea ce frapează este marea capacitate de asimilare (deformatoare) în tradiția autohtonă; există opere baroce prelucrate în scopuri opuse scrierii lor. [...]

Aflată în proces de formare, cultura română se individualizează treptat, conversând fecund cu vecinii și revigorând tradiția deja existentă (ortodoxă).

Tradiția bizantină și cea slavonă se dezvoltaseră veacuri de-a rânduri în Moldova și Țara Românească. Bizanțul ne pusese în legătură cu o întreagă cultură antică..."[42] etc.

Ceea ce a constituit o plăcută surpriză pentru mine, a fost să văd că Mircea Scarlat a observat că aceste proprietăți ale literaturii române vechi sunt comune și celei noi, moderne. Și că ele nu dispar odată cu epoca modernă, ci se prelungesc – cum ar fi fost foarte firesc/ logic să presupună și să urmărească și critica românească, în loc să propună prăpăstii istorice și culturale între medievalitate și modernism:

---

[42] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. I, op. cit., p. 57-59.

„O problemă mult mai spinoasă se ridică după înlăturarea regimului fanariot din Principate, când contactul din ce în ce mai strâns cu literatura Apusului a dus la previzibile (și, în multe cazuri, binevenite) influențe. Ceea ce nu s-a subliniat îndeajuns este însă, în cazul marilor poeți, caracterul mediat al acestor influențe. Mai dificil de reliefat, filtrul autohton de care vorbeam, a acționat și aici. [...]

Din perspectiva culturii apusene, eclectismul acelei perioade este dezarmant, ceea ce impune nuanțări foarte atente și, mai ales, folosirea cu circumspecție a conceptelor criticii occidentale. Terminologia istoriei curentelor literare din Apus nu este întotdeauna funcțională în abordarea literaturii noastre; mai mult chiar, ea este adesea generatoare de mari erori.

Stăruind în vechile prejudecăți, vom continua să-l analizăm pe Heliade drept poet romantic...și să ne mândrim cu faptul că Eminescu ar fi fost «ultimul» mare poet romantic european. [...]

Când vorbim despre prima fază a ecourilor romantice la noi, determinant nu este modelul, ci filtrul românesc, procustian”[43].

Mircea Scarlat vede funcționarea acestui filtru procustian până la simbolism:

---

[43] Idem, p. 59-61.

> „Până la simbolism, curentele literare apusene pot fi referenți în analogie și atât. Absolut necesară este însă, în fiecare caz, analizarea filtrului autohton, procustian”[44].

Însă eu merg mai departe, pentru că nici din punct de vedere logic nu se poate accepta defectarea lui bruscă. Știu că, odată sincronizați și intrați în curentele moderniste, cu acceptul și adeziunea teoretică a poeților înșiși (a scriitorilor, în general), e greu și riscant să nu le recunoști această apartenență. Însă părerea noastră, pe care vom încerca să o demonstrăm mai târziu, este aceea că, așa cum nu putem vorbi de umanism, renascentism, baroc, clasicism și romantism, în adevăratul sens al cuvântului, în cultura și literatura noastră, tot la fel nu vom putea suprapune cu adevărat, peste operele românești, nici conceptele de simbolism, expresionism, modernism, avangardism, onirism, postmodernism etc., în adevăratul lor sens, cu care s-au născut și au funcționat în Apus, sau în conformitate cu teoria literară. Iar filtrul procustian a funcționat și în epoca modernă și funcționează și în cea postmodernă, cu toată sincronizarea noastră.

Între literatura veche, care se termină în secolul al XVIII-lea, și cea care începe în secolele XVIII-XIX, cu meditațiile în proză (proza lirică), cu poeții Văcărești, cu *Țiganiada* și apoi cu literatura pașoptistă, există o ruptură de nivel formal, adică la

---

[44] Idem, p. 60.

nivelul formelor literare. Dar în ceea ce privește identitatea spirituală, nu conștiința creștină în sine se estompează, ci acrivia, zelul conștiinței creștine și expunerea pur teologică și dogmatică pe care o deosebim în literatura veche. Ruptura nu stă neapărat în apariția diletantismului religios sau a conștiinței spirituale edulcorate, ci în inversarea, pe scena culturală a țării, a rolului celor două fețe ale aceleiași conștiințe: cea râvnitoare/ zelotistă și cea novatoare. Ultima e deschisă și spre alte perspective, dar această atitudine nu constituie tocmai o noutate absolută în secolul al XIX-lea.

Această inversare a rolurilor a lăsat Biserica Ortodoxă fără susținerea cărturărească obișnuită, în sensul unui sprijin compact și viguros. Și cred că Virgil Cândea exagerează când consideră că ultimele două secole (al XIX-lea și al XX-lea) de literatură și cultură română sunt irelevante pentru ansambulul tradiției noastre culturale ortodoxe. Și aceste ultime două secole au încă destulă relevanță pentru ansamblul cultural autohton, cu tot vălmășagul de idei și concepții importate recent, străine de această tradiție, care și-au forțat intrarea în gândirea românească. Iar literatura care aparține acestor secole nu poate fi încă scindată de matca spiritualității, a sensibilității și a cugetării tradiționale.

Începând cu veacul al XX-lea, s-a încercat și se încearcă în continuare secularizarea literaturii, prin evacuarea samavolnică a cugetării bizantin-ortodoxe din operele literare, chiar și forțând limite elementare ale logicii și ale receptării hermeneutice. Însă adâncul conștiinței vechi românești este atât de

departe de a se fi pierdut, încât, pentru cine vrea să fie onest, trebuie să recunoaștem că e nevoie de aplicarea cu amendamente a termenului de ruptură.

Cei care vor, cu tot dinadinsul, să fundamenteze cultura și literatura română fie pe necredință și pe ateism demonic, fie pe filosofie antică sau brahmano-budistă, în orice caz, pe teoria unei atitudini antireligioase și antiecleziale a majorității scriitorilor (și mai cu seamă a celor mari), aceia sunt cei care caută din răsputeri să ideologizeze literar izolaționismul cultural și artistic. În schimb, construiesc un fenomen colosal modernist, autonom, atât la nivel literar, cât și al mentalităților.

Opinia noastră, pe care o vom demonstra pas cu pas, este că, cel puțin în literatură, modernismul se oprește, în mare măsură, la suprafața estetică (ca și umanismul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea) și nu afectează straturile de mare adâncime ale unor atitudini profund înrădăcinate în mentalul și spiritualul colectiv. Însă, chiar și în condițiile acceptării unei asemenea vizi-uni, breșele de conștiință creștină din literatura noastră modernă și chiar postmodernă sunt numeroase și semnificative. Încât ne întrebăm cât are să mai dureze defilarea acestei ideologii, care este preponderent bazată pe falsificări ale percepției critice asupra literaturii române?

Ne întrebăm, de asemenea, de unde tradiție platoniciană și brahmană la un popor, care n-a fost interesat de vreuna dintre ele în toată existența sa? Și de unde cugetare platoniciană și brahmană la niște scriitori care, cu Eminescu în frunte, le inventariază cu titlu de informație culturală, asimilând organic

câteva idei în sistemul lor de valori? Operele literare sunt departe de a fi capabile să ne semnaleze faptul că autorii lor și-au însușit, în mod profund, filosofia antică și modernă. Despre acestea știau foarte bine că sunt suprastraturi culturale superficiale și instabile, formate în ultimele decenii de istorie. Ele nu ne relevă nici faptul că aceste filosofii le-ar fi devenit mediu spiritual și cognitiv interior, în conflict cu toate reperele literare și spirituale vechi ale matricei stilistice autohtone. De aici derivă și dificultatea majoră pe care au întâmpinat-o permanent elevii și studenții români de a-și însuși formule critice care sună discordant cu gândirea și înțelegerea lor.

Optica critică prin care au fost siliți să privească spre literatura română i-a îndepărtat pe mulți de ea ca de o sumă de basme (termenul exact, în argoul școlar și studențesc: *vrăjeli*), care nu dețin nicio cheie spre interiorul propriu sau spre cunoașterea datelor spirituale genetice ale neamului lor.

Această poză s-a profilat atât de mult în mediul cultural, încât nu multă lume își dă seama de falsitatea ei. Astfel încât s-a creat o distanță considerabilă între conștiința multora, între interiorul lor, unde, de multe ori, stă Hristos (vorbesc de o realitate constatată, care ne-a fost mărturisită foarte frecvent), și învălmășeala de concepții și atitudini mai mult sau mai puțin intelectualiste, pe care și le însușesc artificial și epidermic, ca pe o suprapunere necesară supraviețuirii în lumea de astăzi. Fără însă ca ele să exprime persoana umană, în afară, sau să o lămurească întrucâtva, în interiorul ei, asupra a ceea ce este, din punct de vedere spiritual.

Pur și simplu se acceptă și se trăiește cu aceste concepții – inclusiv la nivel literar și cultural – ca și cu niște date ale realității față de care nu se manifestă nicio atitudine, care nu formează cu adevărat o lăuntricitate, deși au pretenția de a fi spirituale. Oamenii devin ființe schizoide, personalități scindate interior, neînțelegând prea bine care este sursa atomizării lor interioare.

Este și aceasta o diluare a conștiinței creștine, dar ea nu este în mod neapărat în favoarea celor care susțin ideologizarea ateistă a culturii și literaturii române, chiar și din simplul motiv că inerția spirituală nu poate fi calculată ca avantaj nici măcar de tabăra anticreștină.

La concluziile acestei cărți am ajuns, mărturisesc, nu fără o oarecare dificultate, pentru că mult timp conștiința mea, în care pătrunseseră adânc tezele inseminate de-a lungul anilor, a opus rezistență în fața a ceea ce eu însămi descopeream ca pe un teritoriu virgin. Am stat adesea în cumpănă și am gândit și regândit de zeci de ori o anumită problemă, deși soluția hermeneutică mi se părea, în același timp, solid întemeiată.

Am căpătat însă, treptat, sentimentul – care nu e doar o iluzie vanitoasă sau o concluzie triumfalistă –, recitind literatura română, al perpetuării, iar nu al întreruperii, al continuității, și nu al disocierii definitive de trecut.

Am înțeles și că tendințele recuperatorii ale tradiției trebuie să pornească nu de la ideea de a căuta un alter spiritual necunoscut în trecut, ci de a ne afla identitatea noastră, în limitele căreia se manifestă și literatura modernă și postmo-

dernă, cu toate efuziunile ei protestatare tipice (trendy) unei epoci sau a alteia. Se scoate, cel mai adesea, în evidență numai europenizarea, modificarea mentalității în sensul debizantinizării, începând chiar cu cronicarii.

Dar mai niciodată nu se observă că, în condițiile occidentalizării alerte inclusiv a ideologiei literare (nu mai vorbim de cutumele sociale), rămâne întotdeauna un fond foarte puternic (bizantin-ortodox), care configurează, într-un mod foarte specific creația literară, din interior.

Îl putem numi un ADN care îi formează un profil și trăsături individualizate puternic, dincolo de epiderma și, mai mult, de machiajul european, pe care scriitorii, începând chiar cu cei medievali și cu evocații cronicari, îl folosesc conștient și chiar cu conștiinciozitate, adaptându-se la stilul vremii, dar simțind că stilul acesta nu afectează, în mod esențial, conținutul viziunii lor. Este de remarcat în mod deosebit capacitatea lor de adaptare și maleabilitatea în acest sens. O flexibilitate nu mai puțin specifică spiritualității orto-doxe, aceea de a trece prin epoci ostile ca trestia prin vânt, folosindu-se cu abilitate de impresia – falsă – a umilinței și insignifianței. Pe de altă parte, marii poeți sau scriitori, nu numai moderni, exprimă, în primul rând, prin opera lor, o căutare de sine esențială. Salvador Dali sintetizează remarcabil acest adevăr, recunoscând că, în toate tablourile sale, el și-a făcut autoportretul.

Ideea însăși a sincronizării (pe care Maiorescu o acuza în studiul formelor fără fond) ca obiectiv literar primordial – ca și cea a estetizării pure, cosmetizante – este contrară spiritualității

creatoare și neagă o necesitate ontologică fundamentală a ființei umane care se exprimă prin artă.

Dacă este absurd să considerăm, cum ne sugerează un istoric ostil, Rösler, că românii au părăsit această vatră antică de existență, timp de 1.000 de ani, și apoi s-au întors, cu atât mai mult este absurd să acceptăm că acest popor a supraviețuit 18 secole fără cultură și literatură scrisă – chiar dacă aceasta nu corespunde conceptelor moderne – și și-a revenit din apatie în secolul al XIX-lea (și eu cred că destule mărturii fie au fost distruse de timp, de vremurile vitrege, fie zac încă prin cine știe ce biblioteci și nu are cine să le caute și să le valorifice).

De altfel, literatura pașoptistă – considerată îndeobște ca începutul literaturii moderne – este în întregime fundamentată pe revalorizarea trecutului: spiritual, literar, istoric (programul romantic european era un punct de sprijin, în acest sens). Un popor primitiv nu ar fi supraviețuit invaziilor străine, atâtor presiuni colosale ale istoriei.

Deși nu avem dovezi documentare, timp de aproape un mileniu și jumătate, pentru că nu ni s-au păstrat cărți scrise în limba daco-română[45] (deși Ovidius spune, în *Pontice*, că a scris un poem în graiul getic și în metru latin[46], iar în secolul al XIII-

---

[45] Arheologia lingvistică ne vine în ajutor, cu probe concrete, precum termenii latini *a scrie, a număra, carte*, dacă e să ne referim chiar și numai la aceste dovezi elementare.

[46] Ovidiu spune:

„Nec te mirari, si sint vitiosa, decebit
Carmina, quae faciam paene poetica Getes.

lea, Papa Innocentius al IV-lea[47] nota că, de aproape două veacuri, valahii din Dacia aveau tradusă Liturghia în limba lor), avem totuși o probă indubitabilă: existența noastră.

Și totuși, cum putem explica setea cu care, din secolele XV-XVI, românii încep să traducă Scripturile Sfinte în limba vernaculară, așa încât ajung să fie primul popor ortodox din sud-estul Europei care traduce Dumnezeiasca Scriptură?

A! pudet, *et Getico scripsi sermone libellum,*
Structaque sunt nostris barbara verba modis,
Et placui, – gratare mihi – coepique poetae
Inter inhumanos nomen habere Getas.
Materiam quaeris? Laudes de Caesare dixi".

Adică:

„Nu trebuie să te miri, dacă versurile mele sunt cumva rele:
Eu care le scriu am devenit aproape un poet get.
Ah! Mi-e rușine: *am scris o cărțulie în limba getică,*
În care cuvintele barbare au fost așezate după ritmul versurilor noastre.
Le-au plăcut – felicită-mă – și am început să am
Faimă de poet printre neomenoșii geți barbari.
Mă întrebi de subiect? Am adus laude împăratului".

A se vedea: *Izvoare privind Istoria României*, vol. I, *De la Hesiod la Itinerarul lui Antoninus*, Ed. Academiei RPR, București, 1964, p. 336-337.

[47] A se vedea opera sa în *Patrologia Latină*:

http://www.documentacatholicaomnia.eu/01_01_1243-1254-_Innocentius_IV.html.

Întreaga colecție la nivel online:

http://www.documentacatholicaomnia.eu/1815-1875,_Migne,_Patrologia_Latina_01._Rerum_Conspectus_Pro_Tomis_Ordinatus,_MLT.html.

Miron Costin, în prefața poemului său, *Viiața lumii*, ne oferă un răspuns rezumativ pentru toată istoria: el și-a scris stihurile ca să demonstreze că limba română e destul de coaptă pentru a deveni veșmânt poetic, dar „nu numai aceasta, ce și alte dăscălii și învățături ar putea fi pre limba românească, de n-ar fi covârșit vacul nostru acesta de acum cu mari greotăți”[48].

Dan Horia Mazilu amintea:

> „Românul medieval era convins că scrisul putea eterniza, putea nemuri, era trainic, putea forța veșnicia.
>
> Cei ce fac însemnări pe cărți n-au nicio îndoială în această privință: *„Scris-am eu, Dimitrie Bumbacilă cu mâna de țărână. Și mâna va putrezi dară scrisoarea* [cartea][49] *în veac să va pomeni”* sau *„Această scrisoare am scris eu, Nicolae Dobrovoi* [...] *scris-am cu mâna de țărână, mâna aceasta va putrezi iară cuvintele acestea n-or mai putrăzi”* [...]”[50], etc.

Oamenii aceștia erau iluminați brusc de o revelație a secolului sau, dimpotrivă, moșteneau o atitudine și o mentalitate devenite tradiționale?

---

[48] Miron Costin, *Opere*, vol. II, ediție critică de P. P. Panaitescu, EPL, București, 1965, p. 113.

[49] În limba române veche, *scrisoare* însemna *carte/ scriere*. Iar *carte* însemna *scrisoare/ răvaș*. Adică invers decât în româna modernă.

[50] *Cf*. Dan Horia Mazilu, *Lege și fărădelege în lumea românească veche*, Ed. Polirom, Iași, 2006, p. 132.

...Această carte a căpătat mai târziu forma actuală. La început, au existat articole disparate, scrise pentru platforma noastră online[51], tocmai pentru că, atunci când am pornit acest demers, nu am plecat de la idei preconcepute și am crezut că mă voi limita la observații particulare.

Pe parcurs, am încetat să mai cred în fortuitul observațiilor de acest fel și astfel s-a născut conștiința unui întreg organic: ideea acestei cărți.

Menționăm, în final, că cea mai mare parte din materia acestei istorii literare, preconizată în 12 volume (numai partea întâi, care tratează poezia) a fost publicată anterior în cărți care au purtat alt titlu: în primul rând cele șase volume din *Epilog la lumea veche*, pe care le-am publicat între 2010 și 2017 (unele în două ediții), apoi cele trei volume din *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română* (2013 și 2015), *Studii literare* (6 volume) și altele.

---

[51] *Teologie pentru azi*: https://www.teologiepentruazi.ro/.

ÎNCEPUTURILE POEZIEI ROMÂNEȘTI

Literatură numai în limba română?

Tendința este să se elimine din istoria literaturii române scrierile în slavonă, greacă, latină, polonă sau italiană, din epoca medievală, din motive lesne de înțeles, dar nu și ușor de acceptat. Literatura română nu este una grandioasă, ca număr al producțiilor – în ceea ce privește valoarea, discuția se nuanțează. Prin urmare, un argument principal împotriva acestei opinii ar fi acela că nu este benefic pentru cultura noastră să lepădăm cu generozitate compunerile heteroglose, aparținând unor nume precum Miron Costin, Petru Cercel, Nicolaus Olahus. Și nici pe scriitorii alogeni (Stavrinos, Matei al Mirelor), pe motivul că studiul lor n-ar mai reprezenta un act de literatură, ci unul de cultură.

În condițiile în care alte literaturi, precum cea franceză – dar nu numai – se manifestă expansionist, nici literatura română n-ar trebui să-și caute impedimente pentru a-i integra în spațiul său atât pe scriitorii antici (Sfinții Nicetas de Remesiana, Ioannis

Cassianos etc.), cât și pe cei medievali[52]. Adică și pe cei care nu sunt români dar scriu despre noi, împreună cu o întreagă literatură în veșmânt slav, de inspirație bizantină, precum și pe creatorii moderni ca Eugen Ionescu sau Emil Cioran, care au preferat să-și scrie o parte din literatură în limba franceză.

De altfel, ultimii doi sunt resimțiți ca scriitori români și ca asimilabili literaturii noastre, mai mult decât autorii medievali care nu s-au manifestat literar (parțial sau integral) în românește, ceea ce ni se pare o judecată inechitabilă.

Dacă Eugen Ionescu e prezent în manualele școlare cu o piesă de teatru concepută în franceză, de ce n-ar fi și *Poema polonă* (cel puțin teoretic) a lui Miron Costin – pe care o studiază, în schimb, polonezii?

Despre această problemă și despre *Poema polonă*, Mircea Scarlat observa:

> „Viziunea românească asupra lumii este mai puternică decât motivele mitologiei clasice culte folosite de poet [Miron Costin]. Haina străină (slavonă, latină, grecească, poloneză, italiană etc.), în care s-a manifestat spiritul românesc, nu a dus la alterarea sau la transformarea lui. Avem datoria să reconsiderăm această afirmare românească în alte galaxii, din care a venit vremea să ne

[52] A se vedea G. Mihăilă, *Între Orient și Occident. Studii de cultură și literatură română în secolele al XV-lea – al XVIII-lea*, Ed. Roza vânturilor, București, 1999, p. 9-62.

adunăm substanța. Opera este în concordanță cu sensibilitatea românească și cu spiritul poporului nostru.

Viziunea raiului, de pildă, ar fi fost alta, dacă lucrarea ar fi fost redactată de un străin. *Poema polonă* aparține mediului cultural și ideologic moldovenesc și se înscrie în mod firesc în istoria culturală a românilor. Poema poate fi privită drept cea dintâi tentativă de epopee întreprinsă de un român”[53].

Am avea, așadar, în Miron Costin, un prim autor de epopee român, înaintea lui Budai-Deleanu. Același Mircea Scarlat considera că

„nicio istorie din lume nu mai acceptă dogmatismul analizării în exclusivitate a textelor redactate în limba modernă a poporului respectiv. [...] Urmărirea – sub strai neromânesc – a filonului național va ajuta la reliefarea acestuia”[54].

În acest punct, Scarlat se întâlnește cu Dan Horia Mazilu, care a pledat călduros, întotdeauna, pentru recuperarea operelor românești vechi care îmbracă alt veșmânt lingvistic decât limba română.

---

[53] Mircea Scarlat, în *Postfața* la: *Poezie veche românească*, antologie, postfață, bibliografie și glosar de Mircea Scarlat, Ed. Minerva, București, 1985, p. 208.

[54] Idem, p. 205.

Și aici am ajuns la o problemă esențială și spinoasă: cum receptăm și interpretăm literatura veche? Pare-ni-se că nu aloglosia este fenomenul esențial în discuție, deși se prezintă ca motivul principal al excluderii din literatura română a producțiilor heteroglose.

Problema este falsă, pentru că studiul și comentariul literar nu se ocupă, în mod esențial, cu analiza lingvistică, a fenomenelor de limbă. Acestea sunt aduse în lumină într-o exegeză literară, dar nu ocupă prim-planul unui comentariu – cel puțin așa stau lucrurilor în cazul studiilor aplicate poeziei și literaturii moderne.

Grandoarea unui scriitor nu e măsurată, în primul rând, în funcție de aspectele ligvistice, de opțiunile de limbă care modulează stilul. De multe ori, studiul lor este opțional în cercetarea unui critic.

Asemenea, studiul literar al poeziei lui Eminescu, Blaga, Arghezi etc., nu învederează, în mod esențial, (ci doar secundar sau episodic) aspectele strict lingvistice sau stilistice, pentru că nu acestea sunt determinante și fundamentale pentru judecata critică. Important este conținutul de idei, studiul mentalităților literare și extraliterare, polemica filosofică, traseul cultural al dezbaterilor.

Termenii în care se poartă această discuție pot constitui factori generatori ai unei anumite vectorizări a interpretării literare, dar nu întotdeauna și nu neapărat. Analiza literară și analiza lingvistico-stilistică sunt, totuși, două lucruri diferite în

comentariul literar modern. Prima o include pe a doua, dar depășește cu mult sfera acesteia.

În cazul operelor aloglose, suntem privați de cea de-a doua, dar ne rămâne studiul ideilor, dezbaterea asupra mentalităților, ne rămân foarte multe lucruri de discutat și care sunt incluse în sfera literară.

Noi nu privim niciodată strict lingvistic spre marii creatori. Iar Eminescu nu mai este Eminescu, spre exemplu, dacă susținem că la baza aprecierii noastre stă numărătoarea tropilor. Care studiu critic esențial despre Eminescu se raportează la aceasta din urmă? Și totuși, literaturii vechi i se aplică exclusiv asmenea standarde, care țin exclusiv de posibilitățile de receptare ale omului contemporan.

Citim și studiem literatura medievală așteptând să vină muntele la Mahomed, adică medievalii spre noi, și nu facem efortul, cum ar fi normal, să ne deplasăm noi spre ei. Din cauza acestei probleme, fals puse, literatura română veche și nu doar cea aloglosă, ci și cea în limba română, a rămas multă vreme ignorată de exegeza literară.

Rezultatul, la ora actuală, este că avem mari poeți și povestitori (între povestitori mă gândesc la Varlaam, mai cu seamă, dar și la Dosoftei, cel din *Viețile Sfinților*) în literatura medievală, care nu au fost analizați și comentați, acest eșec fiind motivat și de un alt impediment major, și anume amprenta religioasă a gândirii lor, care a fost decretată ca neliterară de o serie de critici. În felul acesta *scăpăm* de foarte mulți scriitori, nedoriți și neagreați de o anumită parte a exegezei…

Întorcându-ne la începuturile poeziei, dacă luăm în considerare doar ce s-a scris în limba română, atunci prima poezie lirică românească sunt psalmii, alături de imnele și rugăciunile din primele traduceri ale cărților de cult.

Dan Horia Mazilu susține însă, și pe bună dreptate, că apetența față de structura ritmică și de versificare, a primilor noștri traducători și, respectiv, a lui Dosoftei, trebuie să fi fost determinată de o tradiție veche, în stare să creeze gustul și așteptarea.

Această tradiție nu este în limba română, ci în slavonă, dar prezintă un aspect esențial: acela că a constituit forma artistic-literară în care s-au manifestat românii, în absența unei producții în limba vernaculară.

A nu o lua în considerare înseamnă a sări peste etape și a considera că forma literară a psalmilor traduși în română și versificările lui Dosoftei s-au născut deodată, fără să fi existat un orizont, o năzuință stilistică, un gust artistic pentru un anumit fel de manifestare spirituală, o preferință față de un anumit tip de veșmânt lingvistico-poetic care să promoveze lăuntricul exteriorizat literar.

> „Cu destulă întârziere, cercetătorii au băgat de seamă că în textele liturgice vechi slave (dar și în alte specii literare, aparent prozaice) există o tehnică a versificației bine pusă la punct, ajungând chiar până la subtile jocuri de rafinament prozodic.

Cercetarea organizărilor ritmice și metrice descifrate în felurite compuneri, a produs rezultate de care investigatorii fenomenului literar din această parte a Europei (de prelungire bizantină) trebuie să țină neapărat seamă.

Întârzierea cu care au fost observate aceste particularități de structurare ritmică (ținând de o convenție prozodică specifică) nu trebuie să ne surprindă.

Mult timp, până în secolul al XIX-lea, savanții au taxat imnografia bizantină drept proză curată.

Construit după niște reguli aparte, imnul bizantin era scris continuu (scriptio continua, ca, de altfel, toate textele poetice ale antichității), utilizând pentru recunoaștere un sistem particular de punctuație (ale cărui rosturi Al. Procopovici le-a înțeles la noi înaintea multor învățați), care, odată descifrat, a permis cercetătorilor să sesizeze, în fine, organizarea strofică.

Strofa imnică se baza pe ritmul silabic obținut prin efectul muzical dat de numărul egal al silabelor din aceeași strofă și de succesiunea regulată a unităților tone și atone”[55].

În consecință,

„în versul imnic și nu în psalmi trebuie căutate primele modele de tehnică și cele dintâi surse furnizoare

[55] Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, Ed. Universității din București, 1998, p. 10.

de figuri pentru poeții Europei răsăritene, între aceștia și pentru stihuitorii români"[56].

[Și] „în plus, nu văd ce motive serioase ne mai pot îndemna, astăzi, să trecem cu vederea, pe întinderea câtorva secole, textele în versuri aparținând unor autori ca Filothei monahul[57] și Eusthatie de la Putna[58], Simion Dediulovici[59] ori Anastasie Crimca[60], pentru a-i pomeni numai pe cei mai însemnați"[61].

În opinia lui Mazilu (care concordă cu cea a lui M. Scarlat, după cum am văzut), „alcătuirea primei tradiții poetice în spațiul românesc [...] s-a sprijinit pe depozitul întru totul stimabil al imnografiei bizantine"[62].

---

56 Idem, p. 11.

57 A se vedea: http://www.sfant.ro/sfinti-romani/monahul-filotei-imnograful-manastirea-cozia-4.html.

58 Idem: http://biserica.org/WhosWho/DTR/E/EustatieDelaPutna.html.

59 Amintit aici: http://www.enciclopedia-dacica.ro/webring/civilizatia/vechea_cultura.html.

60 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Anastasie_Crimca.

61 Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, op. cit., p. 8.

62 Idem, p. 10.

Această „poezie românească de expresie slavă din veacurile al XV-lea și al XVI-lea”, având o „marcă bizantină” și constituind un „clasicism est-european” [o analogie terminologică arbitrară, pe care putem să o acceptăm sau nu], formează „o poezie lirică, [care] este covârșitor de inspirație și cu destinație religioasă”[63].

Între varietățile de imnuri, el distinge: canonul, stihira, condacul și icosul – „icoasele [împreună cu condacele alcătuiesc una din culmile lirice ale ritualului ortodox – *Marele Imn Acatist* [...] introdus în oficiere în veacul al VII-lea de patriarhul constantinopolitan Serghie I[64]”[65].

În descendența acestei vaste tradiții lirice bizantine, spre sfârșitul secolului al XIV-lea, fostul logofăt al lui Mircea cel Bătrân, Filos, călugărit la Cozia sub numele de *Filothei*, creează – pe la 1394 – genul *pripealelor*, un ansamblu de imne în limba slavonă: *Pripeale la toate praznicele Domnului și ale Născătoarei de Dumnezeu și ale tuturor Cuvioșilor Părinți, mari și Sfinți, marilor și vestiților Mucenici și tuturor Sfinților deosebiți*[66].

---

[63] Idem, p. 9.

[64] Al 61-lea Patriarh al Constantinopolului: http://ro.orthodoxwiki.org/Listă_a_patriarhilor_de_Constantinopol.

[65] Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, op. cit., p. 11.

[66] A se vedea *Poezie veche românească*, op. cit., p. 9-13.

La nivel online: http://biblior.net/poezia-romaneasca-de-la-origini-la-1830/pripeale-de-filothei.html.

„*Pripealele* (*Pripěla*) lui Filothei, treizeci și trei la număr, urmau a însoți *psalmii aleși* ai bizantinului Nicephoros Vlemmidis.

Călugărul român își măsura astfel forțele cu autori consacrați. Izbânda lui a fost deplină, polieleul său a circulat în numeroase copii, a trecut în Rusia, a fost chiar tipărit de o imprimerie sârbească din Veneția, fiind introdus în oficiere[67]"[68].

În secolele următoare, al XVI-lea și al XVII-lea, sunt demne de reținut: imnul compus de Simion Dediulovici, muntean ca și Filothei, scris întru lauda Sfântului Mihail Mărturisitorul, Episcopul Sinadelor[69], imnele Protopsaltului Eusthatie de la Putna și *Versul de plângere al omului căzut către sufletul său*, compunere slavonă aparținând lui Anastasie Crimca, părintele spiritual al lui Varlaam. Gáldi considera, de asemenea, că

„primul imbold [poetic] a venit, fără îndoială, din partea literaturii slavo-bizantine. Răsfoind textele religioase publicate de Coresi, suntem adeseori încântați de

[67] În cadrul Utreniei ortodoxe.

[68] Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, op. cit., p. 12.

[69] A se vedea: http://www.calendar-ortodox.ro/luna/mai/mai23.htm.

acele pasaje care pot fi citate și azi ca adevărate poeme în proză”[70].

El ia în considerare și semnificative influențe liturgice asupra poeziei populare, prin „participarea asistenței la cântarea sau recitarea unui text”[71].

Sub auspiciile nefaste ale comandamentelor politice ale vremii, Gáldi ia mai adesea în discuție, din păcate, o influență a poeziei folclorice asupra textelor religioase, când logic ar fi fost să analizeze fenomenul în sens invers.

Și pentru secolul al XVIII-lea se menține această confuzie ideologică, pentru care Alexandru Duțu afirmă:

> „mare parte din poezia Văcăreștilor se asemănă cu cea contemporană neogreacă, dar, în același timp, are caracterul unui text care se cântă, fiind așadar pe linia cântecului popular [nu suntem de acord cu această concluzie]. Am regăsi aci acea întrepătrundere a poeziei cu muzica care a stăruit în etapa veche a literaturii române”[72].

---

[70] Ladislau Gáldi, *Introducere în istoria versului românesc*, Ed. Minerva, București, 1971, p. 65.

[71] Idem, p. 41.

[72] Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821)*, EPL, București, 1968, p. 31.

Mircea Scarlat a refuzat chiar să se apropie de studiul poeziei folclorice, declinându-i pe bună dreptate așa-zisa însemnătate sau influență asupra liricii culte:

> „folclorul nu oferă *cheia* pe care mulți au crezut că au găsit-o analizându-l. [...]
>
> Folclorul oferă numai iluzia că, analizându-l, ne mișcăm pe un teritoriu mai ferm, spre a cunoaște formele arhaice de poezie și practicile religioase păgâne, anterioare creștinismului; dar textele pe care le cunoaștem au fost modelate de creștinism! [...]
>
> Convenția literaturii noastre scrise (singura pe care o putem analiza cu documentele pe masă) a fost, la origine, modelată de creștinism, ceea ce nu-i scade cu nimic interesul. [...]
>
> După formarea poporului român și a limbii sale, modelul cel mai prestigios l-a constituit, la noi, literatura creștină.
>
> Pentru o lungă perioadă (secolele IV-XVIII aproximativ), *creștinismul a fost principalul modelator al culturii noastre scrise* (s. n.), singura pe care o putem analiza în chip pozitiv; să nu uităm că cele mai vechi texte folclorice pe care le avem ne-au parvenit tot pe cale scrisă, deci filtrate prin convenția literară a epocii în care au fost notate”[73].

---

[73] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. I, op. cit., p. 48-49, 53.

Prima poezie română (în limba română) – în sens modern – se naște sub semnul *Psaltirei*. Acest lucru n-ar trebui să ne mire prea mult.

În ultimul timp s-a încercat ancorarea poeziei noastre medievale în surse clasice greco-latine. Nu s-a ținut seama însă, adesea, de mentalitatea medievalilor noștri, care moșteneau o mult mai veche concepție creștină, specifică atât Apusului cât și Răsăritului, până la despărțirea lor în două Biserici diferite. Astfel, după Sfântul Isidorus de Sevilla și alți Sfinți Părinți,

> „metrul cel mai vechi și mai nobil este hexametrul (metrum heroicum). Primul care s-a folosit de el a fost Moise (Deut. 32), mult înaintea lui Pherecydes și a lui Homer. Imnuri spre lauda lui Dumnezeu a scris cel dintâi David, și mult timp după el Timothoe.
>
> Primul epitalam îi aparține lui Solomon, de la care genul a fost preluat de păgâni. *Cântecele lui Solomon* sunt alcătuite – după Ieronim – din hexametri și pentametri.
>
> Isaia scrie proză retorică. Inventatorul cântecului de jale (threnos) este Ieremia, [iar] la greci – mult mai târziu – Simonide; chitara a fost inventată de către Tubal [...]; astronomia de către Avraam [...].
>
> Primul istoriograf a fost Moise [Miron Costin se declară, ca istoric/ cronicar, în descendența acestuia], apoi Dares la păgâni, iar după el Herodot”[74].

[74] Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană...*, op. cit., p. 520-522.

Iancu Văcărescu avea conștiința că: „Orice neam începe/ Întâi prin poezie/ Ființa de-și pricepe” (*Cununa lui Cârlova*).

Asachi se va revendica de la David, „dintâi profeta, cântător de imne sânte” (*Pleiada*) – pe care îl menționează înaintea lui „Omer, Orař [Horațiu], Pindar, [a] lui Ovid, Corneil, Virgil, Milton, Șiler și Petrarca”. La fel și Grigore Alexandrescu.

Dar Psalmistul David ne va dărui și pe primii poeți în limba română (în înțelesul cel mai apropiat de accepțiunea modernă a creatorului de poezie): Dosoftei și Miron Costin.

Psaltirea coresiană de la 1577

În ediția sinodală a *Bibliei din 2001*, diortosită de ÎPS Bartolomeu Anania, s-a revenit la forma originală, versificată, a unor cărți din canonul biblic, între care și *Psaltirea*. N-a fost și opțiunea *Bibliei de la 1688*[75]. Versificarea la care mă refer presupune numai așezarea textului sub formă de versuri, ca în original, nu și prozodia, ca în cazul *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei. Esențial de precizat este că substanța acestui text profetic a fost dintotdeauna percepută ca fiind profund poetică.

De altfel, tipărirea *Psaltirii*, în vechime, era la noi tradițional însoțită de alte câteva *Cântări* din *Scriptură*: cele trei cântări ale lui Moisis, cântările Anei, mama Sfântului Profet Samuil, rugăciunea Profetului Amvacum, cântarea celor trei tineri, cântarea Născătoarei de Dumnezeu. Fapt ce sugerează că *Psaltirea* era percepută, în integraliate, ca un imn către Dumnezeu.

În opinia lui Eugen Negrici,

> „psalmii [...] pot fi socotiți ca modelul fundmental, arhimodelul, abecedarul poeților și al cititorilor de poezie.

---

[75] O puteți downloada de aici: https://archive.org/details/Biblia1688.

Ei cuprind toată gama de stări, de teme și de sentimente ale liricii, oferind tipare ritmice speciilor derivate ale rugăciunii și imnului.

Specia psalmului are reguli de concepere și de emisie bizare, o frenezie a mărturisirii, o sinceritate și o naturalețe a reacțiilor sufletești care o fac involuntar modernă”[76].

Inventarul *Psalmilor* care au circulat în perioada medievală, în limba română, cuprinde:

„*Psalmii* din manuscrisele românești din prima jumătate a secolului al XVI-lea (*Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețeană*, *Psaltirea Hurmuzachi*).

Psalmii reproduși integral sau fragmentar în tipăriturile coresiene (*Tâlcul evangheliilor*, *Molitvenic românesc* [1567-1568]; *Psaltirea românească*, 1570, *Liturghierul românesc*, 1570; *Psaltirea slavo-română*, 1577).

Psalmi sau fragmente de psalmi (derivând, probabil, din *cartea de cântece* a calvinului Francisc David sau din alte graduale unguresți) reproduse în *Fragmentul Teodorescu* (1570-73?) și în *Codicele Petrovay* (1672).

Psalmi traduși de Nicolae Milescu între anii 1661-1664 și folosiți în *Biblia de la București* (1688).

---

[76] Eugen Negrici, *Poezia medievală în limba română*, Ed. Vlad & Vlad, Craiova, 1996, p. 14.

Psalmii din *Psaltiră ce se zice Căntarea a fericitului proroc și împărat David* (publicată de Simion Ștefan, în 1651).

Psalmii din *Psaltirea de-nțăles*...editată de Dosoftei, în 1680, și din *Molitvenic de-nțăles*, editat de același, în 1681”[77].

Capodopera genului o reprezintă, indubitabil, *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei.

Odată cu el sau după el vor face și alții acest exercițiu: Miron Costin prelucrează *Psalmul 5* și îl introduce în *Stihuri împotriva zavistiei* (1671-1673), Ioan Viski sau Ștefan Fogarași lasă în manuscris *Psalmii lui David* (1697), la fel și de la Teodor Corbea avem manuscrisul cu titlul *Psaltire* (elaborat între 1710-1720?), iar Ioan Prale tipărește la Brașov, în 1827, *Psaltirea prorocului și împărat David*[78].

Dacă Dosoftei este considerat „ctitorul poeziei lirice românști”[79], traducerile anterioare i-au oferit acestuia un material esențial pe care a lucrat și l-a prelucrat.

Acest procedeu l-a aplicat și în traducerea, în românește, a cărților de cult ale Bisericii, *Liturghierul* (1679) și *Molitvenicul* (1681), traduceri care, și ele, păstrează o anume mireasmă poetică, urmare a exercițiilor îndelungi de versificare întreprinse de autor.

---

[77] Idem, p. 14-15.

[78] Idem, p. 15-16.

[79] Idem, p. 48.

Psaltirea publicată de Coresi din 1577 are prestanță poetică pentru cititorul de astăzi, fiind fundamentată pe un limbaj arhaic, dar neașteptat de plastic.

Pentru G. Călinescu, însă, tipăriturile coresiene „au o valoare estetică nulă”[80]. Credem că greșea și că n-a avut răbdare să se uite mai bine. Deși această nerăbdare școlărească ni se pare impardonabilă în cazul său. Vom încerca să exemplificăm mai departe, prin extrase din *Psaltirea de la 1577*[81], că s-a înșelat.

E adevărat că textul, în ansamblu, pare…foarte vechi pentru un cititor obișnuit numai cu limba română modernă. La fel de adevărat este că traducerile din secolele următoare, ale *Psaltirii*, se prezintă într-o limbă română incomparabil mai clară și mai cursivă. Cu toate acestea, există în *Psaltirea* coresiană din 1577 străfulgerări de expresivitate poetică genială, peste care nu am vrea să trecem atât de repede. Sau, pe alocuri, sonorități poetice stranii, care o fac compatibilă, pe alocuri, cu Bolintineanu sau Heliade ori (chiar) cu poezia de avangardă.

Paradoxal, tocmai lipsa de claritate, laconismul expresiv și ceea ce pare bizarerie fonetico-lexicală pot să îi confere un neașteptat statut poetic acestei vechi traduceri, altfel greoaie și chiar, pe porțiuni lungi, ininteligibilă pentru lectorul comun.

---

[80] G. Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, ediție nouă revăzută de autor, text stabilit de Al. Piru, Ed. Vlad & Vlad, Craiova, 1993, p. 8.

[81] Utilizăm ediția: Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Ed. Academiei RSR, București, 1976.

Poate că, dacă este recenzată în felul acesta, prin asociere cu limbajul frust modern, își mai schimbă și modernii lentila critică…sau măcar o mai șterg puțin de praf…

Nu ne vom opri să facem comentarii largi la fiecare psalm (sau poezie decupată dintr-un psalm). Ne vom mulțumi mai adesea să reproducem și să admirăm:

Vindecă-mă, Doamne,
că smintiră-se oasele meale
și sufletul mieu
tulbură-se foarte! /…/

Ustenii în suspinile meale,
Și lau [spăl] în toate
nopți stratul [patul] mieu,
cu lacrămele meale
așternutul mieu ud;
[sminti]-se de urgie ochiul mieu…

(Ps. 6, 2-7)

*

Doamne, Domnul nostru,
că ciudatu [minunat] e numele
Tău pre tot pământul!
Că se luo mare frâmsețea Ta pre mai sus
de ceriu; /…/

Că văzu ceriul, lucrul deagetelor Tale,
luna și stealele
ce-ai Tu urzit.

Ce iaste omul,
că pomeniși [pe] el
Sau fiiul omului,
că cearceți [pe] el? /…/

Pus-ai [pe] el spre lucrul mânilor Tale.
toate supus-ai supt picioarele lui:
oi și boii toți,
încă și vita câmpilor,
pasărâle ceriului
și peștii mărei,
ce îmblă cărările mărei.

Doamne, Domnul nostru, că minunatu e
numele Tău prespre tot pământul!

(Ps. 8)

Am descoperit, în psalmul de mai sus, un tablou poetic de o demnitate blagiană.

Omul e un rege patriarhal peste *peștii ce îmblă cărările mării* și peste *lucrul degetelor* lui Dumnezeu, adică peste stele.

Se poate ceva mai modern?

Putem interpreta și altfel acest psalm: Dumnezeu prețuiește *luna și stelele*, pe care le-a *urzit* cu finețe artistică, cu *degetele* Sale, la fel ca pe *vita câmpilor*.

Nu împarte arta Sa în clasică, barocă și rustică/ populară. Adică a democratizat limbajul plastic al poeziei cosmice înaintea lui Hugo și Baudelaire. Sau Hugo și Baudelaire au restaurat, de fapt, un adevăr foarte vechi.

Vita și păsările zburătoare și peștii care bat cărările mării și cerul nopții înstelat stau, avangardist, unele lângă altele, în aceeași creație dumnezeiască.

Și Dumnezeu pe toate i le-a pus omului în desagă…adică în stăpânirea lui: și luna, și vita de pe câmp. Juxtapunerea lor în arta modernă e o...perspectivă retro.

Omul le-a primit cadou la nașterea sa pe pământ. Pentru că el a fost creat ultimul. N-a participat la creația lor, dar a devenit iconomul lor, cel care trebuie să le administreze și să le contemple, să le înțeleagă poezia…

Utilizarea verbului *a urzi*, folosit în legătură cu crearea aștrilor, e posibil să presupună și o interpretare aparte a traducătorului român, pe care o va relua Dosoftei în *Psaltirea în versuri*.

Septuaginta și *Vulgata* (posibil utilizate și în aceste traduceri coresiene[82]) precizează lucrarea lui Dumnezeu *cu degetele*, dar nu indică *urzirea*, ci folosesc alt termen: *a întemeia*. În sensul că luna și stelele au fost aduse întru existență prin lucrarea delicată a Creatorului lumii.

---

[82] *Cf*. Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577)…*, op. cit., p. 17.

Se poate ca traducătorul român să-și fi adus însă aminte de suveică și de urzeală.

Dacă n-a tradus termenul din slavonă și nici nu i-a fost sugerat din altă parte, atunci s-a gândit că, dacă degetele lui Dumnezeu au atins stelele și luna, El nu doar că le-a întemeiat, ci le-a urzit într-o țesătură celestă.

Le-a brodat *cu fir și ață*, cum va zice Arghezi (*Heruvic*), pe cerul nopții. Și, de atunci, de la începuturile lumii, „noaptea...se desface lină,/.../ ca dintr-un vârf de caier/ Urzit cu fire de lumină” (Arghezi, *Belșug*).

„Noaptea întinde scoarțe, plocate și covoare,/ Urzite cu zigzaguri și cu chenar mărunt,/ În care se repetă izvodul la culoare/ Și chipurile crucii și florile, cum sunt”... (Arghezi, *Icoană*).

Stelele nopții, „de tot ca-n vis covoare,/ ne cheamă și ne mint,/ ca să murim în floare” (Emil Botta, *Din nefericire*, vol. *Pe-o gură de rai*).

„Ceru-i negru, – pe-ntinsori de catifea / Sunt cusute-n umed aur ici o stea, colo o stea” (Eminescu, *Călin Nebunul*).

Sau, chiar dacă expresivitatea pe care o admirăm în formularea veche a psalmului nu i se datorează traducătorului, pentru că *a urzi* avea atunci o semnificație mai largă, totuși, prelucrarea ei în metafore moderne este cât se poate de evidentă. Iar fenomenul în sine demonstrează interesul unor mari poeți pentru vechea literatură românească, căreia i-au apreciat profunda expresivitate.

Căci tot Emil Botta dorea: „să adorm, să visez o apă bântuită de lună,/ că doar atuncea Domnul să-Și plimbe/ *înstelatele degete*, în mine să-Și plimbe" (*Adorația Lunei*, vol. *Pe-o gură de rai*)…

Veselescu-mă
și mă bucur de Tine,
cânt numelui Tău de sus. /…/

Și fu Domnul fugire measerului[83],
ajutătoriu în dulce
vreamia în grijă. /…/

[În]turna-se-vor păcătoșii întru Iad. /…/

Supt limba lui [a celui păcătos]
munci și durere.
Prea șede în lăuntruri cu bogații.

(Ps. 9. 2, 9, 17, 27-28)

*

Domnul în ceriu scaunul Lui,
ochii lui spre mișei [sărmani] caută,
sprâncenele Lui
ispitesc [pe] fiii oamenilor. /…/

---

[83] Measer = sărman.

Ploao spre păcătoși mreaje,
foc și văpaie,
Și duh cu bură
parte păharul lor.

(Ps. 10. 4, 6)

*

Potrebeaște[84] Domnul
toate rosturile înșelătoare
limbă mare grăitoare.

(Ps. 11, 3)

Limbă mare grăitoare este limba care se laudă pe sine, omul care se fălește, se mândrește până peste fire. Expresia, lapidară, este o metaforă sugestivă și în același timp o definiție bună de sculptat în piatră.

Este de remarcat secvența rimată. Și ca aceasta vor mai fi destule...

Ca să nu grăiască rostul mieu
lucrul omenesc,
derept [pentru] cuvintele
rostului Tău

[84] A potrebi = a zdrobi, a nimici.

eu păzii căile iuți. /.../

Pleacă ureachea Ta mie
și auzi cuvintele meale.
Înminună mila Ta /.../.

Păzeaște-mă, Doamne,
ca lumea[85] ochiului. /.../

Satură-mă când
iveaște-mi-se slava Ta.

(Ps. 16. 4, 7-8, 15)

Căile iuți sunt căile grele ale vieții, pline de dureri. Pline de iuțimea durerii.

Iar Dumnezeu *înminună* mila Sa spre noi, adică o face să fie minunată pentru noi.

Însă limba română e o limbă sintetică, în stare să comprime sau să contragă termeni sau chiar parafraze în cuvinte noi, spre deosebire de greacă și de germană, care compun/ juxtapun termenii și formează cuvinte kilometrice.

Slava lui Dumnezeu se ivește în suflet...ca răsăritul soarelui.

---

[85] Lume = lumină.

Ținură-mă durorile morției,
și izvoarăle fără-liagiiei tulbura-mă.
Durerile iadului încungiurară-mă,
apucară-mă cursele morției. /.../

Și ridică-se
și tremurat fu pământul,
și urziturile pădurilor
smintiră-se
și ridicară-se,
că mânie-Se
spr-inse[86] Dumnezeu.

Rădică-se
fum
mâniia Lui,
și foc de [la] fața Lui
învăpăie-se. /.../

Și se iviră
izvoarăle apelor,
Și se descoperiră
urzitele tuturor [lucrurilor].
Că Tu lumineazi sfeaștnicul mieu,
Doamne, Dumnezeul mieu /.../.
Cuvintele Domnului aprinse. /.../

[86] Spre ele însele.

Și păreatele lor
ca pulberea
înaintea feațeei vântului,
ca lut de cale
netezi [pe] ei.

(Ps. 17. 5-6, 9-10, 17, 31, 33, 46)

Urzitele înseamnă *temeliile*. În sensul că toate lucrurile lumii au fost așezate acolo unde au fost urzite ele de Dumnezeu, unde El a hotărât ca ele să fie. Pentru că și în alt psalm va spune: „Suie-se codrii și deștingu-se [se pogoară] câmpii în loc[ul] ce-ai urzit lor" (Ps. 103, 9).

Sfeșnicul omului, pe care îl luminează Dumnezeu, e sufletul său. De aceea Hristos spune pilda sfeșnicului care nu se poate ascunde sub obroc.

Și El ca un ginere
Ieși den celariul Său.

(Ps. 18, 5)

*

Ca apa vărsaiu-mă
și se sparseră

toate oasele meale.

Fu inema mea
ca ceara topindu-se
Și uscă-se
ca un urcior vârtutea mea.

(Ps. 21, 14-16)

Se observă că textele au evidente virtuți poetice, concentrate în ritmul și topica sintactică, în afară de latențele moderniste ale unei expresivități concise/ lapidare.

A Domnului iaste pământul
și plinele ei [lui],
toată lumea
și toți cei viiu [trăiesc] spr-insa.

El în mare urzitu-le-au
și în râure gătitu-le-au.

Cine sui în pădurea Domnului?
și cine stătu
în locul sfânt al Lui?
Nevinovatul
cu mânile

și curatul
cu inema
ce nu priimi în deșert
sufletu său.

(Ps. 23, 1-4)

„El în mare urzitu-le-au/ și în râure gătitu-le-au” indică tendința de găsire a unui ritm și a unei rime, acolo unde textul o permite.

Dar și pluralul *râure* este poetic și, pentru noi, sună eminescian.

Cu milostea[87] Ta
pomenească-mă Tu,
derept dulceața Ta[88],
Doamne.

Dulce și drept Domnul,
derept aceea
leage dă greșiților în cale.

Dereage[89] blânzii

---

[87] Milostivirea.

[88] Pentru bunătatea Ta.

[89] A derege = a îndrepta.

în județ[90]
și învață blânzii
în calea Sa. /…/

Sufletul lui [al dreptului]
în dulceață[91] întră. /…/

Vezi plecarea[92] mea
și truda mea
și lasă toate
păcatele meale.

(Ps. 24. 8-10, 14, 19)

*

Crez că voiŭ vedea
dulceața Domnului
în pământul viilor [al celor vii].

(Ps. 26, 19)

---

[90] Judecată.

[91] Dulceață = bunătate.

[92] Plecarea = smerirea.

Am mai semnalat și altădată predilecția traducerilor proprii tipăriturilor coresiene pentru termenii *dulceață* și *dulce*, care sunt echivalenți cu: har, virtute, bunătate, fericire.

După cum vom vedea, mai ales adjectivul/ adverbul *dulce* va fi utilizat intens și în poezia modernă, Eminescu fiind exemplul cel mai elocvent. Dar mai pot fi invocați, înaintea lui, și Cârlova sau Bolintineanu. Vom avea prilejul să observăm frecvența destul de mare a acestui termen și în lirica de după prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Iar conotațiile metaforice, privite în lumina tradiției poetice vechi, transcend semnificațiile imediate ale cuvântului.

După lucrul mânilor
dă lor,
dă-le dare
după darea lor /…/

Și înfluri pelița[93] mea
și cu voia mea
ispovedescu-mă Lui.

(Ps. 27. 6, 10)

*

Glasul Domnului în mare frâmseațe;
glasul Domnului frânge chedrii,

[93] P[i]eliță = trup.

și frânge Domnul chedrii Livanului.
Și însupțiiază-i ca [pe] vițeii Livanului.

(Ps. 28, 4-6)

*

Că ținutul mieu
și scăpare mie
ești Tu. /…/

Că scăzu în dureare
viața mea
și anii miei
în suspine;

nu putu de meserătate[94]
vârtutea mea
și oasele meale
turbură-se. /…/

Uitat fui ca mortul
de inemă,
fui ca vas pierdut.

Că auzii măiestriile multe

[94] Nefericire, suferință.

de vietorii[95] demprejur.

(Ps. 30. 3, 10, 12-13)

*

Blagoslovit Domnul
că înminună mila Sa
în cetate încungiurată.

(Ps. 30, 22)

*

tăcui și vechiră-se oasele meale /…/
Turnai-mă spre straste[96] când
înghimpă-mă spin.
(Ps. 31. 3, 4)

*

Pâlcuiră-se Îngerii Domnului
împrejur de [a]ceia
ce se tem d-Ins,
și izbăveaște [pe] ei.

---

[95] Viețuitorii, vecinii.

[96] M-am întors spre chin/ suferință.

Gustați și vedeți
că dulce e Domnul. /.../

Ochii Domnului spre derepți
și urechile Lui
în rugăciunea lor.

(Ps. 33. 7-8, 14)

*

Că de la Tine fântâna vieței,
în lumina Ta vedem lumină.

(Ps. 35, 9)

Și Dosoftei va manifesta preferință pentru termenul *fântână* (latinesc), în loc de *izvor*. Este evident că a fost atent la traducerile anterioare. Considerăm însă că, în cazul traducerilor sale, funcționează mult mai puțin expresivitatea involuntară, în situații de acest gen.

Fără îndoială că Dosoftei a înțeles valoarea stilistică a unor exprimări de acest fel, iar, pe de altă parte, nu de puține ori, consultând și originalul latin, preferă termenii care pun în evidență latinitatea limbii române.

Încălzi-se inema mea în mine,
și întru învățătura mea
încinde-se foc. /…/
Și topit-ai ca painjina
sufletul mieu;
însă în deșert tot omul.

Auzi rugăciunea mea, Doamne,
și cearerea mea ascultă;
lacrămele meale nu tăcea.

(Ps. 38. 4, 15-16)

*

În ce chip jeluiaște cerbul
la izvoarăle apelor,
așa jeluiaște sufletul mieu
cătră Tine, Doamne. /…/

Toate susurele Tale
și undele Tale
preste mine trecură.

(Ps. 41. 1, 10)

*

Tremeate lumina Ta
și deadevărul Tău,
că eale mă năstăviră[97]
și băgară-mă în pădurea sfântă a Ta
și în satele Tale.

(Ps. 42, 3)

Pădure sau *codru* înseamnă *munte*, în limba acestor texte. Însă tocmai această traducere veche poate fi revelatoare pentru noi, pentru că această semantică indică sensuri religioase ortodoxe.

E binecunoscută tuturor, credem, interpretarea codrului sau a pădurii eminesciene ca spațiu edenic, ca reîntâlnire cu Paradisul.

Am amintit în mai multe rânduri că echivalarea *pădurii* cu imaginea *Raiului* pierdut de Sfinții Protopărinți se vede în cântările *Triodului*.

Remarcând și el unele cântări din *Triod*, Fericitul Serafim Rose face următorul comentariu (pe care l-am recitit de curând):

> „cum să nu vedem în *murmurul cel plin de pace al codrilor* (unde atâția nevoitori și-au aflat adăpost) amintirea *Raiului de verdeață* lăsat nouă la început, spre sălășluire

[97] Mă povățuiră.

și hrană, și existând încă pentru cei în stare să se înalțe, împreună cu Sfântul Pavel, spre a-l zări?”[98].

Iar Fer. Serafim nu îl cunoștea pe Eminescu și nici nu știa expresia: *codru-i frate cu românul…*

Incitant pentru noi este și faptul că traducătorul coresian utilizează cuvântul *sate*, pentru a denumi ceea ce în *Septuaginta* este ὄρος (munte), iar în *Vulgata* este „tabernacula” (cort). *Biblia de la 1688* folosește termenul „lăcașuri”.

Limba mea
trestie a cărtulariului
curând scrie.

(Ps. 44, 2)

*

Sui Dumnezeu în strigări,
Domnul în glasul bucinilor /…/

(Ps. 46, 5)

---

[98] Ieromonah Serafim Rose, *Cartea Facerii, crearea lumii și omul începuturilor. Perspectiva creștin-ortodoxă*, în românește de Constantin Făgețan, tipărită cu binecuvântarea PS Galaction, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Ed. Sofia, București, 2001, p. 126.

*

Mare Domnul
și lăudat foarte /…/
în pădurea sfântă a Lui.

Dulce rădăcinilor bucurie
în tot pământul.

Pădurile [munții] Sionului,
costele seaverului [nordului],
cetatea Împăratului mare[99]. /…/

Că amu împărații pământului
adunară-se,
adunară-se depreună.

Ei văzură așa,
mirară-se,
legănară-se;
tremuri priimi [în] ei.

Aciia dureare

[99] *Biblia de la 1688* traduce: „Cu bună rădăcină, bucurie a tot pământul, măgurile [munții] Sionului, coastele crivățului, cetatea Împăratului Celui mare” (Ps. 47, 2-3).

ca născătoare,
cu duhul buriei
frânge corabiile tarsisilor.

Că auzim,
așa și văzum…

(Ps. 47, 1-7)

*

Dumnezeul dumnezeilor
Domnul zise
și chemă pământul.
De [la] răsăritul soarelui
până la apus.

De [din] Sion
dulce frâmseața Lui.

Domnul aiavea vine,
Dumnezeul nostru
și nu tace.

Foc într-Îns
aprinde-se
și demprejurul Lui
bură mare. /…/

Ale Meale sunt
toate vitele dumbrăviei,
vite în codri
și boi.
Cunoscui
toate pasările ceriului /…/

Rostul tău
înmulți rău
și limba ta
împletia
înșelăciune.

(Ps. 49. 1-5, 11-12, 20)

*

Împlemu-ne
de dulceața caseei Tale /…/

Găti pădurile tăria Sa,
încins cu silă [putere],
turbură adâncatul mărei,
sunetul undelor ei /…/

Râul [Dumne]zeului
împlu-se [de] apă;
gătit-ai gustare lor

că așa este gotovirea[100].

Brazdei ei adăpași
și înmulțiși
grâurele ei
în picăturile ei,
veselescu-se în lucoare.

Blagoslovi cununa anului
cu dulceața Ta
și câmpii Tăi
satură-se de gras[101].

Întregi-se
frumoasa pustie
și cu bucurie
codrii incingu-se.

Înveștiră-se[102]
berbecii oilor
și văile
[în]mulțiră grâu.

(Ps. 64. 5, 7, 10-14)

---

[100] Gotovire = gătire, pregătire.

[101] De grăsimea/ bogăția câmpiilor.

[102] A se învești = a se îmbrăca.

Se folosește aici, pentru prima dată, în această *Psaltire*, termenul *lucoare*, pe care Dosoftei îl va utiliza foarte frecvent. O opțiune terminologică, din partea Ierarhului Moldovei, care vădește preferințele sale de ordin stilistic.

În ce privește formularea *adâncatul* mării, în loc de *adâncul* mării, termenul utilizat aici, deși a ieșit din uz, oferă o nuanță poetică aparte exprimării. Parcă se adâncește marea...

L-a utilizat însă și Budai-Deleanu, în *Țiganiada*, remarcându-i sonoritatea sugestivă și convertindu-l adjectival, atunci când a dorit să explice tendința negativă a omului care poftește răul aproapelui: „Deci pentru că râvni el îndată/ Când văzu, nu este dracu de vină,/ Ci voia lui spre rău adâncată!” [103]. Dar l-a remarcat, ulterior, și Emil Botta: „Trece luminat/ acel fermecat,/ cu ochi clocotit,/ cu ochi adâncat/ de noapte săpat” (*Alb, alb imaculat*).

Poeții găsesc poezie și-n bortă de mare adâncată…

Ce[l ce] întoarce marea în uscat
în râure trecu cu picioarele /…/
Ce[l ce] ține cu vârtutea Sa veacurele /…/

---

[103] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada sau Tabăra țiganilor. Poemation eroi cómico-satiric alcătuit în doaosprăzece cântece*, ediție îngrijită de Florea Fugariu, repere istorico-literare de Andrei Rusu, Ed. Minerva, București, 1985, p. 232.

Dau Ție rugăciunile meale –
ce ziseră undele meale
și grăi rostul mieu în grija mea.

(Ps. 65. 5-6, 13)

*

Spăsește-mă de lut
[ca] să nu mă întin;

izbăveaște-mă de urâții miei
și de
adâncate ape,

să nu [mă] neace
[pe] mine vihorul apelor,
nece
să înghiță [pe] mine
adâncatul,

nece să se pleace
de [la] mine
puțul rostului Tău[104].
Auzi-mă, Doamne,
că dulce e

[104] Izvorul cuvântului Tău.

milostea [mila] Ta;
după miluirea Ta
caută spre mine.

Nu întoarce fața Ta
de la feciorul Tău,
că [mă] scârbesc curând,
auzi-mă!

(Ps. 68, 17-20)

*

Tu spărseși[105]
fântâni și izvoară,
Tu secaș[i]
râurele Etamului.

A Ta e zioa
și a Ta e noaptea;
Tu sfârșit-ai [săvârșit-ai]
zorile
și soarele;

Tu faceși
toate frâmsețile pământului.

---

[105] În sensul: ai făcut să izvorască.

Vara
și primăvara
Tu faceși-le.

(Ps. 73, 16-19)

*

Luminezi Tu minunat
den [din] păduri de veac;
turburară-se
toți neînțelepții cu inema.

(Ps. 75, 4-5)

*

Deșchiz în price [pilde] rostul mieu,
spuiu măiestriile
de [la] început.

(Ps. 77, 2)

*

[Dumne]zeul mieu,
pune[-i pe] ei ca roata,

ca trestiia între fața vântului,
ca focul ce arde dumbrăvile,
ca văpaia ce aprinde pădurile.

(Ps. 82, 12-14)

*

Ale Tale sunt ceriurile
și al Tău e pământul; /…/
austrul și marea
Tu faptu-le-ai.
Tavor și Ermon în numele Tău
bucurară-se. /…/

Pomenească ce iaste
a mea făptură;
doară în deșert fapt-ai
[pe] toți fiii oamenilor?
Cine e om să vie [să vieze]
și nu veade moarte,
[și care] izbăveaște sufletul său
de mâinile iadului?

(Ps. 88, 12-13, 46-47)
*

Întru început
Tu, Doamne, pământul urziși
și faptele mâinilor Tale sunt ceriurile.

Eale pier,
e Tu lăcuiești[106]
și toate ca cămașa învechescu-se
și ca [pe un] veșmânt
învolbi-le[107]
și schimbă-se.

E Tu Acela[și] ești
și anii Tăi nu scad.

(Ps. 101, 26-27)

*

Că El cunoscu făptura noastră.
Pomeani că țărână sem.
Omul ca iarba;
zilele lui
ca florile satelor.

---

[106] Și Tu locuiești [în veac].

[107] A învolbi = a înfășura, a înveli (a înfășura pânza pe sul), a o face val, a găti firele pentru năvădit, a suci caierul. Aici este o profeție despre sfârșitul lumii, în care se spune că *cerurile se vor strânge ca un sul*.

(Ps. 102, 14-15)

*

Pus-au râure în pustie
și ieșitele apelor
în seate [în sete][108]. /…/

Și pus-au pustiia în iazere de ape
și pământul fără de apă
în ieșirea apelor
și băgă aciia flămânzii
și feaceră cetăți în fire
și semănară agre [ogoare]
și răsădiră viii
și feaceră plod de viață.

(Ps. 106, 33-37)

*

Izvor trecu sufletul nostru.
Amu trecu sufletul nostru
[prin] apă nestătută. /…/

---

[108] Domnul a pus izvoarele *în sete*. Adică, traducând exprimarea poetică: a secat izvoarele apelor.

Sufletul nostru
ca pasărea izbăvi-se
de cursa vânătorilor.
Cursa frânse-se
Și noi izbăviți fum.

(Ps. 123, 4-5, 7-8)

*

La râul Vavilonului
aciia șezum
și plânsem
când pomeniiam Sionul.

În salce, pre mijloc de ea,
Spânzurăm organele noastre.

(Ps. 136, 1-2)

Descoperim asemănări sonore cu poezia *Miezul iernei*, a lui V. Alecsandri. Aici, în templul universului: „Munții sunt a lui

altare,/ codrii – organe[109] sonoare/ Unde crivățul pătrunde, scoțând note-ngrozitoare”.

În ceea ce privește expresia *șezum și plânsem*, pe care o preia și Dosoftei în *Psaltirea pre versuri*, e notoriu faptul că Nichita Stănescu a remarcat-o și a și folosit-o în poezia sa.

Și ziș: „Amu untunerecul călcă-mă?”
Și noaptea
lumânarea hraneei meale.
Că untunerecul
nu întunecă-se de mine,
și noaptea
ca zioa lumina-se-va. /.../

Nu ascunde-se osul mieu de Tine
ce fapt-ai în ascuns. /.../
Nefaptul mieu
văzură ochii Tăi.

(Ps. 138, 11-12, 15-16)

*

[109] Termenul provine din LXX: ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν *τὰ ὄργανα* ἡμῶν (Ps. 136, 2). În traducerea foarte fidelă a lui Dosoftei, din *Psaltirea de-nțăles*: „Pre sălcii, la mijlocul ei, spândzurăm *organele* noastre”.

Omul deșertului
podobi-se[110],
zilele lui
ca umbra trec.

(Ps. 143, 4)

Cum spuneam, multe dintre aceste asocieri de cuvinte sau formulări inedite, pentru un cititor contemporan, sună neașteptat de modern (chiar modernist).

Exemplele ar putea să se înmulțească, dar nu ne-am propus, pentru moment, o cercetare exhaustivă a *Psaltirii* coresiene.

Remarcăm rafinamentul poetic care însoțește relatarea actului creator al lui Dumnezeu și descrierea lumii, a universului pe care El îl creează, așezându-l sub stăpânirea omului.

Vom regăsi această viziune în toată literatura veche, dar și mai târziu.

Acest rafinament poetic este o particularitate a *Sfintei Scripturi*, care mlădiază – prin aceste traduceri, necesare Bisericii – limba română și o formează după asemănarea cuvântului sfânt și după poezia frumuseții dumnezeiești imprimate în lume. Cu această frumusețe a harului Său, El a pecetluit făptura, universul, toate cele din cosmos, care sunt *faptele degetelor/ mâinilor Sale*.

---

[110] S-a asemănat.

Același rafinament extraordinar în sesizarea detaliilor frumuseții cosmice îl moștenesc și îl preiau atât Dosoftei și Antim Ivireanul, cât și Dimitrie Cantemir. Dar și poeții romantici și moderni, care sunt conștienți de izvorul scriptural și bisericesc al poeziei cosmice pe care o transpun în versurile lor, cât și al poeziei limbii române, formate pe calapodul acestei gândiri.

Dumnezeu creează o lume fascinantă, luxuriantă, bogată în expresia vieții și a fenomenelor. Iar genialitatea Scripturii, adâncul inspirației dumnezeiești rezidă în aceea că expresia biblică nu este barocă.

Poezia Scripturii e o sculptură în cuvinte, într-o linie clară și pură, care înșurubează ochii cititorului în adâncul înțelesurilor, acolo unde acesta se pironește asupra unei frumuseți cu mult mai uluitoare decât dacă s-ar încerca descrierea ei fastuoasă printr-o cascadă de metafore și figuri de stil.

Simplitatea, pe care o vor redescoperi, într-o anumită măsură, poeții moderni, își are poezia ei sublimă, fără necesitatea unor suplimentări expresive care ar atrage atenția asupra limbii, dar nu și a abisului semantic și al cunoașterii.

Psaltirea în versuri a lui Dosoftei

Versificând *Psaltirea* (tipărită la Uniev, în 1673, cu titlul: *Psăltire a svântului proroc David*), mitropolitul Dosoftei al Moldovei nu doar traduce textul în românește (se va folosi, de altfel, ca și în cazul cărților de cult, de traducerile anterioare), dar este, în același timp, teolog și poet.

Este teolog pentru că, fiind silit de necesități prozodice, el exprimă perifrastic sensul scriptural, oferind nu doar o aproximare, ci o interpretare în limitele cugetării și ale hermeneuticii ortodoxe:

> „Dosoftei evocă, în chiar fila de titlu a tipăriturii din 1673, cele două faze pe care le parcursese elaborarea – îndelungată – a cărții: «*Psăltire a sfântului proroc David*, pre limbă rumânească [...], din Svintele Scripturi a Svinților Părinți, dascălilor Svintei Beserici, și de-acia pre verșuri tocmită în cinci ani foarte cu osârdie mare, de smeritul Dosoftei, mitropolitul de Țara Moldovei»”[111].

Metrificând psalmii, Dosoftei apelează la „amplificări ale textului biblic, care nu se găsesc în Kochanovski”[112].

---

[111] Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. I, Ed. Universității din București, 1994, p. 410.

[112] N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, prefață de Dan Horia Mazilu, bibliografii finale de Dan Simionescu, ediție îngrijită de Rodica

El recurge la *Svintele Scripturi a Svinților Părinți* pentru interpretare, pentru o perifrază dogmatică în tradiția patristică a Ortodoxiei. Și este poet nu numai pentru că reușește să construiască rime și picioare metrice, ci și pentru că gândește poetic:

> „Dosoftei întemeiază, cu această monumentală operă, *pre verșuri tocmită în cinci a*[n]*i foarte cu osârdie mare*, limbajul poetic românesc"[113].

Studiile asupra psalmilor versificați ai lui Dosoftei au scos la lumină destule fapte semnificative pentru înțelegerea motivațiilor și a procedeelor sale literare. Nu intenționăm să le recapitulăm acum.

Remarcăm însă un aspect esențial, asupra căruia a atras atenția Dan Horia Mazilu, și anume modul în care concepe și realizează Dosoftei versificarea.

El subliniează faptul că era vorba de un procedeu în esență retoric, instrumentat și de Cantemir în *Istoria ieroglifică*. Cu singura diferență că Dimitrie Cantemir păstrează aspectul prozaic în opera sa, nerecurgând la idiograma versificată a expunerii.

Rotaru și Andrei Rusu, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 191.

[113] Al. Andriescu, *Studiu introductiv* la: Dosoftei, *Opere 1 (versuri)*, ed. critică de N. A. Ursu, Ed. Minerva, București, 1978, p. XVI.

Mazilu demonstrează peremtoriu această mentalitate retorică (o retorică teologică) aflată sub umbrela poeziei, exemplificând prin textele publicate de Dosoftei în paralel cu *Psatirea* versificată, și anume: *Acatistul și Paraclisul Precistei*, *Canonul de la Sâmbăta Paștilor* și *Canonul la toți sfinții*:

> „o carte de poezie, deci, *Imnul Acatist*, introdus în oficiere de patriarhul constantinopolitan Serghie I, în veacul al VII-lea este – cu cele 12 condace și 12 icoase ale sale, fiecare icos fiind urmat de câte o litanie – o culme a imnografiei bizantine, cu autori faimoși într-un șir ce începe cu Chiril al Alexandriei și se isprăvește cu Roman Melodul și Andrei din Creta. [...]
>
> [Dosoftei] transcrie, pe alocuri, versiunea în proză pe care lucra (tălmăcită de el sau rezultată, mai degrabă, din prefacerea unei traduceri mai vechi), modificând ritmul frazei și realizând chiar rime, obținute «prin simpla schimbare a topicii» (Mariana Costinescu).
>
> Fraza amorfă a tălmăcirii translate în acest chip capătă mărci ce o disting, înnobilând-o vădit:
>
> Ms. nr. 540 B.A.R.:
>
> > Bucură-te că ai oborât din scaun pre muncitoriul cel fără de omenie;
> >
> > Bucură-te că tu ești îndreptătoarea cea înțeleaptă a credincioșilor;

Bucură-te veselia a toate rodurele;

2. Bucură-te că tu ești veselia a toate semințiile;

Bucură-te ruga Giudețului [către Judecătorul] celui dirept pentru păcătoși;

2. Bucură-te că tu rogi pre Giudețul cel dirept pentru păcătoși;

Bucură-te iertarea a mulți păcătoși;

2. Bucură-te că tu ești iertarea a mulți păcătoși [...].

Acatistul Dosoftei:

Bucură-te că pre muncitoriul cel fără de omenie l-ai scos din boierie [...]

Bucură-te credincioșilor povață de curăție; [...]

Bucură-te tuturor rudelor [neamurilor] bucurie; [...]

Bucură-te a Giudețului drept rugătoare;

Bucură-te a păcatelor multă iertare...

[...] Cred că exercițiile ordonate de aceeași deprindere ritoricească au dus și la apariția pasajelor versificate din *Paraclisul* lui Dosoftei.

Deloc întâmplător, alcătuirea acestei cărți coincide (dacă nu cumva chiar precede), verosimil, cu șlefuirea *Psaltirii în versuri*.

Aranjând lungi fragmente ale versiunii în proză în «structuri ritmate și, de multe ori, chiar rimate» [...] Dosoftei își făcea, desigur, mâna :

La loc de răotate
Plecat în neputințe
S(v)inția ta Fecioară
Să-mi trimiți sănătate
Schimbându-mă din boală /.../
O, prealuminte nuor,
A lui Dumnedzău Maică,
Pre ceia ce ne luptă,
Le dă durere multă,

Cu s[vâ]nta ta direaptă.
Vestită de putere,
Pre cei din grele scârbe
Le fii Fecioară dvorbă,
Pre cei din strâmbătate
Îi apără și-i scoate.

[...] Rămân la părerea că aceste versuri din *Paraclis* au o semnificație aparte în ansamblul compunerilor în stihuri puse pe seama lui Dosoftei.

Pe lângă știrile pe care le oferă în legătură cu practicarea unor foarte utile exerciții, etape semnificative pe drumul deprinderii unui meșteșug ale căror rezultate se

> vor cristaliza, superb, în monumentala *Psaltire* – și apoi în celelalte, foarte multe, scrieri în versuri ale mitropolitului – ele ne dezvăluie două (cel puțin) construcții din aparatul conceptual ale scriitorului: dominanta retorică sub care Dosoftei (ca și alți – cei mai mulți – condeieri ai acestui timp) își așază întreprinderea literară [...] și mecanismul pus în lucru spre desăvârșirea ei.
>
> Sigur că acest mecanism nu poate fi despărțit – în cazul de față – de harul autentic al creatorului. Dacă eu operez aici această disociere, o fac doar din motive ce țin de ierarhiile analizei"[114].

Cercetătorii, Mariana Costinescu și apoi Dan Horia Mazilu, au semnalat poeticitatea acestor alcătuiri, fapt care l-a determinat pe cel din urmă să înainteze (am văzut) ipoteza unor exerciții de poezie întreprinse de Dosoftei, metrificând, secvențial, *Acatistul* și *Paraclisul*, cel mai probabil înaintea șlefuirii *Psaltirei*.

Nu știu exact la ce s-a gândit D. H. Mazilu, dar bănuiesc că intuiția sa a mers pe acest traseu: dacă Dosoftei a tradus inițial *Psaltirea* din slavonă (având sub ochi însă și textul grecesc, latin și ebraic), în proză, apoi a versificat-o, dar a tipărit mai întâi varianta în versuri, înseamnă că ordinea tipăriturilor nu indică și ordinea impulsului și a exercițiilor sale literare.

---

[114] Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. I, op. cit., p. 407-410.

În consecință, versificarea *Acatistului* și a *Paraclisului*, pornind de la modelele imnografice bizantine și de la excepționala lor poezie, putea să fie un exercițiu anterior și determinant pentru versificarea *Psaltirei*, chiar dacă cele două imne, tipărite – de altfel – odată cu *Psaltirea*, au rămas într-un stadiu de prelucrare nedesăvârșit.

Mitropolitul Dosoftei a încercat să urmărească poeticitatea originalului literar bizantin, după cum se poate lesne remarca și din lectura textelor alăturate ale *Acatistului Născătoarei de Dumnezeu* (Οἶκος ά / Icosul I), deși la Dosoftei textul are aspect continuu, prozaic, iar cezurile le-am identificat după original[115]:

„Ἄγγελος πρωτοστάτης,
οὐρανόθεν ἐπέμφθη,
εἰπεῖν τῇ Θεοτόκω τὸ Χαῖρε·

καὶ σὺν τῇ ἀσωμάτῳ φωνῇ,
σωματούμενόν Σε θεωρῶν, Κύριε,
ἐξίστατο καὶ ἵστατο,
κραυγάζων πρὸς αὐτὴν τοιαῦτα·

Χαῖρε, δ' ἧς ἡ χαρὰ ἐκλάμψει,
χαῖρε, δι' ἧς ἡ ἀρὰ ἐκλείψει.

Χαῖρε, τοῦ πεσόντος

---

[115] A se vedea articolul meu de aici: https://www.teologiepentruazi.ro/2010/07/01/imnul-acatist/.

Ἀδάμ ἡ ἀνάκλησις,
χαῖρε, τῶν δακρύων
τῆς Εὔας ἡ λύτρωσις.

Χαῖρε, ὕψος δυσανάβατον
ἀθρωπίνοις λογισμοῖς,
χαῖρε, βάθος δυσθεώρητον
καὶ Ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς.

Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε”[116].

Înger de nainte de Dvoreț,|
din cer trimis fu,
să spue Născătoarii de
Dumnedzău bucuriia.
și cu fără de trup glas |
întrupându-Te vădzând,
Doamne,
să înspeima și sta strigând
către însa ca acestea:

Bucură-te, din carea bucuriiea va străluci!
Bucură-te, prin carea blăstămul să va stinge!

---

[116] *Cf*. Ermanno M. Toniolo, *Acatistul Maicii Domnului explicat. Imnul și structurile lui mistagogice*, prezentare și traducere de Diac. Ioan I. Ică jr, Ed. Deisis, Sibiu, 2009, p. 63-64.

Bucură-te, cădzutului Adam sculare!
Bucură-te, lacrămilor Evvei izbăvire!

Bucură-te, nălțâme nelesne suitâ |
de cugete omenești!
Bucură-te, adâncime nelesne vădzutâ |
și de ochii îngerești! /.../
Bucură-te, nevastâ nenevestitâ! [117]

Mariana Costinescu remarca și alte structuri ritmate și rimate (le-a citat și Mazilu), indubitabil reușite stilistice și literare în comparație cu textele manuscrise:

Bucură-te, că pre muncitoriul
cel fără de omenie
L-ai scos din boierie!
Bucură-te, credincioșilor povață de curăție!
Bucură-te, a Giudețului dirept rugătoare!
Bucură-te, a păcatelor multă iertare! /.../
Bucură-te, că să buiguiră
Cumpliții cercetători!
Bucură-te, că să veștedziră

[117] *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*, Uniev, 1673, BAR, cota CRV 66, f. 5r-5v.

A basnelor scornitori![118]

Ipoteza lui Mazilu ne orientează, însă, spre o altă sursă de inspirație a poetului Dosoftei, în ceea ce privește versificarea *Psaltirei*, și anume spre izvoarele bizantine ale imnului, mai mult decât spre analogul poetic reușit (e drept, anterior) de Kochanowski și de posibilele modele occidentale luate în discuție în privința acestei întreprinderi poetice.

Exegeza literară a luat în considerare asemenea alăturări, dar a și constatat că Dosoftei nu-l pomenește niciodată pe Kochanowski (nici pe vreun alt poet versificator al *Psaltirei*, dintre cei care, începând cu Clément Marot, au făcut acest exercițiu dificil) și nici nu s-a inspirat din opera acestuia[119].

Simțul său artistic și poetic este nativ, dar și cult-complex, din moment ce „este interesat nu numai de exactitatea traducerilor, ci și de expresivitatea lor" și, chiar atunci când are de-a face cu proză extinsă, „năzuiește mereu să dea formă poetică materiei narative"[120].

---

118 *Cf.* Mariana Costinescu, *Versiuni din secolul al XVII-lea ale „Acatistului" și „Paraclisului Precistei"* în vol. *Studii de limbă literară și filologie*, vol. III, Ed. Academiei RSR, București, 197, p. 234-235. A se vedea discuția mai pe larg între p. 217-239.

119 *Cf.* I. C. Chițimia, *Dosoftei, „Psaltirea în versuri"*, în *Crestomație de literatură română veche*, vol. II, coordonatori I. C. Chițimia și Stela Toma, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 160-162.

120 Mihai Moraru, *Dosoftei, „Viețile sfinților"*, în *Crestomație de literatură română veche*, op. cit. supra, p. 122.

Adăugăm aici că practica lui Dosoftei, de a imprima un ritm poetic, însoțit de metrică și rimă, icoaselor (uneori și condacele sunt cadențate astfel) s-a păstrat în Biserică și s-a transmis până astăzi, putând fi adesea reperabilă în unele acatiste. Există însă și cazuri excepționale, ca cel al *Imnului Acatist la Rugul Aprins al Născătoarei de Dumnezeu*, al lui Daniil Sandu Tudor, care este versificat în întregime[121].

---

[121] Ieroschimonahul Daniil Tudor, *Scrieri I*, îngrijirea ediției și prefață de Alexandru Dimcea, Ed. Christiana, București, 1999, p. 23-60. Spre exemplu, *Condacul II* și *Icosul II* din acest *Acatist*:

Condacul II:

Precistă prea-mângâioasă,
Doamnă Pruncă Cuvioasă!
Cu străina cuviință a cuvântului Tău cald
și chemarea cu priință dintru a minții rugăciune,
cea dintâi Tu ai intrat la pristolul de minune,
sfânta-sfintelor din om, locul nostru de smarald.
Cu îndrăznită înțelepciune,
Tu ai spart cercul robirii, cerc de moarte, cerc de somn
biruind blestemul firii, greul vieții noastre domn,
prin puterea curățiii, pentru care pururea
Celui ce ni te-a dat să-i rostim înflăcărat: Aliluia!

Icosul II :

Fecioară a neînseratului veac,
Sfântă Maică a Luminii!

Ierarhul care a versificat *Psaltirea* și a făcut pasul introducerii în cultul Bisericii a limbii române, prin traducerea *Liturghierului* și a *Molitvenicului* – dintr-un proiect mult mai

---

Ascultă-ne și pre noi cei din păcat
netrebnicii fii ai tinii!
Preablândă, bună, Preasfântă Fecioară
polata Domnului Iisus!
dezleagă-ne blestemul ce ne-nzăvoară
deschide-ne „calea de sus”.
Ca prin aprinsă descoperire,
arcana doritului Mire
și noi să putem așijderi cânta
așa cum Moisi dezlegat de sanda,
cu fața în văpaia de rug,
fierbinte de har Ție Îți striga
unele ca acestea-n amurg:

Bucură-Te tulpină de lumină a Rugului nemistuit
Bucură-Te pridvorule de smirnă prin care Dumnezeu S-a ivit
Bucură-Te inel al unui foc ce-i mai presus de cer
Bucură-Te dezlegare care topești tot lăuntricul ger
Bucură-Te toiag cu floare întru a inimii călătorie
Bucură-Te fir de răcoare izvorât în lăuntrica pustie
Bucură-Te parafă de jar în suflet pătrunsă
Bucură-Te zăpadă a minții de nicio patimă ajunsă
Bucură-Te măsura a opta a împărăției din noi
Bucură-Te învățătură scoasă din bucuria de apoi
Bucură-Te miare sărutată cu duhovnicească minune
Bucură-Te Mireasă urzitoare de nesfârșită rugăciune.

vast, căci intenționa a transpune în românește și celelalte cărți de slujbă –, care a participat la traducerea *Bibliei de la București* (diortosind varianta lui Nicolae Milescu), a încercat să ne ofere și istoria Moldovei în versuri. Aceasta cuprindea 128 de stihuri, inițial, inserate în prefața la *Molitvănicul de-nțăles* (Iași, 1681), fiind revăzută și extinsă, apoi, în manuscris[122]. Versurile nu sunt lipsite de har artistic și putem extrage din toate aceste fapte concluzia unui exercițiu literar și de versificație în limba română îndelungat, practicat de Dosoftei.

O abnegație care nu poate fi înțeleasă și explicată în absența unei tradiții literare și poetice, chiar și în veșmânt slavon, care să determine un asemenea gust și zel pentru această îndeletnicire artistică, chiar dacă ea nu se înscrie în cadrele plăcerii estetice pure.

În cele ce urmează, dorim să urmărim în psalmii versificați ai lui Dosoftei nu numai performanța metrificării, care este remarcabilă, dar și resorturile lirice și retorice care țin de practica oratorică specifică omiliei și hermeneuticii bizantine, poezia dogmatică[123] și poezia cosmică, pe care am început să o urmărim în *Psaltirea* coresiană. Dorim să ilustrăm și promovarea unor anumite concepții, proprii Ortodoxiei isihaste, care vor avea un viitor demn de remarcat în lirica românească,

---

[122] *Cf.* Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, op. cit., p. 148-152.

[123] Eugen Negrici distinge *psalmi morali* și *psalmi dogmatici*, în *Poezia medievală în limba română*, op. cit., p. 30.

precum și alte câteva aspecte care nu au fost aduse în atenție anterior[124].

Universul este creația ex nihilo a Dumnezeului treimic: „A Ta este, Doamne, lumea și pământul,/ Ce le-ai împlut singur dintâi cu cuvântul" (Ps. 23, 1-2)[125].

E o precizare dogmatică rezonantă în concepția psalmilor:

„Ce Tu, Doamne, ceriul și pământul/ Le-ai făcut din voaie [de voia Ta] cu cuvântul /.../ Să fiți blagosloviț de Domnul,/ Ce-au fapt ceriul, pământul și omul" (Ps. 113, 29-30, 61-62); El „au fapt ceriul cu cuvântul/ Ș-au întărit tot pământul" (Ps. 120, 5-6).

Sau: „Ce-au poruncit sângur cu cuvântul/ De s-au făcut ceriul și pământul" (Ps. 133, 13-14), etc.

Dumnezeu a gândit lumea din veșnicie și a adus-o întru existență atunci când a dorit, într-o armonie deplină, nemaiexistând nimeni care să cunoască sfatul Treimii și gândul Său:

---

[124] Fragmentul care urmează a fost publicat parțial aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/29/psaltirea-sfantului-dosoftei-raspuns-unei-probleme-neclare/.

Comentariul integral a fost publicat o lună mai târziu în cartea mea, *Epilog la lumea veche*, vol. I, Teologie pentru azi, București, 2010, *cf.*

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/05/14/epilog-la-lumea-veche-i-1/.

Ulterior și în ediția a doua a cărții, din 2014, *cf.*

https://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

În ediția de față am revăzut și actualizat citatele biblice și am operat alte revizuiri minimale asupra textului.

[125] Utilizez ediția: Dosoftei, *Opere 1 (versuri)*, op. cit. supra.

„Cela ce-au pus stelelor măsură/ Și numere careaș pre făptură [care a dat nume stelelor],/ Mare este Domnul de tărie,/ Și gândul Lui nime nu-i să-l știe" (Ps. 146, 13-16); „Că Domnul au cugetat cu gândul/ De le-au făcut [cele ce există] și-I țân toate rândul" [orânduiala, ordinea] (Ps. 148, 15-16).

Hristos Dumnezeu este Lumină și Iubire arzătoare și, într-o exprimare mistico-simbolică, are „sălașul în soare,/ De scri-pește și dă strălucoare,/ Ca un Mire când stă de purcede / Dintr-a Sa cămară unde șede. /…/ Și nu-i nime să-I scape de boare,/ Să s-ascunză de Dâns la răcoare" (Ps. 18, 13-16, 21-22).

Mirele acesta este însăși Frumusețea și Arhetipul frumuseții umane, de Care nimeni nu se poate ascunde în *răcoarea* neființei sau a nevederii Sale, nu se poate autodesființa ontologic, ci doar se poate desfigura prin refuzarea acestei asemănări cu El (vom vedea mai târziu psihologia omului păcătos, sub condeiul lui Dosoftei):

„Limba îm voi face condei de scrisoare/ A scriitori grabnic ce nu-i pre sub soare,/ Cu cât ești de ghizdav [frumos, minunat] să-Ț scriu în frâmsețe,/ Că-ntreci pre toț giunii cei din tinerețe" (Ps. 44, 3-6).

Creatorul acesta a făcut și lumea întreagă, după chipul Său, ca frumusețe și lumină materială:

Văz că-i tocmit ceriul de mânule Tale,
Cu toată podoaba, și-i pornit cu cale.
Ai tocmit și luna să crească, să scază,
Să-ș ia de la soare lucoare din rază.

Stele luminate ce lucesc pre noapte,
De dau cuviință, Tu le-ai urzât toate.

(Ps. 8, 9-12)

*

De la Tine z[i]ua luminează,
Și noaptea cu stelele dă rază.
Tu ai tocmit luna de dă zare,
Și soarelui i-ai dat de răsare.

Tu i-ai dat pământului frâmsețe,
De l-întoarce vara-n tinerețe.
Primăvara-i de Tine făcută,
Să plodească roua roadă multă.

(Ps. 73, 65-72)

*

Că mare Domn este Domnul /…/

Că-I este lumea pre mână,
Cu pământ și cu ce-i plină,
Și munțâi cu dealuri nalte
Supt cuvântu-I sunt plecate.

Și marea cu nalte valuri
A Lui este-n toate laturi.
Și-i de mâna Lui lucrată
Toată laturea uscată.

(Ps. 94, 11, 15-22)

*

Și Tu, Doamne, cu cuvântul
Dintăi ai urzât pământul,
Și ceriurile ce-s nalte
Sunt de mâna Ta lucrate.

(Ps. 101, 89-92)

*

Toate, ce vru Domnul a le face
Pre pământ și-n cer, le-au fapt cu pace,
În mări și pre la toată genunea,
De ș-au ivit Dumnezău minunea.

Suind nuori de preste hotară,
În ploi fece fulgere cu pară,
Dintr-a sale cămări scoțând vântul,
De-I face porunca și cuvântul.

(Ps. 134, 11-18)

Creația aceasta este o *urzeală* desăvârșită, cu soare, lună, stele, munți „cu dealuri nalte” și mări „cu nalte valuri”, o lume nu doar *înaltă*, ci și *adâncă* de *genuni*, vie și dinamică, pe scena căreia se mișcă nori, „fulgere cu pară” și vânturi.

Dumnezeu, cu „mânule” Sale, a făcut „stele luminate”, pe care „Tu le-ai urzât toate” și – arghezian – „de mâna Lui lucrată” este „toată laturea uscată”, adică a „pământului frâmsețe”.

Luna „dă zare” nopții, am zice, amintindu-ne de Blaga, „cu largi fiori de sfânt mister”...

„Dosoftei laudă lumea proaspătă, luminoasă, veselă chiar, plină de minuni, edenică...”[126]. Aceste trăsături care le vom regăsi aidoma la Antim Ivireanul și ele se vor imprima în urzeala/ textura literară a poeziei românești moderne și o vor personaliza din interior. „Această sacralizare cosmică își va pune o pecete definitorie pe întreaga fizionomie a liricii românești”[127].

Aceste versuri nu doar că „vădesc un suflet cu ochii deschiși și spre frumusețile naturii”[128], ci natura paradisiacă (în stare să fie avangarda frumuseții paradisiace) este un corelativ al dogmelor teologice, care susțin crearea lumii de către un Dumnezeu care este Izvorul frumuseții și al curăției/ fecioriei.

---

[126] Manuela Tănăsescu, op. cit., p. 348.

[127] Idem, p. 343.

[128] N. Cartojan, op. cit., p. 192.

Ea este, totodată, o prelegere cosmică expusă permanent în fața conștiinței umane, care e un public întins pe tot pământul. Când Immanuel Kant se arăta impresionat numai de cerul înstelat de deasupra sa și de legea morală din sine însuși, își descoperea amprentarea teologică. Fiindcă nu făcea decât să-l reformuleze pe Sfântul Pavlos, care, mai întâi, a afirmat că universul este o carte de înțelepciune și că legea conștiinței sau legea morală se află dintru început în fiecare om, cultivat sau necultivat:

> „Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegându-se din făpturi, adică veșnica Lui putere și dumnezeire (Rom. 1, 20). [...]
>
> Când păgânii, care nu au lege, din fire fac ale legii, aceștia, neavând lege, își sunt loruși lege” (Rom. 2, 14).

Epistola paulină către romani era, de altfel, preferata lui Luther și, prin el, capătă o importanță deosebită în aria protestantă de gândire, iar Kant nu avea cum să o ignore.

Eminescu putea afla la Kant și Schopenhauer sau la romanticii germani o stilistică filosofică modernă, conformă cu spiritul vremii și cu răul secolului, dar nu mai multă filosofie decât găsea în arhiva spiritualității proprii.

De aceea, ni se pare inconsistentă următoarea afirmație a Zoei Dumitrescu-Bușulenga:

„În imperativul categoric kantian din *Critica rațiunii practice* i se părea că găsise cheia acordării sale lăuntrice. Adâncimile lumii morale, frumusețea și gratuitatea acelei norme universale sădite în noi, la fel de frumoasă ca cerul înstelat desupra noastră, i-au dat un punct de sprijin în univers, un reper al perfecțiuniii interioare posibile"[129].

În opinia mea, Kant nu făcea decât să îi reamintească, eventual, de imperativul moral.

Cosmosul este prima sursă de cultură a omului, un interlocutor intelectual pe măsura rațiunii sale, prima sa academie de teologie și filosofie, în timp ce în interior, conștiința sa este un nomocanon drastic.

Și în afară, și în sine însăși, ființa umană are cărți nescrise, busole sau repere negreșite spre adevăr.

Ne situăm într-o tradiție – pe care o urmărim acum la Dosoftei, dar de care nu ne vom despărți niciodată în poezia românească și care va naște cei mai mari poeți români, de la preromantici și Eminescu până în epoca modernă (de aceea și insistăm) – pe care o precizează Sfântul Ioan Hrisostom în capul cărții, mai înainte de a începe să comenteze Evanghelia:

---

[129] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – Viața*, ediție îngrijită de Dumitru Irimia, cuvânt înainte Dan Hăulică, Ed. Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2009, p. 161.

„Ar fi trebuit să n-avem nevoie de ajutorul Sfintelor Scripturi, ci să avem o viață atât de curată încât harul Duhului să fi ținut locul Scripturilor în sufletele noastre. Și după cum Sfintele Scripturi sunt scrise cu cerneală, tot așa ar fi trebuit ca și inimile noastre să fi fost scrise cu Duhul Sfânt. [...]

Dumnezeu n-a vorbit prin scrieri cu Noe, cu Avraam și cu urmașii lui, cu Iov și cu Moise, ci a vorbit cu ei față către față, pentru că a găsit curat sufletul lor.

Când însă întregul popor a căzut în păcate grele, atunci da, atunci a fost nevoie de scrieri, de table, de însemnarea în scris a tuturor faptelor și cuvintelor lui Dumnezeu"[130].

A fost nevoie de acestea atât în epoca Vechiului Testament, cât și în cea a Noului Testament. Asemănător își va formula discursul și Varlaam, în prefața *Cazaniei*, fundamentându-și demersul pe necesitatea transmiterii scriptice a înțelepciunii, în contextul declinului umanității și al decadenței istorice.

De asemenea, acest argument este precizat în *Palia istorică* sau *Palia bizantină* (supranumită și *Biblia populară*):

---

[130] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri III. Omilii la Matei*, cu traducere, introducere, indici și note de Pr. D.[umitru] Fecioru, în col. PSB, vol. 23, Ed. IBMBOR, București, 1994, p. 15.

„Aceastea deaca audzi Melhii, preveghie într-acea noapte, vrând să plinească slujba și învățătura părintelui său [care i-a cerut să pregătească boi și vițeі pentru jertfă înaintea zeilor].

Într-acea noapte era luna foarte luminată și stealele străluciia foarte. Aceastea deaca vădzu Melhii, să miră și gândi întru sine, dzicând:

«Oh, spre ce lucruri frumoase odihnеaște Dumnedzău, Făcătoriul a toate! Duce-mă-voi, de voi spune părintelui mieu: *„Mai bine Acestuia să înălțăm jâtvă, decât bodzilor [idolilor] celor muți și surzi"*»... "[131].

Sfântul Melhisedec fuge în Muntele Eleonului (Măslinilor) și se roagă Dumnezeului pe Care L-a cunoscut prin revelație naturală, contemplând frumusețea cosmică: „Svințiia Ta ești Domnul Dumnedzău, cela ce ai făcut ceriul și pământul, soarele și luna și stealele!"[132]. Această concisă confesiune de credință o putem regăsi foarte adesea în martirologii și hagiografii, fiind făcută mai ales de către Sfinții Mucenici din primele secole creștine în fața persecutorilor lor.

---

[131] *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, IV, *Palia istorică*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Alexandra Moraru și Mihai Moraru, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2001, p. 123.

[132] Idem, p. 125.

În același mod și Sfântul Avraam lecturează scriptura celestă:

> „Tatăl lui era făcătoriu de idoli. Și vădzând Avram bozii părintelui său carele îi făcea, zise întru sine:
>
> «O, cum face tată-mieu bozii și le slujaște lor, și nu poate mie a vesti pre Dumnezeu, Făcătoriul ceriului și al pământului, cela ce făcu soarele și luna, stelele și marea!» […]
>
> Melhisedec dzise: «Care Dumnedzău te-au trimis? Răspunse Avram: Dumnedzău cela ce au făcut ceriul și au dzidit pământul, marea și soarele, luna și stealele...»”[133].

Ne aflăm la o distanță semnificativă de Apusul Europei, care, după despărțirea de Ortodoxie, a instituit în cultura sa centralitatea Bibliei scrise, fundament pe care umanismul și protestantismul l-a întărit acolo definitiv – numai o reconvertire religioasă îl mai poate zgudui.

Nu trebuie să înțelegem de aici că Orientul bizantin și est-european s-a concentrat pe o cultură populară. În niciun caz! Același Ioan Gură de Aur scrie: *Acuzare celor care nu citesc Sfintele Scripturi*[134]. Nu e o recomandare, ci este o obligație, transmisă panpatristic, și care a străbătut la noi secolele și istoria: *Ispitite Pisaniia* (*Cercetați Scripturile* – In. 5, 39)!

---

[133] Idem, p. 116-117 și 126.

[134] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri III*, op. cit., p. 545 ș. u.

Pentru medievalii noștri, cel ce nu știa să citească era „dobitoc" (Ps. 48, 12) – și, în capitolul dedicat lui Dimitrie Cantemir, G. Călinescu sesiza, în *Istoria* sa literară, că boierii Costini îl apostrofau astfel pe Constantin Cantemir, care era iliterat și căruia îi aminteau des acest apelativ.

Așadar, există un hiat între Occidentul catolico-protestant care absolutizează Scriptura, afirmând exodul lui Dumnezeu în cer și absența relațiilor Sale directe cu oamenii (a revelațiilor), și Răsăritul ortodox care posedă în continuare o biblie cosmică, pe lângă cea scrisă, precum și experiența mistică a contactelor revelaționale dintre Dumnezeu și oameni, apărată și întărită de curentul isihast sub îndrumarea unor mari gânditori mistici ca Sfântul Simeon Noul Teolog (sec. XI), Sfântul Grigorios Sinaitul, Sfântul Grigorios Palamas (sec. XIV), Sfântul Paisie Velicikovski (sec. XVIII) – ca să evoc doar câteva nume răsunătoare, dintr-o mare mulțime de susținători ai teologiei vederii lui Dumnezeu.

Aceste precizări sunt esențiale pentru a înțelege poezia lui Dosoftei și a urmașilor săi, efluviile de entuziasm ale lirismului, care sesizează firele de lumină și de har ce străbat textura unei naturi și a unui cosmos, privit ca spațiu securizant, tocmai pentru că e contemplat în ingenuitatea sa. Dosoftei urmează, în ce privește *urzirea* cerului și a luminătorilor cerești, tradiția traducerilor mai vechi ale *Psaltirei*, precum cele utilizate de Coresi, care precizează, chiar mai subtil, că Dumnezeu a *urzit* toate *cu degetele*: „Că văzu ceriul/ vădzură cerurile, lucrul deagetelor Tale, luna și stelele ce-ai Tu urzit"…[135].

---

[135] Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577)*..., op. cit., p. 53.

Aceleași detalii le regăsim și în *Cazania* lui Coresi:

„Și împărți lorŭ tocma (ce se zice, pre voia loru-șŭ lăsă pre ei), ca un Iubitoriu de oameni și de feciori. Întocmai amu deade Dumnezeu oamenilorŭ tuturora înțelesu și samavolnicie [rațiune și voință liberă].

Deade lorŭ soarele, luna, stealele, pământulŭ și totu ce e pre elŭ. [...] Iar celŭ fecioru mai mare și dereptŭ întru slava Domnului aceastea le primi. Văzu ceriulŭ și de bunătatea făpturiei cunoscu pre Ziditoriulŭ. «Văzu», zice, *«ceriulŭ, lucrulŭ degetelorŭ Tale, luna și stealele ce Tu le-ai urzitŭ»*.

Văzu amu lumea aceasta și mulțemi și proslăvi Domnulŭ, cela ce o au înfrumusețatŭ”[136].

Un alt poem creaționist, reprodus și comentat (fragmentar) de multe dintre studiile dedicate lui Dosoftei, este Psalmul 103.

El detaliază zilele creației și le relatează într-o reflectare poetică, chiar și în varianta neversificată, cu atât mai mult în transpunere poetizată:

Să Te-mbraci cu mărturie,

---

[136] Coresi, *Evanghelie cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, Ed. Atelierele grafice Socec & Co, Societate anonimă, București, 1914, p. 24.

Cu frâmsețe și tărie,
Că Tu Te-nveşti cu lumină,
Ca soarele-n zî senină.

Și Ți-ai tins ceriul ca cortul,
De l-ai înfrâmșat cu totul,
Și i-ai pus deasupra ape,
Din tinsori să nu să scape.

Nuorii Ț[i]-ai pusu-Ț[i] scară,
Când vei să pogori în țară.
Caii Îț[i] sunt iuț ca vântul,
De mărg unde Ți-i cuvântul,

Și ca gândul mărg de tare
Îngerii Tăi cei călare,
Și pedestrimea ca focul
Merge strălucind cu totul.

Tu-ntemeiez[i] cu cuvântul
De stă nemutat pământul.
Tu i-ai datu-i de mainte
Prăpastea[137] de-mbrăcăminte,

Și stă gata să te-asculte,
Să dea apa preste munte,

---

[137] Abisul/ adâncul mării, al oceanului planetar.

Și de svânta Ta poruncă
Va fugi din deal la luncă,

Că va merge detunată,
De glasul Tău înspăimată. /.../

Copacilor de pre câmpuri
Tu le dai sațâu pre timpuri,
Și chedrilor din Livanul,
Ce-i răsădești pre tot anul.

Acolo vrabii ș-or face
Cuiburi, di-or ședea cu pace,
Că le este rodionul
Povață, pus de la Domnul.

Cerbilor le-ai dat să salte
Pre munțâi cu dealuri nalte,
Și iepurilor scăpare
Le-ai dat s-aibă supt stânci tare.

Luna ai făcut cu rază
Să crească-n vremi și să scază,
Și soarele ș-nmerește
Apusul ce odihnește.

Din tuneric faceș noapte,

De ies gadinile toate.
Lupii urlă și scâncează,
Când spre vânat să gătează,

Să-ș[i] ceie și să-ș[i] răpască
De la Domnul să-i hrănească,
Până când răsare soare,
De mărg cineș la-nchisoare.

Și omul, fără de greață,
Iese-n treabă demineață,
De lucrează pănă-n sară,
Zî de iarnă și de vară.

Pentru-aceea, Doamne svinte,
Să fii mărit de mainte
De lucruri ce-ai făcut mare,
Cu sfat bun, cu așezare!

Pământul îi plin de fapte [făpturi]
Ce-ai făcut cu bunătate.
Și marea câtu-i de lată,
Și largă, și desfătată,

Într-însă să țin heri multe,
Jigănii mari și mănunte.
Preste luciu de genune

Trec corăbii cu minune.

Acolo le vine toană
De fac chiții gioc și goană.

(Ps. 103, 5-30, 71-112)

Psaltirea este o Biblie în mic, chintesențiată, care repetă totul de la geneză până la eshatologie. Poate și de aceea este cartea din canonul Vechiului Testament solicitată cel mai mult în cultul Bisericii, deși exprimarea sa este adesea într-o formă profetică/ umbrită, simbolică, care are nevoie de o hermeneutică înaltă și subtilă. Dar tocmai acest fapt o face și mai agreabilă hermeneuticii teologice ortodoxe.

Iar Psalmul 103 este o deuterogeneză, o relatare a primelor șase zile ale creației, într-o altă formulă decât cea din primul capitol al Facerii. Critica literară a remarcat pe drept cuvânt poezia acestui psalm, deși, cu toată amprenta personală imprimată de Dosoftei, ea este scripturală în esență.

Dosoftei nu face decât să-i extrapoleze semnificațiile și să-i aplice o haină lingvistică românească inedită – ceea ce nu-i scade câtuși de puțin din virtuțile de poet.

Se observă ordinea în care sunt create *faptele*/ făpturile: *cerul și pământul* (*cf*. Fac. 1, 1), prin care Sfântul Maximos Mărturisitorul și alți Sfinți Părinți înțeleg: lumea nevăzută/ spirituală și, respectiv, universul material. Această interpretare

este urmată și de cronografele traduse în românește (Danovici, Rostovski).

Dumnezeu este Creatorul și Soarele amândurora, Cel ce Se îmbracă „ca soarele-n zî senină” și care are „nuorii scară”, adică slava dumnezeiască, harul sau energiile Sale necreate.

Slava Sa o pot sesiza duhovnicește oamenii Sfinți, „când vei să pogori în țară”, adică, atunci când Se revelează lor: pe muntele Sina (Sfântului Moisis – în timp ce poporul privea temător de departe), pe Carmel (Sfântului Iliu), pe Ermon și Tabor (Sfinților Apostoli). Sau, aparte sau individual, El Se revelează unei persoane anume, care Îl vede în slava Lui numai cu ochii inimii, extatic, neînțeles de cei din jur.

Versurile acestea reproduc o altă hermeneutică patristică la scara lui Iacov (mai frecvent se consideră însă că o reprezintă simbolic pe Maica Domnului), adică scara pe care a văzut-o Sfântul Patriarh Iacov în vis extatic, care unea cerul cu pământul și pe care urcau și se pogorau Îngerii Domnului (Fac. 28, 12: „Și a visat că era o scară, sprijinită pe pământ, iar cu vârful atingea cerul; iar Îngerii lui Dumnezeu se suiau și se pogorau pe ea”).

Domnul are *Îngerii* drept „cai iuț ca vântul și ca gândul” și „pedestrime [de Îngeri] ca focul, strălucind cu totul”, zeloși să-I împlinească Lui „cuvântul”, porunca („de mărg unde Ți-i cuvântul”). Nu e o expresie populară, de basm! Dosoftei e creatorul, sursa primară, și nu imaginația populară!

Aceeași expresivitate se regăsește și în cronograful tradus de Danovici[138], după cel grecesc al lui Matei Kigalas:

> „Și precum sântu fără trupuri, așia sântu fără moarte, sirguitori și iuți spre poslușaniile [slujbele] lui Dumnedzău, *mai iuți decât véderia ochilor și decât zburaria gândului* (s. n.)”[139].

Aceștia sunt *cerul*.

Imaginile nu sunt pur și simplu poetice. Norii slavei lui Dumnezeu sunt *trăsura* sau *caleașca* Lui, zice Sfântul Ioannis Gură de Aur, comentând pogorârea Sfântului Duh la Cincizecime. Însă, acolo unde este vorba despre *nori* în *Scriptură*, avem, de fapt, o indicare a slavei negrăite a lui Dumnezeu, a revelării luminii Sale dumnezeiești necreate. Niciodată *norii* nu stau în preajma Îngerilor. Ei sunt un element definitoriu, extatic, în Scriptură, care indică prezența lui Dumnezeu Însuși: „pre denainte-Ț nuorii fac cale” (Ps. 17, 33).

Aidoma vorbește Sfântul Ioannis și în omiliile la Matteos, comentând *Schimbarea la față*, când se întreabă de ce se aude glasul Tatălui din nor:

---

[138] Danovici e traducătorul în opinia lui G. Ștrempel; alți cercetători sunt de altă părere.

[139] *Cronograf. Tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, vol. I, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Gabriel Ștrempel, studiu introductiv de Paul Cernovodeanu, Ed. Minerva, București, 1998, p. 3.

„Așa Se arată totdeauna Dumnezeu! «Nor și negură împrejurul Lui» [Ps. 96, 2]; și: «Șade pe nor ușor» [Is. 19, 1]; și iarăși: «Cel ce a pus norii suirea Lui» [Ps. 103, 4]; și: «Nor L-a luat de la ochii lor» [Fapt. 1, 9]; și: «Ca Fiu al omului, venind pe nori» [Dan. 7, 13].

Glasul a venit din nor ca să creadă Apostolii că glasul vine de la Dumnezeu. Și norul era luminos"[140].

Norii luminoși sunt „întunericul supraluminos"[141] al slavei eterne a Preasfintei Treimi, adică, în poetizarea lui Dosoftei (care apelează nu o dată la Sfinții Părinți): „lumină ce scripește cu negură groasă de grea strălucoare" (Ps. 17, 27-28).

„Întunericul dumnezeiesc este lumina neapropiată în care se spune că locuiește Dumnezeu (*cf*. I Tim. 6, 16)"[142].

De aceea, Dosoftei o numește *scară* (urmărind cel mai probabil o altă interpretare patristică, ce nu mi-e cunoscută în

---

[140] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri III. Omilii la Matei*, op. cit., p. 651.

[141] Sfântul Dionisie Areopagitul, *Opere complete și scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, ediție îngrijită de Constanța Costea, Ed. Paidea, București, 1996, p. 248 (cap. II din *Despre Teologia Mistică*).

[142] Idem, p. 258 (*Epistola V, Către Dorotei liturgul* (diaconul)).

mod deosebit), adică *scara* pogorârii lui Dumnezeu la om, atât înainte cât și după Întruparea Cuvântului, a revelării Sale în lumina Sa cea negrăită.

Pentru că ființa lui Dumnezeu rămâne în veci necunoscută, nu numai oamenilor, dar și Îngerilor, dar putem cunoaște (ba chiar suntem obligați, conform teologiei ortodoxe, să cunoaștem) strălucirea feței Sale, adică lumina/ harul/ energiile Sale necreate și veșnice.

Cunoașterea aceasta este echivalentă cu sfințirea și îndumnezeirea umanului și pe ea o promovează toată literatura română medievală, de la Neagoe Basarab la Varlaam și Antim, Dimitrie Cantemir, Constantin Cantacuzino și Nicolae Milescu-Spătarul (ultimul scrie și un scurt tratat dogmatic, adresat romano-catolicilor, despre *Steaua Răsăritului luminând peste Occident – Enchiridion sive Stella Orientalis Occidentali splendens*).

Nu trebuie să ne mire prezența mirenilor (laici) în această enumerare:

> „Grigorie Palama a oferit descrierea ideală a trei variante de isihasm ca adevărata filosofie a Vieții creștinilor: un isihasm anahoretic pentru pustnici (*Lauda Cuviosului Petru Athonitul* din 1332-1333), un isihasm pentru monahii și monahiile din mănăstiri, urban chiar (*Epistola-tratat către monahia Xeni* din 1345-1346) și un isihasm laic

pentru intelectuali (*Epistola-tratat către Ioan și Teodor filozofii* tot din intervalul 1345-1346)”[143].

Dialogul Dumnezeirii cu umanitatea folosește și o altă scară, căci *Îngerii* sunt *caii* și *pedestrimea* Lui – cu un alt termen, biblic, *oștirea* sau *taberele* Lui (Fac. 32, 1-2).

Biblia de la 1688 face o precizare în plus, individua-lizându-i ca *Arhangheli*.

În mod cert, Dosoftei nu se inspira din folclor[144].

---

[143] Ioan I. Ică jr., *Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isihastă a secolului XIV: Grigorie Palama, Nicolae Cabasila, Teofan al Niceei*, Ed. Deisis, Sibiu, 2008, p. 198.

[144] Așa cum, din păcate, eronat au crezut I. C. Chițimia (a se vedea: *Dosoftei, „Psaltirea în versuri”*, în *Crestomație de literatură română veche*, vol. II, op. cit., p. 162 ș. u.) sau Al. Andriescu.

De asemenea, ambii greșesc, în opinia noastră, când consideră că originalul biblic e mai sărac din punct de vedere expresiv decât transpunerea poetică a Mitropolitului.

Ceea ce caracterizează, prin excelență, expresia biblică este concentrarea, laconismul simbolico-profetic și paremiologic-metaforic.

Extrapolarea poetică a sensurilor este posibilă tocmai datorită acestei concentrări care ascunde un abis semnatic și care poate fi dezvoltată apoi în parafrazări, prelucrări și interpretări cât de mari și întinse, după cum se dorește.

Al. Andriescu dezavuează, pe bună dreptate, curentul etnicizant, inițiat de N. Iorga și moștenit până la E. Negrici, care susține așa-zisa românizare a psalmilor lui Dosoftei, dar consideră pe mai departe valabilă influența folclorică, afirmând, spre exemplu: „Creatorul [lumii] este preamărit în mijlocul minunilor sale, cum spune inspirat Dosoftei,

Sfântul Antim Ivireanul îi numește „care și căruțe”, desemnându-i pe Îngeri ca un alt vehicul, creat – în afară de slava Sa necreată și veșnică – al deplasării lui Dumnezeu spre oameni.

Îngerii sunt mărturia slavei Lui copleșitoare, însoțitorii și escorta Lui împărătească, dar și intermediari între Dumnezeu și om:

> „de I-au fost lipsă de cară și de căruțe, ca să meargă undevaș, are El mult mai slăvite și mai lăudate cară decât aceștia; că zice David, Psalm 17: «S-au suit pe heruvimi și au zburat; zburat-au pe arepile vântului»”[145].

---

tălmăcind imaginile biblice într-*o* limbă poetică de inspirație folclorică, ce era capabilă, mlădiată de el, să le conserve și să le restituie nealterată, dacă nu îmbogățită, întreaga frumusețe.

În această pictură naivă, norii sunt scară la cer, creatorul își mână caii *iuț*[i] *ca vântul*, *îngerii cei călare* ca *gândul mărg de tare*, *prăpastea dembrăcăminte* își pornește apa *detunată* de porunca lui Dumnezeu...” etc, etc., *cf*. Al. Andriescu, *Psalmii în literatura română*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004, p. 24.

O astfel de perspectivă este cu totul eronată și este provocată de necunoașterea domeniului teologiei mistice ortodoxe.

Însă, dacă specialiști de o asemenea ținută și care sunt de bună credință cad într-o asemenea capcană, nu mai trebuie să ne mai întrebăm mai mult despre cum s-au produs mistificările din critica deceniilor trecute, cu atât mai mult cu cât erau solicitate masiv și de intenții malefice.

Altfel, studiul lui Al. Andriescu este, din punct de vedere literar, solid și acrivic, și multe din precizările sale sunt foarte binevenite.

[145] Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Ed. Minerva, București, 1972, p. 105-106.

În psalmul indicat și de Antim, vedem că Dosoftei păstrează aceeași retorică teologică în denumirea activității Îngerilor (ca și în cazul altor precizări de acest gen): „Când ai să faci cale unde Ți-i cuvântul/ Ai heruvimi gata de-s repez[i] ca vântul" (Ps. 17, 29-30).

Asemenea scrie și Sfântul Varlaam:

> „Dumnedzău, cela ce nice început, nice svărșit n'are, carele iaste mai denainte decăt toți vecii, îmbrăcat cu lumină neatinsâ [neapropiată – I Tim. 6, 16] și cu slavâ negrâitâ, câruia nu-I trebuia nice ceriu, nice pămănt, nice altă lume ca sâ-L proslâvească, câ acestea toate le ave întru sine, și era mârit și slâvit deusebi de toatâ lumea, iarâ pentru mare mila Sa vru să-ș[i] arate slava Sa lumiei, [slava] carea o ave mainte încă de ce nu era lumea, pentr'aceea întăiu fâcu îngerii"[146].

Un teolog protestant existențialist, Jürgen Moltmann – deși, pe traiect catolico-reformat, confundă ființa cu energiile/ lucrările lui Dumnezeu – afirmă că, din veșnicie, „Dumnezeu se hotărăște să-și descopere propria slavă. [...] În primul rând, Dumnezeu se hotărăște pentru Împărăție și mai apoi pentru

---

[146] Varlaam, *Cazania (1643)*, ed. îngrijită de J. Byck, Ed. Academiei RSR, București, 1966, p. 377.

creație. De aceea fundamentează împărăția creației, creația fiind promisiunea reală a împărăției”[147].

Eroarea lui, din punct de vedere ortodox, este aceea de a considera că „în slava Sa se descoperă propria-i viață și ființă, veșnice”[148]. Învățătura ortodoxă precizează că în slava Sa se descoperă viața lui Dumnezeu, dar nu ființa lui Dumnezeu. Ființa lui Dumnezeu rămâne pururea incognoscibilă Îngerilor și oamenilor.

Dacă cerul e plin de slava lui Dumnezeu și este populat de Puterile îngerești, la începutul lumii, pământul este mai întâi acoperit de ape, adică are „prăpastea de-mbrăcăminte” – pentru că, după cum am precizat, psalmul 103 urmărește ordinea celor șase zile ale creației.

Descoperindu-se apoi pământul de sub ape, la porunca lui Dumnezeu, „Și munțâi, și dealuri nalte/ S-or ivi, și șesuri late” (Ps. 103, 31-32), în locul în care „sunt urzite” de Dumnezeu, adică acolo unde sunt create, aduse întru existență.

Pe lângă poezia cosmică, a naturii sălbatice (cu munți, ape, râuri, *hiare* – cerbi, iepuri, lupi care sunt *lei* în original –, păsări care „slobod cântece și glasuri”) există și o natură domestică (există *hiare* sălbatice și *dobitoace* domestice – o precizare anticipativă împotriva teoriei evoluționiste), înțeleasă ca utilă omului, care este și ea demnă de remarcat:

---

[147] Jürgen Moltmann, *Dumnezeu în creație. O perspectivă ecologică asupra creației*, editori: Pr. Emil Jurcan și Pr. Jan Nicolae, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2007, p. 105.

[148] Ibidem.

Tu dai fânului să crească,
Dobitoacelor să pască,
Și crești pajiștea cea moale,
De scoate grâul din foale,

De-ș[i] culeg oamenii hrană
Să le hie și pre iarnă.
Că scot pita cu sudoare
Să mănânce la răcoare,

Din pământ agonisită
Pre porunca Ta cea svântă.
Și le-ai dat vinul să-ș facă
Veselie, să le placă.

Cu oloi[149] să-ș netezască
Fața și să să-ncrăvască
Cu pâinea cea de mâncare,
Să să facă omul tare.

(Ps. 103, 55-70)

Secvențe asemănătoare ca înțeles descoperim și în alți psalmi:

[149] Arhaism pentru *ulei*, dar pe care Eminescu îl folosește în nuvele.

Demineață când ieș[i], Tu dai rază,
Și de Tine cina să-mfrâmșază.
De Tine pământul să adapă,
Și de bișug nime nu să scapă.

Că părăul Tău, Dumnezău, varsă,
De sațâu gătind tuturor masă.
Brazdele pământului le-mbată,
Să rodească secere bogată.

În ploi bune, vesele să crească
Vipturile [roadele] și să să mulțască.
Anul cu cunună l-nărocește
Și cu de tot bine l-îndulcește,

Câmpii de grăsâme să să împle
Și pustia grasă să să tâmple.
În frâmsețe, dealurile nalte
Bucurie le-a-ncinge să salte.

Să-nvăscură oile, mieorii,
Și s-or veseli secerătorii
De zăpodii [văi] ce vor unda grâne,
Și toț[i] vor cânta sătui de pâine.

(Ps. 64, 25-44)

Omul este în centrul acestui univers și în atenția primordială/ aurorală a lui Dumnezeu, care creează lumea pentru el și cu *raza* Sa îl priveghează încă de *demineață*.

Centralitatea omului în cosmos sau această postură de stăpân al lumii/ împărat al creației, în care omul este deschis continuu spre Dumnezeu și în relație cu El (contrar antropocentrismului renascentist), descoperă aici o rânduială divină, o stare de fapt, stabilită de Dumnezeu la originile lumii.

Ne întoarcem la poezia cosmică, pentru că ea va prilejui pagini de literatură remarcabile, atât în perioada medievală, cât și în cea modernă.

Omul, pe care l-am văzut puțin mai devreme ca lucrător al pământului și beneficiar al roadelor lui, este și un contemplativ.

Țăran sau păstor, îndeletnicindu-se să *secere* sau ocupându-se cu *oile* și *mieorii*, el este chemat totodată să fie și un teolog și literat filosof, care să citească biblia cosmică.

Nu trebuie să aștepte epoca modernă ca să devină contemplativ. Ilie Moromete are predecesori, neîndoielnic. În orice epocă, la orice vârstă, a omului sau a istoriei, adevărul îi este accesibil.

Universul este *luminiscent* (Manuela Tănăsescu zice *radios*) și reflectă frumusețea și desăvârșirea dumnezeiască, având o rațiune cosmică sădită în el, care dialoghează cu omul, îi povestește acestuia (termenul aparține Scripturii), îi narează despre Creatorul lui:

Cerurile spun[150] fără-ncetare
De slava Ta, Doamne, de cea mare,
Și facerea mânuloru-Ț[i] svinte
Tăria [firmamentul] dă-n toț[i] vestea-nainte.

Zî din zî voroava izbucnește,
Și noaptea din nopate gând vestește,
Cât nu este graiuri să s-ascunză,
Sau cuvinte să nu să răspunză.

(Ps. 18, 1-8)

Cosmosul acesta e o Șeherezadă în stare să povestească o mie și una de nopți numai despre minunile lui Dumnezeu. E o povestire sau o narațiune originară, care imprimă literaturii caracter animator, vivificator, un rol dialogic, logosific.

Literatura cosmică o anticipează pe cea umană, e anterioară lui *Ghilgameș*, povestirilor din *Halima* și întregii literaturi a lumii. Aici nu se mai pune problema de anterioritatea sau posterioritatea Bibliei sau a concepțiilor iudeo-creștine față de alte epopei sau filosofii antice, pentru că există

---

150 În *Biblia*, ed. Bartolomeu Anania, 2001, este: „cerurile povestesc slava lui Dumnezeu”. Pentru că în LXX, verbul este διηγοῦνται = narează, descriu, povestesc, *cf*. Ps. 18, 2. Adică cerurile sunt o diegeză neîntreruptă, o narațiune/ o poveste despre frumusețea lui Dumnezeu și despre *faptele* Lui.

o carte a cărților cosmică, pe care tradiția bizantină și ortodoxă o are pururea în vedere, sub aspect dogmatic. Dar pe care romano-catolicismul și protestantismul, instituind rațiunea scolastică (reprodusă ulterior și în filosofie prin argumentul rațiunii suficiente, al lui Leibniz) și, respectiv, centralitatea Bibliei scrise, au exclus-o din teologia lor.

Reflexul stilistic e o rază a teologiei dogmatice, pentru scriitorii noștri medievali, ierarhi sau cărturari mireni. Vom avea prilejul să observăm această îmbinare dintre teologie și poezie, cu prisosință, și în capitolele care vor urma.

Literatura și poezia umană sunt secundare, în planul nașterii (cosmosul precedă omul) sau ca act cultural. De aceea, Eminescu, Creangă și mulți alții dintre scriitorii noștri se întorc la copilărie ca la o vârstă a fericirii, a simțirii harului lui Dumnezeu și a convorbirii tainice cu el.

Și, datorită acestei concepții, expuse mai sus, rezultă nediferențierea clară dintre popular și cult, dintre oral și scris: „aceste nivele: popular, nobiliar, eclesiastic nu cunosc la noi diferențierile nete și dezvoltările divergente proprii Europei occidentale” [adică, dintre literatura clirosului și cea a laosului, iar] „în substanța literaturii române vechi descoperim încorporată o parte a culturii orale”[151].

Poezia și povestirea cosmică au primordialitate, în ordine temporală, iar omul este condeiul harului și narator reflector al aceleiași frumuseți pe care o narează și oglinda cosmică.

---

[151] Cătălina Velculescu, *Între scriere și oralitate*, Ed. Minerva, București, 1988, p. 8 și 20.

Eminescu va reproduce magnific această percepție străveche vizionară (care n-are nimic de-a face cu platonismul sau neoplatonismul, este chiar antagonică în raport cu aceste teologii/ filosofii), în poemul *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!* :

Și tot ce codrul a gândit cu jale
În umbra sa pătată de lumini,
Ce spun: izvorul lunecând la vale,
Ce spune culmea, lunca de arini,

Ce spune noaptea cerurilor sale,
Ce lunii spun luceferii senini
Se adunau în râsul meu, în plânsu-mi,
De mă uitam răpit pe mine însumi.

Versurile prelucrează chiar versetele din Psalmul 18, pe care, după cum am văzut mai sus, Dosoftei le redă poetic astfel: „Cerurile [înstelate] spun fără-ncetare/ De slava Ta, Doamne, de cea mare. /.../ Zî din zî voroava izbucnește,/ Și noaptea din noapte gând vestește".

Cerurile înstelate sunt cele mai frumoase pagini de literatură cosmică, pe care Dumnezeu le-a deschis în fața ochilor și a conștiinței omului. De aceea, când S-a născut Fiul lui Dumnezeu, unii dintre închinători, păstorii, L-au lăudat pentru că erau din poporul care avea Scriptura, iar alții, magii/ regii/ filosofii, pentru că au lecturat scriptura cosmică.

La această scriptură cosmică se referă Sfântul Pavlos, atunci când spune că „cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegându-se din făpturi” (Rom. 1, 20, *Biblia 1988*) și, mai târziu, Kant, când indică *cerul înstelat deasupra mea* ca principiu moral.

Omul, posesor al unei duble naturi, materiale și spirituale, este creat după chipul Său, mai presus decât lumea întreagă („puțân nu de-atocma cu îngeri în slavă” – Ps. 8, 17), pentru că universul irațional (*logos alogos*, cum îl numește Orighenis) nu are conștiință ca să perceapă această asemănare, însă omul da.

Omul străbate treptele cunoașterii imediate și ale contemplației naturale, pentru a accede la o cunoaștere și o contemplație spirituală mai presus de acestea, insuflată de Dumnezeu:

> „Când marele David, datorită credinței, a străbătut cu mintea, în Duh, prin cele văzute, ca prin niște uși încuiate, spre cele inteligibile, și a primit de la înțelepciunea dumnezeiască o oarecare înțelegere a tainelor ce pot fi ajunse de oameni, a zis: «*Adânc pe adânc cheamă întru glasul căderii apelor Tale*» (Ps. 41, 9).
>
> Prin aceasta a indicat poate că toată mintea contemplativă care se aseamănă, din pricina invizibilității naturale și a adâncimii și mulțimii cugetărilor, cu un adânc, după ce a străbătut toată orânduirea celor văzute și a ajuns în țara celor inteligibile, și apoi s-a ridicat și peste acestea prin mișcarea fulgerătoare a credinței, [...] invocă precum se cuvine înțelepciunea duhovnicească, sau adâncul cu adevă-

rat de nestrăbătut prin cunoaștere [imediată sau pur raționalistă], ca să-i dăruiască zvonul căderilor Sale de apă, dar nu căderile însele; adică cere să-i dăruiască o oarecare înțelegere a credinței, care să-i facă cunoscute modurile și rațiunile providenței dumnezeiești referitoare la toate cele ce sunt [există]”[152].

---

[152] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1983, p. 346.

Reproducem, de la aceeși pagină, nota 440, anume comentariul Părintelui Stăniloae: „[...] Mintea noastră ca abis cheamă mereu abisul dumnezeiesc. [...] Iar din abisul dumnezeiesc se revarsă faptele Lui de iubire, darurile Lui, sensurile Lui, ca niște ape în avalanșă, pe care ființa noastră le primește lărgindu-se continuu. Abisul acesta nu poate fi văzut, nici valurile iubirii Sale spre lume, și înțelesurile și motivele lor. Mintea noastră poate auzi numai zvonul acestor avalanșe, ecoul lor. Și aceasta, numai când a trecut dincolo de toate chipurile și zvonurile finite ale lucrurilor finite, care sunt produsele avalanșelor divine.

Zvonul acesta nu ne dă cunoașterea valurilor de iubire ale lui Dumnezeu, căci nu ne mijlocește pătrunderea în abis și nici avalanșa apelor Lui. Aceasta n-am putea-o suporta. Dar sesizarea zvonului apelor Lui e și ea o cunoaștere și o trăire. Și impresia a ceea ce se cunoaște și se trăiește e covârșitoare. Căci abisul dumnezeiesc e totuși simțit din zvonul supraformidabil al valurilor Lui de putere și de iubire. Zvonul nu ne lasă numai cu o teologie negativă teoretică [*teologia apofatică ortodoxă*, cea care vorbește despre *întunericul dumnezeiesc*, este ceva diferit de *teologia negativă teoretică*, și care Îl definește pe Dumnezeu prin ceea ce *nu este*, prin negații: *nu este văzut, nu este materie, nu este circumscris în spațiu și timp*, etc.], ca la Evagrie Ponticul [eretic], cum socotește Hausherr sau

Treptele cunoașterii urcă spre vederea lui Dumnezeu (teoptia). Dorul de Dumnezeu din om este cel care dorește să vadă fața Sa/ slava Sa/ lumina Sa cea veșnică:

Strigând mi-au venitu-mi amețală,
Mi-au amurțit limba-n osteneală.
Ochii să tâmpiră de zăbavă [așteptare],
Dorind, Doamne, de svânta Ta slavă.

(Ps. 68, 7-10)

*

Cândva de-aș vedea-mă să-Ț prăvesc în față,
Să-m[i] bucuri și mie sufletul de viață [dumnezeiască],
Inema și trupul să stea-n gânduri bune,
De[spre] Domnul, de Cel viu, cât să nu poci spune[153].

---

chiar Hans Urs von Balthazar. Prin acest zvon vine totuși ceva din abisul dumnezeiesc la noi; avem totuși o anumită experiență a lui".

[153] „Cât să nu poci spune" este foarte probabil o parafrază la *cuvintele de nespus* de la II Cor. 12, 2-4: „Cunosc un om în Hristos, care acum paisprezece ani – fie în trup, nu știu; fie în afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe – a fost răpit unul ca acesta până la al treilea cer. Și-l știu pe un astfel de om – fie în trup, fie în afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe –, că a fost răpit în rai și a auzit *cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască* (s. n.)", *Biblia 1988*.

În *Biblia 1688*: „negrăite graiuri".

(Ps. 83, 7-10)

*

Că la Tine este de viață fântână
Și-ntr-a Ta lucoare vom vedea lumină.

(Ps. 35, 21-22)

Ființa umană se poate face părtașă, întru conștiență, de lumina Sa cea dumnezeiească:

Și Tu, Doamne svinte, îm[i] trimiț lumină,
De-m[i] luminez fața cu rază senină.
Ș-al meu întunerec dobândește rază
Dintr-a Ta lucoare ce străluminează.

(Ps. 17, 77-80)

*

Cugetul îm[i] svințește, ochii luminează
Dintr-a Ta strălucoare de senină rază.

(Ps. 12, 11-12)

Raza creatoare a luminii dumnezeiești (reprodusă adesea și în iconografia ortodoxă) este cea care îl aduce pe om întru ființă, din „întunerecul” neființei, dar și cea care îl aduce din nou la viață, scoțându-l din „întunerecul” păcatelor: al infernului interior sau al Iadului propriu-zis.

Despre *raza* aceasta sunt multe de discutat la Eminescu (vom vedea, în capitolul dedicat lui Eminescu), unde „raza ta”, din *Scrisoarea I*, este „raza gândirii cei eterne” și Îl reprezintă, într-o înțelegere înaltă și simbolică, pe Cel ce este *Izvorul vieții* dar și Judecătorul căderii umane, pe care o pedepsește cu moartea.

Isihasmul, remarcat și de studiile literare ca fiind învățătura spirituală fundamentală a *Învățăturilor* lui Neagoe Basarab, dar și a *Cazaniilor* lui Coresi și Varlaam (i-am adăugat și pe Antim Ivireanul și Dimitrie Cantemir), se poate sesiza și în formula poetică oferită de Dosoftei *Psaltirii*.

Slava lui Dumnezeu (strălucirea feței lui Dumnezeu) sau lumina dumnezeiască este copleșitoare, fiind numită *negură* pentru că este *întuneric supraluminos,* după cum am precizat deja, mai devreme:

Lumina scripește supt svinte-Ț[i] picioare
Cu *negură groasă de grea strălucoare*.
Când ai să faci cale unde Ți-i cuvântul,
Ai heruvimi gata de-s repez ca vântul.

Pus-ai întunerec de-Ț[i] ascunzi lumina,

Cu sălaș de ape ce-ai făcut cu mâna.
Și pre denainte-Ț[i] nuorii fac cale,
Cu ploaie aprinsă curând [curgând] ca o vale.

(Ps. 17, 27-34)

*

Cine poate sta să vază
De pre nouri cum dai rază?
Că de-atocma nu Ți-i nime,
Nice gios, nice-n nălțime. /.../

Cu neguri este Tavorul,
Ermonul i-i nalt pogorul.
Abi-așteaptă să Te vază,
De pre dânșii[154] să dai rază...

(Ps. 88, 25-28, 51-54)

Aceeași slavă dumnezeiască a fost văzută de departe de poporul lui Israil, pe muntele Sina, și în Vechiul Testament (într-o înțelegere duhovnicească, munții semnifică înălțimea vederii și a cunoașterii celei dumnezeiești).

Doar că, atunci

---

[154] De pe munții Tabor și Ermon, pe care Hristos Și-a dezvăluit Apostolilor slava Sa cea dumnezeiască.

„când Dumnezeu amenință, norul este întunecos, ca pe Muntele Sinai. Că spune Scriptura: «A intrat Moise în nor și în negură; și ca aburul, așa se purta fumul» [Ieș. 24, 18]. Profetul David, vorbind de amenințarea lui Dumnezeu, spune: «Întunecoasă apă în norii văzduhului» [Ps. 17, 3]”[155].

Sau, în poetizarea lui Dosoftei:

Pre denainte-I foc merge,
De arde cei fără lege.
Fulgerile Lui cu pară
Ard de să văd preste țară.

Pământul să-mplu de frică,
Munțâi să topesc de pică
Și cură ca nește ceară,
Văzând pre Domnul în țară.

Și de fața Lui cea svântă
Tot pământul să spăimântă.
Cerurile grăiesc toate,
De-I spun dreptatea-n gloate.

[155] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri III. Omilii la Matei*, op. cit., p. 651.

Și toț oamenii văzură
Slava Lui de să-ncrezură.

(Ps. 96, 11-24)

Atât în Vechiul Testament, cât și în Noul Testament, adică atât înainte, cât și după întruparea Cuvântului lui Dumnezeu, oamenii au văzut aceeași slavă veșnică a Treimii, aceia cărora El li S-a revelat, pentru că mântuirea oamenilor a fost și este sinonimă cu îndumnezeirea lor:

> „Sfântul Grigorie Palama operează cu o înțelegere mai subtil nuanțată a noțiunilor de *mântuire* și *îndumnezeire*, care îi permite printre altele să evite un hiat dintre Vechiul și Noul Testament și să afirme, din contră, continuitatea teofaniilor și identitatea revelației și a experienței ei îndumnezeitoare în cele două Testamente.
>
> În întreaga istorie a mânturii, oamenilor li se descoperă aceeași slavă necreată a lui Dumnezeu văzută de patriarhi, profeți, Maria, apostoli, sfinți, într-un proces sinergic de urcuș ascetico-contemplativ al omului și de pogorâre energetică a lui Dumnezeu”[156].

Vederea luminii dumnezeiești cu ochii inimii sau ai duhului nostru, rămâne deziderațul aflat în centrul spiritualității

[156] Diac. Ioan I. Ică Jr., op. cit., p. 196.

ortodoxe, așa cum îl traduce Dosoftei în psalmii versificați, în descendența tradiției apostolice și patristice.

Ceea ce face posibilă această revelare sau extaz mistic este paza inimii și a minții de gândurile întinate, însoțită de rugăciunea neîncetată, niptică sau veghetoare:

Pentru-aceea vă luaț[i] sama tot omul,
De vă rugaț cu tot gândul cătră Domnul.
Și ferіț[i] să nu vă scape gând din minte,
Ce să prăznuiț[i] în rugă cu herbinte.

(Ps. 75, 23-26)

*

Că vei zidi, Doamne svinte,
Sionul ca de mainte
Și Ț-vei ivi svânta față
Cu slavă și cu dulceață.

Că le vei căuta de rugă
Celor din pedeapsă lungă,
Și de dânș[ii] nu-Ț va fi greață,
[De cei] ce să roagă cu dulceață. /.../

Și Domnul din ceri, dând rază,
Caŭtă spre pământ să vază

Și s-auză de durere
Celor ferecați în here [fiare, lanțuri] /.../

Să-m dai veste și cu bine
Pentru zâle ce-am puțâne,
Și când îm vei lua viața,
Mă rog, Doamne, să-Ț[i] văz fața.

(Ps. 101, 53-60, 67-70, 83-86)

Pentru isihaști, există și rugăciunea tăcerii înaintea lui Dumnezeu: „Tu, Doamne, mi-ascultă/ Ruga din tăcere" (Ps. 53, 7-8). Iar „tăcerea este taina veacului viitor"[157].

Dar versul lui Dosoftei nu poate să nu ne amintească *Psalmul* arghezian:

„Ruga mea e fără cuvinte,/ Și cântul, Doamne, mi-e fără glas./ Nu-ți cer nimic. Nimic ți-aduc aminte./ Din veșnicia ta nu sunt măcar un ceas.// Nici rugăciunea, poate, nu mi-e rugăciune,/ Nici omul meu nu-i, poate, omenesc./ Ard către tine-ncet, ca un tăciune/ Te caut mut, te-nchipui, te gândesc".

Ceea ce, în contextul epocii moderne, poate fi interpretat ca nihilism și revoltă, dacă e privit în matca sa tradițională, se descoperă a fi anihilare de sine și a egoului propriu, ascetică, și

[157] Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte despre sfintele nevoințe*, în *Filocala românească*, vol. X, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1981, p. 474.

care se mai numește și pocăință, în aceeași tradiție, ignorată adesea de studiile literare, în mod nejustificat și neacademic.

Pentru conștiința ascetică ortodoxă, întoarcerea la nihil înseamnă întoarcerea la materialul de creație al lui Dumnezeu (după cum afirmă Avva Sofronie de la Essex) și oferire de sine spre remodelare de către același Creator, Care l-a scos pe om din neființă și l-a destinat vieții și slavei Sale eterne.

Fără prea multă adâncire în subtilitățile teologice – măcar și teoretic, acestea ar fi trebuit să constituie o platformă de cercetare pentru determinarea particularităților poeziei sale –, Tudor Arghezi a fost transplantat din pământul culturii sale monastice direct în arealul teologiei protestante a lui Karl Barth și Paul Tillich, pe care ar fi anticipând-o, după unii exegeți de-ai noștri. Vom reveni însă asupra acestei dezbateri la momentul potrivit...

Lumina lui Dumnezeu este slava nesfârșită a Bisericii sau a Împărăției celei veșnice („C-am îndrăgit, Doamne, a Ta svântă casă [Biserică],/ Pentr-a ei frâmsețe să fie aleasă./ Cu slava Ta, Doamne, ce o luminează,/ De dă cuviință și sloboade rază" – Ps. 25, 17-20), dar este și focul cel nestins care arde veșnic pe cei necurați: „Să-i pui ca cuptoriul ce arde cu pară,/ 'N vremea [arătării] feții Tale, când vei veni-n țară" (Ps. 20, 23-24) – când vei veni, adică, pe pământ, a doua oară, la Judecată (Dosoftei folosește cuvântul „țară" în sens etimologic aici, el provenind din latinescul „terra").

Dacă cerul material, sensibil, era o *urzeală* cu stele, Împă-răția Cerului, cea spirituală, este „de mătasă".

Sonorități argheziene, de felul acesta, sunt arhiprezente în psalmii lui Dosoftei și ne orientează spre o decriptare mult mai fină și mai subtilă a materialităților – greșit înțelese și definite ca „cea mai groasă materialitate”[158] – poetului modern:

„Niciodată toamna nu fu mai frumoasă/ Sufletului nostru bucuros de moarte./ Palid așternut e șesul cu mătasă./ Norilor copacii le urzesc brocarte” *(Niciodată toamna)*.

Împărăția cerului este zidită prin *urzeala rugăciunii* neîncetate a ziditorilor („dvoreți”) care înalță Biserica Lui, ale cărei pietre sunt ei înșiși:

... Șerbii toț ce slujiț pregiur Domnul,
Carii dvoriț[i] la Domnul în casă [Biserică],
În curțâle cele de mătasă.

Și nopțâle țâind dvorbă lungă [cu Dumnezeu],
Vă rădicaț mânule pre rugă,
În locurile Lui cele svinte,
Cu rugăciuni la Domnul priĭmite.

(Ps. 133, 4-10)

Zice autorul nostru și în altă parte de „svânta Ta casă” [Biserică veșnică] care are „veșmânt de mătasă” (Ps. 73, 13-14), ca și despre faptul că toată creația materială, sensibilă, va fi

---

[158] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Ed. Paralela 45, Pitești, p. 624.

transfigurată la a doua venire a Domnului, și atunci cerul și pământul vor fi „ca haina ponosâtă" și „Li s-a destrăma făptura/ Din hire [fire], ca vechitura./ Și li-i depăna ca tortul,/ De să vor schimba cu totul" (Ps. 101, 95-100).

Este adevărat că se poate vorbi aici despre o asemănare cu ocupația tradițională românească a torsului și țesutului, dar, în același timp, imaginile plastice ale lui Dosoftei nu sunt doar simple figuri de stil, inspirate de fantezia populară (din care s-ar fi inspirând, în opinia, eronată, a multora), ci reprezintă, secondând referatul biblic, o dezvoltare, o detaliere imagistică a unei expresii a Scripturii, din Psalmul 101, 27 (*Psaltirea* neversificată) care precizează că făptura mâinilor Lui, cerul și pământul, vor îmbătrâni și vor fi ca o haină veche, atunci când va veni Dumnezeu Cuvântul și va transfigura lumea aceasta și-i va judeca pe oameni.

Anticipăm, dar acest procedeu literar, prin care este extrapolată metaforic o sintagmă biblică, îl vom semnala mai târziu la Cantemir și apoi la Eminescu și nu cred că greșesc dacă spun că precedentul Dosoftei, cu autoritatea lui ierarhică și eclesială, a îngăduit și a deschis calea pentru această libertate literară pe care și-au însușit-o ulterior și alți scriitori.

Nu vom trece cu vederea nici o anumită libertate de limbaj, specifică lui Dosoftei, și care este înrudită cu vorbirea naturală (ca să folosim un eufemism) a lui Arghezi, autorul de *Psalmi* moderni, purtat în vecinătatea revoltei nihiliste tocmai din cauza nedescifrării corecte a limbajului său dur, plin de

asperități/ coroziv și, pe deasupra, eliptic. Dar la această discuție ne vom întoarce mai târziu.

Pe de altă parte, nu ne mai mirăm de Arghezi, când Dosoftei însuși, cât era el de Mitropolit, a fost condus pe panta laicizării și a secularizării, pe care, pe traseu exegetic, vor aluneca (cu atât mai ușor) și Miron Costin, Cantemir, cronicarii...

M. Tănăsescu a remarcat corect însă, că, săvârșind versificarea *Psaltirei*, Dosoftei avea mai întâi de toate înaintea ochilor „turma pe care trebuia să o conducă” și că

> „nu e mânat în primul rând de rigori prozodice, ci de exprimarea cât mai adecvată a sensului creștin. Desigur, pentru noi, azi, descifrarea este mai grea – multe conotații în mare parte s-au pierdut, cum ar fi cele ale elementelor naturale (cer, pământ, apă, izvoare, munți, diverse animale etc.), de aici impresia că prin unele adaosuri mitropolitul parțial ar fi laicizat textul”[159].

Așa, spre exemplu, Eugen Negrici a considerat că versificatorul psalmilor,

> „căutând rima la cuvântul *Ierusalimul*, el a trezit o imagine realistică de un umor involuntar, prin sunetul laic pe care îl conține: «Doamne svinte, păgânii veniră/ În țara

[159] Manuela Tănăsescu, op. cit., p. 332-333.

Ta de o răsâpiră /.../ Și fecеră Ierusalimul/ Ca o cramă când i să ia vinul» [Ps. 78, 1-2, 5-6]”[160].

Numai că lăsarea Ierusalimului ca o cramă, de către cei care îl dărâmă și-l jefuiesc, nu este o comparație metaforică născută de imaginația lui Dosoftei, această exprimare există în traducerile anterioare ale *Psaltirei* (*Psaltirea Șcheiană* și cea coresiană[161]) și se păstrează, ulterior, și în *Biblia de la 1688*[162].

Manuela Tănăsescu, socotind că semnificațiile mistice și profetice ale vinului ar trebui să fie indubitabile, consideră că eroarea de interpretare a lui Negrici este

„simptomatică pentru condiția receptării literaturii vechi: secularizarea a mers atât de departe încât a reușit să pună între paranteze o bună parte din zestrea noastră

---

160 Eugen Negrici, *Poezia medievală...*, op. cit., p. 52.

161 *Cf.* Al. Andriescu, *Psalmii în literatura română*, Ed. Universității „Aleaxandru Ioan Cuza”, Iași, 2004, p. 20-22.

162 E drept că traducerile moderne renunță la această opțiune pentru o variantă adaptată la percepția unui public nerăbdător cu simbolurile adânci: „făcut-au din Ierusalim ruină” (Ps. 78, 1 – Biblia 1988). În ediția Bartolomau Anania, 2001, se spune „făcut-au Ierusalimul colibă prădată”, cu precizarea, la nota de subsol, că sensul literal este „făcut-au Ierusalimul ca și cum ar fi fost o colibă a paznicului livezii (sau viei)”.

Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș a tradus: „pus-au Ierusalimul întru colibă de pază”, *cf. Psalmii liturgici*, Teologie pentru azi, București, 2017, *cf.* https://www.teologiepentruazi.ro/2017/03/05/psalmii-liturgici/.

culturală, *lipsindu-ne de o vastă moștenire* (s. n.) și amputându-ne capacitatea de a o mai valorifica.

Astfel pierdem sensul cutremurător al profanării Ierusalimului, și, ca urmare a acestei păgubiri semantice, pentru noi, azi, lumea întreagă își pierde sacralitatea, nu mai este o *vie sădită* de mâna Domnului, cum află creștinii în fiecare duminică, ci se transformă într-o *crâșmă* la margine de autostradă”[163].

Însă, în același simptom secularizant aș integra și folclorizarea abuzivă:

„Nevoit să inventeze un limbaj poetic, Dosoftei va folosi în structura lingvistică a imaginilor elemente populare în primul rând. Recunoaștem cu ușurință în psalmul 7, v. 41-42, din versiunea poetică a lui Dosoftei, un foarte cunoscut proverb românesc adaptat de circumstanță nevoilor versificării: «Cine va săpa groapă altuia să-l surpe,/ Sângur ș-va cădea-n râpă și viața ș-a rupe»”[164].

Ignoranța intelectualilor români este sub orice critică. Sursa lui Dosoftei nu este paremiologia populară, așa cum propunea Al. Andriescu – deși recunoaștea că imaginea se

[163] Manuela Tănăsescu, op. cit., p. 333-334.

[164] Al. Andriescu, *Studiu introductiv* la: Dosoftei, *Opere 1 (versuri)*, op. cit., p. XXXVII.

regăsește și în *Psaltirea Șcheiană* – ci Scriptura, în mod indubitabil: „Groapă a săpat și a adâncit-o pe ea și va cădea întru groapa pe care a lucrat-o" (Ps. 7, 16)[165], „Cursă au pregătit picioarelor mele și au aplecat sufletul meu. Săpat-au groapă înaintea feței mele și au căzut întru ea" (Ps. 56, 7)[166], „Cel care sapă groapă, în ea va cădea" (Eccl. 10, 8)[167] etc.

Sensul biblic este acesta: a *săpa groapa altuia* înseamnă a-i dori moartea sau a-i pregăti mormântul, dar Dumnezeu dejoacă planurile uneltitorilor. În niciun caz nu e un proverb popular.

Dumnezeu Se zidește El Însuși „ca o cetate" în cei ce se roagă (*cf*. Lc. 17, 21: „Împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul vostru"[168]) cu nădejdea în mutarea din Ierusalimul cel de jos în cel de sus și din *mulțimea* de aici la *moșnenii* care au *parte* cu El:

Mă veselesc de vestea ce-m vine,
De mă-mbie drepții cu sine
Să-ntrăm cătră Dumnezău în casă,
La curtea cea svântă ce-ș aleasă.

---

165 Cf. Psalmii liturgici, ed. cit.

166 *Cf*. Ibidem.

167 *Cf*. Sfântul Împărat Salomon, *Ecclisiastis*, traducere din LXX și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2016, *cf*. https://www.teologiepentruazi.ro/2016/11/23/ecclisiastis/.

168 *Cf*. *Evanghelia după Lucas (ediția liturgică*), traducere de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2019, *cf*. https://www.teologiepentruazi.ro/2019/05/22/evanghelia-dupa-lucas-editia-liturgica/.

Eram oarecând stând cu mulțime
În curtea ta, Ierusalime,
Ce și de-acmu încă ni-om sui-ne,
De ne-a spori Dumnezău cu bine,

Cu moșnenii[169] Tăi ce le țâi parte,
Unde Te zidești ca o cetate.

(Ps. 121, 1-10)

Dorul de Dumnezeu, care, în termenii Scripturii, este o sete a sufletului și a trupului, în același timp, o ardere a întregii ființe umane în dragostea pentru El, este descris și de Dosoftei în detalii aproape fiziologice, de un realism al suferinței interioare ce caracterizează această tensiune a așteptării vederii Sale, care stă – după cum se observă – alături de expresii mistice și simbolice care sunt total străine de sfera descriptivismului realist:

În ce chip dorește cerbul de fântână,
Cându-l strânge setea de-l arde-n plămână,
Sufletul mieu, Doamne, așa Te dorește,
Cu sete aprinsă, de mă veștezește.

Mișelul [sărmanul] mieu suflet de Tine-nsătează,
De Domnul puternic și viu, să Te vază.

---

[169] Moștenitorii Împărăției Sale.

Cândva de-aș agiunge să Te văz în față,
Să-m[i] astâmpăr de sete în trai de dulceață.

De-aceasta mi-i jele cu inemă arsă
Și ochii miei lacrămi în tot ceasul varsă, /.../

Unde-mi vine-aminte de svânta Ta față,
Mi se varsă-n suflet răceală de gheață,
De dor ce m-agiunge de svânta Ta casă
Și de corturi tinse în funi de mătasă.

(Ps. 41, 1-10, 13-16)

Corturile sfinților în Rai, „tinse în funi de mătasă”, reprezintă o imagine mistică exprimată în termenii concreteții, dar care nu intenționează decât să instituie o realitate sugestivă, indicii simbolice către o hermeneutică anume.

În schimb, suferințele descrise mai sus sunt, în același timp, lăuntrice și fizice, reale și realist expuse, având-și însă originea în durerea de natură spirituală. Cele relatate în acest psalm țin, într-o înțelegere ortodoxă, de o anumită experiență mistică, însă nu mai intrăm în alte amănunte. Reținem doar faptul că dorul de a-L vedea pe Dumnezeu, de a trăi revelarea Sa întru lumina Sa cea necreată, este unul sfâșietor și caracterizează în mod esențial spiritualitatea oamenilor de pe aceste meleaguri.

De aici și până la poetul „mâhnirilor abstracte"[170], cum îl definea G. Călinescu pe Dosoftei, este o distanță semnificativă.

Dorul psalmistului este foarte concret, nu e abstract, așa cum slava lui Dumnezeu nu e o abstracțiune, ci o realitate concretă, chiar dacă nematerială – concretețea ei depășește infinit umbra materiei, a lumii care e vis și părere.

Tot la fel, simbolurile mistice nu se pot încadra la abstracțiuni, pentru că sunt, de fapt, vederi extatice.

Isihastului i se indică să-și îndrepte cugetarea spre umilință și recunoașterea păcatelor, dar și spre amintirea Raiului și a Iadului, ca cele două alternative veșnice care îi sunt puse înainte omului, spre alegere.

Descriind dorul său de Paradis, în parafraza pe care o face psalmilor davidieni, Dosoftei reușește să ne ofere o imagine a Raiului absolut tulburătoare – și se poate face o comparație între aceasta și descrierile similare ca subiect pe care le prezintă Varlaam și Cantemir, pe care le vom reproduce ceva mai departe. Spre deosebire de cei doi amintiți, dintre care Varlaam insistă pe starea de beatitudine a Sfinților, iar Cantemir asupra frumuseții *neputrede* a naturii paradisiace, Dosoftei ne reprezintă *curțile Domnului* într-o incredibilă notă de sensibilitate și gingășie.

Comparațiile cu universul neînsemnat ne îndeamnă – din nou – să reflectăm la predilecția lui Arghezi (îi putem enumera

---

[170] G. Călinescu, *Istoria literaturii române…*, op. cit., p. 49: „Dosoftei are acea curgere mieroasă a limbii, densitatea de lichid greu a frazei, materialitatea vorbei, care dau mireasmă mâhnirilor abstracte".

însă și pe Eminescu, Topârceanu, Ion Barbu, Eugen Ionescu, ultimul debutând cu *Elegii pentru ființe mici*) pentru același tip de atenție, dar și la apetența, redirecționată, a poeților prepașoptiști pentru drăgălășenii și diminutivări. Zice Dosoftei:

Câtu-s de iubite și de drăgălașe
Șirurile Tale cele de sălașe[171]!
O, Dumnezău svinte, că eu nice-n visuri,
Nice-n deșteptare nu-Ț uit de șiruri,

De le duce dorul mișelul mieu suflet,
Și curțâle Tale nu-m mai ies din cuget. /…/
Ca o vrăbiuță ce să încuibează
'N streșină de casă deaca să-nsărează,

Și ca turtureaua de cuib ce-ș gătează,
De de-abia așteaptă cu pui să să vază,
Așe mi-e de grijă să Te văz mai tare,
O, Dumnezău svinte,-n jărtve la oltare [altare].

Că Dumnezău Tu-m ești, și de-mpărățâie
Nime nu-i ca Tine cuvântul să-ș țâie.

---

171 *Șirurile de sălașe* constituie o parafrază la: „În casa Tatălui Meu sunt multe locașuri" (In. 14, 2). *Cf. Evanghelia după Ioannis*, traducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2016, *cf.* https://www.teologiepentruazi.ro/2016/05/10/evanghelia-dupa-ioannis/.

Ferice de-acela cine lăcuiește
În svânta Ta casă de Te proslăvește. /…/

Când va veni mare valea de plânsoare[172],
Când Domnul va face giudeț și strânsoare, /…/
Atunce direpții tâlniș[173] bun vor face
Între lucori svinte de îngeri cu pace.

(Ps. 83, 1-6, 11-20, 25-26, 29-30)

Sfinții – și sfințenia – sunt percepuți aici ca făcând parte din paradigma nevinovăției și a sensibilității absolute, a prunciei desăvârșite în ce privește răutatea.

În priveliștea oferită de Dosoftei, Raiul este locul neprihănirii, al inocenței inimii: „de nu vă veți întoarce și să fiți ca copiii, nu veți întra întru împărăția ceriurilor" (Mt. 18, 3, *Biblia 1688*).

Despre mitropolitul Dosoftei, Ion Neculce afirmă că era „pre învățat, multe limbi știe: elinește, lătinește, slovenește și altă adâncă carte și-nvățătură, deplin călugăr și cucernic, și blând ca un miel. În țara noastră pe-ceasta vreme nu este om ca acela [...] că dzic oamenii că-i sfânt"[174].

---

[172] *Valea de plânsoare* înseamnă *valea plângerii* sau *valea lui Iosafat*, în care va avea loc Judecata.

[173] Tâlniș = întâlniș, întâlnire.

[174] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. critică și studiu introd. de Gabriel Ștrempel, Ed. Minerva, București,1982, p. 313-314.

După caracterizarea lui Neculce, putem spune că Dosoftei a împlinit preceptul: „fiți înțelepți ca șerpii și întregi [la curăție, nevinovăție] ca porumbeii" (Mt. 10, 16, *Biblia 1688*).

Dacă așa trebuie să fie Sfinții și Drepții, pe de altă parte, psalmii urmăresc îndeaproape și psihologia păcătosului, a omului teomah, care se luptă cu Dumnezeu, care-i prigonește pe cei nevinovați și care se află, din punct de vedere caracterologic, la antipodul a ceea ce este omul credincios:

Rădică-Te, Doamne, cu a Ta tărie,
Să să părăsească omul de mândrie /.../

Dară căce, Doamne, Te mutaș departe
La loc de nevoaie și de greutate,
Și pre necuratul lași de să dezmiardă,
De să sămețește pre[ste] mișel [sărman] și-l pradă?[175]

Sfatul și voroava ce fac necurațâi
Tind sâlțe și lațuri să strice pe alțâi. /.../
Că și păcătosul cu mult să fălește

[175] Dosoftei urmărește cu fidelitate ideea psalmilor din Scriptură. A nu se deduce de aici vreo îndepărtare de filiera biblică și ortodoxă și vreo apropiere de cugetarea nihilistă.

De asemenea, interogații virulente de genul acesteia, care sunt de fapt un țipăt către Dumnezeu, se pot regăsi nu de puține ori în Scriptură și prezența lor pledează pentru neîntemeierea catalogărilor frugale ca sceptici și nihiliști, pe baza unor exprimări similare, a unora din poeții sau scriitorii noștri moderni.

În dezmierdăciune, căce-i prisosește.

Asuprele face, și-l grăiesc de bine[176],
Mânie pre Domnul cu rău ce-are-n sine.
Și nu va să cerce să-ș afle folosul [sufletesc],
Ce stă-ntr-a sa pizmă-n tot ceas păcătosul.

De toț dumnezăii mai presus să urcă[177]
Și căile sale pre [în] tot ceasul spurcă.
Vor lipsi din față-i a Tale giudețe,
Că-n svânta Ta lege n-a vrea să să-nvețe.

Și căce ș-va-nvince preste toț pizmașii,
Inema i-va zâce să nu-ș mute pașii
Din rudă de rudă până nu va face
Peste toată lumea vrajbă și nepace.

Gura i-este plină de amărăciune,
De blăstăm, de hulă și de-nșelăciune.
Supt limba lui este trudă și durere,
Și-n gândul său poartă să facă [altora] scădere.

Ascuns să supune-n leșnici cu bogațâi,
Ca să viclenească, să nu-l prinză alțâi.

---

[176] E lăudat de alții cel păcătos, pentru că e puternic și își permite să facă nedreptăți și să rămână nepedepsit.

[177] Adică n-are niciun Dumnezeu.

Cearcă să găsească vreme pre-ndemână
Întru să ucigă pre cel fără vină.

Și cu ochii lacomi pre mișel [sărman] prăvește,
Ca leu în ogradă ascuns leșuiește,
Tupilă s-apuce și să căpuiască,
Pre mișel să tragă-n laț și să-l smerească[178].

(Ps. 9, 53-54, 59-64, 67-92)

Cred că este primul contur literar apăsat, în limba ro-mână, făurit *personajului negativ*, cu elemente de analiză care tind spre mari adâncimi psihologice.

Păcătosul „fără de minte" amenință pe cel ce-și pune încrederea în Dumnezeu: „Zică cât le place ceia ce n-au minte,/ De vor să mă sparie cu a lor cuvinte,/ Să fug pre la munte cu pădure deasă,/ Ca o vrăbiuță să mâi[179] [să rămâi] fără casă" (Ps. 10, 2-6). Dar, în viziunea lui Dosoftei, fericirea și puterea nu țin de evidență: „Strâmbătatea cine o iubește,/ Acela el sângur sufletul ș-urește" (Ps. 10, 19-20). Și: „Ce folos este de cinste/ Omului fără de minte,/ Ce-și dă firea omenească/ Pre fire dobitocească" (Ps. 48, 39-42).

---

[178] *Să-l smerească* în sensul: să-i facă rău sau chiar să-l ucidă.

[179] Verb arhaic, pe care îl mai folosește însă Eminescu: „Astfel ades eu nopți întregi am mas/ Blând îngânat de-al valurilor glas" (*Fiind băiet păduri cutreieram*).

Dumnezeu, care-„ndelung rabdă și tace” (Ps. 9, 98), care „Milosu-i și-ndurat Domnul/ Că rabdă-ndelung pre omul,/ Și cu mila Sa cea mare/ Ne ferește de certare./ Nu ne țâne-n veci mânie/ Prin păcate, cu urgie...” (Ps. 102, 27-32), este însă înspăimântător, atunci când Se mânie pe cerbicia umană – și Dosoftei ne procură din nou pagini impresionante de poezie:

Piatră cu jăratec, cu foc împreună,
Cu multă tărie Domnul din ceri tună.
Da-ș-va de sus glasul, săgeț va trimite,
Greșiții să-ș moaie inemi împietrite.

Pre pizmaș goni-i-va cu fulgere multe
Și le va da spaimă cu săgeț mănunte.
Mările săca-va de s-a vedea fundul,
Apele fugi-vor de-a rămânea prundul,

De îngrozâtură și de grea-nfocare
Ce-a să slobozească Domnul cu suflare.

(Ps. 17, 35-43)

*

Dumneză, din svântul Tău sălaș faci cale,
Când stolești către război oștile Tale. /.../

Când Te-ai pogorât la dânș într-acea țară,
Toate apele cu sânge să-nchegară.
Și cu urlete ploi mare vărsa tare,
De herbea undele-n bezne ca-n căldare.

Și din nuori mergea hreamăt și săgete,
Să-ngrozească eghiptenii, să să certe[180].
Glasul tunetului Tău trăsniia-n roată,
De-Ț[i] lumina fulgerile lumea toată.

S-au strămutat de cutremur pământul,
Când ai tăiat cale-n mare cu cuvântul,
De-ai uscat într-însă vaduri în vânt mare,
Că Tu, Doamne, ai făcut cărări prin mare.

(Ps. 76, 31-32, 41-52)

Psalmii încep o tradiție pe care o va urma *Ecclisiastisul*, cea a denigrării deșertăciunilor lumești și a vanității umane.

Tema aceasta a făcut carieră în literatura românească.

Lumea și omul sunt mari minuni ale lui Dumnezeu, dar, în comparație cu Dumnezeu Însuși, ele – parafrazându-l pe Eminescu – „n-ajung nici umbra măreției Tale” (*Fata-n grădina de aur*):

---

180 Să se pocăiască egiptenii.

Zâlele cu număr mi-s la Tine-n palmă,
Nainte-Ț[i] mi-i statul nice de o samă.
Că lumea aceasta-i ca o miză mică,
Omul, cât de-a hirea, este o nemică.

De vreme ce trece ca o umbră rară,
Zădar să trudește de zî până-n sară,
De ș-agonisește s-aibă și pre mâine;
Strânsura ce strânge nu ști cui rămâne.

(Ps. 38, 15-22)

*

Să te temi de zî cumplită,
Să nu-ț dea de călcâi smântă.
Cela ce ai bogăție,
Să nu stai în sămețâie,

Ni s-aibi nădejde-n frate [în rude],
Sau în om, la greutate.
Și cu ce schimb va da omul,
Să să schimbe de la Domnul?

Cu preț de răscumpărare
Sufletului, de pierzare?
Fi-i-va truda [munca veșnică] nencetată,

Că la iad nu va fi plată.

(Ps. 48, 13-24)

*

Nu-ntoarce, Doamne, pre omul
Să-l cuprinză-n jele somnul[181],
C-ai zâs să să-ntoarcă-n tină
Tot omul de supt lumină.

De i-ar fi viața [atât] de lungă
'Ntr-o mie de a[n]i s-agiungă,
Naintea Ta este scurtă
Ca cea zî de ieri trecută.

Și ca strajea cea de noapte
Îi sunt zâlele lui toate.
Ca neşte şegi [glume], fără treabă,
I să trec a[n]ii cu greabă,

Ca otava ce să trece
De soare și de vânt rce,
De demineață-i cu floare,
Sara-i veştedă de soare,

---

[181] Să nu-l ajungă moartea fiind deznădăjduit.

A doua zî să usucă,
Ca-n cuptori când o aruncă. /.../

Și de svânta Ta lumină
Veacul nostru ne-nstrăină.
Zâlele noastre le neacă
Urgia Ta și le sacă.

A[n]ii ni să trec cu grabă,
Ca o painjină slabă.

(Ps. 89, 9-26, 31-36)

*

Pleacă-Ț auzul spre mine
Și să-m hii, Doamne, cu bine.
Și la ce zî Ti-oi striga-Te,
Să-mi auz[i] de greutate,

Că-m trec zâlele ca fumul,
Oasele mi-s săci ca scrumul.
Ca nește iarbă tăiată
M-este inema săcată,

Că stă uitată de mine,
Ce-am uitat să mănânc pâine.

De suspinuri și de jele
Mi-am lipitu-mi os de piele.

De-atocma cu pelecanul,
Prin pustii petrec tot anul,
Și ca corbul cel de noapte
Îm petrec zâlele toate,

Ca o vrabie rămasă
În supt streșină de casă.
Toată z[i]ua mi să strâmbă
Pizmașii miei, de-m fac scârbă,

Și ceia ce mă-mbunează
Fac giurământ să mă piarză.
Am mâncat pâine de zgură
Și lacrămi în băutură,

De fața mâniii Tale,
Ce mi-ai dat de sus la vale.
Mi-s zâlele trecătoare,
De fug ca umbra de soare,

Și ca iarba cea tăiată
Mi-este vârtutea săcată.
Iară Tu, Dumnezău svinte,
Tot ești din veci, de mainte,

Și petreci în rod de rudă,
Tu Te scoală fără trudă
De vei milui Sionul,
Și să-l cruț[i], că Tu-i ești Domnul. /.../

Că preste tot rod de rudă
Îț sunt a[n]ii fără trudă.
Și Tu, Doamne, cu cuvântul
Dintăi ai urzât pământul,

Și ceriurile ce-s nalte
Sunt de mâna Ta lucrate.
Acelea toate s-or trece,
Iară Tu tot vei petrece.

Și ca haina ponosâtă,
Când le-a hi vremea sosâtă,
Li s-a destrăma făptura
Din hire, ca vechitura.

Și li-i depăna ca tortul,
De să vor schimba cu totul.
Iară Tu, Dumnezău svinte,
Tot ești Domn, ca și mainte,

Și trăiești pre așezare
Ca cela ce ești Domn tare.

(Ps. 101, 9-44, 87-104)

*

Și ca tatăl ce i-i milă
De hiii săi când li-i sâlă,
Așe nu să-ndură [nu Se împietrește] Domnul,
Ce I-i milă de tot omul.

Că sângur [însuși] ne ști de faptă,
Din ce ni-i hirea lucrată,
Ne ști că suntem din tină
Făcuț, de svânta Sa mână.

De ne-ar hi zâlele multe
Ca iarba, tot ar hi scurte,
Și ca floarea ce să trece
De soare și de vânt rece,

De să destramă cu totul
Și nu-ș mai cunoaște locul.
(Ps. 102, 47-60)

Mai multe din imaginile de mai sus (omul „trece ca o umbră rară”, îi „trec zilele ca fumul” și „ca umbra de soare”, ori „ca iarba” sau „otava”, zilele și anii omului sunt ca „floarea” și

„ca o painjină slabă” – ca pânza de păianjen etc.), specifice *Psaltirii*, *Ecclisiastisului* și altor relatări scripturale, se vor regăsi și în poemul *Viiața lumii* al lui Miron Costin, despre care vom vorbi ceva mai jos.

De asemenea, ele pot fi sesizate, într-o descendență scripturală nedezmințită, și în *Cazanii*, dar și la Dimitrie Cantemir (*Divanul*). La fel, rezonantă în literatura veche este și tema morții care nu alege, pe care o va reproduce și poezia modernă, pașoptistă și romantică (și chiar mai departe):

Că măiestrul încă moare
Ca tot omul de supt soare.
Și nebunul cu buiacul
Vor peri de pre tot veacul.

Ș-averea de [la] dânș[ii] rămâne
De o iau rude străine.
Cât să vor scoate din casă,
Numele li s-a uita-să,

Li s-a uita și mormântul,
Cât i-a-mpresura pământul.

(Ps. 48, 27-36)

„De altfel, Dosoftei le este, s-a constatat, dascăl”[182], în ceea ce privește această temă, multor autori viitori.

Tema o va aborda și Miron Costin, dar Cantemir va ilustra magistral această secvență finală din existența umană terestră, în *Divan* – vom vedea la timpul potrivit. Îi va urma de aproape, ca viziune și sensibilitate, Arghezi, în poezia modernă. Dar nici Eminescu nu era străin de această cugetare:

Vezi pe-un rege ce-mpânzește globu-n planuri pe un veac,
Când la ziua cea de mâne abia cuget-un sărac...
Deși trepte osebite le-au ieșit din urna sorții,
Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții; /.../

Poți zidi o lume-ntreagă, poți s-o sfarămi...orice-ai spune,
Peste toată o lopată de țărână se depune.
Mâna ce-au dorit sceptrul universului și gânduri
Ce-au cuprins tot universul încap bine-n patru scânduri...

(*Scrisoarea I*)

Căci „dimpreună, cel nebun și cel fără de minte vor pieri și vor lăsa celor străini averea lor” (Ps. 48, 11, LXX)[183].

Se întâmplă de multe ori ca cititorul să rămână uimit, „presimțindu-l pe Arghezi sau pe Voiculescu”[184] în poezia lui

---

[182] Dan Horia Mazilu, *Recitind...*, vol. II, op. cit., p. 127.

[183] *Cf. Psalmii liturgici*, ed. cit.

[184] Eugen Negrici, *Poezia medievală...*, op. cit., p. 56.

Dosoftei. Se consideră, de altfel, că, între poeții moderni, în afară de cei evocați, Mitropolitul mai are și alți „prozeliți declarați [...]: Ion Gheorghe, Ioan Alexandru și chiar Nichita Stănescu”[185].

Iar despre *Psalmii* lui Arghezi, Marin Sorescu opina că „i-am putea numi, după modelul lui Voiculescu, *psalmii închipuiți ai lui Dosoftei*”[186].

Apropierea dintre Dosoftei și Arghezi se poate face în multe locuri. Reproducem mai jos câteva versuri dintr-un psalm mesianic, psalmul 21, care, din punct de vedere literar, sub pana lui Dosoftei, sună arghezian avant la lettre:

Tu ești, Doamne, ce m-ai tras din mațe
Și [la] maică-mea m-ai dat viu în brațe.
Și m-ai pus la sân de mi-ai fost viață,
Hrană și cu sațâu de dulceață.

Din matrice și din scăldătoare,
Și din fașe m-ai pus pre picioare.
Și din zgăul mamii, Doamne svinte,
Tu-m ești Dumnezău, și-Ț[i] ad-aminte /.../

---

[185] Al. Andriescu, *Studiu introductiv* la: Dosoftei, *Opere 1 (versuri)*, op. cit., p. LXXXIII.

[186] Marin Sorescu, *Biblioteca de poezie românească*, în: *Opere, V, Publicistică*, ediție îngrijită de Mihaela Constantinescu-Podocea, prefață de Eugen Simion, Ed. Fundației Naționale pentru Știință și Artă și Univers Enciclopedic, București, 2005, p. 29.

Giuncii și cu tauri mă-mpresoară,
Cu căscate guri, să mă omoară,
Ca leii ce apucă și zbiară,
Cu gurile rânjite, pre hiară.

Și ca apa fui vărsat afară,
Și oasele mi să rășchirară.
Inema-n zgău mi să veștezește,
Ca o ceară când să rästopește.

Mi-i vârtutea ca hârbul de sacă,
Limba-n gingini lipită să neacă.
Și m-ai lăsat, Doamne,-n țărna morțâi,
Și câinii mă-ncungiură cu toțâi.

(Ps. 21, 31-38, 43-54)

Al. Andriescu și Ion Negoițescu au făcut aceleași observații și apropieri stilistice între limbajul dur al lui Arghezi și exprimarea lui Dosoftei.

Andriescu exemplifică prin psalmii 104 și 108 din *Psaltirea în versuri* și, respectiv, prin *Blestemele* lui Arghezi. Astfel, în Ps. 104, Dosoftei scrie: „Izvorât-au broaște-n țara/ De să va-ntr-înș pomeni ocara,/ Că și la-mpăratul juca-n haine,/ Pren sicrie și pren toate taine". O viziune asemănătoare aflăm și la poetul modern: „Sobolii și viermii să treacă pribegi/ Prin stârvuri de glorii întregi./ Să fete în purpură șoarecii sute./ Gângănii și molii

necunoscute/ Să-și facă-n tezaur cuibare,/ Sătule de aur și mărgăritare". Asemenea, în Ps. 108 (care, profetic, se referă la Iudas Iscariotis/ Iscarioteanul), se spune: „Și ca măduha-n ciolane/ Să să-mbrace, ca-n căftane". Arghezi e foarte aproape: „Să-ți crească măduva, bogată și largă,/ Umflată-n sofale, mutată pe targă"[187].

S-a remarcat, sub aspect prozodic, și faptul că „Arghezi, care a inovat cu atâta îndrăzneală, și în direcții atât de numeroase, limbajul poetic, nu se dă în lături să modifice în vers, întocmai ca Dosoftei și Eminescu altădată, accentul cuvintelor"[188].

Iar Ion Negoițescu era de părere că:

> „psalmii lui Dosoftei [...] au partea lor de merit într-o istorie a expresivității lirice românești. Căci în ritmurile inițiate de dulcele mitropolit, și în acea limbă de vechime, în bătrâneștile lui contorsiuni de cuvinte, aveau să prindă glas, peste veacuri, în vremea noastră cea nouă, ritmurile unor poeți moderni.
>
> Sunt, în poezia lui Tudor Arghezi și a lui V. Voiculescu, anume asperități fie voite, ritmări ce în sinuozitatea lor se apropie de un gen de aritmie superioară [...] care au fost pentru întâia oară încercate de duiosul nostru psalt.

---

[187] *Cf.* Al. Andriescu, *Studiu introductiv* la: Dosoftei, *Opere 1 (versuri)*, op. cit., p. LXVIII-LXIX.

[188] Idem, p. LV.

Nu e însă mai puțin adevărat că Dosoftei exprimă și o simțire ce a revenit în poezia lui Arghezi și a lui Voiculescu: tânjirea, înconjurată de scârba păcatului, după Dumnezeu. Fiorul celest în magma terestră.

Vremea de viclenie sângeroasă, de pizmă și trădare, de ură și crimă, în care a trăit Dosoftei, are ceva din incertitudinea modernă, din neliniștea și scârba vremii [noastre]...

De aici vin *Blestemele* lui Arghezi, *Florile de mucigai*, gingașele lui buruieni [...]. De aici vine și silnicia verbală a lui Voiculescu, forjajul disperat al versului, care se zbate să prindă dulceața plină de chin a simțurilor...”[189].

Și tot Dosoftei a patentat „verbul cvasi-modern, cu ritmul greu și abscons, ca [mai târziu] la un Adrian Maniu”[190].

Dosoftei află uneori, intenționat sau nu, soluții expresive extraordinare. Spre exemplu, în „zâle bătrâne” (Ps. 142, 18), Dumnezeu Și-a arătat „bătrâna bunătate” (Ps. 73, 44).

Poporul lui Israel, în pustie, își aduce aminte de „gingășitura” din Egipt, adică de „pepeni și slănină” (Ps. 77, 88, 90)[191].

---

[189] Ion Negoițescu, *Scriitori moderni*, vol. II, Ed. Eminescu, București, 1997, p. 11-12.

[190] Idem, p. 13.

[191] E adevărat că *gingășie* sau *gingășitură* însemna *mâncare*, în limba română de atunci, așa cum în *Letopisețul* lui Ureche, *caii gingași* ai turcilor

Iacov „păscu [pe popor] cu inemă curată/ Și cu-nțelăpciune strecurată” (Ps. 77, 227-228).

Pilda și învățătura bună fac pe mulți să se convertească, „întinzându-ș mintea cătră Domnul” (Ps. 39, 13).

Omul drept, „Și la-ntunerec de ceață/ Va vedea lucori de viață” (Ps. 111, 11-12) etc.

Chiar dacă vorbim de expresivitate involuntară (Eugen Negrici), efectul este remarcabil și nu cred că trebuie să ne anesteziem tresăririle.

Până la urmă este meritul unei limbi românești vechi, pusă în valoare literară, care presupune semnificații adânci și conotații ramificabile ale cuvintelor.

Stilistic, Dosoftei împarte premiul cu o tradiție lingvistică și literară mai largă, mlădiată spiritual, dar nu trebuie să uităm că această tradiție e formată din dvoreți/ ziditori care își depun, fiecare, efortul într-o construcție în care fiecare piatră contează.

S-a vorbit, de asemenea, despre libertățile pe care și le permite Dosoftei în raport cu textul scriptural original, în sensul etnicizării – având în vedere că și el, ca și Varlaam, își considera opera dar limbii românești – s-a ridicat problema dacă nu cumva naționalismul a prevalat în fața respectării fidelității în traducere și chiar dacă nu a favorizat laicizarea sensurilor.

(în bătălia de la Podul Înalt), adică *îngrășați*, bine hrăniți, slăbesc neaflând decât iarbă pârjolită.

În *Biblia de la București* (1688), *gingașii* (substantiv) înseamnă „mai marii cetății”, *cf.* Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 181.

Răspunsul nostru la această problemă este acela că Dosoftei, versificând, este predicatorul care se adresează unei turme ortodoxe, în fața păstoriților săi. E un gest tipic, care – spre exemplu – îl determină pe Varlaam să autohtonizeze viața Sfântului Ioan de la Suceava și pe Antim Ivireanul să spună că Dumnezeu S-a născut într-o noapte de iarnă când „pământul și apele sunt înghețate de ger și de vânturile cele reci”[192] (amănunte climaterice care nu sunt precizate în textele sfinte).

A fost remarcat, mai ales, modul în care au fost autohtonizate peisajul, instrumentele muzicale, animalele și păsările, etc. Ele au fost preschimbate astfel, familiarizate pentru creștinii români, pentru a-i apropia de Scriptură și pentru a anula ininteligibilitatea, distanța spațială și temporală ori impresia că ar fi vorba de realități străine și îndepărtate care nu-i vizează.

Autorul este un omilet și un teolog – cred că cea de-a doua ipostază a părut destul de evidentă din cele expuse anterior – care tălmăcește Psaltirea în fața conștiinței unui auditoriu personalizat, român și creștin-ortodox, și care introduce învățături dogmatice și morale specifice Ortodoxiei într-un discurs retorico-poetic, fără ca să altereze conținutul psaltic fundamental al textului[193].

---

[192] Antim Ivireanul, *Opere*, op. cit., p. 196.

[193] Pe G. Călinescu însă nu părea să-l deranjeze etnicizarea: „Ortodocșii vor să închidă punctele de temelie ale creștinismului în mituri autohtone, coborând familia sfântă și pe apostoli pe teritoriul daco-român. Lucrul nu-i nou, nici abuziv, ba chiar, contrar părerilor oponenților, de un firesc desăvârșit. Fecioara doarme, în iconografia Europei

Când poetizează despre urzirea soarelui, a lunii și a stelelor, pe de-o parte, secondează fidel referatele scripturale și patristice iar, pe de altă parte, configurează un spațiu familiar eclesial-cosmic, în care credincioșii se simt integrați și neapă-sați de imensitatea infinitului:

> „emanațiile de lumină potențată, culese ca într-un vas de o biserică bizantină duc gândul la lumina originară făcută de Dumnezeu cu întâiul său cuvânt”[194].

Lumina are un rol esențial în spațiul eclesial ortodox, pe traseu dogmatic:

> „Transcendentul care coboară ca să se arate [în revelarea luminii dumnezeiești], ca să se materializeze [în întruparea Domnului], e un gând metafizic [teologic] pe care-l surprindem de altfel și în funcția pe care, în arhitec-tura bizantină, spre deosebire de cea gotică, o are lu-mina”[195].

---

de sus, în paturi gotice, înconjurată de servi și sfinți îmbrăcați medieval, iar în pictura italiană nu numai înveșmântarea este locală și istorică, dar toată legenda sacră se desfășoară în geografie italică sieneză, perugiană, venetă, după cum e cazul”, *cf*. *Istoria literaturii române...*, op. cit., p. 60.

[194] Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, op. cit., p. 70.

[195] Ibidem.

Mai multe versuri ne avertizează asupra locului pe care și-l asuma autorul, în mijlocul Ecclesiei, personalizând profilul spiritual al auditoriului:

În veci este Domnul de împărățește,
Slava lui și cinstea nu să obârșește.
Păgânii să pieie din svânta Lui țară
Să nu mai rădice în creștini ocară.

(Ps. 9, 115-118)

*

Că să poticniră de să răsturnară
Toț pizmașii noștri, călări și din cară.
Iară noi, creștinii, stăm fără cădere,
C-am făcut izbândă cu a Ta putere.

(Ps. 19, 27-30)

*

În mijloc de besericá mare
Îț voi mulțămi și-ntr-adunare.
Pominoace încă Ț-voi aduce,
Jărtve grase și colive dulce.

(Ps. 21, 93-96)

*

Aduceți colaci grămadă
În cinstita Lui ogradă
Și să vă-nchinaț tot omul
În curtea ce șede Domnul.

(Ps. 95, 37-40)

Deși „pe Dosoftei Mitropolitul, ale cărui bucine ferecate (Și bucine ferecate/ Lăsam prin sălci aninate – Psalmul 136) au aninat sute de ani în sălciile tăcerii, l-a readus în sfera conștiinței lirice Ion Pillat [prima evocare a lui Dosoftei în poezia modernă], la o dată când roade depărtate ale psalmilor săi începură să-și trădeze răsfrângerile în opera unui Arghezi sau a unui V. Voiculescu”[196], totuși „Dosoftei este [...] oglinda primă în care poezia română își poate iubi chipul”[197].

În mod paradoxal, de-abia conștiința lirică modernă, cu hermeneutica ei specializată în a sparge mesaje poetice încriptate, ne deschide ochii asupra unei literaturi vechi cu care are în comun tocmai această dragoste pentru lăuntricul aprofundat și hierofanizat literar. Cu toate că s-au recunoscut în psalmii

---

[196] Ion Negoițescu, op. cit., p. 10.

[197] Idem, p. 15.

versificați și sonuri preromantice[198] (el e preromantic avant la lettre sau preromanticii s-au inspirat din el?), totuși

> „psalmii lui Dosoftei nu câștigă o semnificație propriu-zisă poetică decât târziu, în ambianța modernă, când trăsăturile de prim ordin ale liricii argheziene se desprind din oglindirea în apa aceea bătrână, sfințită de vechime ca și de har. Și această oglindire, peste goluri de timpuri, prin pregnanța ei de alchimie a unor substanțe afine, este, în adevăr, zguduitoare. Ieșind din izolarea și praful documentelor, psalmii și-au transfigurat painjina slabă, în țesătură de aur; aninate în sălciile vremii moarte, bucinele își vor trimite prin veac, de câte ori dorul adie prin ele, desferecarea sonoră"[199].

Dosoftei lucra în respect față de înaintași, „folosind vocabular de veche tradiție literară românească (existent în *Psaltirea Scheiană*, în *Psaltirea Hurmuzachi*, în Coresi etc.)"[200], nu fără a face eforturi deosebite, „înlocuind chiar propriul vocabular din traducerea de mai înainte în proză"[201].

Se diortosea singur, ca mai târziu Antim Ivireanul.

---

[198] I. C. Chițimia, Dosoftei, *„Psaltirea în versuri"*, în *Crestomație...*, op. cit., p. 170.

[199] Ion Negoițescu, op. cit., p. 24.

[200] I. C. Chițimia, Dosoftei, *„Psaltirea în versuri"*, în *Crestomație...*, op. cit., p. 164.

[201] Ibidem.

Deși propunea ipoteza că „metrica poeziei populare cu măsura de 5-6 silabe a influențat pe Dosoftei în versurile sale"[202] – recunoscând însă că o influență mai profundă n-a fost documentată – Cartojan face el însuși precizarea că psalmii versificați au avut o circulație foarte mare în toate ținuturile românești și că o parte din acești psalmi

> „au pătruns în ciclul colindelor populare și se cântă până în vremurile noastre de copiii care poartă cu steaua, pe ulițele satelor și orașelor, solia nașterii Domnului. Din cântecele de stea, psalmii lui Dosoftei au fost introduși mai departe în țesătura dramei religioase populare a Vicleimului – cu deosebire psalmii 94 și 98"[203].

Prin urmare, mi se pare mai logic ca lirica folclorică să fie cea care a suferit influența creației culte a lui Dosoftei și nu invers, după cum atestă cazul amintit al colindelor și Vicleimului. Liric și retoric în același timp, Dosoftei depășește un prag psihologic în literatura și poezia română, dovedindu-i și determinându-i, concomitent, aptitudinile.

---

[202] N. Cartojan, op. cit., p. 192, n. 1.

[203] Idem, p. 193.

Psaltirea în versuri a lui Dosoftei: fundamentul poeziei românești[204]

Nevoit-am ș[i]-am slăbit din bietul suflet,
Lăsând somnul și odihna, stând în cuget.
De mâhneală n-am putut grăi cuvinte.
Cugetat-am și de zâle de mainte,
De pre veci…
(Ps. 76, 9-13)

M-oi primbla-mă-n poruncile Tale
Și-Ț[i] voi înțelege svânta cale. /…/
Ochii îm[i] destupă a-nțălege
Minunile din svânta Ta lege.
(Ps. 118, 39-40)

Scoală slava mea, te scoală de zî cântec
În lăută. Demineață
Mă voi scula cătră viață.
(Ps. 56, 34-36)

---

[204] Capitolul de față reprezintă substanța unei cărți întregi, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, vol. I, *Dosoftei*, Teologie pentru azi, București, 2013. Cartea am publicat-o aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

Mai înainte însă, am publicat acest studiu sub forma unei serii de articole (65 la număr) pe platforma noastră online. Primul dintre ele este acesta, publicat pe 3 octombrie 2012:

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/10/03/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-1/.

Iar ultimul este aici, publicat pe 13 iunie 1013:

https://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/13/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-65/.

Versificarea *Psaltirii* în literatura română, pe care a realizat-o Dosoftei – pe când era Episcop de Roman –, tipărind-o la Uniev, în 1673, ar fi rămas un moment de semnificativă importanță culturală, dar cu o minimă relevanță pentru literatură, dacă autorul ei n-ar fi făcut dovada unui talent literar și poetic covârșitor.

Ca probă stau și transpunerile anterioare ale lui Mihail Halici[205], Ștefan Fogarasi (din Făgărași)[206] și Ioan Viski (dacă nu cumva aceștia din urmă au fost doar copiști), din inițiativă maghiară calvină, care sunt mult inferioare poeziei dosofteiene, precum și versificările ulterioare, ortodoxe, ale lui Teodor Corbea și Ioan Prale (pe care Eminescu îl menționează în *Epigonii*), care nu depășesc însă virtuozitatea poetică a pionierului.

Mai aproape de noi, Vasile Militaru a produs o nouă versificare a *Psaltirii* (1939), nedepărtându-se expresiv prea mult de modelul biblic, fără să contruiască, adică, parafraze largi și chiar exegetice precum Dosoftei. Ar mai fi poate de amintit, dintre poeții moderni, George Coșbuc, care, chiar dacă nu are în vedere *Psaltirea*, a reușit o transpunere în versuri a unor pasaje importante din *Cântarea Cântărilor*[207], deși el nu realizează o reproducere fidelă a ideilor poemului în succesiunea lor exactă. Ca un amănunt interesant, ar fi de notat că o traducere a

---

[205] Nicolae Drăganu, *Mihail Halici. Contribuție la istoria culturală românească din secolul al XVII-lea*, în *Dacoromania*, VI, 1924-1926, partea I, p. 86 ș. u., apud Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, Ed. Universității București, 1998, p. 45.

[206] Dragoș Moldovanu, *Psaltirea în versuri a lui Ștefan din Făgăraș (Fogarasi). Comentarii filologice*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, tom XLVII – XLVIII, Iași, 2007 – 2008, p. 27-64, *cf.*

http://www.alil.ro/?p=489.

[207] A se vedea George Coșbuc, *Sulamita*.

psalmilor a realizat și Mihail Sadoveanu, încercând să compună poezii după modelul lor[208].

Mai semnificativ e însă faptul că o serie de poeți au încercat să versifice psalmi sau au alcătuit versuri în maniera psalmilor sau au scris psalmi moderni: Heliade, Macedonski, Arghezi, Blaga, Doinaș[209]…

Uneori, așezarea alături de Dosoftei poate fi chiar în defavoarea modernilor. O comparație între versificarea psalmului 101 de către Dosoftei și Ion Heliade-Rădulescu, spre exemplu, ne-a purtat spre concluzia că cel de-al doilea nu a putut egala performanța înaintașului său[210].

Comparat, însă, și cu contemporanul său, Miron Costin, autorul poemului *Viiața lumii* – comparație care se susține cu atât mai mult cu cât modelul fundamental al amândurora este *Psaltirea* –, în mod evident Dosoftei îl depășește atât prin vastitatea operei, cât și prin reușita stilistico-poetică.

Poezia în limba română începe[211] astfel sub auspicii faste. Nu printr-o operă minoră, ci printr-o realizare majoră, lucrare

---

[208] A se vedea *Psalmii. În traducerea lui Mihail Sadoveanu*, ediție îngrijită și prefațată de I. Oprișan, Ed. Saeculum, București, 1992.

[209] A se vedea: Al. Andriescu, *Psalmii în literatura română*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004.

[210] A se vedea articolul meu de aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2011/10/28/psalmul-101-la-dosoftei-si-heliade/.

El a fost reprodus în cartea mea, *Epilog la lumea veche I. 1*, ediția a doua, Teologie pentru azi, 2014, p. 702-706. *Cf.*

https://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

[211] Începe e un fel de-a spune. În fond, suntem de acord cu Mircea Scarlat: „Ideea că poezia română începe cu Dosoftei este eronată, căci

ce presupune creație întru limbă, fundamentarea unei viziuni poetice și un efort tehnic (o trudă, cum o numește autorul) de construire a prozodiei, demne de toată stima.

Adăstăm asupra poetului Dosoftei, dar scriitor demn de luat în seamă se dovedește autorul și în *Viața și petrecerea Svinților*, operă despre care Al. Andriescu spune că îl depășește pe Varlaam în ceea ce privește arta narativă și că Neculce îi este tributar în realizarea portretului[212].

Am văzut, cu altă ocazie[213], că Budai-Deleanu cunoștea *Viața și petrecerea Svinților*.

În ceea ce privește modelul pentru versificarea *Psaltirii*, se știe că inițiativa a venit din Occident, unde semnalul pentru poetizarea psalmilor într-o limbă vernaculară[214] l-a dat Clément

---

mitropolitul moldav este doar un foarte important reprezentant al unei tradiții care era în curs de formare în momentul apariției lui. […] Motivul pentru care, mult timp, a fost considerat primul poet român stă în faptul că realizările lui au pus în umbră eforturile predecesorilor săi. Dar să vedem în el un începător absolut ar contraveni adevărului istoric", *cf.* Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1982, p. 86.

212 *Cf.* Dosoftei, *Opere. 1. Versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, București, 1978, p. LXXX-LXXXII.

213 A se vedea cartea mea, *Țiganiada: tradiție și inovație. Aventura scriiturii și canonul literar românesc*, Teologie pentru azi, București, 2012, *cf.* https://www.teologiepentruazi.ro/2012/07/19/tiganiada-traditie-si-inovatie/.

214 Facem această precizare pentru că existau versificări ale psalmilor și mai înainte, dar în latină, în mediul romano-catolic, după cum ne arată I. C. Chițimia, *Literatura versificată. Dosoftei*, în *Crestomație de literatură română veche*, vol. II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 160-161.

Marot, în prima jumătate a secolului al XVI-lea – o inițiativă cu amprentă protestantă –, care nu a versificat decât un sfert din ei, urmat însă, în curând, de mulți alții, în toată Europa.

O vreme, inspiratorul lui Dosoftei a fost considerat poetul polonez renascentist Jan Kohanowski, care a realizat o versificare integrală a *Psaltirii*. Adevărul este că Dosoftei a tradus singur *Psaltirea* în românește și apoi a metrificat-o, apelând la modelul polonez (pe care nu îl menționează) cel mult pentru scheme prozodice[215], chiar dacă vestea succesului său literar se poate să fi constituit o provocare pentru ierarhul român.

Psaltirea mai fusese tradusă în română, în secolul anterior. Dintre cele mai vechi manuscrise în românește, trei sunt *Psaltiri* (*Psaltirea scheiană*, *Psaltirea voronețeană* și *Psaltirea Hurmuzachi*).

Coresi este primul care tipărește *Psaltirea*, în română, mai întâi în 1570, sub influență calvină, cea de-a doua fiind ortodoxă, la Brașov, în 1577.

Imboldul pentru traducerile cărților de cult în limbile vernaculare fusese dat, iar românii sunt cu adevărat revoluționari la acest capitol, în răsăritul Europei. Mai mult, „în Țara Românească, Atanasie Patellaros traduce în 1626 *Psaltirea* în greaca populară”[216]. Iar la începutul secolului al XVII-lea, „Gheorghios Palamidis, grecul care cântase și fapta impresionantă a lui Mihai Viteazul, versifică psalmii lui David”, aflându-se „la curtea prinților de Ostrog”[217].

---

[215] *Cf.* Ladislau Gáldi, *Introducere în istoria versului românesc*, Ed. Minerva, București, 1971, p. 81-89.

[216] Demostene Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. I, București, 1939, p. 231-232; E. Hurmuzaki, *Documente*, vol. II, p. 186, apud Dan Horia Mazilu, *Udriște Năsturel*, Ed. Minerva, București, 1974, p. 21.

[217] Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, op. cit., p. 43.

Dosoftei este întru toate un bizantin[218]. Dar cărturarii noștri din secolul al XVII-lea nu au fost neinteresați de evoluția culturii și artelor, a literelor în Europa.

Nu cu multă vreme în urmă, un român, Monahul Filotei, inova în materie de imnografie bizantină, compunând pripealele (sec. XIV-XV), „prima operă scrisă de un român și tipărită în străinătate”[219], la Veneția, în 1536.

Scriind în același timp cu Dosoftei, Miron Costin își expune modelele în predoslovia poemului său[220] în mod echilibrat, amintindu-i atât pe scriitorii clasici, Homer și Vergiliu, cât și pe Sfinții Imnografi ai tradiției poetice bizantine: Ioan Damaschin, Cosma de Maiuma, Teofan, Mitrofan și Andrei Criteanul.

Fără îndoială că Dosoftei, care a tradus *Istoriile* lui Herodot în limba română, avea la cunoștință atât modelele pe care i le oferea antichitatea greco-latină, cât și cele (destul de numeroase, dar puțin cunoscute astăzi la noi) oferite de imnografia și literatura bizantină.

Bizanțul, ca entitate politică și oikumenele său (de care vorbește D. H. Mazilu) se prăbușise în secolul al XV-lea.

Românii receptează din ce în ce mai mult influențe din Occident – fără îndoială și dinspre Renașterea culturală a

---

[218] Are dreptate D. H. Mazilu să precizeze: „Dosoftei era un om al Bisericii, un înalt prelat al Ortodoxiei românești, și atitudinea sa nu putea să se păstreze decât în limitele unui respect desăvârșit față de cuvântul sacru al credinței pe care o servea și o apăra”, *cf.* Ibidem.

[219] N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, prefață de Dan Horia Mazilu, bibliografii finale de Dan Simonescu, ediție îngrijită de Rodica Rotaru și Andrei Rusu, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 449.

[220] Miron Costin, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, ESPLA, București, 1958, p. 318.

acestuia –, dar nu le ingurgitează pe nemestecate, ci încearcă tot mai mult să stabilească o balanță între Răsărit și Apus și – lucru foarte semnificativ – să creeze un răspuns original. Deziderat care s-a prelungit mult după această perioadă…

Întorcându-ne însă la secolul al XVII-lea, este totuși impresionantă conștiința cărturarilor noștri asupra rolului pe care trebuie să îl capete cultura și literatura română.

Alegând să traducă și să versifice *Psaltirea*, Dosoftei recurge la un model fundamental de poezie în spațiul european:

> „psalmii [...] pot fi socotiți ca modelul fundmental, arhimodelul, abecedarul poeților și al cititorilor de poezie. Ei cuprind toată gama de stări, de teme și de sentimente ale liricii, oferind tipare ritmice speciilor derivate ale rugăciunii și imnului”[221].

Chiar și mai târziu, în romantism, au fost voci care au susținut importanța modelului poetic biblic și chiar primordialitatea lui (la noi, Ion Heliade-Rădulescu).

Se cunoaște faptul că Dosoftei a tradus psalmii având pe masa de lucru textele în slavonă, greacă, latină și chiar ebraică. E foarte posibil ca fiecare din aceste limbi să-i fi dăruit nuanțe poetice proprii, pe care el să le fi absorbit în traducerea sa.

Ce anume a constituit, cu exactitate, imboldul poetic e realmente greu de spus. Poate chiar substratul poetic al originalului biblic, dat fiind și aplecarea spre poezie a literaturii bizantine și post-bizantine, chiar dacă, formal, nu coincidea cu ceea ce numim noi astăzi „poezie”.

Gáldi susține ipoteza că, în literatura română,

---

[221] Eugen Negrici, *Poezia medievală în limba română*, Ed. Vlad & Vlad, Craiova, 1996, p. 14.

> „primul imbold [pentru poezie] a venit, fără îndoială, din partea literaturii slavo-bizantine. Răsfoind textele religioase publicate de Coresi, suntem adeseori încântați de acele pasaje care pot fi citate și azi ca adevărate poeme în proză”[222].

Sau poate că Dosoftei a dorit să ofere un răspuns ortodox inițiativelor transilvane, calvine[223].

În același timp, cel mai semnificativ aport l-a avut, fără îndoială, însăși firea lui, la care putem bănui că se adauga obișnuința cu limbajul liturgic și cultic (a tradus în limba română *Liturghierul* și *Molitfelnicul*), întrucât toate cărțile de cult și de rugăciune au o componentă imnică/ poetică covârșitoare.

Știm că Dosoftei a tradus prologul în versuri al tragediei *Erofili*, a cretanului Gheorghios Cortzasis, că a scris o istorie în versuri a Moldovei (128 de stihuri) inserată în prefața la *Molitvănicul de-nțăles* (Iași, 1681) – prelucrată apoi într-o nouă variantă (204 versuri) care a rămas în manuscris până când ne-a făcut-o cunoscută Alexandru Elian[224] –, că traducând *Acatistul* și *Paraclisul Maicii Domnului* (tipărite în același timp și legate adesea laolaltă cu *Psaltirea*) ne-a oferit alte pagini de poezie, sau

---

[222] Ladislau Gáldi, *Introducere în istoria versului românesc*, op. cit., p. 65.

[223] A se vedea Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, op. cit., p. 42-46.

[224] Alexandru Elian, *Mitropolitul Dosoftei și literatura patristică,* în vol. *Bizanțul, Biserica și cultura românească. Studii și articole de istorie*, Ed. Trinitas, Iași, 2003, p. 148-149.

că, alcătuind *Viețile Sfinților*, încerca „mereu să dea formă poetică materiei narative”[225].

Toate acestea sunt de natură să ne contureze portretul unui poet în toată puterea cuvântului, al celui care a pus fundamentele poeziei în limba română.

Versificarea *Psaltirei* nu este rodul strict al unei influențe poloneze, nici nu este un gest aleatoriu, ci este opera unui spirit cu orizonturi largi și cu o capacitate deosebită de a discrimina și de a aprecia textul poetic – se poate urmări, în acest scop, și traducerea sa în proză a *Psaltirii*, în comparație cu alte traduceri, și se va observa atenția acordată pentru a descoperi echivalentul în limba română pentru termeni și exprimări foarte poetice în original (în greacă, latină sau slavonă).

De asemenea, este poate cel mai important dintre scriitorii noștri medievali care ține cont pentru acea vreme, cu adevărat, de faptul că româna este o limbă latină și care are un simț al limbii foarte acut.

Totodată, Dosoftei face parte din grupul acelor cărturari ai secolului al XVII-lea, care a făcut ca *Biblia de la București* (1688) să fie un monument literar, pe lângă valoarea religioasă și culturală. În absența sa, poezia română ar fi fost lipsită de o întemeiere timpurie.

Dosoftei nu va dărui cea mai mare atenție exercițiului metrificării (deși este remarcabil și acesta) – vom întâlni și asonanțe –, ci aceluia de a traspune în românește substanța ideatică și afectivă a psalmilor. Nu ne preocupă însă faptul de a pune în paralel textul biblic cu cel al psalmilor dosofteieni – nu în permanență –, ci pur și simplu acela de a urmări efortul de creație pe care l-a întreprins poetul Dosoftei.

---

[225] Mihai Moraru, *Dosoftei. Viețile Svinților*, în *Crestomație de literatură română veche*, vol. II, op. cit., p. 122.

După cum am afirmat și altădată: rezultatul cât se poate de lăudabil al inițiativei sale nu se datorează (cum în unele decenii s-a subliniat) îndepărtării de original, ci alcătuirii unor parafraze teologico-poetice, care îi permit să lărgească explicativ contextul pentru a obține versurile și prozodia dorită, dezvoltare pe care o execută în sensul comentariului patristic și al experienței spirituale proprii.

Dosoftei a avut o cultură teologică demnă de admirat. El a și tradus enorm, atât în română (*Psaltirea*, pe care a și versificat-o, *Viețile Svinților*, *Liturghierul* și *Molitvenicul*, *Istoria* lui Herodot, cronograful lui Matei Kigalas, a diortosit *Vechiul Testament* tradus de Milescu pentru Biblia de la București etc.), cât și din greacă în slavonă (epistolele Sfântului Ignatie al Antiohiei, *Constituțiile apostolice*, *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii* a lui Gherman I, patriarhul Constantinopolului, *Mărgăritarele* Sfântului Ioan Gură de Aur, *Dogmatica* Sfântului Ioan Damaschin, *Împotriva ereziilor* a Sfântului Simeon al Tesalonicului, o culegere de texte patristice și liturgice[226]). Încât se poate să fie adevărat că „rămâne cel mai cunoscător, dintre români, al literaturii patristice în întreaga cultură românească veche, până în zorii secolului al XIX-lea”[227]. Iese din discuție, așadar – cum arătam și altădată[228] –, inspirația lui Dosoftei din folclor.

Reușita stilistică și prozodică se remarcă de la primii psalmi. Avea dreptate autorul când vorbea despre „osârdiie mare”, pe care a depus-o pentru a versifica *Psaltirea*.

---

[226] *Cf.* Alexandru Elian, *Mitropolitul Dosoftei și literatura patristică*, op. cit., p. 105-118.

[227] Idem, p. 118.

[228] A se vedea mai sus sau:

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/29/psaltirea-sfantului-dosoftei-raspuns-unei-probleme-neclare/.

Realizând o antologie de poezie românească, Ion Negoițescu o intitula *De la Dosoftei la Ștefan Augustin Doinaș*[229], introducând în selecția sa versuri din 30 de psalmi dosofteieni.

În fine, legat de întâmplarea aceasta a ființei noastre românești, care face ca fundamentul poeziei române să îl constituie *Psaltirea versificată*, Sorin Dumitrescu amintea, într-o conferință[230], că Nichita Stănescu avea uneori inițiativa de a cerceta starea actuală a poeziei românești, luând în mâini *Psaltirea* (cea neversificată, probabil) și citind câțiva psalmi din ea.

După care închidea cartea psalmilor și rostea sentința: *Stăm prost*.

*

În Psalmul 1, umanitatea este împărțită – de la bun început – în două categorii. Omul drept nu merge „cu răii" pe aceeași „cărare" (Ps. 1, 3).

Cărarea e un drum strâmt și nu larg (deși vine de la *via carraria* = drum de care), pentru că cei răi merg pe drumuri lăturalnice. Păcătoșii sunt comparați cu „praful [pe] carele [îl] aruncă vântul de pre fața pământului"[231]. Însă Dosoftei recurge

---

[229] Ion Negoițescu, *De la Dosoftei la Ștefan Augustin Doinaș. O antologie a poeziei române*, ediție îngrijită și prefațată de Cornel Regman, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1997.

[230] Conferința a fost susținută pe 9 mai 2013, la Muzeul Țăranului Român, purtând titlul: *Nichita înainte și după marginalizare*. Înregistrarea video se poate urmări aici:

http://ciprianvoicila.blogspot.ro/2013/05/maestrul-sorin-dumitrescu-vorbind.html.

[231] Biblia de la București, 1688.

la o altă imagine, și anume la compararea lor cu pleava, care este de asemenea de origine scripturală[232], fiindcă, așa cum spuneam și cum vom avea de multe ori prilejul să observăm de aici înainte, el completează contextul vechi testamentar, revelându-i sensul în direcția și în tradiția interpretării creștin-ortodoxe.

De data aceasta, praful păcătoșilor presupune pentru autor aceeași semnificație a damnării ca și pleava (paiele) despre care se vorbește în Evanghelii:

Iar voi, necurațâi, ca pleava,
De sârg [de grabă] veț[i] cunoaște-vă isprava.
Când s-a vântura dintr-are [arie] vravul [stogul],
Vă veț[i] duce cum să duce pravul,
Și cu grâul[233] n-iț[i] [nu veți] cădea-n fățare [fața ariei],
Ce veț[i] fi suflați cu spulberare.

(Ps. 1, 15-20)

Oare Eminescu, atunci când spunea „Peste-un ceas păgânătatea e ca pleava vânturată” (*Scrisoarea III*), nu avea în vedere această variantă a lui Dosoftei? E foarte posibil…

Apare și păcatul ca „ispravă”, în opinia celor ce-l comit: e o mentalitate care străbate veacurile.

În Psalmul 2, „necurațâi”, crai și împărați, cum zice Dosoftei (adică regele Irodis și împăratul Romei: ar putea fi una

---

[232] Mt. 3, 12: „El are lopata în mână și va curăța aria Sa și va aduna grâul în jitniță, iar pleava o va arde cu foc nestins”; Lc. 3, 17: „A Cărui lopată este în mâna Lui, ca să curețe aria și să adune grâul în jitnița Sa, iar pleava o va arde cu foc nestins”, *Biblia* 1988.

[233] „Grâul” îi desemnează simbolic pe Sfinți, *cf*. supra.

dintre semnificații) „să-nvitează”, adică se încurajează/ își insuflă vitejie unii altora, „spre Domnul, de vor să piarză / Pre alesul Lui și Svântul” (Ps. 2, 7-12)...

Sună într-adevăr voievodal versurile:

Iar eu-[î]s pus de Domnul
Crai pre muntele Sionul.

(Ps. 2, 20-30)

Fiul lui Dumnezeu păstorește cu toiag de fier pe poporul Său, dar Dosoftei înlocuiește imaginea vaselor zdrobite, din original, reflectând consecințele pentru neamurile care nu ascultă, cu o alta (care e un derivat): „De vei face-ntr-înșii cârduri / Și-i [vei] zdrobi ca nește hârburi [cioburi]” (Ps. 2, 44-45). Interesantă totuși – lipsind referința directă la vasele olarului[234] – această imagine foarte plastică și deopotrivă

[234] O alegorie recurentă în Sfânta Scriptură, atât în Vechiul, cât și în Noul Testament. În afară de acest psalm, o putem afla exprimată foarte limpede și în alte locuri: „...am tocmit ca lutul olariului. [...] Au zice-va lutul olariului: "Ce faci, căci [de ce] nu lucrezi? nici [nu] ai mâini?". Au răspunde-va zidirea către Cela ce au frământat pre dânsa?” (Is. 45, 9, *Biblia* 1688); „Au ca olariul acesta nu voiu putea să vă fac pre voi, casa lui Israil? Iată, ca tina olariului voi sânteți în mânile Meale” (Ier. 18, 6, *Biblia* 1688);

„Pentru că și olariul, moale pământ călcând, cu trudă zideaște, spre slujba noastră fieșterare [a fiecăruia]; ce dentr-acel lut au zidit și ceale ale celor curate lucruri vase de slujbă, și ceale dempotrivă, toate asemene; și dentr-acestea amândoao, care iaste trebuința fieștecăruia judecătoriul e lucrătoriul de lut” (Înțel. Sol. 15, 7, *Biblia* 1688); „Vasele olariului le

profund tradițională și anticipativă, a „hârburilor” umane, a „ruinelor spirituale” (Heliade, *Anatolida*).

Ritmul versurilor susține succesiunea rapidă și coerentă a gândurilor și a imaginilor – de aceea și poetul și-a dat toată silința ca să împlinească și pretențiile prozodiei, evitând senzația neplăcută a poticnirii. Versurile curg în ape repezi, mai line sau mai învolburate, care sună clar și cantabil, încât nu e de mirare că au fost apreciate și de poporul care le-a învățat sau le-a transformat în alte cântece:

Asupră-mi mulț[i] să sculară,
Cuvânt mare cuvântară,
Dându-ș[i] inemii credință
Cum să fiu în oceință [deznădejde]

/…/

Am strigat cu glasul mare
Cătră Dumnezău cel tare,
Că mi-aude de mi-i vântă [apărare]
Dintr-a Sa măgură svântă.

Am dormit somn cu odihnă [hodină?]
Pănă-n z[i]uă de la cină.

---

ispitească cuptoriul, și ispitirea – în gândul lui. […] Ca lutul olariului în mâna lui, toate căile Lui după bunăvrearea Lui. Așa-s oamenii în mâna Celui ce au făcut pre ei, să dea Lor după judecata Lui” (Sirah, 27, 5; 33, 14-15, *Biblia* 1688); „Însă dirept aceaea,o, omule, tu cine ești, cela ce răspunzi lui Dumnezeu? Au grăi-va zidirea Celui ce au zidit: [De] ce m-ai făcut așa? Au n-are putere olariul pre lut, dentru aceaeaș sfărâmătură a face cel ce e de cinste vas și cel de necinste?” (Rom. 9, 20-21, *Biblia* 1688).

Și m-am sculat demineață,
Că mi-i Dumnezău povață.

De-ntunerece de gloate
Teamă n-am, nice mă poate
Veste rea să mă mâhnească…

(Ps. 3, 3-6, 15-25)

În colinde și în cântecele populare se observă simplificarea ideatică și invenția narativă. Aici însă vedem o succesiune năvalnică de idei și sentimente sau stări de spirit. Versurile „Și când te mânii, nu face/ Rău altuia, ce nu-ț[i] place" (Ps. 4, 21-22) s-au metamorfozat probabil în proverbul rimat: Ce ție nu-ți place, altuia nu-i face.

În acest psalm însă, aceste două versuri reprezintă un adaos care nu există în original, dar sunt o completare tot în spiritul Evangheliei: „Toate dară câte aț[i] vrea să facă voao oamenii, așa și voi faceț[i] lor, că aceasta iaste leagea și proorocii" (Mt. 7, 12, *Biblia* 1688). Pentru că anterior fusese vorba de căința pentru păcate („Inema ce te sfădește/ La culcuș o umilește", Ps. 4, 23-24), Dosoftei adaugă și iubirea de aproapele, pentru a întregi porunca.

„Și când din lume mi-i duce/ Mă vei odihni cu dulce" (Ps. 4, 41-42): versurile sunt menite să ne reverbereze sonuri și cugetări eminesciene. Termenul „dulce" însă înseamnă *har*, după tradiția veche a textelor coresiene.

Omul peste care s-a însemnat lumina dumnezeiască, „strălucoarea svintei fețe" a lui Dumnezeu, se-„ntoarce la

blândețe” (Ps. 4, 30-32), adică la iubire, pace covârșitoare și iertare.

Veselia pe care Dumnezeu o dăruie în inima omului, pe deasupra, din rodurile de vin, grâu și ulei/ untdelemn, despre care vorbește psalmul, e din nou ilustrată în mod particular de Dosoftei, printr-o imagine pe cât de neașteptată, pe atât de personală:

De-aceasta m-dai bucurie
Inemii și veselie,
Ca de casă cu strânsoare [îndestulată],
Cu haine tinse la soare.

(Ps. 4, 33-36)

Este evident că hainele întinse la soare semnifică bucuria și îmbelșugarea unei familii. Este un peisaj domestic, specific românesc. Culoarea aceasta locală, pe care o adaugă uneori Dosoftei, realizând renumita „autohtonizare”, este cu totul integrată în semnificantul psalmic și nu modifica nimic din coerența lui hermeneutică.

Cosmosul, cu frumusețea și glasul său particular (limbajul firii), își face simțită prezența de timpuriu în poezia română, începând de acum, de la Dosoftei. Va ajunge la cea mai înaltă expresie în versurile lui Eminescu.

Dosoftei transformă o precizare temporală a Psalmului 5, legată de momentul începerii rugăciunii (dimineața, în original), într-o parafrază poetică: Dumnezeu îl aude și îl vede când încă soarele n-a revărsat zorii:

Încă zoare nu revarsă
De soare, când va să iasă…

(Ps. 5, 7-8)

Forma *zoare*/ zare (singularul/ echivalentul lui *zori* în context) – care formează o rimă internă – ori nu se mai păstrează astăzi, ori este un termen inventat, și tocmai de aceea are sonorități poetice aparte, induse și de sintaxa ingenioasă.

Cel care merge pe calea răului este văzut ca alergând, ca avansând în această direcție, într-o dinamică interioară pe care o presupune alegerea păcatului, și nu într-o inerție sau stagnare care nu este posibilă, pentru că mișcarea spiritului este continuă, într-un sens sau în altul (bun sau rău):

Că Tu, Doamne,-n fărălege
Pre nime nu laș[i] s-alerge.

(Ps. 5, 11-12)

Păcătoșii nu Îl pot vedea pe Dumnezeu, pentru că vederea Lui îi arde în mod spiritual. Iar Dosoftei află din nou o manieră poetică/ plastică de a exprima această moarte spirituală a lor:

Strâmbii nu laș[i] să trăiască,
De-aproape să Te prăvască,
Că de svânta-Ț[i] căütătură
S-or face pizmașii zgură.
(Ps. 5, 15-18)

Zgura exprimă, bineînțeles, eșecul moral și spiritual al vieții lor: faptul că din ființa lor nu se poate alege decât zgura: o rămășiță insalubră. Autorul va folosi și cu alte ocazii această metaforă: „Pier pizmașii de să fac ca nește zgură" (Ps. 75, 12) etc.

Faptul că în Împărăția lui Dumnezeu, în „svânta casă", la Cina Domnului din veșnicie, atitudinea din versurile lui Dosoftei reproduce o gestică uzuală („Îț[i] voi întra-n svânta casă, / Unde șez[i], Doamne, la masă, / De m-oi închina cu rugă"..., Ps. 5, 25-27) nu reprezintă o tendință poetică precursoare a folclorizării abuzive de mai târziu, din secolul al XX-lea. Sau acel puțin astfel de exemple nu ar fi trebuit să încurajeze o atare direcție, pentru că Dosoftei are în vedere aici o pildă a Domnului (chemarea la cină, Lc. 14, 16-24), care ilustrează în linii mari aspectele unei cine și care este o vorbire alegorică și nu o descriere sau o relatare realistă.

El nu confundă, altfel spus, planul terestru cu cel ceresc-etern. Dar s-ar putea ca încercarea lui Dosoftei de a crea viziuni poetice în sensul inițiat deja de Sfânta Scriptură, recurgând însă și la aspecte ce țin de un areal și o experiență autohtonă, să fi fost prost înțeleasă ca o etapă necesară de...românizare a Scripturii. Ceea ce este încă și mai grav, este că a fost asociată și cu un proces de infantilizare a teologiei, care încearcă să excludă interpretarea dificilă în favoarea unei înțelegeri imediate (mă gândesc, între alții, și la „tradiționaliștii" din perioada interbelică).

Însă nici Dosoftei și niciunul dintre ceilalți scriitori vechi ai literaturii române nu au recurs vreodată și nu au avut în intenție un asemenea demers. Dimpotrivă, Dosoftei rămâne alegoric și metaforic, ba chiar, datorită formulei poetice, alegoriile și metaforele biblice sunt aprofundate. După cum vom vedea și mai

departe, în alte cazuri, el nu recurge la simplificări semantice ale alegoriilor scripturale (fiind vorba, mai cu seamă, de semnificații teologico-dogmatice), ci de intimizări ale atmosferei și autohtonizări acolo unde este posibil.

A *drege pașii* poate părea o metaforă care îi aparține lui Dosoftei („Și spre Tine-m[i] deregi pașii", Ps. 5, 33), ceea ce nu este, pentru că *a drege/ a derege* provine din *dirigo, dirigere, direxi, directus* care înseamnă a îndrepta, a călăuzi. În limba veche era folosit mai des cu sensul de a potrivi de gust/ a face bun: a drege mâncarea, vinul etc. Antim Ivireanul spunea într-un exordiu:

> „Aș pohti însă aceste cuvinte să le întinz ca o masă desfătată înaintea dragostei voastre și să vă fac un ospăț sufletesc, după putință, puind în loc de bucate, cu multe feliuri de bunătăți drese, cuvântul cel ce bună vestire și, în loc de băutură veselitoare, să dreg în păharul preaînțeleptelor capetelor voastre cuvântul cel de mare bucurie"[235].

Dar și Dosoftei amintește, în alt psalm, despre „vin [...] plin de diresuri" (Ps. 74, 29), pregătit de Dumnezeu pentru cei aleși.

Termenul s-a conservat cu această semnificație doar în unele rugăciuni și în limbajul bisericesc: într-o rugăciune către Maica Domnului de la finalul *Acatistului Buneivestiri*, aceasta e numită „paharul Împăratului ceresc, întru care s-a dres de la Duhul Sfânt vinul harului celui neîmpuținat".

În româna modernă, *a drege* s-a păstrat cu un singur sens, dintre cele vechi, și anume: a repara ceva.

---

[235] Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Știrempel, Ed. Minerva, București, 1972, p. 194.

Însă la Dosoftei este interesantă nuanța poetică (involuntară, într-adevăr), datorită polisemantismului verbului, obținută prin expresia *a drege pașii*, pentru: a îndrepta pașii. Va spune și mai departe: „O, de mi s-ar căile derege [îndrepta]" (Ps. 118, 11).

Comparația dintre un termen ideal sau diafan și unul concret nu este în sine inedită, dar asocierea dintre graiuri și morminte i se datorează autorului nostru: „Cu graiuri necuvioase, / Ca un mormânt plin de oase" (Ps. 5, 39-40). O viziune care sună neașteptat de modern prin originala asociere de elemente inefabile și concrete, mai ales că cele din urmă pot fi socotite corespunzătoare fie macabrului baroc (deși nu barocul a avut vreo influență aici), fie, avant la lettre, esteticii urâtului.

La fel, și scutul „de bună vrere" și cununa „cu mângâiere" (Ps. 5, 59-60) sunt metafore care conferă inefabilului sau impalpabilului o concretețe neașteptată.

Începând cu Psalmul 6, Dosoftei exersează și versuri cu măsura de 12-13 silabe:

Mă trudesc fără vreme cu suspini, cu jele,
Spăl în nopțâle toate perinile mele
Cu lacrămile mele, de-m[i] moi așternutul,
De când nu cerci de mine, că m-am stâns cu totul.

Că mi s-au tulburatu-mi vederea de spaimă,
M-am vechit în[tre] pizmașii carii mă defaimă. /…/

La a mea greutate Dumnezău m-ascultă,
La boala mea-m[i] trimite mila Sa cea multă.
Priĭmitu-mi-au în jele lacrămi ovilite,
Și sâmțările toate îm[i] sunt curățâte.

(Ps. 6, 13-18; 23-26)

Autorul nu procedează însă numai la extinderea unor sintagme sau idei, prin parafraze mai mici sau mai largi, ci recurge și la sinteza expresiilor, în unele cazuri. Astfel, *cei ce vânează sufletul meu* este mult mai concret exprimată de el printr-un termen vânătoresc: „gonaci" (Ps. 7, 2, 9). Vânătoarea era o îndeletnicire mai populară decât astăzi, după cum dau mărturie scriitorii acelor vremuri (deși este în continuare practicată de unii, pentru distracție).

Dumnezeu, „de nu vă veț[i] întoarce cătră pocăință, / Are săgeț[i] amână scoase din tulbiță" (Ps. 7, 33-34). „Tulbița" a adăugat-o Dosoftei…

Psalmul 8 este semnificativ pentru că este unul din textele scripturale pe care și-au întemeiat Sfinții Părinți predica despre om ca împărat al creației. Din comentariul Sfântului Ioannis Gură de Aur la acest psalm a preluat și Neagoe Basarab fragmente pe care le-a integrat în *Învățăturile* sale[236].

Psalmul pune în balanță omul și întreaga creație. Pentru aceasta – pentru că omului i-a supus Dumnezeu întreg universul – s-a comparat, de căre psalmist, cu mult înaintea lui Pascal (care a adăugat doar metafora trestiei gânditoare, pentru că superioritatea rațională a omului o susținuse Sfântul Ioannis Hrisostomos[237] și Sfinții Părinți, în general), firea umană firavă/ muritoare cu imensitatea cosmică.

Dosoftei zugrăvește frumusețea cosmică într-o poezie pe care am apreciat-o și altădată și care deschide subiectul în literatura română:

---

[236] A se vedea și Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, op. cit., p. 265, 283-284.

[237] Idem, p. 289.

Văz că-i făcut ceriul de mânule Tale,
Cu toată podoaba, și-i pornit cu cale.
Ai tocmit luna să crească, să scază,
Să-ș[i] ia de la soare lucoare din rază.

Stele luminate ce lucesc pre noapte,
De dau cuviință, Tu le-ai urzât toate.
Ce poate fi omul de-l aduci aminte,
De cerci pentru dânsul folos [mai] înainte?

(Ps. 8, 7-17)

Ar fi fost de ajuns și primele două versuri din pasajul citat, pentru a reproduce ideea psalmului privitoare la măreția cosmică: „căci voi vedea cerurile, lucrul degetelor Tale, luna și stelele pe care Tu le-ai întemeiat/ le-ai fondat [ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανούς ἔργα τῶν δακτύλων Σου σελήνην καὶ ἀστέρας ἃ Σὺ ἐθεμελίωσας/ quoniam videbo caelos Tuos opera digitorum Tuorum lunam et stellas quae Tu fundasti]", LXX[238]/ VUL, Ps. 8, 4.

Luna și stelele au parte însă de o poetizare aparte și pentru că întemeierea/ urzirea lor de către Dumnezeu nu e lipsită de semnificații (inclusiv) teologice. Cosmosul apare astfel ca inundat de lumină, universul material se întemeiază el însuși pe lumină și există prin iradiere și transmitere de lumină, așa cum luna își ia lucoare din raza soarelui. De altfel, expresia „lucoare din rază" este sinonimă semantic cu *lumină din lumină*, iar întreaga imagine a lunii care ia lucoare din raza soarelui are și semnificații mistice. Ființa umană își primește în același chip

[238] LXX, ed. Rahlfs, *cf*. BW 10.

raza harului de la Dumnezeu Soarele și Sursa luminii, de la „Părintele luminilor” (Iac. 1, 17), de la Cel ce „locuiește întru lumină neapropiată” (I Tim. 6, 16).

Antioh Cantemir va scrie în rusă o odă, din care câteva strofe amintesc de poetizarea de mai sus a lui Dosoftei:

Luați seama, voi, că Dumnezeu îndrumă
Făpturile de mâna-I frământate,
Și cerul ce străluce peste humă,
Și soarele, și stelele curate.

Făcu oglindă, soarelui, din lună,
Să zvârle-n beznă scăpărări albastre,
Și-apoi făcu văzduhului cunună,
Orânduind puzderia de astre.

(*Cântecul I*)[239]

Observăm aceeași calitate reflexivă a lunii…

Se remarcă în psalmi apelul lui Dosoftei și la traducerile coresiene, faptul că Dosoftei le-a avut pe masa de lucru, aspect sesizabil, spre exemplu, în utilizarea termenului „dulceață” cu sensul de *har* („Cântaț[i] cu dulceață și slăviț[i] pre Domnul”, Ps. 9, 27) și a folosirii acuzativului fără prepoziție: „Pentru care lucru [pe] Tine, Doamne Svinte,/ Mânie pizmașul cu rele cuvinte” (Ps. 9, 105-106). Însă aceste mărci ale unor traduceri anterioare apar totuși rar, traduceri în comparație cu care

[239] Antioh Cantemir, *Stihuri*, în românește de Virgil Teodorescu, cu studiu introductiv de Paul Cornea, Editura pentru Literatură Universală, București, 1966, p. 195-196.

Dosoftei utilizează o limbă românească mult mai clară și mai curată.

Păcătoșii sunt considerați păgâni și călcători de lege, iar Dosoftei reușește o poezie plină de expresivitate (în parte plecând de la original), în care comportamentul celor ce stau cu inima departe de Dumnezeu este descris în amănunt, cu detalii psihologice, cu trăsături psiho-morale:

Gura-i este plină de amărăciune,
De blăstăm, de hulă și de-nșelăciune.
Supt limba lui este trudă și durere,
Și-n gândul său poartă să facă scădere [aproapelui].

Ascuns să supune-n leșnici [la pândă] cu bogații,
Ca să viclenească, să nu-l prinză alțâi.
Cearcă să găsească vreme pre-ndemână
Întru să ucigă pre cel fără vină.

Și cu ochii lacomi pre mișel [sărman] prăvește,
Ca leu în ogradă ascuns leșuiește,
Tupilă s-apuce și să căpuiască,
Pre mișel să tragă-n laț și să-l smerească.

(Ps. 9, 81-92)

Că iată păgânii încordară arce,
Pun săgeț[i] în tulbă, să grijesc de lance
Și vin prin tunerec cu arce pre-amână,
Întru [pentru ca] să săgete pre cei fără vină.

Giurământul nu-ș[i] țân, hotarăle strică,
Și de-mpăcăciune nu gândesc nemică.

(Ps. 10, 7-12)

*

Deșert cătră [a]proape tot omul grăiește
Și cu-nșelăciune va de-l păgubește.
Cu buze viclene, din inemi-adânce,
Grăiesc răutate și cuvânt de price.

(Ps. 11, 5-8)

Răutatea îmbracă mai mult imaginea vânătorii, dar nu numai. Pentru că intenția rea asupra cuiva presupune premeditarea, insistența în această intenție. De aceea, cei ce doresc răul aproapelui sunt comparați cu vânătorii sau cu animalele de pradă și sunt reprezentați în dinamica implicării lor, cu toată conștiința, în fapta lor. Ei sunt într-o continuă agitație și activitate, într-o continuă relație în mod negativ cu cineva căruia încearcă să-i provoace ruina existențială. Este subliniată astfel cruzimea la adresa celor de-o seamă, nepăsarea pentru faptul că provoacă altora suferință.

Răul, sub toate formele, este o crimă morală.

Ceea ce se pregătește și se realizează în defavoarea fratelui/aproapelui implică o expresie exterioară și una interioară („buze viclene" și „inemi adânce"), exhibând conflictul între aparență și esență, dar și felul în care voința și aplecarea lăun-

trică modifică fizionomic omul. Amprenta caracterologică se imprimă cumva și în exterior.

Răutatea presupune o fântână nesecată de dorințe egoiste, o aviditate personală și perpetuu crescândă, care nu poate să mai vadă și binele altuia. Inima care dorește și împlinește răul la adresa altuia nu este superficială, ci adâncă: este adâncită și se adâncește permanent în rapacitate și în a dori nefericirea altora. E un comportament inuman, infrauman, pe care îl surprinde plastic Dosoftei, îngroșând tușele culorilor și liniile originale ale psalmilor. Aceste versuri ne readuc în minte unele tablouri ale lui Hieronymus Bosch sau Max Ernst, în care apar personaje reprezentate diform/ grotesc, în conformitate cu caracterul lor.

Dosoftei nu a purces la o simplă versificare a psalmilor, adică la o potrivire a cuvintelor în rime, ci el a încercat să reproducă starea spirituală a psalmilor. Există doi poli ai tensiunii spirituale: tânguirea psalmistului în suferință și, respectiv, ruga și tânjirea după Dumnezeu.

Între aceștia doi există însă și o destul de întinsă gamă de gânduri, sentimente și trăiri, pe care autorul versificării psalmilor le-a înțeles foarte bine, inclusiv prin propria experiență duhovnicească, ceea ce i-a dat, deopotrivă, posibilitatea să se exprime cu o mare forță plastică.

El înțelege ipostazele în care vechiul Psalmist, Profetul și Împăratul David, a scris acești psalmi – care de la început au fost destinați cântării și au, ca și alte imne din Scriptură (cântarea Sfântului Moise, cântarea Sfintei Ana, mama Sfântului Samuel, cântarea celor trei tineri în Babilon, cântarea Maicii Domnului, etc., care la noi, uneori, erau adăugate la finalul Psaltirii tipărite), o structură poetică, ca să nu mai vorbim de substanță poetică.

Astfel încât, rațiunile versificării țin și de o anumită dorință de a se apropia cât mai mult de forma și destinația originală ale psalmilor, nu doar de un context istoric în care s-a recurs la acest exercițiu.

Trebuie subliniat că, pentru Dosoftei cel puțin, nu e vorba de o tehnică de facilizare sau de accesibilizare a psalmilor pentru publicul larg. Dimpotrivă, în afară de forma cantabilă (care se potrivește doar acelor psalmi cu o măsură mai scurtă, de 6-7 silabe, și care au fost și mai mult simplificați pentru a deveni cântec popular), nimic din întreprinderea lui Dosoftei nu este facil.

Transpunerea în versuri a urmat unui îndelung proces de intimizare cu *Psaltirea* (dar care intră în atribuțiile oricărui Monah, în mod obișnuit), iar adaptarea prozodică s-a făcut, după cum spuneam, prin apelul la o erminie perifrastică.

Dosoftei știa, de asemenea, că multe versete au impact în inima celui ce citește sau ascultă psalmii și este de remarcat faptul că el, ca poet, s-a străduit să le reproducă astfel încât să poată fi mai departe recunoscute inclusiv în noul veșmânt poetic. Și a reușit acest lucru. Astfel, românii nu au resimțit exercițiul său poetic ca pe o inovație străină.

Pe lângă aceste aspecte, el găsește nu de puține ori soluții surprinzătoare, care se concretizează în viziuni poetice pe care, bineînțeles, o traducere fidelă nu avea cum să le pună în practică. Cu toate acestea, după cum am afirmat, fidelitatea față de *Psaltire* (în spirit și nu în literă neapărat) este un telos fundamental al versificării dosofteiene.

Astfel, versete precum acestea: „Până când voiu pune sfaturi întru sufletul mieu, dureri întru inema mea, dzua și noaptea? […] Caută și mă ascultă, Doamne, Dumnădzăul mieu,

lumineadză ochii miei, ca nu căndva să adorm întru moarte" (Ps. 12, 2, 4)[240], sunt prelucrate în acest mod:

Până când îm[i] voi pune sfaturi în biet suflet,
Zua durori, și noaptea inemă-n greu cuget?

/…/

Ce Te milostivește, o, Dumnezău Svinte,
De mi-auz[i] mișea rugă, mișele cuvinte,

Cugetul îm[i] svințește, ochii luminează
Dintr-a Ta strălucoare de senină rază.
Să nu adorm în somnul de a doua moarte…

(Ps. 12, 5-6, 9-13)

„Inima în greu cuget" este fără îndoială o expresie cât se poate de plastică și de realistă în același timp, pentru că suferințele simțite în inimă se revarsă asupra minții care trebuie să discrimineze cauzele lor și să caute remediul. Iar răspunsul rațiunii este strigătul și dialogul cu Dumnezeu, deschiderea către Infinitul care poate să acopere o durere a inimii al cărei adânc nu se vede.

Avalanșei de sentimente și dureri ale inimii care încearcă să copleșească mintea, isihastul îi opune rugăciunea cu mintea în inimă, care educă inima.

---

[240] *Cf.* Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*, text stabilit și studiu lingvistic de Mihaela Cobzaru, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007.

„Mișea rugă, mișele cuvinte” [sărmană rugă, sărmane cuvinte] este o repetiție care capătă valoare stilistică. Iar poetul Dosoftei știe să prețuiască aceste valori.

Adormirea întru moartea veșnică este la Dosoftei „somnul de a doua moarte”, care mă duce cu gândul la *somnul cel de moarte* ca expresie binecunoscută și mai târziu în limba română și utilizată de Andrei Mureșanu și în poemul care a devenit acum Imnul Național.

Lumina lui Dumnezeu este „strălucoare de senină rază” – ceea ce ne confirmă interpretarea mistică pe care am oferit-o mai devreme unor versuri din Ps. 8.

Atributul seninătății îl vom mai întâlni și în alte locuri, legat de luminarea care vine de la Dumnezeu: „dereptățâle” Sale

…veselesc inemă curată,
Din porunca Ta cea luminată,
Ce-ntărește ochii cu lumină,
În frica Ta, Doamne, cea senină.

(Ps. 18, 32-34)

„Frica cea senină” este un oximoron din punct de vedere stilistic, dar teologic este un paradox care exprimă însă o stare existențială concretă, privitoare la faptul că frica de Dumnezeu nu înseamnă tulburare irațională, sau neliniște/ groază fără obiect, ci pacificare lăuntrică.

La fel și faptul că lumina *întărește ochii* reprezintă o metaforă din punct de vedere literar, iar în planul semnificațiilor profunde se referă la vederea interioară și la lumina care îi oferă din ce în ce mai multă acuitate, și care vine „din porunca Ta cea luminată”.

Cercetarea de sine sau autoscopia/ autoanaliza este obligația Monahilor, dar și a creștinilor obișnuiți, doar că nu este o operațiune facilă, ci una foarte dureroasă:

Mă certară din zî pănă-n noapte
Rărunchii miei, ce Tu mă vei scoate.

(Ps. 15, 25-26)

Că mi-ai cercatu-mi inema-n rândul
Și-n vremea nopțâi mi-afli tot gândul.

(Ps. 16, 9-10)

Căile aspre ale virtuții sunt traduse prin: „căi vârtoase,/ Pietri-ascuțâte și sâmceloase [tăioase]" (Ps. 16, 17-18).

Este așteptat ajutorul de la Dumnezeu împotriva „sirepiei" (Ps. 16, 46) vrăjmașilor, adică a sălbăticiei infatuării lor. Termenul s-a păstrat în expresia: *cai sirepi*.

Telosul isihast al vederii lui Dumnezeu este exprimat și aici (ca și cu alte ocazii): „Și-m[i] vei da sațâu cu a Ta slavă, / Când Ti-oi vedea-Te fără zăbavă" (Ps. 16, 65-66).

În Psalmul 17 – cu destul de multe versuri reușite –, în fața puterii înfricoșătoare a lui Dumnezeu stau oamenii, împărțiți în două categorii: cei păcătoși care se smeresc și cei păcătoși care Îl ignoră:

Și când mă-mpresoară greutăț[i] de moarte,
Râuri de păcate de-mi turbură foarte,

Și cu durori iadul când mă ocolește
[îmi dă ocol, mă împresoară],
Cu lațuri de moarte de mă ovilește,
Cătră Tine, Doamne, strig cu jele multă… /…/

Să Ț-între-n ureche glasul mieu de rugă,
Să nu duc pedeapsă preste vremea lungă.

De Tine pământul tremură de frică,
Dealurile, munțâi pier ca o nemică.

Ție toată lumea cu frică Ț-slujește,
Și de-a Ta mânie fumul se lățește.

Fața Ta cea sfântă cu foc pistrelează,
Cărbuni de la Tine s-aprind de dau rază.

Ție Ți să pleacă ceriul și Te-ascultă,
Când pogori în țară, și stă-n groază multă.

Lumina scripește supt svinte-Ț picioare
Cu negură groasă de grea strălucoare.

Când ai să faci cale unde Ți-i cuvântul,
Ai heruvimi gata de-s repez ca vântul.

Pus-ai întunerec de-Ț[i] ascunzi lumina,
Cu sălaș de ape ce-ai făcut cu mâna.

Și pre denainte-Ț[i] nuorii fac cale,
Cu ploaie aprinsă curând [curgând] ca o vale.

Piatră cu jeratec, cu foc împreună,
Cu multă tărie Domnul din ceri tună.

Da-Ș[i]-va de sus glasul, săgeț[i] va trimite,
Greșiții să-ș[i] moaie inemi împietrite.

Pre pizmaș[i] goni-i-va cu fulgere multe
Și le va da spaimă cu săgeț[i] mănunte [mărunte].

Mările seca-va de s-a vedea fundul,
Apele fugi-vor de-a rămânea prundul… /…/

Și Tu, Doamne Svinte, îm[i] trimiț[i] lumină,
De-m[i] luminez[i] fața cu rază senină.

Și-al meu întuneric dobândește rază
Dintr-a Ta strălucoare ce străluminează. /…/

Cuvintele Tale sunt arse ca focul
Și sunt strecurate de scripesc cu totul. /…/

Picioarele mele le-ai tocmit să salte
Ca cerbul pre dealuri preste măguri nalte. /…/

Datu-mi-ai vârtute și mi-ai lărgit pașii,
Să poci călca iute să mi-agiung pizmașii.

Deaca-i voi agiunge, să fac într-înș cârduri,
Să să concenească, să trec peste stârvuri. /…/

Stârvurile-n câmpuri, zăcând aruncate,

Să strângă troiene de vânturi suflate. /…/

Fiii streinatici carii mă minţâră,
Făcând vicleşugul să scornească pâră,

Să li se vechească haine-n căi departe
Şi să şchiopăteze cu călcâie sparte.

(Ps. 17, 10-13, 17-42, 77-80, 85-86, 93-94,
101-104, 119-120, 125-128)

Tensiunea acestor versuri este extraordinară.

Pe de o parte, fiinţa slabă şi firavă a omului stă faţă în faţă cu Dumnezeul Cel viu şi veşnic.

Despre El se poate vorbi tainic/ apofatic: „Lumina scripeşte supt svinte-Ţ picioare / Cu negură groasă de grea strălucoare. /…/ Pus-ai întunerec de-Ţ[i] ascunzi lumina, / Cu sălaş de ape ce-ai făcut cu mâna. / Şi pre denainte-Ţ[i] nuorii fac cale, / Cu ploaie aprinsă curând [curgând] ca o vale".

Înţelesurile teologice sunt pentru cei cu experienţe mistice copleşitoare.

Revelarea Sa cutremură pământul, aprinde munţii şi seacă mările şi râurile, „de-a rămânea prundul". Însă această vedere a Lui este rezervată celor „greşiţi", cu „inemi împietrite", celor care stau departe de El.

Cei care sunt intimii iubirii Sale se bucură de vederea luminii Lui: „Şi-al meu întuneric dobândeşte rază / Dintr-a Ta strălucoare ce străluminează". „Strălucoare ce străluminează" vine să sublinieze intensitatea inegalabilă şi inexprimabilă a luminii dumnezeieşti.

Versurile acestea ne amintesc, din nou, de altele pe care le-am citat mai sus, din Psalmul 8, în care luna „ia de la soare lucoare din rază”. Căci sufletul omenesc primește raza Soarelui dumnezeiesc precum luna primește lumină de la soare. Însă, și în Psalmul 12 am văzut că s-a spus: „Cugetul îm[i] svințește, ochii luminează / Dintr-a Ta strălucoare de senină rază”.

Îmi amintesc și de un colind în care era vorba de *raza soarelui* (în cântec, revenea ca un refren) și cred că semnificațiile pot fi căutate și aici, în psalmii lui Dosoftei.

Blestemele împotriva celor împietriți la inimă, care inventează rele împotriva semenilor, sunt drastice dar și foarte plastice în imaginile pe care le descoperă Dosoftei, din punct de vedere poetic, pentru a reproduce indignarea și dezaprobarea la adresa lor. Imaginea stârvurilor adunate troiene are mare impact, ca și blestemul străinătății din ultimele versuri citate.

În Psalmul 18, Dumnezeu „întinsu-Ș[i] sălașul în soare,/ De scripește și dă strălucoare,/ Ca un mire când stă de purcede/ Dintr-a sa cămară unde șede /…/ Și nu-i nime să-I scape de boare,/ Să s-ascunză de Dâns la răcoare” (Ps. 18, 13-16, 21-22).

Psalmii sunt considerați o rugăciune a creștinului: „Iar noi, creștinii, stăm fără cădere,/ C-am făcut izbândă cu a Ta putere” (Ps. 19, 29-30). Și încă: „În mijloc de besearică mare/ Îț[i] voi mulțămi și-ntr-adunare./ Pominoace [daruri/ prinoase] încă Ț-voi aduce,/ Jărtve grase și colive dulce” (Ps. 21, 93-96).

Vremea Judecății este înfricoșătoare pentru cei păcătoși:

Să-i agiungă, Doamne, mâna Ta cea svântă,
Să n-aibă să scape de svânta-ț[i] direaptă,
Să le faci pre vină și să le dai plată.

Să-i pui ca cuptoriul ce arde cu pară,

’N vremea feții tale, când vei veni-n țară.

Domnul urgisi-i-va-ntr-a lor turbureală
Și le va da focul să-i soarbă-n năvală.
Cu roada lor, toată sămânța li-i pierde,
Să nu fie-n oameni să să mai dezmierde.

(Ps. 20, 20-28)

Coborârea sau venirea lui Dumnezeu „în țară” semnifică la Dosoftei revelarea Lui, venirea a doua oară pe pământ pentru Judecată. Iar cuptorul și focul la care se referă sunt pedeapsa veșnică.

Nimicnicia omului, deșertăciunea/ vanitatea cugetărilor și a dorințelor sale de mărire, reprezintă o temă bogat reprezentată în tot Evul Mediu românesc. Izvorul ei este însă vechi-testamentar.

Dosoftei reușește să-i confere o expresivitate aparte:

Dară eu ce sunt, Dumnezău Svinte?
Că om nu sunt, să mă iei aminte,
Ce-s un vierme și fără de treabă,
Ca omida ceea ce-i mai slabă.

Și-ntre oameni încă-s de ocară
Și mustrare tuturor din țară.

/…/

Tu ești, Doamne, ce m-ai tras din mațe

Și maică-mea [maică-mii] m-ai dat viu în brațe.
Și m-ai pus la sân de mi-ai fost viață,
Hrană și cu sațâu de dulceață.

Din mătrice și din scăldătoare,
Și din fașe m-ai pus pre picioare.
Și din zgăul mamii, Doamne Svinte,
Tu-m[i] ești, și-Ț[i] ad-aminte,
De la Tine să nu fiu departe,
Ce-m[i] dă agiutori la greutate. /…/

Giuncii și cu tauri mă-mpresoară,
Cu căscate guri, să mă omoară,
Ca leii ce apucă și zbiară
Cu gurile rânjite, pre hiară.

Și ca apa fiu vărsat afară,
Și oasele mi să rășchirară.
Inema-n zgău mi să veștezește,
Ca o ceară când să răstopește.

Mi-i vârtutea ca hârbul de s[e]acă,
Limba-n gingini lipită să [î]neacă.
Și m-ai lăsat, Doamne,-n țărna morțâi,
Și cânii mă-ncungiură cu toții. /…/

Leul[ui] gura să i se despice,
Inorogii coarne să le pice,
Să li să tâmpască semeția,
Să-ș[i] cunoască și blestemățâia.

(Ps. 21, 19-24, 31-40, 43-54, 73-76)

Omul este creat de Dumnezeu în pântecele mamei sale și în fața Lui este o făptură slabă. În afară de aceste sensuri, o parte din versurile de mai sus (și din psalmul propriu-zis) reprezintă o profeție a Răstignirii lui Hristos.

Versuri precum „Leul[ui] gura să i se despice,/ Inorogii inorogilor] coarne să le pice" ne rememorează indubitabil o compoziție asemănătoare (pe același ton), din *Istoria ieroglifică* (binecunoscutul bocet din capitolul opt al cărții). Alte versuri (ușor de identificat) ne trimit fără greș la Arghezi.

Dumnezeu ca Păstor apare în Psalmul 22, fiind Cel care „mă paște și n-am lipsă,/ La loc de otavă [iarbă] ce mi-i întinsă./ Sălaș pre ape de răpaos,/ Și cu hrană suflet mi-au adaos" (Ps. 22, 1-4).

Sunt puține *ape de răpaos* în psalmii lui Dosoftei, cel mai adesea sunt ape înviforate, ape tulburi, smârcuri [vâltori/ vârtejuri] în care omul se scufundă, după cum vom vedea. Probabil că de aici s-a păstrat expresia metaforică: *a fi în vâltoare* sau *a ieși din vâltoare*.

Dumnezeu izbăvește de „umbră de moarte" (Ps. 22, 7) și „Toiagul Tău și svânta Ta vargă/ Mângâiere m-dau și hire-ntreagă" (Ps. 22, 9-10) – adică certarea de la Dumnezeu e cea care îl îndrumă pe om.

Mila lui Dumnezeu e îmbătătoare: „svântul Tău păhar ce mă-mbată,/ Cu mila Ta, Doamne, cea-ndurată" (Ps. 22, 17-18). Din nou, Dosoftei are în vedere și realitatea creștină, pe cea a împărășirii cu Sfintele Taine, în Biserică.

Crearea lumii de către Dumnezeu este o afirmație constantă a psalmilor, însă de fiecare dată imaginile creaționiste au

o doză de noutate, așa cum am privi un peisaj de multe ori și de fiecare dată am adăuga contemplării înțelegeri noi:

A Ta este, Doamne, lumea și pământul,
Ce le-ai împlut sângur dintâi cu cuvântul.

Și toate din lume de Tine-s făcute,
Și i-ai dat podoabă de năroade multe.

I-ai pus așezarea pre mări și pre ape,
I-ai făcut temeiul tare, [apele] să nu-l sape.

(Ps. 23, 1-6)

Creația se descoperă ca un proces prin care se adaugă alte lucruri, până se umple universul. E o concepție care a intrat în mentalitatea românească: Dumnezeu umple cerul și pământul cu harul Său („caelum et terram Ego impleo", Ier. 23, 24, VUL), dar le umple și aducând întru ființă toate câte există. Iar acestea au caracter de podoabe.

Aici avem „podoabă de năroade multe", adică de oameni și popoare, dar mai devreme am văzut că aștrii erau podoabele cerului: „Văz că-i făcut ceriul de mânule Tale,/ Cu toată podoaba, și-i pornit cu cale./ Ai tocmit și luna să crească, să scază,/ Șă-ș[i] ia de la soare lucoare din rază. / Stele luminate ce lucesc pre noapte..." (Ps. 8, 7-11). Impresionant este acest caracter cosmetic (nu în sens peiorativ) al cosmosului (κοσμέω = a împodobi), căruia i se adaugă podoabă peste podoabă.

Muntele din versurile următoare pare integrat acestei creații, însă contextul ne lămurește că este de altă natură:

Doamne,-ntr-al Tău munte cine să să suie
Și-n locul Tău cel svânt odihna să-ș[i] puie?
Numai cine are mâni nevinovate,
Inemă curată și fără păcate.
Carele nu-ș[i] duce sufletul afară,
'N vrăjitori să crează, lucru de ocară.

(Ps. 23, 7-12)

Dosoftei vorbește despre „munte" și despre „locul Tău cel svânt", dar de fapt nu este vorba de o localizare concretă, ci de muntele înălțimilor spirituale/ duhovnicești, la care ajung – adică la „odihnă" – cei care au „mâni nevinovate,/ Inemă curată și fără păcate". Aceștia sunt, cum va spune mai departe, „ruda ce cearcă pre Domnul", din „spițele" (Ps. 23, 17- 18) celor care, din generație în generație, Îl caută și Îl cunosc pe El.

Există, altfel spus, mai presus de cosmos, locuri care întrec în podoabă pe cele ale lumii văzute.

Psalmii presupun cel mai adesea o punere în balanță a gândurilor și a realităților. „Vrăjitorii" pomeniți mai sus de Dosoftei reprezintă tot o culoare românească, care se referă la un fenomen pe care Mitropolitul l-a mustrat probabil și în predici, dar a vrut să-l facă de ocară menționându-l și în psalmi.

Dragostea pentru Dumnezeu este exprimată prin atribute concrete, deși nu este vorba de simptome fizice, ci spirituale:

Giudecă-mă, Doamne, că eu în prostime
[simplitate/ nerăutate]
Îmblu-n toată vremea, ne-având rău pre nime.
Și Tu-m[i] ești nădejdea că nu m-oi slăbi-mă,

S-a cunoaște, Doamne, când mi-i ispiti-mă.
Să mi-arză rărunchii, inema să hiarbă,
Și ochii mei milă de la Tine s-aibă.

(Ps. 25, 1-6)

Casa lui Dumnezeu înseamnă Biserica sau Împărăția lui Dumnezeu:

C-am îndrăgit, Doamne, a Ta svântă casă,
Pentr-a ei frâmsețe să fie aleasă.
Cu slava Ta, Doamne, ce o luminează,
De dă cuviință și sloboade rază.

(Ps. 25, 17-20)

*

Numai ce am una să cei de la Tine,
În svânta Ta casă să petrec cu bine
Și-n zâlele vieții să-Ț[i] văz de frâmsețe,
Slujindu-Ț[i] în casă pănă-n bătrânețe.

Că mă vei ascunde la zi de năvală
Supt cortul Tău, Doamne, ca să n-aib sâială.
M-ii acoperi-mă în cămar-adâncă,
Să fiu fără teamă, m-ii sui pre stâncă.

Acolo pizmașii n-or putea să-m[i] strice,
Preste dânș[ii] m-ii pune cap fără de price.

Dimpregiur Ț-voi face jărtve lăudate,
Supt umbrariul cel svânt și cu cântări nalte.

(Ps. 26, 13-24)

Biserica este „cortul Tău”, „cămar-adâncă”, „stâncă”, „umbrariul cel svânt” și se caracterizează prin „frâmsețe”, „cuviință” și lumină/ „rază”.

Din nou trebuie să remarcăm simetria cu descrierile cosmice (de altfel, în limba și în textele vechi, cosmosul este numit tot *casă*, ca, spre exemplu, în didahiile lui Antim Ivireanul): „Stele luminate ce lucesc pre noapte,/ De dau cuviință, Tu le-ai urzât toate” (Ps. 8, 14-15). După ce spusese, mai sus, că luna „ia de la soare lucoare din rază” (Ps. 8, 9-10). Sunt evidente, prin urmare, aceleași calități ale cuviinței și luminii/ strălucirii.

Însă atât universul spiritual cât și cel material sunt creația aceluiași Dumnezeu, Care e plin de „strălucoare de senină rază” (Ps. 12, 12). De aceea, cosmosul material are trăsături comune cu universul spiritual și poartă amprentele purității și ale frumuseții, ale armoniei/ ordinii depline, exprimate prin cuviință.

Acest caracter cosmic s-a transmis literaturii romantice – fiind corect receptat mai ales de către Eminescu – și moderne, constituind o marcă profundă a poeziei românești.

Umilința și pocăința omului îl conduc pe acesta la a fi părtaș aceleiași strălucori/ străluciri a slavei dumnezeiești care împodobește toată Biserica (după cum am văzut mai sus): „slava Ta, Doamne, ce o luminează,/ De dă cuviință și sloboade rază”. Astfel:

Și Ț-voi cânta, Doamne, cântec cu sâință [silință/ râvnă],
Ca să mi-auz[i] glasul cel de umilință.
Și mă miluiește, Doamne, de mi-ascultă,
Inema mea Ț-zâce cu durere multă,
De Te voi cerca-Te, și svânta Ta față,
Că nu Ți-i de mine, Doamne Svinte, greață.
Și cine se-ntoarce, Doamne,-n pocăință,
Îl priimești pre-acela cu multă priință.
Și Te voi cerca-Te cu față curată,
Să-Ț[i] văz svântă față și prealuminată.

(Ps. 26, 25-34)

Dosoftei alege să se exprime într-un limbaj familiar, cu multă concretețe și claritate pentru credincioșii români. Astfel, pentru a exprima ideea părăsirii de către părinți, el spune: „M-au părăsât nenea ș-am rămas [lipsit/ orfan] de mamă” (Ps. 26, 41).

Împărăția lui Dumnezeu este numită „țara cea de viață” (Ps. 26, 53): țara vieții. Extraordinară expresivitate!

Așteptarea vieții veșnice este plină de ardoare și este o permanentă încordare a ființei în dorirea vederii lui Dumnezeu din veșnicie, neluând în seamă lungimea și suferința existenței pământești: „Da-m[i]-va [Dumnezeu] să văz și eu țara cea de viață,/ Să petrec cu svinții în trai de dulceață./ Voi răbda [voi aștepta] pre Domnul să mă ducă-n slavă/ Și nu m-oi mâhni-mă de lungă zăbavă” (Ps. 26, 53-56).

Uneori versurile iau forma unor proverbe rimate: „Sângură minciuna asupră ș-bârfește,/ Și nedereptatea însăș[i] să vădește” (Ps. 26, 49-50). Nu e de mirare că ar fi putut fi reținute astfel și de către popor.

Familiaritatea limbajului implică și ruga fierbinte de a se izbăvi de asuprirea vrăjmașilor (în Biserica Ortodoxă se crede că este vorba în primul rând despre vrăjmașii nevăzuți, despre demoni):

Să crepe pizmașii, să n-aibă să-m[i] strice,
Nice s-aibă voaie asupră-mi cu price.

(Ps. 26, 45-46)

*

Cătră Tine, Doamne, strig cu multă frică,
Iacă mă-mpresoară pizmașii de-m[i] strică!
Și de-i tăcea mâlcom, lăsându-i în voaie,
Face-m[i]-vor pizmașii scârbă și nevoaie.
Cu cei din mormânturi de-atocma m-or face,
M-or călca-mă-n tină, de-i vei lăsa-n pace.

(Ps. 27, 1-6)

Rugăciunea e un strigăt plin de sinceritate și, în același timp, de obidă. Cel chinuit peste măsură de răutățile suferite din partea celor ce îl urăsc, cere nimicirea lor („Să crepe pizmașii”), fie pentru că se știe nevinovat și prigonit pe nedrept, fie pentru că nimicirea vrăjmașilor spirituali înseamnă, de fapt, alungarea demonilor din preajma sa.

Frica din pasajul de mai sus se referă, pe de o parte, la teroarea pe care i-o provoacă atacurile demonice iar, pe de altă parte, la temerea de a nu fi cumva trecut cu vederea, de a nu fi

lăsat de Dumnezeu în mâna lor: „de-i tăcea mâlcom, /…/ de-i vei lăsa-n pace”.

Strigătul către Dumnezeu nu e o vociferare, dar este, atunci când suferința atinge cote insuportabile, pornit din adâncul inimii. De aici rezultă această familiaritate cu Dumnezeu, care nu Îl supără pe Dumnezeu, pentru că vine dintr-un cuget sincer, fără ascunzișuri, vine din disperare.

Neputința de a mai răbda patimile sau suferințele prelungite ori dorința vie și înflăcărată de a scăpa de cursele celor răi și de a fi cu Dumnezeu, îl fac, pe cel care se roagă, să fie foarte simplu și onest în felul în care își adresează rugăciunile. Nu mai are nici timp și nici vreo dorință de a fi sofisticat când Îl imploră pe Dumnezeu. Acest tip de adresabilitate poate fi regăsit adesea în Sfânta Scriptură, nu numai în Psalmi.

Poeții noștri de mai târziu, ca Tudor Arghezi, spre exemplu, cărora le era familiară Scriptura, l-au utilizat, dar mulți critici literari, care nu erau conștienți de acest fapt, l-au catalogat drept virulență și impietate. Ceea ce nu este în conformitate cu adevărul.

Revenind la Dosoftei, răsplătirea păcătoșilor nu înseamnă nedreptate: „Dă-le, Doamne, plata precum ei lucrează,/ După vicleșuguri ce-au făcut, să-ș[i] vază./ Cu năravuri rele în mânule sale,/ Ce-au făcut altora să le faci cu cale” (Ps. 27, 15-18). Cu alte cuvinte, Dumnezeu nu îi tratează altfel decât ei înșiși s-au comportat față de alții, pe „ceia ce nu țân giurământ de pace/ Cătră cel de-aproape, ce fac ce le place” (Ps. 27, 13-14).

Psalmul 28 este o minunată reprezentare a puterii lui Dumnezeu, așa cum El a ales să îi descopere omului:

Glasul Domnului toarnă cu smidă-n puhoaie
Și tună-ntr-ape multe cu fulgere-n ploaie.

Glasul Domnului face holbură pre mare,
[învolburează marea/ stârnește furtună]
De-o îmflă cu unde și cu valuri mare.

Glasul Domnului iese [se revelează] cu multă vârtute,
De potoale și marea și vântul cel iute.

Glasul Domnului iese cu frâmsețe multă
Și chedrii îi dăramă și din loc strămută.

Și chedrii din Livanul, Domnul îi detună,
De-i frânge cu trupină, cu crengi împreună.

Ca vițelul tămâiei mănunt îi zdrumică,
De dă groază-n toț[i] Domnul, să-I aibă de frică.

Ca fii de inoroguri cu cornul în frunte,
Așe va da iubitul [Său Fiu] războiul de iute.

Glasul Domnului taie văpaie de pară,
Când Îș[i] sloboade focul de s-aude-n țară.

Glasul Domnului împle pustia de frică,
De să-ngrozește hiara și carea-i mai mică.

Cerbii lasă pădurea, dumbrăvi dărâmate,
De fug la munțâi cei goli și la dealuri nalte.

Iar cine ști rugă, din lume tot omul,
Năzuiască să scape în casă la Domnul.
Că Domnul șede-n scaun când varsă potopul,

Când face lumii groază și frică cu focul.

Șede Domnul în scaun de ș-împărățește…

(Ps. 28, 9-33)

Versurile de mai sus Îl zugrăvesc pe Dumnezeu ca Împărat al lumii și rezumă, de fapt, istoria mântuirii omului. Sunt un compendiu soteriologic.

Cele ce sunt expuse drept manifestări naturale pot fi înțelese și ca atare, ca exprimări ale puterii lui Dumnezeu pe pământ, în natură/ univers, dar și în mod alegoric, ca reprezentând felul în care lucrează Dumnezeu cu oamenii.

Astfel, marea învolburată sau cedrii Livanului/ Libanului sau hiarele/ fiarele sălbatice simbolizează pe cei mândri și pătimași, pe care Dumnezeu îi „potoale", îi „dărâmă", îi „strămută", îi „detună", îi „frânge", îi „zdrumică" și „împle pustia de frică", lăsând „dumbrăvi dărâmate" în urma mâniei Sale.

Cerbii sunt cei care Îl iubesc pe Dumnezeu (se spune și în altă parte: „În ce chip dorește cerbul de fântână /…/ Sufletul mieu, Doamne, așe Te dorește" – Ps. 41, 1; 3) și ei fug după oamenii Sfinți: „munți" și „dealuri nalte" (care au înălțimea sfințeniei). Credincioșii („cine ști rugă") scapă în Biserica lui Dumnezeu („în casă la Domnul"). Psalmul este profetic, prorocind și despre întruparea Fiului lui Dumnezeu și despre vremurile din urmă, a doua Sa venire și Judecata de Apoi.

Dosoftei a avut, în mod indubitabil, simț muzical, și a făcut eforturi pentru ca versurile sale să aibă ritm și melodicitate.

Înaintea lui Eminescu, el a dat dovadă de atenție față de melodia poeziei, în timp ce versurile sale sunt o rugăciune dezvoltată sau un imn dezvoltat, plecând de la versiunea originală, pe care a prelucrat-o, cum spuneam și altădată, prin apelul la spiritualitatea creștin-ortodoxă oglindită de trăirea și sensibilitatea proprie:

Înălța-Te-voi, Doamne, cu multă plecare,
Că-m[i] trimiț[i] sprejineală, de n-am lunicare.

/…/

Tu m-ai scos de la iadul ce n-are lumină,
M-ai luat de la ceia ce pogoară-n tină.

/…/

Cine va vărsa lacrămi ș-a-nsera cu jele,
[Î]L-va dezlega [Domnul] la zuă [ziuă] den toate greșele.

/…/

Și Tu, Dumnezău Svinte, mi-ai datu-mi putere,
De mi-au stătut frâmsețea fără de scădere.

/…/

Domnul spre bucurie mi-au întorsu-mi plânsul,
Zăblăul [sacul] ce-mbrăcasăm, m-au schimbat dintr-însul.

Și-m[i] face veselie cu veșmânt de slavă,
Slava mea să Te cânte fără de zăbavă.

(Ps. 29)

Multe din expresiile de mai sus – care, pentru secolul al XVII-lea, ne impresionează –, nu cred că țin de expresivitatea involuntară. Pentru că sunt metafore sau imagini plastice gândite, ce reproduc o stare interioară care are nevoie de traducere la nivelul tensiunii lingvistico-poetice.

Astfel, „iadul ce n-are lumină”, deși pare o expresie pleonastică, subliniază frica, oroarea de infern (subliniere care îi aparține lui Dosoftei).

La fel și „pogorârea-n tină” simbolizează coborârea în țărâna/ pământul morții sufletești și al păcatului și arată aceeași oroare, același dezgust față de rămânerea în păcat și în iad, în murdăria și întunericul lui.

„Cine va vărsa lacrămi ș-a-nsera cu jele” [Cine va plânge și „își va însera cu jale”], pentru păcatele sale, aceluia i se vor ierta până dimineața.

Versurile subliniază mila lui Dumnezeu: pe cel ce „înserează cu jale”, îl va lumina dimineața nu numai lumina soarelui, ci și a iertării lui Dumnezeu. Pentru că ceea ce contează este sinceritatea inimii și nu lungimea timpului.

Însă expresivitatea deosebită i se datorează din nou lui Dosoftei, căci textul psalmului spune laconic: „Sara sălășlui-săva plângere și dimineață, bucurie” (Ps. 29, 6)[241].

Întristarea pocăinței se transformă în „veselie cu veșmânt de slavă”, în veselia vederii slavei lui Dumnezeu, care devine veșmânt pentru om. Un veșmânt interior. Și această slavă

[241] *Cf.* Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*, op. cit.

iradiază acum de la om spre Dumnezeu: este slava lui Dumnezeu cu care omul Îl slăvește pe Dumnezeu.

Când omul rămâne în bucuria și în slava dumnezeiască, atunci frumusețea lui este „fără de scădere”. Când se îndepărtează de Dumnezeu, atunci simte opacitatea și mizeria pe care nu le suportă, care sunt respingătoare pentru sufletul său. Pentru a scăpa de ele, trebuie *să însereze cu jale*, trebuie să cunoască, altfel spus, apusul pocăinței, adică asfințirea orgoliului, a luciferismului său, pentru a vedea răsăritul renașterii sale duhovnicești, ziua mântuirii, a restaurării lui întru slava pe care a avut-o de la Dumnezeu, ca ființă rațională și spirituală.

Nu de puține ori, *Psaltirea* rostește metaforic-lapidar o întreagă teologie morală, ascetică și dogmatică. Cei care o citesc ori cunosc aceste descifrări, ori le învață prin experiență și prin alte lecturi duhovnicești. În sensul acestei teologii, care formează o literatură vastă în tradiția ortodoxă, își extinde Dosoftei versurile sale, intensificând, prin contribuții personale, forța semnificațiilor. Curgerea melodică a versurilor se datorează ritmului interior al rugăciunii, continuității și organicității sale. Ceea ce demonstrează că Dosoftei era un rugător fervent. Intensitatea rugăciunii este cea care topește asperitățile între idei sau versuri și care face ca înlănțuirea lor să fie de bună calitate.

Tradiția noastră poetică era cea a imnografiei bizantine, în care s-a afirmat – cum spuneam și undeva mai sus – și un creator român, Filotei, autorul *Pripealelor* (cu care Mircea Scarlat începe antologia sa de *Poezie veche românească*[242]).

Dosoftei introduce însă în cultul Bisericii Ortodoxe Române nu numai Liturghia și celelalte Slujbe pe care le oficiază

---

[242] *Poezie veche românească*, antologie, postfață, bibliografie și glosar de Mircea Scarlat, Ed. Minerva, București, 1985.

preotul, în limba vernaculară (traducând în românește *Liturghierul* și *Molitfelnicul*), dar și *Psalmii* sub formă de poezie nouă (după tiparul occidental, cu prozodia specifică, adică). Și aceasta pentru că a anticipat sensul istoriei și mai ales a înțeles că nu forma/ veșmântul poeziei contează și că nu prezervarea lui este esențială atunci când e vorba de ființa neamului și de substanțialitatea culturii și a spiritualității sale.

Soluțiile poetice pe care le găsește Dosoftei pentru a transpune ideile și limbajul *Psaltirii* sunt adesea fericite, pentru că mitropolitul este un cărturar versat și are o inimă de poet, în același timp. Avem în vedere faptul că a reușit această versificare (deși e mult mai mult decât atât) în doar cinci ani, traducând mai întâi *Psaltirea* în proză, în românește, și apoi realizând metrificarea/ poetizarea.

Să ne amintim că, pentru *Viețile Sfinților*, a lucrat 25 de ani…

Exercițiul dovedește, prin urmare, un om deopotrivă al spiritului și al cărții pe deplin format, care nu bâjbâie în căutarea și înțelegerea sensurilor teologico-duhovnicești, nici în descoperirea imaginilor poetice.

Greutatea cea mai mare a venit din necesitatea de a turna toate acestea în formele prozodice, fără ca efortul să pară căznit. Însă până la urmă a reușit, în bună măsură, și această performanță.

Este de admirat ușurința cu care se exprimă, cu care el reproduce sentimente grave, de disperare, indignare și revoltă (o tensiune sub semnul suferinței, sub semnul – , să zicem), conjugate cu dragostea și rugăciunea către Dumnezeu și cu tinderea către Absolut (o tensiune cu semnul +), fără să cadă niciodată în vulgaritate și fără să lase impresia de banalitate:

Să nu poată să mă-nchiză nime,
Picioarele mi-ai pus în lărgime.
Dumnezăul mieu, mă miluiește
Pentru scârba de mă-nvăluiește.

Ochii miei de groază să-ntristează,
În toate părț[i] căutând să Te vază.
Din fire slăbii, vintrele-mi s[e]acă,
Sufletul, mișelul, ce-a să facă?

Viața mi s-au strâns cu trai de jele,
Suspinând adese de vești rele.
De lipsă [din cauza lipsurilor] slăbii și n-am vârtute
Pace-n oase n-am, de război iute.

În[tre] pizmașii toț[i] sunt de ocară,
Vecinii [apropiații] miei mă urăsc în țară.
Este-n frică toată cunoștința
S-au uitat între noi și priința [bunăvoința].

Pâra [acuzarea] mea văzând, toț[i] mă lăsară,
Ș-am sângur rămas strein afară.
Mă uitară toț[i] ca viii mortul,
Fără treabă vas, pierdut cu totul. /…/

Strigatu-Te-am, Doamne, să-m[i] vezi greul,
Să mă izbăvești de la tot răul.
Necurații rușine să sâmță
Și să-i soarbă iadul, să-i înghiță.

Și buzele să le fie mute,
Să le sece și limba cea iute,
De direptul [de cel drept] rău să nu grăiască,
Să-l defaime și să-l ocărască.

Câtă-Ț[i] este, Doamne, bunătatea,
De o tinz[i] spre toț[i], în toată partea,
Și averea Ta, Doamne, cea strânsă,
Ce veselești direpții cu dânsă!

[Celor] Carii Îț[i] nedejduiesc cu teamă
Le-ai ascuns avere fără samă,
Din mila Ta cea nemăsurată,
Să le fie-n vreme ne-ncetată.

Pentru lumea ce le stă [împotrivă] cu scârbă,
Li-i ușura nevoia din gârbă,
Ascunzându-i în taină de viață,
Să-i îndulcești cu svânta Ta față.

Și de turbureala omenească
Să-i acoperi, să se odihnească. /…/

Ce de spaimă eu ziș [zisei] întru mine
Urnit [îndepărtat] cumva să nu fiu de Tine,
Să mă lepez[i] cu greu și durere
Din svânta Ta față și vedere. /…/

Puneț[i] bărbățâie și răbdare,
Cu vârtute, cu inemă tare,
Carii aveț[i] nădejde spre Domnul,

Că veți fi lăudaț[i] în tot omul [între toți oamenii].

(Ps. 30, 30-50, 65-86, 93-96, 105-108)

Dosoftei nu s-a îndepărtat deloc de gândul *Psaltirii*, și totuși, câtă naturalețe în transpunerea sa, câtă lipsă a oricărui limbaj afectat sau artificial/ confecționat, câtă ingenuitate și claritate în aceste versuri, pentru niște cititori/ ascultători români, fără ca să dilueze teologia scripturală sau gravitatea trăirilor și a mesajului!

Îndrăznesc să afirm că e o performanță pe care mulți nu sunt nici astăzi în stare să o atingă (și nu mă refer numai la un exercițiu similar…).

Este afirmată din nou credința în vederea slavei lui Dumnezeu, aici și în veșnicie, de către cei Drepți, care vor fi „lăudaț[i] în tot omul”. Va apărea și în psalmul următor aceeași idee: „Veseliță-vă, direpții, cu dulceață/ Și vă bucuraț[i] prăvindu-I svânta față./ Și toț[i] svinții ce-s cu inem-adevară/ Lăudaț[i] vor fi de toată lumea-n țară” (Ps. 31, 33-36).

Slava lor eternă este „averea” lui Dumnezeu „strânsă” din mila Lui pentru ei, adică pregătită de El din veșnicie, pentru cei care aici nu trăiesc pentru a strânge averi pe pământ.

Dumnezeu strânge averi pentru ei în ceruri: o imagine plastică, pentru că mai des se spune că omul își strânge averi în ceruri, prin fapte bune. Aici însă, Dumnezeu însuși e Cel care le strânge pentru om, e Cel care adună zestrea fiecărui om în parte.

Și din nou se vede, ca și în alte părți, la Dosoftei sau în scrierile vechi, atenția lui Dumnezeu adresată fiecărei persoane umane, migala cu care El face toate lucrurile.

Deși e Creatorul unui univers imens, elementele acestui cosmos nu sunt aduse întru ființă la grămadă, ci fiecare se bucură de rafinamentul Creatorului, de aplecarea Lui către particularitate, asupra făpturii și a structurii fiecărui lucru. Am văzut aceasta în tablourile cosmice, pe care le-am remarcat mai devreme. Cu atât mai mult atenția lui Dumnezeu este îndreptată asupra fiecărui om, întrucât omul este cununa și recapitularea universului (a se vedea Psalmul 8).

Dumnezeu strânge avere pentru om, așa cum adună părinții pentru fiii lor, cum strâng zestre pentru fiicele lor, pentru că și oamenii sunt miresele pentru care Tatăl va face nunți Fiului Său în veșnicie.

Bineînțeles, Drepții sunt tratați „cu scârbă" de cei care cred că nemurirea e doar o poveste frumoasă sau un basm spus de Biserică, pe care îl cred cei slabi, care sunt desconsiderați de cei pragmatici.

Adăpostirea Drepților la/ întru Dumnezeu este relatată într-o imagine remarcabilă, de o deosebită profunzime spirituală: „Ascunzându-i în taină de viață,/ Să-i îndulcești cu svânta Ta față". Nu e doar viață la Dumnezeu și în veșnicie, ci e o „taină de viață". Pe care nu o cunosc experimentatorii doar ai existenței pământene. Cei ce cunosc numai experiența umană și o consideră singulară și definitivă, spune, cu alte cuvinte, Dosoftei, nu înțeleg ce înseamnă îndulcirea de fața/ vederea lui Dumnezeu.

Expresiile plastice se nasc din concretizarea lingvistico-poetică a unor stări: „vintrele-mi s[e]acă", „Pace-n oase n-am, de război iute". Dar și blestemul la adresa răilor și a păcătoșilor e la fel de explicit: „să-i soarbă iadul, să-i înghiță./ Și buzele să le fie mute,/ Să le sece și limba cea iute". Să le sece, adică, izvorul cuvintelor rele cu care țes intrigi.

Această imagine a iadului care soarbe nu este singulară la Dosoftei: „când mă iau durori de moarte-n hoarbă,/ Cu primejdii de iad vrând să mă soarbă” (Ps. 114, 5-6). Sau:

Vivorul apei să nu mă tragă,
Să mă-nghiță genunea cea largă,
Nice smârcul buza să-ș deșcheie
Să mă soarbă și să să încheie.

(Ps. 68, 47-50).

La Dosoftei, această sorbire este întotdeauna nefastă: „Domnul /…/ le va da focul să-i soarbă-n năvală” (Ps. 20, 25-26); „moartea l-va sorbi-n pripă” (Ps. 48, 48), „de-ar veni moartea/ Să-i concenească cu toată soartea,/ De vii cu totul iadul să-i soarbă,/ Să nu mai hie cu lumea-n hoarbă” (Ps. 54, 37-40); „Cu urgie să dea-n râpă,/ Să-i soarbă de vii cu pripă” (Ps. 57, 39-40), „Iar aceia ce-m[i] cearcă răul/ Fără de veste să-i soarbă tăul [balta (iadului)]” (Ps. 62, 35-36) etc.

Eminescu ar fi putut reține această impresionantă perspectivă, a iadului ca o gaură neagră care soarbe, atunci când a conceput câteva versuri, celebre de altfel, din Luceafărul: „Nu e nimic, și totuși e/ O sete care-l soarbe, / E un adânc asemene/ Uitării celei oarbe”.

S-ar putea obiecta că Luceafărul zboară și ajunge în apropierea lui Dumnezeu, pentru că va vorbi în curând cu Părintele său, și deci nu se poate deduce neapărat o legătură cu Dosoftei. Însă iadul este lăuntric, este patima/ uitarea oarbă din sufletul celui care cere de la Dumnezeu dezlegarea de nemurire pentru „o oară/ oră de iubire”.

O variantă manuscrisă a poemului[243] pare mai explicită în această privință, Luceafărul ajungând:

Unde nu-i centru, nici hotar
Nici rază a cunoaște
Și unde vremea înzădar
Încearcă a se naște

Al neființei adăpost
Și al uitării oarbe
Ce soarbe toate câte-a fost
Și tot ce este soarbe.

Fiori de moarte 'l străbat
Și aripele-și strânge
Și este data cea de 'ntâiu
Că el începe-a plânge.

Luceafărul ajunge (în viziunea poetică a lui Eminescu) cumva la hotarele neființei, atinge, altfel spus, prin dorința sa pătimașă, hotarele neființei care e uitare și care soarbe.

Și dacă ne amintim definiția Sfinților Părinți dată răului/ păcatului, anume că acesta este amprenta neființei/ a nedesăvârșirii asupra omului, cred că putem înțelege mai bine astfel, versurile lui Eminescu, prin intermediul lui Dosoftei și al spiritualității și gândirii ce emană din literatura română veche.

---

[243] M. Eminescu, *Opere*, vol. II, *Poezii tipărite în timpul vieții. Note și variante. De la Povestea Codrului la Luceafărul*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”, București, 1943, p. 402.

Patima e un hău care absoarbe sufletul și îl face să uite veșnicia condiției sale spirituale. Dar s-ar putea ca nu numai Eminescu să fi reținut aceste semnificații de la Dosoftei. Emil Botta spune într-o poezie: „O clipă, rogu-te, nu mă răpi/ smeul smeilor, Închipuire./ Talpă a Iadului, să nu răspunzi/ prezent, omniprezent,/ la apelul nostru./ Să nu mă sorbi încă/ stea secetoasă, fântână adâncă” (*Thanatos*, din vol. *Pe-o gură de rai*).

Psalmul 32 ne oferă noi panorame cosmice:

De [din] mila Ta, Doamne,-i plin pământul,
Ceriurile le-ai fapt [făcut] cu Cuvântul.
Și cu Duhul rostului Tău toate
Le-ai împlut de Îngeri și de gloate.

Acela ce strângi marea ca-ntr-o foale,
În prăpăști adânci, pre-arină [nisip] moale. /…/
Că sângur au zâs de să făcură,
Sângur le-au dat [fie]căriiaș făptură.

(Ps. 32, 13-18, 21-22)

Se subliniază aici plinătatea creației, adică (și deopotrivă) multitudinea ei de manifestări și desăvârșirea ei.

Este exprimată aceeași concepție pe care a expus-o și altădată: „A Ta este, Doamne, lumea și pământul, / Ce le-ai împlut sângur dintâi cu cuvântul./ Și toate din lume de Tine-s făcute,/ Și i-ai dat podoabă de noroade multe./ I-ai pus așezarea pre mări și pre ape, / I-ai făcut temeiul tare, [apele] să nu-l sape” (Ps. 23, 1-6).

Reluările nu sunt tautologice, ci au darul de a consolida sau de a detalia o afirmație. Acum se precizează, în mod profetic-acoperit (suntem în Vechiul Testament, când încă nu Se întrupase Fiul lui Dumnezeu), că Dumnezeu este Treime: Dumnezeu-Tatăl creează împreună „cu Cuvântul./ Și cu Duhul rostului Tău".

Izvorul creației, mobilul gestului dumnezeiesc de a crea lumea, este mila Lui („De [din] mila Ta, Doamne,-i plin pământul"), adică iubirea Lui și dorința de a exista creaturi care să se bucure de plinătatea existenței Sale veșnice. Fără, însă, ca aceste creaturi să se poată confunda vreodată cu El, pentru că ele nu sunt din veșnicie și nu s-au creat singure pe ele însele. Ci „sângur" Dumnezeu le-a creat pe ele.

Cunoscând acestea, Mihail Eminescu putea vorbi despre „farmecele milei", despre mila aceasta creatoare cu care Dumnezeu i-a fermecat copilăria, dându-i să contemple și să cunoască frumusețea naturii și a cosmosului:

El este-al omenimei izvor de mântuire:
Sus inimile voastre! Cântare aduceți-I,
El este moartea morții și învierea vieții!

Și El îmi dete ochii să văd lumina zilei,
Și inima-mi împlut-au cu farmecele milei,
În vuietul de vânturi auzit-am al Lui mers
Și-n glas purtat de cântec simții duiosu-I viers.

(*Rugăciunea unui dac*)

Am comentat și altădată semnificațiile milei la Eminescu[244], sesizând conceptul religios ortodox.

„Glasul purtat de cântec” ar putea fi al „armoniei din pleiade” (*Memento mori*) sau al „dulcii muzice de sfere”/ „armonia cea din sfere” (*Scrisoarea V*).

Căci dacă „vuietul de vânturi” închipuie metonimic natura terestră, „glas purtat de cântec” ar putea fi sugestia unei panorame cosmice chintesențiate melodic prin muzica sferelor auzită și înțeleasă de poet.

Putem asocia acest „vuiet de vânturi” din *Rugăciunea unui dac*, cu acele „arfe îngerești [care] atârnau pe vânturi” din *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!* și astfel sugestiile mistice se întregesc, mai ales că „armonia din pleiade” este înțeleasă și definită în poemul *Ondina* în acest mod: „Muzica sferelor: Seraphi adoară/ Inima lumilor ce-o încongioară,/ Dictând în cântece de fericire/ Stelelor tactul lor să le inspire”.

Sunt de cercetat cu mai multă atenție și de subliniat semnificațiile multiple ale milei din opera lui Eminescu („Noi,

---

[244] A se vedea exegeza mea la poemul *Rugăciunea unui dac*, aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2008/07/08/eminescu-si-ortodoxia-rugaciunea-unui-dac-xiii/,

https://www.teologiepentruazi.ro/2008/07/12/eminescu-si-ortodoxia-rugaciunea-unui-dac-xiv/.

Sau în cartea mea: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Epilog la lumea veche. Literatura română între viziunea tradițională și ideologia modernă. Mentalități, forme literare și univers spiritual*, vol. I. 2, ediția întâi, Teologie pentru azi, București, 2010, p. 106-108, 264-265, 297-299, cf.

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/04/epilog-la-lumea-veche-i-2/.

În cartea amintită (atât în ediția întâi, cât și în a doua ediție, din 2015), am inserat acest comentariu cu titlul: *Rugăciunea ascultată*.

ce din mila Sfântului [a lui Dumnezeu]/ Umbră facem pământului” *(Rugăciune)*), răspândite în creația sa.

Nu o dată, versurile lui Dosoftei se pot complini cu altele din Eminescu sau cele eminesciene se pot înțelege prin apelul la versificarea gândită de Dosoftei.

Psalmistul român insistă pe detaliile creației, pe faptul că însuși Dumnezeu, Cel care „au zâs de să făcură”, care a creat „toate” ca pe un tot unitar („al totului Părinte”, cum zice Gr. Alexandrescu în poezia *Rugăciune*), a premeditat și cele mai mici aspecte ale fiecărei creații în parte: „Sângur le-au dat [fie]căriiaș făptură”.

Dumnezeu zidește universul imens, dar și fiecare făptură a lui, în parte, oricât de mică și în cele mai mici amănunte.

Evidențiem aceste aspecte pentru că ele reapar în poezia românească, până târziu (aș remarca semnificația lor deosebită la Arghezi și Marin Sorescu), dar nu s-a făcut niciodată corelația cu tradiția literară veche și cu gândirea și spiritualitatea ortodoxă milenare.

Atenția lui Dumnezeu, pe care El a acordat-o făpturii Sale, este îndreptată cu atât mai mult asupra omului, chintesență cosmică, datorită aplecării/ iubirii pe care o are Dumnezeu pentru om:

Din ceri S-au plecat să vază Domnul,
Zări pre toț[i] fiii ce-are omul.
Dintr-a Sa petrecere gătată,
Preste toată lumea Domnul caŭtă,

Ce-au plămădit cu mânu-Ș[i] cinstite.
Inemile lor ce-s usăbite,
În tot lucrul Domnul le-nțălege,

Între cei buni și-n cei fără lege.

(Ps. 32, 33-40)

Fiecare om este creația lui Dumnezeu, dar inimile lor, ale oamenilor, se deosebesc datorită liberului arbitru, din voință proprie.

Dumnezeu îi *zărește* pe fiecare în parte, cunoscându-le inimile, *plecându-Se* din ceruri asupra lor, adică smerindu-Se pentru a fi atent cu fiecare din această făptură a Sa firavă, acordându-i importanță prin atenția, grija și iubirea Sa.

Iar cei buni au parte de privirea milei, a acelei mile care a creat întreg universul: „Că Domnul preste cei buni prăvește [privește],/ Cu mila Sa, de le osfintește [îi ajută, îi apără]" (Ps. 32, 47-48).

Umanismul lui Dosoftei este motivat scriptural.

Dumnezeu Atotputernic și veșnic este Creatorul cerului spiritual („Ceriurile le-ai fapt cu Cuvântul./ Și cu Duhul rostului Tău toate/ Le-ai împlut de Îngeri", Ps. 32, 14-16) și al lumii materiale, al pământului, care a fost descoperit de sub ape (cf. Fac. 1, 9): „Acela ce strângi marea ca-ntr-o foale,/ În prăpăști adânci, pre-arină [nisip] moale[245]./ Să se teamă pământul de Domnul", Ps. 32, 17-19). „Prăpăști" sunt aici adâncurile mării, abisul, căruia Dosoftei i-a găsit corelativul *genune*, termen poetic consacrat ulterior de Eminescu.

---

[245] În LXX: „adunând ca burduful apele mării, punând în vistierii abisurile [συνάγων ὡς ἀσκὸν ὕδατα θαλάσσης τιθεὶς ἐν θησαυροῖς ἀβύσσους]", Ps. 32, 7. *Cf. Psalmii liturgici*, op. cit.

În *Psaltirea de-nțăles*, Dosoftei a tradus astfel: „Adunând ca-n foale apele mării, puind în vistereale prăpăștii".

Faptul că Dumnezeu este „Acela ce strângi marea ca-ntr-o foale” arată puterea lui Dumnezeu, măreția Sa. Arată, cum spune și în altă parte:

Câtu-i Domnul de strașnic de tare,
Că-ntrece pe toț[i] oamenii cu svatul,
Și marea o-ntoarce cu uscatul.

(Ps. 65. 14-16)

Sfatul lui Dumnezeu care întrece oamenii este înțelepciunea Lui, pe care rațiunea umană nu o poate cuprinde. Dumnezeu, Cel ce organizează astfel cosmosul, apare aici ca un Uriaș (este și numit astfel în Sfânta Scriptură, la Iov, 14, 20 și în Ps. 18, 6), ca un Atotputernic care așază universul infinit (pentru om) în rosturile lui.

Un episod poetic asemănător celui citat din Ps. 32 se află în Ps. 134:

Ș-am cunoscut pre Domnul că-i mare,
Domnul nostru-n [între] toț[i] domnii mai tare.

Toate ce vru Domnul a le face,
Pre pământ și-n cer, le-au fapt cu pace,

În mări și pre ape la toată genunea,
De Ș-au ivit Dumnezău minunea.

Suind núori de preste hotară,
În ploi fece [făcu] fulgere cu pară,

Dintr-a Sale cămări scoțând vântul,
De-i face porunca și cuvântul.

(Ps. 134, 9-18)

Dumnezeu ține marea închisă în comori de „adâncuri”/ abisuri și vânturile încuiate în „cămări”. Viziunea este a unui Împărat în ale Cărui vistierii se află toată podoaba acestui cosmos imens. Poate părea un topos folcloric, dar am spus în mai multe rânduri că basmele – în opinia noastră – sunt niște apocrife pe care imaginația populară le-a țesut, plecând de la o predică des audiată.

Reiau exemplul cazaniilor care precizează că avuția pe care a dat-o Dumnezeu fiilor Săi este casa cosmică în care să locuiască și pe care să o cunoască și să o respecte cum trebuie:

> „Și împărți lorŭ tocma (ce se zice: pre voia loru-șŭ lăsă pre ei), ca un Iubitoriu de oameni și de feciori. Întocma amu deade Dumnezeu oamenilorŭ tuturora înțelesŭ și samavolnicie [rațiune și liber arbitru].
>
> Deade lorŭ soarele, luna stealele, pământulŭ și totŭ ce e pre elŭ. Întocma amândurora deade, ca să n-aibă amu mai multŭ pre această lume derepții decâtŭ nederepții și greșiții.
>
> Derep’ce, amu, că Dumnezeu întocma luminează [face să lumineze/ aprinde] soarele preste toți, spre buni și spre răi, așijderea și ploao [face să cadă ploaia] și toată bunătatea întocma dă lorŭ.
>
> Iar celŭ feciorŭ mai tânărŭ văzù ceriulŭ și [pe] Dumnezeu; zise-i că «va fi»; văzù rodurile pământului și

nu priimi acealea cumŭ se cădeà, că întru leagea lu[i] Dumnezeu nu vrea să îmble, ce spre derepții și spre Sfinții și spre Prorocii Lui cu hitlenie [viclenie] cugetà.

Luò amu soarele întru îndulcirea sa necuratulŭ și păcătosulŭ, și ce erà dăruite lui, făpturile în slujirea lui, elŭ ca lu[i] Dumnezeu le [li] se închină: cinstiià darurile, iară [pe] Cela ce le dăruise, nu-Lŭ cunoșteà. Și se închină făpturilorŭ, nu Făcătoriului.

Iară celŭ feciorŭ mai mare și dereptŭ, întru slava Domnului aceasta toate le priimi. Văzù ceriulŭ și de [din] bunătatea [frumusețea, măreția] făpturiei [creației] cunoscù pre Ziditoriulŭ.

«Văzù», zice [psalmistul] «ceriulŭ, lucrulŭ deagetelorŭ Tale, luna și stealele ce Tu le-ai urzitŭ».

Văzù amu lumea aceasta și mulțemi și proslăvi [pe] Domnulŭ, Cela ce o au înfrâmsețatŭ. Laudă amu și se miră de făpturi derepții, și [pe] Făcătorulŭ mărescŭ și se închină Lui.

Iară nedereptulŭ și păcătosulŭ rău văzù și rău înțelease și rău se închină” [246].

Cazania citează chiar versetele Psalmului 8 care i-au prilejuit lui Dosoftei poetizarea despre care am vorbit anterior.

Este o perspectivă biblică ce îmbracă într-o imagine familiară universul acesta pe care, în mod mai degrabă necreștin, filosofii occidentali (Pascal, Schopenhauer, etc.) l-au receptat ca strivitor pentru conștiința umană.

---

[246] Coresi, *Carte cu învățătură* [Cazania a II-a] (1581), publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I, Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, București, 1914.

Observ că există o întemeiere scripturală pertinentă pentru o perspectivă cosmică asupra spațiilor nesfârșite, pentru viziunile cosmice din opere precum *Paradisul pierdut* al lui Milton sau *Sărmanul Dionis* al lui Eminescu. Lumea, așa cum este descrisă în aceste versete/ versuri, cu abisurile colosale ale mărilor și oceanelor strânse/ închise în adâncuri și cu vânturile (element cu totul instabil) încuiate în cămări, nu este un mediu ostil sau necunoscut/ străin omului, ci este un loc sigur de viețuit.

Acest mediu nu se răscoală împotriva omului decât pentru păcat: atunci își iese din fire (din ordinea firească), din limite. Și aceasta se întâmplă când Dumnezeu Se arată pedepsitor.

Altfel, tot acest univers nu este construit de Dumnezeu ca provocator de anxietate pentru om, ci dimpotrivă, ca mediu ambiant în care omul își găsește echilibrul. De aici a rezultat sentimentul românesc al conviețuirii cu natura și solidaritatea cosmică, echilibrul și armonia fericită despre care se vorbește în cazul poeziei lui Eminescu (și nu numai), în care cosmosul cu păduri, izvoare și lumini stelare reprezintă un spațiu securizant.

Umanizarea aceasta a perspectivei asupra creației lui Dumnezeu, pentru a putea fi receptată de conștința umană ca prielnică ființei sale, este, prin urmare, scripturală.

Psalmii 34 și 35 insistă în a-i reprezenta, în a-i picta pe cei răi, în adevărata lor înfățișare lăuntrică, iar Psalmul 36 conține sfaturi tocmai pentru a nu-i urma pe aceștia, de a nu urma calea fărădelegii, chiar dacă ne-ar putea părea uneori că nu se poate altfel în viață.

Psalmistul e dur la adresa celor care vor să piardă sufletul celui nevinovat, iar Dosoftei amplifică expresivitatea aceluia. Însă, aici unde există pericolul de a cădea, foarte ușor, într-un

patetism mocirlos, prin amplificare, Dosoftei reușește să fie în continuare foarte firesc.

Durerea celui persecutat apare expusă în termeni concreți, denudați de orice încercare manieristă de a sofistica ceva ce nu are nevoie de nicio sofisticare. Suferința reală și cruntă nu poate îmbrăca veșmintele artificialității expresive. Și tocmai sinceritatea exprimării dosofteiene îi asigură calitatea poetică deosebită în ochii noștri:

Să să schimosească-n grea rușine
Carii pornesc răul lor spre mine.
Cu răceală să să vârtejască,
Carii îm[i] pizmăsc, rău să-i găsască.

Vi[s]col să le bată țărna-n față,
Să nu-ș vază traiul cu dulceață.
Domnul să le dea Înger cu scârbă,
Să le puie răutate-n gârbă.

Să le fie calea-ntunecată,
Cu poticnituri și lunicată.
Și să-i de la Domnul îngrozască
Îngerul, și arma să-i gonească. /…/

N-am spre nime gând de răutate,
Bine le poftesc ca unui frate.
Ca om jelnic, care-și plânge mortul,
Sunt trist, Doamne, și mâhnit cu totul.

Pregiur [de] mine s-adună cu șanțuri,
Strângând bice asupră-mi și lanțuri. /…/

Cu bătăi mă ispitiră multe,
Asupră-mi scrâșcând cu venin iute. /.../

Răul cine-m[i] vor, să nu zâmb[e]ască,
Și cu ochii să nu măhăiască[247]. /.../
Rușinea-n obraz [față] să-i schimosască,
Răutatea lor să-i îngrozască.

Carii îm[i] vor răul, rău să-mbrace,
Cuvânt rău să nu mai poată face.

(Ps. 34, 9-20, 47-52, 57-58, 65-66, 83-86)

Scăparea e la Dumnezeu, pentru ca „Și oasele mele să grăiască/ De mila Ta cea dumnezăiască". Fiindcă: „Domn ca Tine cine-i deprotivă,/ Cu firea Ta, cu cea milostivă?" (Ps. 34, 31-34).

Cum spuneam, suferința este exprimată fără ostentație și fără aglomerări stilistice inoportune. N-ar fi fost fericită o asemenea opțiune.

Într-o succesiune ideatică ce aparține autorului biblic, bineînțeles, se trece de la panoramele cosmice și de la a-L cunoaște pe Creatorul lor (pe Dumnezeu din făpturi, cum precizează și Sfântul Pavlos, la Rom. 1, 20), la atenția pe care Dumnezeu, Creatorul cosmosului, o acordă nedisimulat omului (chintesență cosmică, dar și împărat al universului) și de aici la amănuntele legate de mizeria condiției umane, determinată nu doar de fragilitatea firii umane, ci mai mult de răutatea celor care nu vor să fie în comuniune cu Dumnezeu și cu frații lor, ci

[247] Să nu facă semne cu ochii.

vor să parvină prin excluderea celor care le sunt superiori și pe care îi invidiază.

Unii ca aceștia au răul ca deviză în viață:

Sara, când să culcă să să odihnească,
Gândește la z[i]uă ce rău să scornească.

(Ps. 35, 9-10)

Aici răul este dezvăluit în toată simplitatea sa prostească, în toată urâțenia sa umilă, deposedat de toate atributele complexității și ale superiorității și chiar nobleții cu care l-a înzestrat filosofia modernă.

Există, e adevărat, o complexitate în construirea, în premeditarea faptelor fără-de-lege, pentru că cel ce toată noaptea[248] „gândește ce rău să scornească”, fără îndoială că gândește mult asupra răului pe care dorește și urmează să îl facă.

Aproximativ la fel se exprima și un personaj dintr-un poem al lui Eminescu: „e-atâta minte – atâta plan de rele” (*Andrei Mureșanu*).

De fapt, tocmai această răutate este condamnată cu severitate, este blestemată de psalmist, cea care nu se ivește dintr-o eroare momentană, nici din slăbiciunea și neputința umană, ci dintr-o cerebralizare a răului, din multa cugetare la cum ai putea să-l pedepsești pe cel care te umbrește prin măreția și frumusețea lui.

Este păcatul lui Cain, perpetuat de mulți alții până astăzi…

[248] În *Psaltirea de-nțăles*: „Fărălegea o gândi la culcușul său” (Ps. 35, 4).

Însă rădăcina acestei gândiri, în integralitatea ei, care pare foarte sofisticată, este un gând simplu și prost: acela de a face rău gratuit. Nu are niciun mobil nobil.

Este doar alegerea liberă a unora de a-și ocupa gândirea („ocupația minții", cum ar fi zis Moromete) cu aflarea modului în care pot provoca suferință altora și se pot afirma pe ei înșiși.

Din contră, cel care nu are astfel de gânduri, priveghează în alt fel, cum spune psalmistul în altă parte, cu rugăciune multă către Dumnezeu pentru a nu se lăsa împătimit de rău. În balanța răutății care urzește complotul stă nevoința multă a celui care vrea ca Dumnezeu să-l învețe iubirea și să facă din inima sa „locaș de Domnul" (Ps. 131, 13). Acesta se simte vinovat și:

De-aș întra-n sălașul mieu de casă,
De-aș sui-mă pre strat de mătasă,
De mi-aș ochii lăcomi cu somnul,
Să dorm dulce, cum doarme tot omul,
Și tâmplele odihnă să-ș[i] facă
Pre căpătâi moale, să le placă…

(Ps. 131, 7-12)

Din nou Dosoftei inovează, împrospătând expresia și mesajul.

Împotriva acestor complexe țesături ale maliției, Dumnezeu are putere pentru a le nimici, pentru ca omul nevinovat să nu fie zdrobit: „Ce mila Ta, Doamne, pre ceri să lățește,/ Sfânta-Ț[i] adevară núori covârșește. /…/ Giudețele Tale-s adâncime lată. /…/ Cu svintele-Ț[i] áripi Tu ne țâi căldură,/ Ne hrănești de sațâu cu hrană din gură. /…/ Că la Tine este de viață

fântână/ Și-ntr-a Ta lucoare vom vedea lumină" (Ps. 35, 11-12, 14, 17-18, 21-22).

În Psalmul 36, ritmul și chiar mesajul seamănă cu cele ale unor balade sau legende istorice de mai târziu, ale lui Bolintineanu și Alecsandri.

Dosoftei pune aici în cumpănă binele și răul și cântărește binefacerile și, respectiv, repercusiunile alegerii, cu o expresivitate poetică ce sună anticipativ, cum spuneam, readucându-ne în minte creații pașoptiste:

Nu râvni-n bivșugul a om fără lege,
Că fără zăbavă din lume s-a șterge.
Și va săca lesne, ca otava verde,
Sufletul ș-apune ș-averea ș-a pierde. /.../

Silește cu Domnul să te dai în viață,
Că-ț[i] va da pre voaie inemii dulceață. /.../
Dirept te va face, de-i fi tot lumină,
Giudețul ț-va scoate-n miazăzî senină.

Domnului te roagă și te cucirește,
Nu râvni vicleanul, calea ce-i sporește.
Păcatele toate cu dânsul vor merge,
Omului ce face călcare de lege. /.../

Că di-i face rele, săci din rădăcină,
De vei face bine, nădejdea ți-i plină. /.../
Scos-au păcătoșii sabie din teacă,
Arcele li-s gata războiul să-l facă /.../

Sabia aceea într-înș[i] să va-nfige,

Coarda să va rupe, arcul li s-a frânge. /…/
Întregilor [Înțelepților] Domnul îmbletele știe,
Și le-au dat cu vecii uric pre moșie.

La vreme cumplită n-or fi de rușine,
În zâle flămânde le-a prisosî pâine. /…/
Fugi de răutate, fă ce este bine,
Să petreci în lume cu zâlele pline. /…/

În veci ocinează [moștenesc] direpții hotară,
Părț[i] ce le-au dat Domnul cu uric în țară. /…/
Văzui pre spurcatul suindu-să búor,
S-agiungă ca chedrii tămâiei la nuor.

Și trecui pre-acia, caŭt, nu văz nemică
Rămas de la dânsul, vro stâlpare[249] mică.
Țâne dereptatea, blândețea păzește,
Că omului cél bun rămășița-i crește.

Superbia păcătosului este reprodusă printr-o magnifică hiperbolă care anticipează și poezia ermetică: „Văzui pre spurcatul suindu-să búor,/ S-agiungă ca chedrii tămâiei la nuor”.

Doar trei decenii mai târziu, Cantemir va fi un maestru al încriptărilor poetice.

Citit în felul acesta, poemul lui Dosoftei nu e cu nimic mai prejos decât pomenitele legende și balade din epoca modernă. Și reafirm cu tărie ceea ce am spus de multe ori: nu cred că pașoptiștii n-au cercetat poezia lui Dosoftei.

---

[249] Stâlpare = ramură; cu sensul: *n-a rămas nicio mlădiță din neamul lui*. Dumnezeu îl șterge de pe fața pământului.

Chiar scurta dramatizare din finalul poemului („Și trecui pre-acia, caŭt, nu văz nemică”) ne rememorează o atitudine asemănătoare din lirica pașoptistă: „O fantomă-ncoronată din el iese…o zăresc…/ Iese…vine către țărmuri…stă…în preajma ei privește…” (Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea. La Cozia*).

Edgar Papu considera că *O samă de cuvinte*, a lui Neculce, conține de fapt o sumă de balade preromantice. Dar și pe Dosoftei îl enumera între preromantici, alături de Neculce și Cantemir.

Dacă gândiriștii, vrând să reînvie balada, se uitau mai mult pe literatura română veche decât pe folclor, poate că urmările literare ar fi fost mai fericite și legătura cu tradiția s-ar fi putut afirma cu mult mai multă fermitate.

În versurile de mai sus, însă, Dosoftei nu picturalizează o epocă istorică. „Țara” sau „moșia” despre care vorbește (la fel ca Varlaam, Antim Ivireanul sau Dimitrie Cantemir) reprezintă Împărăția Cerurilor. Pentru aceasta a făcut Dumnezeu cu Drepții „uric”, adică testament sau legământ.

„Sabia”, „teaca” și „arcele”, de asemenea, nu indică neapărat Evul Mediu sau secolul al XVII-lea al lui Dosoftei. Și cu toate acestea, limbajul în sine, în mod inevitabil, aplică realității ilustrate de Dosoftei o patină arhaizantă, deși evenimentele sau realitățile pe care le invocă sunt de natură spirituală, au conotații morale sau duhovnicești, atemporale iar nu istorice. Doar că, mai târziu, nostalgia romantică doritoare de a recupera istoria națională va reproduce (într-o manieră firească, de altfel) și substanța morală și spirituală odată cu evocarea istorică. Și nu în mod inconștient sau involuntar…

Psalmul lui Dosoftei pare a îmbrăca armura secolului său, deși se referă la legi eterne. Această simbioză va face însă, pentru romantici cel puțin, ca Evul Mediul să devină dricul

(centrul) istoriei, un arhetip temporal-istoric: arhecronul[250] prin excelență.

De asemenea, până târziu în literatura română se va tinde spre arhaizarea limbajului și spre recuperarea lexicului și a semanticii vechi, atunci când se va dori construirea unei punți spre tradiție.

Ca orice fenomen uman, limbajul cunoaște istorie și evoluție. Cu Dosoftei, observăm pentru prima dată în literatura noastră cum ceea ce nu poate fi limitat în formule temporale (legi eterne) se clasicizează sub forma unui limbaj care devine istorie, care fixează timpul devenind un moment fundamental al scrisului în limba română. De această bornă literară nu aveau cum să treacă generațiile următoare fără să o observe.

În Psalmul 37, durerea lăuntrică, pentru păcate, este descrisă ca o suferință organică, cu simptome specifice unor afecțiuni fizice (vom regăsi acest tip de expunere, a unei simptomatologii spirituale, și în Psalmul 41, numai că acolo motivele și, implicit, natura suferinței, sunt altele):

Oasele mă mustră, ciolane n-au pace,
De grele păcate n-am încotró face.
Am fărălegi multe, de mă covârșește,
Sufletul de sarcini abia să clătește.

De rane sunt putred, firea nu mă sâmte,
De nesocotință mi-am pierdut din minte.
M-am zgârcit [zbârcit] cu totul ticăcind în chinuri,
Îmblând toată zua cu mâhnite gânduri.

---

[250] Și prin *arhecron* înțeleg *un tipar temporal esențial* pentru întreaga istorie.

Șoldurile mele sunt batgiocurite,
Bietele ciolane sunt toate rănite.
Răutatea toată asupră-mi să strânge,
De suspini, de hlípăt inema să stânge. /…/

Mi-i sacă vârtutea, inema-i mâhnită,
Ochii n-au lumină, vederea-i lipsită.

(Ps. 37, 7-18, 21-22)

Deși amintește de faptul că „Nu este pre trupu-mi leac de sănătate" (Ps. 37, 5), nu are în vedere, așa cum spuneam, sănătatea fizică în primul rând. Suferința somatică este provocată de o boală spirituală, care deformează trupul, îl micșorează, îl gârbovește („m-am zgârcit cu totul").

Plaga sufletească naște dureri a căror intensitate o concurează pe cea a rănilor trupești: „de rane sunt putred". Însă consecințele se resimt și în plan psihic: „mi-am pierdut din minte".

Minunată soluție poetică a găsit Dosoftei și în expresia „firea nu mă sâmte", pentru a spune: simt că mi-am ieșit din fire (căci firea adevărată a omului este cea nepătimașă, nepăcătoasă).

Lăuntricitatea suferinței este indicată prin invocarea anatomiei interne, asupra căreia se exercită cea mai mare parte a acestei presiuni provocate de zbuciumul pocăinței: „Oasele mă mustră, ciolane n-au pace /…/ Bietele ciolane sunt toate rănite /…/ de hlípăt inema să stânge /…/ Ochii n-au lumină"...

Poate părea unora, mai sceptici, o lamentație simplă și relativ banală, o enumerare pedestră a unor simptome somatice și cam tautologică. Dar, pe lângă faptul că aceste mențiuni ale

unor afecțiuni concrete sunt foarte explicite și au indubitabil ecou în conștiința oricărui creștin, chiar și a unuia mai puțin instruit și cu mai puțină experiență duhovnicească, dar care poate astfel să înțeleagă care sunt consecințele păcatelor, recursul la expunerea acestei simptomatologii nu este de ordin folcloric[251].

Urmând psalmistului, Dosoftei nu ilustrează în mod aleatoriu o durere spirituală prin câteva exemple de afecțiuni fizice, care să i se fi părut mai atroce și în felul acesta în stare să traducă tensiunea interioară într-un limbaj sensibil și pe înțelesul tuturor. Referința la oase/ ciolane nu este nici tautologică, nici macabră. În cazul acesta nu cred că este potrivită vreo comparație cu macabrul baroc și nici că se poate vorbi de o anticipare a poeziei preromantice sau romantice. Oasele (și forma mai populară, alternativă: ciolane) sunt amintite pentru un alt motiv: ele formează scheletul uman, în sensul propriu al cuvântului: ceea ce susține omul. Ideea pe care o indică psalmul este că morbul păcatului atacă/ șubrezește edificiul interior al omului. Că îi erodează elementul de bază, care îl ține vertical.

Aluzia la șolduri se poate înțelege în același sens: e vorba de o parte mediană a trupului, cu rol esențial în echilibrul ființei umane. Toate aceste elemente nu sunt indicate, prin urmare, aleatoriu, ci privind foarte atent la poziția și rolul lor în structura somatică umană. Poziția lor cheie în această structură le-a făcut să fie compatibile cu indicarea unor dureri morale și spirituale și, implicit, eligibile în elaborarea unei comparații cu acestea din urmă.

---

[251] Mihai Dinu, *Bătrânul poet dintâi. Incursiune în poezia și poetica dosofteiană*, Ed. Academiei Române, București, 2007, p. 19: „Dacă există cu adevărat un poet român indiferent la modelul folcloric, acesta e tocmai Dosoftei”.

În același timp, ecoul în oase al durerilor provocate de păcate arată profunzimea leziunilor pe care le aduc în ființa umană, dar și a suferinței corespunzătoare și consecutive.

Tabloul integral al acestor suferințe este dramatic, este acela al unui colaps individual: „M-am zgârcit [zbârcit] cu totul ticăcind în chinuri". Sub povara acestei infernale greutăți („sarcini" de „fărălegi multe"), omul pare că se diminuează, că nu mai este o ființă întreagă. Și cu adevărat nu mai este, căci și rațiunea sa devine „nesocotință".

Pare o epavă în derivă…

Inima și mintea sunt mâhnite („mâhnite gânduri", „inema-i mâhnită"): precizare esențială, pentru că cele două sunt sediul rațiunii și respectiv al afectelor/ sentimentelor, și ambele sunt în aceeași măsură afectate de păcat și, deopotrivă, capabile de pocăință.

Călinescu, care îl numea pe Dosoftei poet al „mâhnirilor abstracte"[252], avea pe de-o parte dreptate, în sensul că aceste mâhniri nu sunt de natură materială, nu au o etiologie precizabilă medical. Pe de altă parte însă, aceleași mâhniri abstracte îmbracă, după cum se vede, forme de manifestare cât se poate de concrete sau care sunt comparabile, ca intensitate și forță distructivă, cu manifestările unor suferințe palpabile.

Unele versuri dosofteiene sună indubitabil foarte modern:

Inema mea este în mine herbinte,
Și-m[i] este știința arsă de cuvinte.

(Ps. 38, 9-10)

---

[252] G. Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, Ed. Vlad &Vlad, Craiova, 1993, p. 49.

Dosoftei dovedește, nu de puține ori, o capacitate de anticipare surprinzătoare. Și adeseori ea se datorează naturaleții expresive, pe care Dosoftei o conjugă virtuozității poetice.

Am făcut și altă dată referire la Psalmul 38, evocator al vanității umane[253]. Reamintim versurile:

Zâlele cu număr mi-s la Tine-n palmă,
Nainte-Ț[i] mi-i statul nice de o samă.

Omul, cât de-a hirea, este o nemică.
De vreme ce trece ca o umbră rară,

Zădar să trudește de zî până-n sară,
De ș-agonisește s-aibă și pre mâine;
Strânsura ce strânge nu ști cui rămâne. /…/

Prin ce-Ț[i] greși omul, l-ai dat în mustrare,
N-ai lăsat să-l treacă fără de certare.
I-ai stâns bietul suflet de de-abia să-ngână,
Cât nu-i mai de-a hirea de o painjină.

Așa-i deșert omul ca o haină slabă,
Stricată de molii și fără de treabă. /…/

Ca și toți părinții mei am fost nemernic [străin]
Într-această lume, toată viața jelnic.

(Ps. 38, 15-22, 35-40, 45-46)

---

[253] A se vedea articolul meu de aici: https://www.teologiepentruazi.ro/2011/05/16/ce-este-omul/.

Ultimele două versuri – cum spuneam și altă dată – credem că suportă comparația cu o strofă dintr-un poem eminescian: „Ce suflet trist mi-au dăruit/ Părinții din părinți,/ De-au încăput numai în el/ Atâtea suferinți?" (*Ce suflet trist*).

Faptul că omul e *umbră* și *vis* este precizat de foarte multe ori în Vechiul Testament și apoi într-o tradiție patristică respectabilă și îndelungată, refrene care au fost reluate și purtate mai departe în literatura medievală, renascentistă, barocă, romantică…

De aceea, metafora pe care o construiește Dosoftei ne apare cu atât mai remarcabilă: omul trece prin viață „ca o umbră rară".

Nu știu ce necesități prozodice se pot aduce în discuție pentru a justifica această realizare poetico-metaforică, dar rezultatul este senzațional pentru poezia noastră de atunci și pentru tradiția poetică românească pe care se putea baza Dosoftei și care era sublim de absentă (deși putem lua în considerare și reușitele stilistice din traducerile coresiene anterioare, unele chiar cu parfum de poezie modernă, dar care trebuie izolate dintr-un context prea puțin inteligibil pentru cititorul de azi).

Metafora omului „ca o umbră rară" demonstrează o capacitate de concentrare poetică și metafizică care denotă profunzime filosofică și spirituală, dar și simț lingvistic și intuiție poetică deosebite.

Și cealaltă precizare, că omul „este o nemică", e foarte importantă, pentru că ambele pot fi puse în legătură cu exprimări plastice sau alegorice asemănătoare (coincidente ideatic) din opera lui Eminescu.

Nimicnicia umană, fragilitatea și fulguranța existenței sunt trăsături pe care Sfânta Scriptură le-a subliniat cu prisosință și pe care de asemenea tradiția noastră literară veche le-a reprodus de foarte multe ori, în maniera ei specifică.

Nu putem să îl acuzăm pe Dosoftei de nihilism și de ateism/ scepticism. Mai degrabă ar fi bine să conștientizăm cât de insistent a fost acest refren, al lui vanitas vanitatum, cu toate motivele sale subsecvente, în literatura europeană și în cea românească, regăsindu-l la Neagoe Basarab, cronicari, Cantemir, Budai-Deleanu, în literatura pașoptistă, la Eminescu și după Eminescu, mai înainte de a căuta să-i fundamentăm pe scriitorii români în filosofia sceptică sau nihilistă din Apus.

Comparația omului „deșert" cu păianjenul sau cu pânza de păianjen construiește o imagine a urzelii sau a țesăturii care are legătură și cu cea a omului ca o „haină slabă/ mâncată de molii".

Expresivitatea dosofteiană poate fi surprinzătoare pentru că reușește să rețină esența tare a sentimentului și transformă starea de spirit în imagine tulburătoare, aproape suprarealistă:

Așteptând pre Domnul vreme lungă,
În grele răbdări mi-au dat de rugă.
Din groapă m-au scos, făcându-Ș[i] milă,
Din tină de chin, de la grea sâlă.

Și scoțându-mă din pâcl-adâncă,
Grijă să nu duc, m-au pus pre stâncă.
Și mi-au dat picioarelor vârtute,
Să nu bag de samă-n vivor iute.

(Ps. 39, 1-8).

Prin „grele răbdări" se poate evita afundarea în „tină de chin", în „pâcl-adâncă" și în „vivor [vifor] iute".

Că răbdarea este grea e un fapt binecunoscut, însă pluralul „grele răbdări" este surprinzător, pentru că el indică nu doar ideea de a avea răbdare, ci aceea de a avea de fiecare dată răbdare, când suferințele se succed în avalanșă, se multiplică și sporesc în intensitate.

De aceea, psalmistul român recomandă a avea răbdări în încercări, care presupun experiențe și naturi diferite, după cum nici natura suferinței nu este întotdeauna aceeași.

Fiecare chip de suferință te învață un tip de răbdare, un mod de a îndura o anumită durere sau greutate a existenței. Ele însă se multiplică și se diversifică, pe măsură ce omul învață răbdarea, așa încât această experiență a răbdării nu are sfârșit. Nu te poți acomoda odată pentru totdeauna cu durerea, pentru că e polimorfă, are fețe totdeauna noi chiar și atunci când pare veche. De aceea și imaginile ilustrative ale suferinței sunt diferite, în conformitate cu manifestările ei proteice.

„Tină de chin" sugerează o anumită stare, o afundare în noroiul greu al durerilor, dificultatea înaintării, pe când „pâcl-adâncă" indică întunericul, starea de dezarmare și dezorientare, situația în care nu vezi nicăieri nicio scăpare, niciun licăr de speranță. Pe de altă parte, „vivor iute" are alte semnificații, ale confruntării cu asprimea suferinței, ca a unui ger sau vifor care te doboară, pătrunzător până la oase și paralizant.

Sunt expresii alegorice – într-o tradiție retoric-alegorică îndelungată – care uzează de imagini realiste, meteorologice sau sezoniere, pentru a surprinde temperamentul diferit al durerilor care însoțesc existența umană, dar mai ales pe omul credincios și drept și experiența duhovnicească.

De aceea, „grele răbdări mi-au dat de rugă": adică i-au dat motiv de rugăciune neîncetată. Versurile „Și-n rostul mieu mi-au pusu-mi nou cântec,/ În lauda Domnului să mânec" (Ps. 39,

9-10) ne amintesc indubitabil de Arghezi. *Cântec nou* este însă un topos psalmic.

Lui Dumnezeu I se aduce cântare nouă atunci când El dăruiește oamenilor înnoire duhovnicească. Atunci când El Își înnoiește bunătatea și atenția Sa față de oameni. Această înnoire justifică deci versurile următoare: „Văzându-mă, mulți vor lua frică/ Și lumea vor lăsa-ntr-o nemică,/ Întinzându-ș[i] mintea cătră Domnul" (Ps. 39, 11-13).

Se vorbește despre o căutare a lui Dumnezeu cu mintea: „Ferice va fi de-acela suflet/ Ce nu-i va lipsi Domnul din cuget" (Ps. 39, 15-16). Și nu doar în acest psalm. Vom mai avea ocazia să sesizăm astfel de versuri în care Dumnezeu este slăvit de mintea curată: o exigență isihastă. Și de altfel, psalmul se termină cu versul acesta: „Și să Te văz, Doamne,-ntr-a Ta slavă" (Ps. 39, 78).

Dosoftei concepe versuri care pot fi numite pe drept cuvânt…lirice:

De demult Ț[i]-ai dat, Doamne, cuvântul
În lume să vii să-Ți vez[i] pământul. /…/
Multe răutăț[i] mă ocoliră
Cu fărădelegi ce mă pripiră [arseră].

Să prăvesc nu poci cu de-adevărul,
Că mai multe sunt și decât părul.
Dragii cine sunt inemii mele,
Mă lăsară în primejdii grele.

(Ps. 39, 29-30, 55-60)

Cum spuneam, stilistica e modernă și cuceritoare la Dosoftei datorită sincerității, a cuvintelor din inimă.

Dumnezeu e chemat să-Și vadă pământul pentru că e lumea Lui, creația Lui. Așa cum o mamă ar fi chemată să-și vadă copilul, așa este Dumnezeu invocat. Nu pentru că El nu ar ști ce face lumea pe care a creat-o, ci pentru a o convinge de apropierea Lui și de prezența Lui întotdeauna priveghetoare.

Chemarea „în lume să vii să-Ți vezi pământul" denotă intimitate cu Dumnezeu, o vorbire caldă/ afectuoasă și familiară cu Creatorul lumii, cu Cel ce, în alți psalmi – după cum am văzut – cutremură pământul și îngrozește făptura.

Pentru că Dumnezeu nu Se apropie cu pedepse pentru a-l nimici, ci în mod pedagogic. Și dacă pedepsele nu sunt destulă mărturie a prezenței Sale, blândețea Sa, întruparea Sa profețită de acest psalm („De demult Ț[i]-ai dat, Doamne, cuvântul/ În lume să vii să-Ți vez[i] pământul") ar trebui să fie.

Dacă Psalmul 39 se termina cu versul „Și să Te văz, Doamne,-ntr-a Ta slavă" (Ps. 39, 78), Psalmul 41 descrie în amănunt trăirea celui care tânjește după vederea slavei lui Dumnezeu:

În ce chip dorește cerbul de fântână,
Cându-l strânge setea de-l arde-n plămână,
Sufletul mieu, Doamne, așe Te dorește,
Cu sete aprinsă, de mă veștezește.

Mișelul mieu suflet de Tine-nsetează,
De Domnul puternic și viu, să Te vază.
Cândva de-aș ajunge să Te văz în față,
Să-m[i] stâmpăr de sete în trai de dulceață.

De-acesta mi-i jele cu inemă arsă
Și ochii miei lacrămi în tot ceasul varsă,
Când auz mustrare cu râs ce mă-ntreabă:
„Unde-ț[i] este Domnul să-ț[i] fie la treabă?”

Unde-m[i] vine-aminte de svânta Ta față,
Mi se varsă-n suflet răceală de gheață,
De dor ce m-ajunge de svânta Ta casă
Și de corturi tinse în funi de mătasă. /…/

Și tu, mâhnit suflet, grijea te cuprinde,
De ți-i tristă firea și fața nu-ț[i] râde,

Că-ț[i] aduci aminte de țara cea dulce
Unde-i Iordanul, ș-acolo te-ai duce,
De-ai avea putere, și unde-i Ermonul,
La muntele cel mic, unde șede Domnul.

Și te glăsești tare ca marea când rage,
Mărgând cu năvală la smârc ce o trage.
Valurile nalte și spume de mare
Îmblă preste tine de n-au așezare.

(Ps. 41, 1-16, 25-34)

Este prima poezie a dorului de Dumnezeu din literatura română. Și este o poezie fantastică, pentru acea epocă, și care ar sta cu fruntea sus și într-o colecție de poezie modernă. Imperativul acestor versuri îl constituie vederea lui Dumnezeu. Aceasta constituie setea cea mai aprigă a rugătorului, a

isihastului, aceea de a ajunge la contemplație, la vederea slavei dumnezeiești (teoptia).

Despre această vedere vorbește și Arghezi în psalmii lui, după cum am arătat cu altă ocazie, și despre același dor și tânjire spirituală după a-L vedea pe Dumnezeu[254]. Și încă o dată îi dau dreptate lui Mircea Scarlat pentru faptul de a-l considera pe Arghezi poet religios, în imediata vecinătate a lui Dosoftei.

Dumnezeu e „puternic și viu". Nu e un…Dumnezeu teoretic, ci Unul care își face simțită prezența în mod pregnant, cu putere, dincolo de orice îndoială mai mult sau mai puțin filosofică. Acest Dumnezeu „puternic și viu" Se revelează în slava Sa credinciosului ortodox, care prin asceză și rugăciune își curățește mintea de patimi.

Arătam și undeva mai sus că Dosoftei a avut o cultură teologică remarcabilă și că el construiește parafraze psalmice în care introduce comentariul ortodox în poezie. Procedeu prin care el brevetează poezia religioasă românească. Și prin aceasta i-a oferit un extraordinar model lui Arghezi și poeziei moderne.

Mâhnitul suflet omenesc se află mereu tensionat între două poluri ale durerii: cea materială, născută de grijile și necazurile existenței pământești, care ca „Valurile nalte și spume de mare/ Îmblă preste tine de n-au așezare", și, respectiv, cea spirituală, care este dorul și durerea de a nu-L vedea pe Dumnezeu, dorul de „țara cea dulce /…/ unde șede Domnul". Astfel, sufletul mâhnit al omului cu „tristă fire" (ne aduce aminte de expresia

---

[254] A se vedea cartea mea: Dr. Gianina Maria-Cristina Piciorуș, *Epilog la lumea veche. Literatura română între viziunea tradițională și ideologia modernă. Mentalități, forme literare și univers spiritual*, vol. I. 3, Teologie pentru azi, București, 2011, p. 67-118, *cf.*

https://www.teologiepentruazi.ro/2011/01/08/epilog-la-lumea-veche-i-3/. Sau vol. al 8-lea al cărții de față.

lui Eminescu: „triste firi vizionare" (*La moartea lui Neamțu*)) și căruia „fața nu-i râde", este întins ca o coardă sau ca un arc.

Omul rănit de dorul de Dumnezeu, care este ca un cerb dorind fântâna/ izvoarele, resimte atât de puternic în ființa sa această jale duhovnicească, încât exprimarea împrumută din nou amănuntele unei simptomatologii concrete: îl „strânge setea de-l arde-n plămână", „sete aprinsă, de mă veștezește", „jele cu inemă arsă".

Paradoxurile simptomatice („setea de-l arde-n plămână", „Mi se varsă-n suflet răceală de gheață,/ De dor…") sugerează tocmai natura paradoxală a acestui dor, care nu este lumesc, care transcende această lume dar care este resimțit cu tot sufletul, cât și în trup cu mare intensitate.

Vederea lui Dumnezeu nu este o iluzie. Nu este, așa cum spunea Lovinescu referindu-se la Arghezi, o halucinație. De altfel, Mircea Eliade îl contrazice pe Lovinescu, precizând: „Acei ce scriu asemenea lucruri, nu cunosc nici texte mistice, nici istorie religioasă, nici disciplina monastică. […] Adevărații mistici n-au fost victima halucinațiilor. […] Marii mistici au fost mari gânditori, mari poeți, mari oameni de acțiune"[255].

Dosoftei ne lasă impresia, pe urmele psalmistului antic, a unei localizări a stării de beatitudine, cu anumite detalii ce par realiste: „svânta Ta casă", „corturi tinse în funi de mătasă", „țara cea dulce/ Unde-i Iordanul /…/ și unde-i Ermonul,/ La muntele cel mic, unde șede Domnul".

Toate aceste detalii trebuie însă înțelese alegoric. Ele sunt metafore pentru Împărăția lui Dumnezeu, a cărei arvună o pri-

---

[255] Mircea Eliade, *Misticismul*, în rev. *Cuvântul*, anul III, nr. 911 din 30 oct. 1927, p. 1-2, articol reluat în: Mircea Eliade, *Lucrurile de taină. Eseuri*, ediție îngrijită, note și prefață de Emil Manu, Ed. Eminescu, 1995, p. 66-67.

mește cel drept-credincios, prin vederea slavei Sale, încă din această viață. Sunt însă și o profeție a schimbării la față, pe Tabor, a Domnului. Într-un alt psalm va spune: „Cu neguri este Tavorul, / Ermonul i-i nalt pogorul./ Abi-așteaptă să Te vază,/ De pre dânșii să dai rază" (Ps. 88, 51-54)[256].

Cu alte cuvinte, este vorba de un dor nesfârșit, care nu se satisface niciodată și care crește la infinit și în trepte.

Și despre corturile de mătasă am mai vorbit, de asemenea în relație cu poezia mătăsurilor/ țesăturii/ urzelii a lui Arghezi. Sunt aici sugestii foarte subtile, semnificații creaționiste, care indică delicatețea creației, a urzirii universului de către Dumnezeu, și cu atât mai mult a Paradisului.

Sufletul neliniștit e ca un uragan când strigă și se roagă către Dumnezeu: „te glăsești tare ca marea când rage". Împotriva valurilor înalte ale lumii furioase, el opune urletul mării sufletului său. Lumina lui Dumnezeu înseamnă eliberare de tot stresul necazurilor. Iar rugăciunea către Dumnezeu e bucuria vieții:

Pentru ce mă lepez[i] de petrec în jele,
Cu fața mâhnită, cu veșminte rele,
Când vine pizmașul de mă tot îngână
Preste toată vremea și-mproașcă cu tină?

Ce să-Ț[i] fie milă, să-m[i] trimiț[i] lumină,
A Ta dereptate să o văz senină. /…/
Unde Ț[i]-ai întinsu-Ț[i] cortul cel de slavă,

[256] LXX, Ps. 88, 13: „Taborul și Ermonul în numele Tău se vor bucura [Θαβωρ καὶ Ερμων ἐν τῷ ὀνόματί Σου ἀγαλλιάσονται]". *Cf. Psalmii liturgici*, op. cit. La Dosoftei: „Thavorul și Ermonul de numele Tău bucura-să-vor" (*Psaltirea de-nțăles*, op. cit).

Să Ț-întru cu daruri fără de zăbavă, /…/

Ca-n tinere zâle să-Ț[i] cânt în lăute
Cântece de slavă de pre strune multe.

(Ps. 42, 5-10, 13-14, 17-18)

Strunele multe ale slăvirii lui Dumnezeu sunt rugăciunile pe multe tonuri ale sufletului sau ale inimii cu multe coarde.

Inima e un psaltirion[257] care înalță acorduri către Dumnezeu, poezia și cântarea ei fiind jertfă lăuntrică adusă Domnului.

Rugăciunea e o mare artă, care implică mai multe arte, și care face din sufletul însuși, din mintea și inima omului, instrumente prin care se exprimă sensibilitatea, frumusețea spirituală, iubirea adâncă, inteligența și subtilitatea sa.

[257] A se vedea un psaltirion după un manuscris de la Muntele Athos. Sursa imaginii:

http://www.philiki.org/index.php?option=com_content&view=article&id=18&Itemid=18.

Omul, creația lui Dumnezeu, e chintesența întregii Sale creații, spirituale și materiale. El este o conștiință cu rezonanță adâncă, în care cad toate ecourile universului și care poate să răspundă cu toată intensitatea și cu tot rafinamentul cu care este înzestrat sufletul său spiritual.

Dosoftei traduce psaltiră/ psaltirion cu lăută, pentru a fi pe înțelesul conaționalilor săi. După cum am afirmat însă de multe ori, românizarea este moderată în versurile sale și ea vizează inteligibilitatea textului sacru, nefiind o dovadă de naționalism desuet. După cum credința în Dumnezeu este lumina fiecărui om în parte, tot la fel ea este și lumina popoarelor:

Doamne, auzât-am din părinț[i] poveste,
Ce-ai lucrat cu dânșii de tot ni-i la veste. /…/
Și svânta-Ț[i] direaptă le făcea lumină,
Cu svânta Ta față lucoare senină.

Alt împărat n-ávea, Doamne, fără [afară de] Tine…

/…/

Și ei, moșii noștri, nu să-ncredea-ntr-arce,
Nice căŭta s-aibă izbândă din lance,
Ce ei avea tare spre Tine credință,
Și Tu, Doamne, sângur le dai mântuință. /…/

Pentru-aceea, Doamne, slava Țî s-aude,
Și svântul Tău nume pre noi să răspunde.
Dară acmu căce ne urnești departe,
Ne laș[i] la sminteală și nu ne țâi parte?

Și-n oștile noastre nu vii să-Ț[i] tinz[i] cortul,
Ce laș[i] pre pizamșii de ne iau cu totul,
Cât le prisosește de nu ne mănâncă,
Ne mână ca turma-n lature adâncă. /…/

Pusu-ne-ai de suntem în vecini ocară,
Limbilor de-aproape ce ni-s pregiur [de] țară. /…/
Săvai că [deși] ne este și cărarea-nchisă,
Către Tine, Doamne, ni-i inema tinsă.

Și săvai [măcar] că suntem răului în soarte,
De ne împresoară cu umbră de moarte,
Nu ne-am lăsat, Doamne, de svântul Tău nume,
Nice ne-am tins mâna cătr-ált domn de lume.

De-acestea de toate vei face căŭtare,
Că inema noastră știi fără-ntrebare.
Că noi, Doamne svinte, suntem z[i]ua toată
Uciș[i] pentru Tine și cu viața moartă.

(Ps. 43, 1-2, 13-15, 19-22, 27-34, 39-40, 51-60)

„Cu svânta Ta față" înseamnă cu privirea Ta îndreptată asupra lor, cu atenția Ta spre ei, spre părinții noștri, pe care i-ai ajutat. Bunăvoința lui Dumnezeu către popoare este pentru ele „lumină" și „lucoare senină". „Din părinț[i] poveste": din relatările părinților, din mărturia lor, despre cele ce s-au petrecut cu ei. Ceea ce spune mai sus Dosoftei, despre „moșii noștri, [care] nu să-ncredea-ntr-arce,/ Nice căŭta s-aibă izbândă din lance,/ Ce ei avea tare spre Tine credință" corespunde relatărilor din croni-

cile lui Grigore Ureche și Miron Costin, despre războaiele câștigate de domnitorii români prin ajutor divin și prin prezența Sfinților.

La acestea va face referire și Ion Budai-Deleanu, în *Țiganiada*:

O, fericite veacuri trecute,
Când să mai pogorea câteodată
Pe pământ oamenilor să-ajute
Sfinții, ori ca pe cei răi să bată
Sau pe credincioși să mângăiască
La scârba și nevoia lumească.

Acum pare că ceriul de lume
Ș-au uitat cu tot, nice mai bagă
Samă de-oameni, lăsând să-i sugrume
Nevoile-întru viața-întreagă.
Îngeri nice-în vis acu s-arată
Să ne-învețe vro taină ciudată [minunată].

Cu-adevărat! eu altă pricină
N-aflu, făr' că sau nice-o credință
Noi avem acum sau pre putință
Iar' a bătrânilor socotință
Răzăma purure-în lucruri sfinte,
Ceriul având în inimă și minte.

(Cântul IV)[258]

---

[258] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada sau Tabăra țiganilor. Poemation eroi cómico-satiric alcătuit în doaosprăzece cântece*, ediție îngrijită de Florea

Budai-Deleanu rostește, în esență, un secol și ceva mai târziu, același discurs pe care îl insera Dosoftei în Psalmul 43.

De altfel, contemporanul lui Dosoftei și scriitorul în același timp cu el, Miron Costin, nota îndurerat în *Letopiseț* că asistă la decăderea Moldovei și la vremuri de degradare morală. Această stricare a moravurilor va fi deplânsă în literatura română multă vreme: Alexandrescu, Russo, Filimon, Eminescu…

Poetizarea lui Dosoftei este evident însă că nu urmărea o simplă reproducere rimată a psalmilor clasici, ci și actualizarea mesajului pentru un auditoriu creștin contemporan.

În Psalmul 44 ne întâmpină o neașteptată artă poetică:

Inema mea scoate cuvântul cel dulce
Și cătră-mpăratul lucrul îm[i] voi duce.
Limba îm[i] voi face condei de scrisoare
A scriitori grabnic ce nu-i pre supt soare.

(Ps. 44, 1-4)

Dacă inima este izvorul iubirii pentru Dumnezeu, din care iau naștere psalmii, instrumentul cu care se transmite această dragoste de Dumnezeu este o artă „ce nu-i pre supt soare”.

Caracterul incomparabil se datorează însă nu rafinamentului artistic unic, ci Celui care o inspiră și Căruia I se adresează această poezie de dragoste, fiindcă Acesta este mai presus decât toți oamenii de pe pământ: „Cu cât ești de ghízdav [minunat] să-Ț[i] scriu, în frâmsețe,/ Că-ntreci pre toți giunii, cei din tinerețe” (Ps. 44, 5-6). „Din buzele Tale este dulce graiul”:

Fugariu, repere istorico-literare de Andrei Rusu, Ed. Minerva, București, 1985, p. 114-115.

arta e deopotrivă adevăr și frumusețe dacă este dar de la Frumusețea Însăși.

Versurile acestui psalm aduc în prim-plan imaginea Celui Iubit, „rumăn și vesel în față”, ale Cărui veșminte răpândesc „miros și dulceață” (Ps. 44, 31-32), temă care va fi dezvoltată mai pe larg în *Cântarea Cântărilor*.

De asemenea, frumusețea duhovnicească a fiicei Împăratului („craiului hiĭcă”), a Maicii Domnului, este descrisă aici în mod profetic:

Crăiasa-Ț[i] dvorește de-a direapta-n dvorbă,
În veșmânt de aur, în scumpă podobă. /…/
Cu atâta slavă ce ești înfrâmșată,
'N peteală de-aur, în haine-mbrăcată.

Aurul dă raze, frâmbii[259] cuviință,
Piatra, mărgăritul lucesc cu credință. /…/
Uita-ț-vei părinții, petrecând în slavă,
Că ț-vei vedea feții fără de zăbavă.

(Ps. 44, 35-36, 47-50, 57-58)

Veșmintele sunt o alegorie. Podoabele sunt simboluri ale virtuților. Feții Maicii Domnului sunt creștinii, adică cei ce sunt fiii ei.

În Psalmul 45 avem unul dintre multele pasaje, din *Psaltirea în versuri*, care înfățișează un tablou al mării învolburate:

Dumnezău ne este scut și sprejineală,

[259] Ciucuri, canafuri.

Agiutori în scârbe ce vin cu năvală.
Pentru-aceea nu ne mai cuprinde frică,
Nice avem grijă-n lume de nemică,

[Chiar] De-am vedea pământul clătit de vânt iute,
Și munțâi în mare den loc să-i strămute,
Marea valuri nalte urlând să rădice
Și să le izbească de munț[i], să-i despice.

Cu poarnele[260] apei, Domnul veselește
Svânta Sa cetate și-ntreg o ferește.
Ș-au gătat într-însă casă de dă rază
Domnul, și dintr-însă nu Să depărtează.

(Ps. 45, 1-12)

Am identificat semnificative peisaje marine în didahiile lui Antim Ivireanul, în teza noastră doctorală, și le-am dedicat un comentariu amplu[261].

Ne amintim, de asemenea, de observația lui G. Călinescu privind opera eminesciană (înainte ca Negoițescu să vorbească despre o poezie neptunică): „Neptunismul este la Eminescu o atitudine fundamentală”[262], adăugând și că există „multă figura-

---

[260] *Poarnă* = pornire năvalnică.

[261] A se vedea Gianina Picioruș, *Antim Ivireanul: avangarda literară a paradisului. Viața și opera*, Teologie pentru azi, București, 2010, *cf.* https://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

[262] G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. II, Ed. Hyperion, Chișinău, 1993, p. 169.

ție simbolică”[263] în astfel de peisaje și chiar „reprezentare hieroglifică”[264].

Călinescu nu a sesizat deloc o tradiție literară românească în această privință, însă credem că cercetări amănunțite ne pot conduce la concluzii pozitive în acest sens.

În psalmii versificați ai lui Dosoftei există destule astfel de tablouri marine sau alte peisaje acvatice, deosebit de plastice și cu funcții simbolice semnificative. Le vom analiza pe fiecare în parte la momentul oportun.

În versurile de mai sus avem două peisaje diferite: în primul, situația unei furtuni cataclismice, a unui uragan: „Marea valuri nalte urlând să rădice/ Și să le izbească de munț[i], să-i despice”. Nici marea, nici uraganul nu reprezintă situații reale, ci ilustrări simbolice ale dificultăților pe care un creștin nu le ia în seamă, pentru că Dumnezeu este „scut și sprejineală” și înfricoșarea unei vieți trudnice sau a unei morți cumplite nu trebuie să îl clatine din credința sa. Cu tot simbolismul, sesizăm (și vom sesiza și altădată) apetența lui Dosoftei pentru o exprimare cât mai plastică.

S-a pus întrebarea și în cazul lui Antim Ivireanul, ce mări a traversat în zbuciumata sa viață și unde ar fi putut contempla un astfel de spectacol care să-l impresioneze. S-a pus din nou întrebarea, și în cazul lui Eminescu, despre care același Călinescu preciza că era „poet al unei țări atunci fără litoral”[265].

Dar și Cantemir a compus câteva poeme ieroglifice cu temă marină, iar Miron Costin remarca valurile înspumate ale mării și ale vieții. Nu cred că este o coerență de ignorat și nu știu dacă

---

[263] Idem, p. 163.

[264] Ibidem.

[265] Idem, p. 168.

aceste pagini poetice au fost generate doar sub impresia unor întâmplări concrete.

Cel de-al doilea peisaj cuprinde cetatea lui Dumnezeu aflată în apropierea unei ape. De data aceasta însă, apele îi scaldă țărmurile și nu sunt vijelioase și distructive. Cetatea aceasta din care Domnul „nu Să depărtează" este sufletul omului credincios. Peste el nu mai vin puhoaie, nu îl mai împresoară valurile, de care vorbea și altădată Dosoftei: „Valurile nalte și spume de mare/ Îmblă preste tine de n-au așezare" (Ps. 41, 33-34).

În Psalmii 46 și 47 Dosoftei modifică forma metrică, apelând la măsura de 6 silabe:

Limbile să salte
Cu cântece nalte,
Să strige-n tărie
Glas de bucurie,
Lăudând pre Domnul,
Să cânte tot omul.

Domnul este tare,
Este-mpărat mare
Preste tot pământul
Și-ș[i] țâne cuvântul.

Supusu-ne-au gloate
Și limbile toate,
De ni-s supt picioare
Limbi de pre supt soare.

Aleșu-Ș-au Șie

Parte de moșie
Țara cea dorită,
Carea-i giuruită
Lui Iacov iubitul,
Ce-I țâne cuvântul,

Mila să-Ș[i] arate
Cea de bunătate
Spre noi, ticăloșii,
Precum ne spun moșii.

Pre vârvuri de munte
S-aud glasuri multe
De bucine mare,
Cu naltă strigare,
Că S-au suit Domnul
Să-L vază tot omul. [etc.]

(Ps. 46, 1-30)

*

Domnul este mare,
Lăudat și tare,
Mai cu de-adins este
Lăudat cu veste

De-a Lui bunătate,
În svânta cetate
Din măgura svântă,
Ce stă fără smântă.

Cetate frumoasă
De piatră vârtoasă,
Bine-ntemeiată,
De Domnul gătată;
În țara-i vestită
Câtu-i de tocmită.

Muntele Sionul
Ce Ș-au ales Domnul
Despre miazănoapte
Dă raze cât poate.

Pre coaste de munte
Cu ulițe multe,
Cetatea cea mare
Craiului cel tare,

Cu curț[i] desfătate,
Cu pânzele nalte.
Strajea nu-i lipsește,
Domnul o-ntărește.

/…/

Auzât-am veche
'Ntr-auz de ureche
Poveste trecută,
Ș-acmu vedem multă,

Că Dumnezeu toate
Câte va, le poate.

Cu lănci de departe
Pre pizmașii bate,

Și cetatea svântă
Stă fără de smântă,
N-are greutate
Nice de o parte,

Că o-ntemeiază
Domnul, să să-ncrează [în El],
Și-i tinde-mpotrivă
Mână milostivă. [etc.]

(Ps. 47, 1-26, 45-60)

Această formulă metrică ne face să ne gândim la baladele populare, cu atât mai mult cu cât psalmii de mai sus au o aparentă structură narativă. Însă aceasta nu ne determină să luăm neapărat în considerare o influență a liricii populare asupra lui Dosoftei.

Împăratul/ Craiul este Hristos Dumnezeu, iar *cetatea* este Ierusalimul/ Sionul, ca simbol al Împărăției Cerurilor. Descrierea Raiului din versurile de mai sus („Pre coaste de munte/ Cu ulițe multe /…/ Cu curț[i] desfătate,/ Cu pânzele [steagurile] nalte") are foarte multe în comun cu cea din *Cazania* lui Varlaam, pe care am citat-o de multe ori în studiile mele[266]. Cât

---

[266] „Raiul iaste zidit de Dumnedzău sus la răsărit, pre munți înalți și frumoși, unde-s vânturi vésele, nice foarte calde, nice foarte răci, și văzduh luminat. Că Raiul stă mai sus de pământ, ca o curte împărătească mai sus decât alte case", *cf.* Sfântul Ierarh Varlaam, Mitropolitul

despre „țara vestită”, ne rememorează imediat un colind (*Steaua*)…

Descoperim din nou alegorii maritime: cei care se împotrivesc lui Dumnezeu sunt

Ca vase pre mare
Când le ia vânt tare,
De le dă de stâncă
Și le răzdrumică.

(Ps. 47, 41-44)

O altă metaforă – „Și auzul să vă tindeț[i],/ Pildele să le deprindeț[i]” (Ps. 48, 9-10) (e vorba de pildele evanghelice și de interpretarea lor în Biserică) –, exprimă un îndemn pe care îl va formula și Antim Ivireanul într-o predică: „vă pohtesc ca să vă deșchideți urechile inimilor voastre”[267].

Psalmul 48 dezvoltă tema vanității umane și pe cea a morții oarbe, care nu face nicio diferență între oameni:

Și cu ce schimb va da omul,
Să să schimbe de la Domnul?
Cu preț de răscumpărare
Sufletului, de pierzare?[268] /…/

Moldovei, *Carte românească de învățătură*, vol. II (*Textul*), Ed. Roza Vânturilor, București, 2011, p. 256.

[267] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 98.

[268] Versurile sunt o parafrază a cuvintelor Domnului: „Căci ce îi va folosi omului, dacă a câștigat lumea întreagă, iar sufletul lui și l-a pierdut? Sau ce va da omul în schimb pentru sufletul lui?” (Mt. 16, 26),

Că măiestrul încă moare,
Ca tot omul de supt soare.
Și nebunul cu buiacul
Vor peri de pre tot veacul.

Ș-averea de [la] dânș[ii] rămâne
De o iau rude streine.
Cât să vor scoate din casă,
Numele li s-a uita-să.

Li s-a uita și mormântul,
Cât i-a-mpresura pământul,
Ceia [celor] ce nu-ș[i] fac pre lume
De bunătăț[i] [virtuți] s-aibă nume.

Ce folos este de cinste
Omului fără de minte,
Ce-ș[i] dă firea omenească
Pre fire dobitocească,
De merge fără sâială
Pre calea cea de sminteală?

Nu cunoaște că-l va duce
Dezmierdăciunea cea dulce
De va da ca oaia-n râpă,
Și moartea l-va sorbi-n pripă.

---

cf. *Evanghelia după Matei*, traducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2011, *cf*. https://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/11/evanghelia-dupa-matei/.

(Ps. 48, 19-22, 27-48)

Retorica lui Dosoftei este vehementă. Dar el enunță ceea ce predicile ortodoxe rostesc foarte des:

Iar tu, oame mișele [sărmane],
Să nu dai de gânduri rele,
Când vez[i] pre păgân că crește
Și casa lui să lățește.

Că deaca moare, el piere,
Cu slava lui, cu avere.
Cu dâns nemică nu duce
Dintr-averea lui cea dulce. /…/

Cine-i spune-n dereptate,
De-acela fuge departe,
Că-i deprins pe cale largă
Cătră perire de-aleargă

Și să tragă pre moșie
La-ntunerec de vecie.

(Ps. 48, 59-66, 71-76)

Dosoftei trece cu îndemânare de la un registru poetic la altul și stăpânește atât palierul sublimului, cât și pe cel al terifiantului. Iar dacă până acum am văzut mai des panorame celeste, imagini cosmice ale universului/ creației, privirea psalmistului se orientează și spre pământ, către frumusețea terestră.

Contextul Psalmului 49, la care ne referim, este acela în care Dumnezeu îi amintește omului, prin glasul psalmistului profet, că lumea este creația Sa și că nu dorește jertfe de animale fără o viață curată, morală, a celui care aduce jertfa, fără iubire pentru Sine și pentru semenii lui. A Sa este toată natura creată:

Hiara codrilor cea multă
Toată de Mine ascultă.
Am și dobitoace multe,
Și de zimbri-am cirez[i] multe,
Păsări încă am cu cârduri,
De se țân de hrană-n câmpuri.
Am și țarine destule,
De-m[i] sunt slugile sătule.

(Ps. 49, 45-52)

Se scoate în evidență multitudinea, bogăția faunei și a vegetației, fără prea multă detaliere în cazul de față. Detaliile le vom găsi în alți psalmi – în Ps. 103, cu precădere, dar nu numai acolo.

Însă și această privire panoramatică nu este lipsită de semnificații și de valoare plastică și poetică. Peisajul de mai sus este unul vast și aproape complet: el conține *codri*, *câmpii* („câmpuri”) și *țarini* (câmpuri cultivate), *hiare* [fiare/ animale sălbatice] și *dobitoace* [domestice], *cirezi* de zimbri și *cârduri* de păsări și totodată *hrană* pentru toate aceste viețuitoare, cât și pentru *slugile* lui Dumnezeu, pentru oamenii care fac voia Lui.

Imaginea care se imprimă pe retina minții este a belșugului creației, a preaplinului existențial, a vieții care inundă și adapă

pământul. E o revărsare de viață în tot universul terestru, în mijlocul căruia omul nu trebuie să fie decât iubitor și ascultător.

Toate aceste făpturi aduse de Dumnezeu întru existență sunt multe, fapt subliniat (părut tautologic) de Dosoftei: „hiara codrilor cea multă”, „dobitoace multe”, „cirez[i] multe”, „țarine destule”. Încât: „este lumea /…/ plină” (Ps. 49, 55-56).

Ideea de multitudine, chiar dacă perfect conturată, este completată de imaginile *cirezilor* și ale *cârdurilor*, conducând la impresia de suprasaturare de bunătate și viață a pământului. Astfel încât toate aceste elemente devin metonimice, pentru că ele ilustrează un întreg care nu poate fi cuprins într-o enumerare, care depășește putința de reprezentare completă a sa.

Același procedeu, al metonimizării, îl va urma și Eminescu. Dar nu numai pe acesta, dar și pe cel al imprimării de trăsături aurorale/ caracteristici primordiale acestei naturi îmbelșugate și virgine, a cărei mulțime și frumusețe nu sunt pauperizate și afectate de morbul păcatului și al neascultării. Poezia lui Eminescu este plină de codri și păduri emblematice...

Cirezile de zimbri și *cârdurile de păsări* sunt impresionate și reușesc să imprime dimensiuni paradisiace naturii terestre.

E posibil ca Eminescu să fi preluat *cirezile/ turmele* și *cârdurile* de la Dosoftei (de *codri* nu mai vorbesc), pe care, cel mai adesea, le transferă pe seama peisajelor siderale sau infraumane: „cârduri lungi de blonde lune”, „stelele în cârduri blonde” (*Memento mori*), „stelele-n urmă gonite, o turmă” (*Diamantul Nordului*), „fluturii, Don Juanii grădinelor, vin în cârduri la nuntă” (*Archeus*) etc. Semnificația este aceeași: a preaplinului existențial la nivel terestru și cosmic.

De altfel nu e prima dată când Dosoftei suprapune belșugul edenic peste un peisaj de natură (un peisaj moldovenizat/ românizat, cu trăsături recognoscibile): „Vinul și cu

grâul, și cu de tot viptul [rodul],/ Cu cirezi și turme, copără pământul./ Dară miere dulce! Cine poate spune/ Ce-au miluit Domnul din ceri, că-s tot bune!/ Cine poate scrie toate de-amănuntul,/ Că știută este țara-n tot pământul!"(*Stihuri la luminatul herb al Țărâi Moldovei*).

Un tablou cu semnificații contrare aflăm ceva mai departe, în Psalmul 52, în care descoperim o natură infernală, în locul celei paradisiace, un iad care este pedeapsa dumnezeiască pentru păcătoșii care nu renunță la fărădelegi:

Când să vor vedea-să petrecând cu pace,
Le va veni veste precum nu le place.

Fugindu-ș[i] de umbră, să hălăduiască,
Îi va-mproșca Domnul ca să-i răsâpească.

Cu multă urgie oasele le-a frânge,
Vor fi de ocară și nu s-or mai strânge,

Că vor cădea-n câmpuri goale și mâncate
De múșini, de pasări, de gadini spurcate.

(Ps. 52, 19-26)

Imaginile sunt macabre, înspăimântătoare. Ne amintim că Dosoftei a construit și altădată astfel de perspective terifiante: „Stârvurile-n câmpuri, zăcând aruncate,/ Să strângă troiene de vânturi suflate" (Ps. 17, 119-120) etc. Dar și undeva mai departe va proiecta în fața ochilor noștri astfel de tablouri horror:

Ca la Aéndor pologi să zacă,

Muștile múșini într-înș[ii] să facă.
Le fă boierii ca [pe] Óriv și Ziv,
Zevéi și Sálman, să zacă toț[i] stârv.

(Ps. 82, 35-38)

Imaginile ne amintesc de Arghezi sau de Radu Gyr, cel din *Balada din Bucegi* sau din *Balada fratelui care-a murit de ciumă*:

Și pe câmp, prin snopi,
zumzet de tăune:
leșuri fără gropi
coc putreziciune.

Stârvuri îi ațin,
căile, oriunde,
lăcrimând venin
din găoci afunde etc.

Așa încât există două tipuri de peisaj dosofteian: cel paradisiac și cel infernal.

Și în Psalmul 50 sunt destule versuri reușite:

Fie-Ț[i] milă, Doamne, de mă iartă,
Cu milostivirea cea bogată,
Și pentru a Ta ieftinătate
Să mă curățești de răutate.

Și mai cu de-adins de rău mă spală
Și mă limpezește de greșeală.
Că eu îm[i] știu a mea fărălege

Și răul mieu nainte-mi ce merge.

Ție Ț[i]-am greșitu-Ț[i], Doamne Svinte,
De-am făcut răutăț[i] denainte.
Cuvintele Tale Te-ndireaptă
La Giudeț să-nvinci[269], când vei da plată.

Iacă-s zămislit în strâmbătate,
Aplecat de maică-mea-n păcate.
Ce Tu, Doamne, iubești dereptatea,
De-Ț[i] arăț[i] pre mine bunătatea.

Și cu taine ce nu să pot spune
Mi-ai atătat a Ta-nțălepciune.
Cu izopul[270] Tu mă ocropește [mă stropește]
Și mă scaldă de mă curățește,

Să hiu spălat și alb ca omeții,
Să mă bucur și eu cu direpții
De vești bune și preacuvioase,
Și să-mi bucuri mișelele[271] oase.

---

[269] Formă verbală mai apropiată de etimon: *vinco, vincere, vici, victus* = *a învinge*.

[270] *Isop* = ulei aromat extras din frunzele unui arbust exotic.

[271] „Un alt calificativ, *mișel*, în sensul latin de «mizer» (*misellus*), va reactiva peste timp, în special la autorul *Zodiei Cancerului*. De notat la Dosoftei și dubletul *meser*: Dumnezeu «vede pre cel meser și pre tot lipsitul»”, *cf.* Constantin Ciopraga, *Personalitatea literaturii române*, Ed. Princeps Edit, Iași, 2007, p. 171.

Dubletul etimologic *meser/ mizer* va apărea în versurile lui Gh. Asachi.

Doamne, nu-Ț[i] întoarce svânta față
De greșele ce-am făcut, cu greață[272],
Și de câte-am lucrat fără lege,
Cu milostivirea Ta le șterge.

Inemă curată Tu-m[i] zidește
Și duh dirept în zgău îm[i] noiește.
Nu mă urni din svânta Ta față,
Și Duhul Tău cel Svânt ce mă-nvață

Să nu-L depărtez[i] de cătră mine,
Ce să-mi dai bucurie cu bine,
Cu svânta Ta, Doamne, mântuință.
Și să-m[i] dai și duh de biruință. [etc.]

(Ps. 50, 1-36)

Modelul acesta, în care un vers este singular, alcătuit dintr-o unică propoziție, este oarecum ieșit din tipare. Dar va fi folosit adesea de Arghezi. „Milostivirea cea bogată”: epitetul substantivului la singular sugerează ideea unui tezaur de milă sau a unei vistierii a milostivirilor lui Dumnezeu. „Ieftinătatea” lui Dumnezeu înseamnă ușurința cu care iartă, puțina certare cu care plătește păcatele oamenilor, dacă ei se pocăiesc. Dumnezeu are milostivire bogată dar și ieftinătate a iertării, iar Dosoftei a subliniat această trăsătură. În *Psaltirea* coresiană de la 1577

[272] Constantin Ciopraga, op. cit., p. 167: „starea de neliniște, de tristețe prelungită, se traduce prin *greață*, din latinescul *grevitas*, sugerând dificultatea de a exista, dar și dezgust, apăsare, silă, amărăciune difuză”.

avem: „Miluiaște-mă, Doamne, după mare mila Ta și după multe eftenșugurile Tale”[273].

O minunată metaforă – chiar o metaforă revelatorie, în termenii lui Blaga – este: „mă limpezește de greșeală”. De data aceasta limpezirea de greșeli/ păcate este o expresie plastică ce îi aparține întru totul poetului Dosoftei, orice altă traducere utilizând verbul *a curăți*. Sufletul spălat de păcate este nu doar curat, ci și limpede. Aici Dosoftei a fost magistral, pentru că a sugerat o comparație a sufletului care s-a pocăit cu apa limpede, clară, curată.

Omul limpezit de greșeli înseamnă mai mult decât spălat (verb repetat de câteva ori în acest psalm: „Și mai cu de-adins de rău mă spală /…/ Mă scaldă de mă curățește,/ Să hiu spălat”). Limpezirea lui înseamnă că este cu totul curățit de orice urmă de pată a păcatului. Înseamnă a nu mai recunoaște nicio urmă de murdărie în sufletul său. Că este cu totul înnoit de iertarea și milostivirea lui Dumnezeu. Aceasta este spălarea și limpezirea sufletului „cu milostivirea cea bogată” a lui Dumnezeu și cu iertarea Sa care vine repede, dacă și căința este rapidă. Iertarea Lui e ca un râu repede de munte, care „limpezește de greșeală”.

În urma lui rămâne un suflet limpezit/ limpede, care este așa cum trebuie să fie sufletul uman: curat, translucid, prin care să răzbată razele luminii dumnezeiești, care să se reflecte în el și să-i anime reflecția, nu opac și plin de noroi.

---

[273] Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Ed. Academiei RSR, București, 1976, p. 221.

Aceeași exprimare și în Coresi, *Carte cu învățătură* [Cazania a II-a] (1581), op. cit., p. 157: „Nu spre dereptatea noastră nădăjduimŭ, ce spre mila Ta și eftenșugului Tău” (o parafrazare, de altfel, a Psalmului 50, într-o rugăciune inserată într-o predică și care conține multe astfel de parafraze psalmice).

De aceea adaugă puțin mai jos: „să hiu spălat și alb ca omeții”. Comparația cu zăpada (de data aceasta) este specifică originalului și apare în toate traducerile.

Din rațiuni prozodice, Dosoftei a optat pentru forma „omeții” (și nu este un hapax în psalmii versificați), care e fericită: un plural pentru *omăt* care nu există decât în această formă poetică. Cred că Budai-Deleanu a fost inspirat de această licență a lui Dosoftei în sensul de a crea forme libere ale cuvintelor, pentru că și el, în epopeea sa, a apelat de multe ori la această tehnică, modificând forma receptă a cuvântului și creând termeni poetici aproape totdeauna expresivi. Ea dovedește elasticitatea vocabularului și a gramaticii în utilizarea lor literară, desființând ideea de rigiditate/ strictețe și dovedind că în utilizarea literară, dezinvoltă și creativă, nu are ce căuta aprecierea rigurozității lingvistice sau gramaticale. Expresia plastică determină plasticizarea cuvintelor, care capătă forma unor realități libere și organice, având un corp fonetic dar mai ales un sens spiritual.

Revenind la psalmul nostru, imaginea omătului e complementară celei a limpezimii. Chiar și sonoritatea omătului conține mai multe sugestii ale reflecției decât ar putea realiza funcția conotativă a zăpezii. Dar albul pur al omătului/ zăpezii și limpezirea de orice impurități sunt caracteristicile sufletului uman, așa cum este el creat de Dumnezeu (comparațiile nefiind niciodată ideale, ci doar relative, atunci când privesc realități spirituale, care sunt mai presus de putința de a fi exprimate în cuvinte).

Insistența acestui psalm asupra portretului spiritului uman a fost corect intuită și tradusă poetic de Dosoftei. Înrudirea sufletului cu Dumnezeu se vede din aceea că, așa cum explică Antim Ivireanul, și schimbarea la față a Domnului pe

Tabor implică o strălucire comparată cu soarele și cu zăpada: „obrazul Lui străluciia ca soarele și veșmintele Lui era albe ca zăpada. Iar asămânarea aceasta o obrazului cu soarele și a veșmintelor cu zăpada, nu doară pentru aceia să asămânează cum că nu ar fi strălucit obrazul Lui decât soarele, sau veșmintele Lui nu ar fi fost mai albe decât zăpada, ci pentru că aici, în lume, nu avem noi alt nimic mai strălucitor și mai luminat decât soarele sau mai alb decât zăpada"[274].

De aceea, și Psalmul 50 spune: „spăla-mă-vei și mai mult decât omătul, albi-mă-voi" (Ps. 50, 9)[275]. Așa încât sufletul limpezit de păcate, „spălat și alb ca ometii", arată faptul că iertarea lui Dumnezeu înseamnă restaurea omului în asemănarea lui primordială cu Dumnezeu, Creatorul lui.

Jertfa plăcută lui Dumnezeu este „sufletul înfrânt", „inema zdrobită și frântă" (Ps. 50, 52-53). De la omul cu astfel de inimă și suflet primește Dumnezeu și celelalte jertfe.

Și aici Dosoftei adaugă, pe lângă „viței pe oltari [altare]", care provine din original și era jertfa specifică Vechiului Testament, și alte „jărtve direpte": „colaci și prinoase /…/ Vin și pâine, unt[delemn] și cu grâu dulce [colivă]" (Ps. 50, 61-63).

Însă pentru Dosoftei aceste adăugiri nu formau o traducere infidelă. Pentru că, în primul rând, nu era o traducere propriu-zisă, ci o adaptare a psalmilor, nu numai pentru a deveni proprii poeziei cu ritm și rimă, ci și conștiinței creștin-ortodoxe. Prelucrarea în sensul poetizării i-a oferit Mitropolitului Moldovei posibilitatea cât și soluția pentru o traducere în sensul receptării lor în spiritul gândirii ortodoxe, prin intermediul căruia, de fapt, psalmii sunt înțeleși și apreciați în Biserica Ortodoxă.

---

[274] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 10.

[275] *Cf.* Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*, op. cit.

Psalmului 51 îi adaugă un motto care nu există în original și pe care îl concepe el însuși: „Direptul să va cruța ca un măslin,/ Iar strâmbul să va tăia ca un spin”. Însă face aceasta pornind de la conținutul psalmului, căruia mottoul îi rezumă semnificația.

Psalmul este construit tocmai pe această antiteză, între păcătosul care este ca un *pom uscat* și Dreptul ca un *pom roditor*:

Ce te lauz[i], cela ce ești tare[276],
Cu mânia ce sloboz[i] din nare[277],
De faci toată zua răutate
Și-n limba ta scornești strâmbătate?

Ca dintr-un brici ascuțât pre cute,
Faci vicleșug și-nșelăciuni multe.
Toată strâmbătatea ț[i]-este dragă,
Și de cuvânt dirept tu prinz[i] tagă [tăgadă].

Iubești a-mpresura cu cuvântul
Și cu limba să-nșeli tot pământul.
Ce [ci] Dumnezău te-a strica cu totul
Și te-a rupe de unde ți-i locul.

Că te-a săpa de la rădăcină,
De nu țî s-a mái ști de trupină. /…/
Iar eu îț[i] dvoresc înainte,
Ca un măslin rodit, Doamne Svinte…

---

276 Păcătosul care se crede tare în lume.

277 Care sufli pe nări ca un taur sau ca un animal sălbatic = imagine metaforică a mâniei și a sălbăticiei.

(Ps. 51, 1-14, 25-26)

Limba ascuțită ca un brici, care taie, este o imagine proprie psalmului. Iar pentru că psalmul vorbește despre cel tare/ puternic, Dosoftei i-a adăugat atributul de a sufla „din nare"/ pe nări, întrucât și în altă parte avem această comparație a celor păcătoși și ucigași ai aproapelui cu niște fiare sălbatice: „tauri mă-mpresoară/ Cu căscate guri, să mă omoară/ Ca leii ce apucă și zbiară" (Ps. 21, 43-45).

Compararea Sfinților cu pomii din grădina Raiului se face chiar din Ps. 1: „Ferice de omul ce n-a merge/ În sfatul celór fără de lege /.../ Ce voia lui va fi tot cu Domnul /.../ Și va fi ca pomul lângă apă [apa vieții, Hristos],/ Carele de roadă nu să scapă./ Și frunza sa încă nu-ș-va pierde,/ Ce pre toată vremea va sta verde".

Cantemir recapitulează: „Lumea dară ca o *grădină*, într-însa oamenii ca niște flori, precum mărturiséște [Prorocul]: „Izrail va răzsări ca crinul" (*Osie* gv. 14, sh. 6), „Toată carnea [tot trupul] *fân* și toată slava ei *ca floarea câmpului*" (Isaiia gv. 40, sh. 7, 8), sau: „Ca pomul iaste omul și ca roada, adică ca poamele faptele lui; din pomul bun va ieși roadă bună" [*cf.* Mt. 7, 16-17]. Cătră aceasta urmeadză unde dzice pentru omul bun: „Și va fi ca lemnul lângă izvoarăle apelor și la vrémea sa va da roada sa și frundza lui nu va cădea" (Psalm 1, sh. 3 și Ierem. gv. 17, sh. 8)"[278].

---

[278] Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, text stabilit, traducerea versiunii grecești, comentarii și glosar de Virgil Cândea, postfață și bibliografie de Alexandru Duțu, Ed. Minerva, București, 1990, p. 64.

În Noul Testament se continuă aceeași simbolistică: „Căci acum/ deja securea stă la rădăcina copacilor. [Și] astfel tot copacul care nu face fruct/ rod bun este tăiat și se aruncă în foc" (Mt. 3, 10; 7, 19)[279].

Hristos, pe drumul spre răstignire, spune femeilor ce plângeau: „Căci dacă cu lemnul cel umed [adică viu, verde, plin de sevă] [ei] fac acestea, cu cel uscat [Dumnezeu] ce are să facă?" (Lc. 23, 31)[280]. Hristos este lemnul viu.

De aceea Sfântul Augustinus, în comentariul său la Psalmi, oferă o interpretare mesianică psalmului 1[281].

Cei care fac roade, prin urmare, sunt cei altoiți pe Hristos, Pomul Vieții, sau sunt acei pomi sădiți lângă izvoarele apelor Vieții. De aceea se face această comparație, și în Ps. 51, a credinciosului cu pomul care rodește: „Iar eu /…/ ca un măslin rodit".

În inimă se nasc gândurile: „În inemă-ș[i] zâce cel fără de minte /…/ deșerte cuvinte" (Ps. 52, 1-2).

Acest lucru îl va spune și Domnul: „Căci din inimă vin gânduri rele, ucideri/ omoruri, adultere/ preacurvii, desfrânări/ curvii, hoții/ furtișaguri, mărturii mincinoase, blasfemii" (Mt. 15, 19)[282]. *Biblia de la 1688* vorbește despre „gândurile inimii" (Dan. 2, 30, Evr. 4, 12) și „cugetul inimii" (Ps. 48, 3, Lc. 9, 47,

---

[279] *Cf. Evanghelia după Matei*, Teologie pentru azi, 2011, op. cit.

[280] *Cf. Evanghelia după Lucas*, ediția liturgică, traducere din LXX de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2019, *cf.* https://www.teologiepentruazi.ro/2019/05/22/evanghelia-dupa-lucas-editia-liturgica/.

[281] Sanctus Augustinus, *Enarrationes in Psalmos*, în PL 36, col. 67.

[282] *Cf. Evanghelia după Matei*, Teologie pentru azi, 2011, op. cit.

Fapt. 8, 22), de unde Cantemir va crea și sintagma: „mintea inimii”[283].

Neavând modele poetice în limba română, totuși Dosoftei știe să instrumenteze în mod desăvârșit interogația și repetiția retorică:

Atunce ce-ț[i] pare când va veni Domnul
Din ceri să ia sama ce lucrează omul,
Când nu va fi nime să poată-nțălege,
Când s-or înmulțî-să cei fără de lege,

Când de cătră Domnul toț[i] să vor abate,
Când vor fi netrebnici, ne-având bunătate?
Că nu-i pănă-ntr-unul nice să-nțăleagă
Ceia ce fac rele cu inemă largă…

(Ps. 52, 7-14)

Și pentru rele trebuie „inemă largă”, pentru că adâncurile inimii, așa cum mai spuneam și altădată, se pot lărgi în ambele sensuri, spre bine sau spre rău.

Împlinirea Legii și a Profeților în Hristos e subliniată din nou de Dosoftei, prelucrând Psalmul 52:

Dă, Dumnezău Svinte, din Sion să vie
În creștinătate a Ta-mpărăție,
Și-Ț[i] întoarce prada care Ți-i robită,
Să-ș[i] vie la urmă-n țara cea dorită.

---

[283] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu și I. Verdeș, studiu introductiv de Adriana Babeți, Ed. Minerva, București, 1997, p. 303.

Să vază Iiacov, să să veselească,
Cu creștinătatea să Te proslăvească.

(Ps. 52, 29-34)

Dosoftei leagă profeția tainică din finalul Psalmului 52 de o profeție a Domnului: „Și vă spun vouă că mulți din răsărituri și apusuri vor veni și vor sta la masă cu Avraam și Isaac și Iacov în Împărăția Cerurilor” (Mt. 8, 11)[284].

„Prada” de care vorbește Psalmul 52 este interpretată ca fiind cei legați în Iad până la Învierea Domnului. În cântările ortodoxe, Hristos a prădat avuția Iadului, pe cei legați/ robiți de moarte și de Satana. În *Prohodul* din Vinerea Mare, se spune: „Iadul s-a-ngrozit, Dătătorule de viață, Doamne, când prădată și-a văzut bogăția lui și-nviați pe morții cei legați din veac”[285]. Aceasta este „prada care Ți-i robită”, la care se referă Dosoftei. În omilia pascală a Sfântului Ioannis Hrisostomos se pomenește de asemenea despre această prădare: „Prădat-a iadul Cel ce S-a pogorât în iad”[286].

Iar „țara cea dorită” înseamnă, ca peste tot în psalmii versificați ai lui Dosoftei, Împărăția Cerurilor.

Psalmul 53, alcătuit din catrene și având versuri hexasilabice, e o altă reușită poetică, în care întâlnim și acele scurte versuri magistrale unde este menționată „ruga din tăcere”, isihastă, deși psalmul (original) nu vorbește despre tipologia rugăciunii.

Să revenim însă la versificarea dosofteiană:

---

[284] *Cf. Evanghelia după Matei*, Teologie pentru azi, 2011, op. cit.

[285] *Triodul*, Ed. IBMBOR, București, 2000, p. 656.

[286] *Penticostar*, Ed. IBMBOR, București, 1999, p. 25.

Doamne, mă spăsește
Cu svântul Tău nume,
Fă-mi giudeț pre lume
Și-ntreg mă ferește.

Cu a Ta putere,
Grijă când am multă,
Tu, Doamne, mi-ascultă
Ruga din tăcere.

Că să rădicară
Asupra-mi păgânii
Și cu toți streinii,
De mă-mpresurară.

Și nu-Ț[i] au de frică,
Când svântul Tău nume,
Ce-i vestit în lume,
L-iau într-o nemică.

Că mie mi-i vântă [ajutor]
Domnul, sufletește,
De sunt și trupește
Întreg, fără smântă. [etc]

(Ps. 53, 1- 20)

În Vechiul Testament, modelul pentru această „rugă din tăcere”, lăuntrică, rugăciune a inimii, se află în rugăciunea Annei, mama Profetului Samuil:

„Rugăciunea Annei e o paradigmă a rugăciunii isihaste, a rugăciunii în lăuntrul inimii, care se înalță către Dumnezeu fără glas, în tăcere abisală”[287].

Amintind de „ruga din tăcere”, se vede că Dosoftei interpretează începutul psalmului – „Doamne, întru numele Tău mântuiește-mă” – în sensul rugăciunii isihaste: *Doamne Iisuse Hristoase, Fiule al lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul!*

Discutam și altă dată despre aceeași *rugăciune în tăcere*, în liniștea inimii, fără cuvinte, menționată și de poeții moderni, ca Tudor Arghezi („Ruga mea e fără cuvinte” *(Psalm)*) sau Ion Vinea („tăcerile cu rugăciunile” *(De profondis)*). Și convingându-ne că Dosoftei nu fusese trecut cu vederea și că nu e vorba de vreo coincidență, Ion Pillat chintesențiază opera poetică a lui Dosoftei în versul următor: „Nu-i nicio poezie să fie ca tăcerea” (*Bătrânii*).

Dosoftei creează, din substantivul *cugetare* (din infinitivul lung al latinescului *cogitare*), varianta „cugetătură”, e drept, din rațiuni prozodice, dar adăugând astfel mai multă gravitate cuvântului și o anumită tensiune, dacă îl comparăm cu alte substantive derivate, care au aceeași terminație (precum *uitătură, sperietură*, etc.): „sunt cu spaimă-n cugetătură” (Ps. 54, 4).

În aceeași manieră și cu același scop creează, puțin mai departe, și o formă verbală mai lungă decât cea uzuală, spunând, în loc de *mă-ntunecă*:

Groază, cutremur *mă-ntunecază*,

[287] Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, *cf*. https://www.teologiepentruazi.ro/2013/03/01/teologia-dogmatica-ortodoxa-vol-1-23/.

Firea nu-m[i] poate să stea să vază.

(Ps. 54, 13-14)

Lungirea formei lexicale obișnuite lasă impresia formării unui ecou în conștiință, a depășirii unui stadiu normal experiențial și intrarea într-o zonă de turbulență afectivă, de frică patologică. Însă nu reacția este supradimensionată, ci motivele sunt de natură să provoace dezechilibru și să devasteze chiar și un psihic normal. Este frica sau groaza omului care nu se gândește să facă rău și care se simte copleșit/ depășit atunci când vede plasa de intrigi din jurul său.

Ceva mai departe, într-un alt psalm, va crea substantivul „întunecăciune" („Să-și ia plata și să să smintească,/ Și-ntunecăciunea să-i orbască", Ps. 68, 77-78), o formă poetică ce agravează semnificația negativă a întunecării, pe de o parte, iar, pe de altă parte, asociată acustic cu alte forme substantivale sufixate cu -ăciune (spre exemplu amărăciune sau stricăciune), conferă și mai multă intensitate pejorării.

Ipocriții și uneltitorii sunt portretizați cu abilitate plastică:

Inema-ntr-înșii nu să potoale,
Grăiesc din gură cuvinte moale,
De-ț[i] par ca untul de unsuroase,
Ele-s ca lancea de sâmceloase [tăioase].

(Ps. 54, 63-66)

Comparațiile în sine și antiteza nu reprezintă o contribuție originală a lui Dosoftei. Însă imaginea moliciunii cuvintelor, „ca

untul de unsuroase", este din nou rezultatul unei intenții auctoriale care mizează pe aliterație și eufonie pentru a marca intensitatea crescândă a sentimentului de indignare.

Deosebită este și o altă imagine, cea a „minții întinse" către Dumnezeu, pentru că ideea psalmului este aceea de a-ți pune nădejdea în Dumnezeu când nu mai e nicio scăpare și a arunca spre El grija care te apasă. Dosoftei a transpus-o astfel:

Iară tu, oame, n-ii hi [nu vei fi] cu lipsă,
De-i hi spre Domnul cu mintea tinsă.

(Ps. 54, 67-68)

Dimpotrivă, „pizmașii vor da-n genune,/ Urniț[i] de Domnul în putregiune" (Ps. 54, 71-72).

Genunea din versul de mai sus înseamnă iad sau adâncul iadului. Are, prin urmare, altă semnificație decât în alți psalmi, unde înseamnă *mare* sau *abis de ape*: „Preste luciu de genune/ Trec corăbii cu minune" (Ps. 103, 109-110); „În mări și pre ape la toată genunea,/ De Ș[i]-au ivit Dumnezău minunea" (Ps. 134, 13-14).

Dar și mai târziu, la Eminescu, *genunea* va avea această dublă semnificație: „Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă?" (*Scrisoarea I*); „diluviul de flacări, lung întins ca o genune" (*Memento mori*).

Psalmul 55 ilustrează din nou încleștarea luptei cu vrăjmașii spirituali, cu zburătorii în văzduh, cei care „Sunt cu mulțâi strânș[i] asupră-mi să mă dea de râpă/ Și să bat de la nălțime să mă surpe-n pripă" (Ps. 55, 5-6). Versurile acestea ne lămuresc faptul că *omul* din versul al treilea – ca și cu alte ocazii în *Psaltire*

– ilustrează figurativ și metonimic mulțimea inamicilor spirituali:

Și să nu laș[i] toată z[i]ua om ce mi-i cu scârbă
Să mă lupte, să stropșască, să să puie-n gârbă.

(Ps. 55, 3-4)

Enumerația cu rol de intensificare a senzației de desfășurare a conflictului denotă faptul că Dosoftei stăpânește și tehnica tabloului dinamic, marțial, în care maeștrii s-au arătat cronicarii moldoveni. Războiul acesta este nevăzut și lăuntric, are alt caracter decât cel din cronici, pentru că, așa cum spuneam, dușmanii „să bat de la nălțime” și nu sunt combatanți obișnuiți. Și cu toate acestea nu este mai puțin dramatic, ci dimpotrivă: „Mi să strâmbă toată z[i]ua și stau de mă-ngână /…/ Să pun leșnici [pânditori], întind lațuri și stau de vinează” (Ps. 55. 11, 13).

Nădejdea de biruință este doar în „mila bogată” (Ps. 55, 22) a lui Dumnezeu, pentru care Îi aduce laudă:

Că mi-ai scos mișelul suflet de moarte cu jele
Și mi-ai șters ochii de lacrămi, iertându-mi greșele.
Și de lunicuș mi-ai datu-mi să mărg fără greață,
Slujindu-Ț[i] precum să cade,-n lucoare de viață.

(Ps. 55, 29-32)

Tensiunea confruntării spirituale este evidentă, ca și cea – pe de altă parte – a concentrării la rugăciunea către Dumnezeu,

Singurul care poate înclina balanța în favoarea celui slab în fața unor asemenea inamici.

De fapt, acesta este un element definitoriu al psalmilor, acela că ilustrează situații limită și dau glas unor tensiuni psihice și spirituale copleșitoare. Niciodată nu e vorba de sentimente firave sau îndoielnice, ori de situații relative, fără importanță capitală pentru viața celui care imploră intervenția dumnezeiască în existența sa.

Mergând mai departe, în Psalmul 56 autorul introduce o altă variație prozodică, combinând dodecasilabul cu octosilabul în sextine:

Hie-Ț[i] milă, Doamne Svinte, hie-Ț[i] milă,
Că spre Tine mi-i nedejdea când am sâlă.
Și mișelul mieu de suflet Ție caŭtă,
Să-l acoperi cu aripa Ta cea lată,
Până să va trece toiul
Și va-ndărăpta pohoiul. /…/

Ț[i]-ai trimisu-Ț[i], Doamne, mila ș-adevara,
De mi-ai curățât ponoslul și ocara,
Și mi-ai scos din lei mișelul mieu de suflet,
Ce gârbiia, [leii] pregiur [de] mine cu rău cuget.
Că de nu mi-ar părti[288] Domnul,
Turburat mi-aș dormi somnul.

Fiii lumii ș[i]-au ieșit din omenie,
Le sunt dinții lănci cu ostii de mânie
Slobozâte, și li-i limba spată iute,
Ascuțâtă-n doauă rosturi ca pre cute.

[288] De nu mi-ar lua partea.

Dinții să li să jimbască[289]
Și limba să să tâmpască. /…/

Că mi-i inema gătată să Te vază
Pre tot ceas, Dumnezău Svinte, lăsând rază.
Și cu slava mea sunt gata să mă mânec:
Scoală slava mea, te scoală de zî cântec
În lăută. Demineață
Mă voi scula cătră viață.

(Ps. 56, 1-6, 13-24, 31-36)

Și din acest punct de vedere, al variației prozodice, *Psaltirea în versuri* este o adevărată carte de poezie, în care Dosoftei a pus fundamentul liricii românești. Coșbuc sau Șt. O. Iosif vor apela la un tipar prozodico-poetic apropiat de cel de mai sus.

Poezia română de mai târziu, și în special Arghezi, puteau afla în psalmii versificați un repertoriu destul de larg al blestemelor la adresa celor ce: „la inemă vă zace/ Strâmbătatea ce vă place" (Ps. 57, 5-6). Vom reliefa din nou aceste aspecte când vom ajunge la situații poetice similare din operele poeților moderni.

Dosoftei este primul care împletește duritatea expresivă cu imaginea poetică:

Streinațî-s din mătrice
Păcătoșii, și li-oi zâce
Că din zgău [pântece] să răzlețără
În minciuni de rătăciră.

---

[289] Să li se știrbească.

Ca vipera-nveninează
Cu mușcătura, să piarză,
Și cuvânt cu dereptate
Nu-l vor nice de departe

Să-l auză, s-aibă trudă;
[Sunt] ca și aspida cea surdă
De descântec, ce vinează
Vânătoriul să o piarză.

Ce le dă, Dumnezău Svinte,
Certare, să țâie minte.
Și-i ucide preste falcă,
Să le frângi dinții, să tacă.

Și leilor le despică
Fălcile cu care strică,
Fă-i ca apa ce-i vărsată,
Ce nu-i în samă băgată.

Și arcul să-ș[i] tragă moale,
Să să slăbească din foale,
Să pieie ticăițește [mizerabil],
Ca ceara ce să topește,

Și ca cubelcii [melcii] să arză
De soare, și să nu-l vază,
Să nu poată să să tragă
Preste spini, fără de vlagă.

Ca păduceii [măceșii] să sece

De pojar și de vânt rece.
Cu urgie să dea-n râpă,
Să-i soarbă [prăpastia] de vii cu pripă.

(Ps. 57, 9-40)

*

Și să nu-i laș[i] să-mble fără lege,
Ce să-i întorci spre sară s-alerge
Împregiur de târg, să flămânzască,
Ca câinii cercând să să hrănească.

Că ce ei latră și ce lucrează
Le pare că nu-i nime să-i vază.
Ce Tu, Doamne, de dânșii vei râde,
Când în laț cu păgânii s-or prinde. /…/

Căzură-n laț pentru sămețâia,
Căce i-au cuprins blăstămățâia.
Le va ieși vestea de perire
Ce le va veni fără de știre.

Și Te vor cunoaște că ești Domnul
Pre tot locul și preste tot omul,
Și pre Iacov ai oblăduință [stăpânire],
Că pământul tot Ți-i cu credință.

Și pizmașii cei fără de lege
Să să-ntoarcă spre noapte, s-alerge
Ca câinele și să flămânzască,

Pregiur târgul tot să cehăiască [să latre],

Cercând hrană și scurmând prin tină,
Să să culce și fără de cină.

(Ps. 58, 18-23, 41-54)

Ultimele două strofe din Psalmul 57 ne incită și la alte anamneze moderne, făcându-ne să ne gândim la poemul *După melci*, al lui Ion Barbu. Mircea Scarlat atrăgea atenția asupra blestemelor din poezia lui Eminescu[290]. Fără îndoiala, vehemența apostrofării sub forma imprecațiilor de acest fel va fi foarte mult pe placul poeziei moderniste. Iar Arghezi este cel mai reprezentativ în acest sens (*Blesteme*).

Cu totul remarcabilă este imaginea „vinurilor de plâns”, la finalul unor formulări antinomice, în care este profilat un portret paradoxal al lui Dumnezeu, ca Cel ce mustră și mângâie în același timp sau într-o succesiune neintuită de om, care nu poate nici să presimtă și nici să recepteze această schimbare, mai rapidă și mai presus de firescul lui uman:

Doamne, lepădatu-ne-ai și ne-ai surupat,
Pre noi mâniatu-Te-ai și ne-ai și cruțat.

Pământul clătitu-l-ai și l-ai strămutat,
I-ai strânsu-i frânturile și l-ai vindecat.

Că Te-ai arătatu-Te aspru și aprins,

[290] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. II, Ed. Minerva, București, 1984, p. 101.

De ne-ai adăpatu-ne cu vinuri de plâns.

(Ps. 59, 1-6)

Ca și în alte situații, semnalate mai sus, formele acestea verbale prelungite prin pronume adjuvante (*lepădatu-ne-ai, mâniatu-Te-ai, clătitu-l-ai, i-ai strânsu-i, Te-ai arătatu-Te*) pun accentul pe velocitatea imperceptibilă, la nivelul senzației umane, a acestei dinamici, dar care, în același timp, are consecințe imediate și cât se poate de concrete și de grele pentru cei de pe pământ.

Din punct de vedere auditiv, formularea poetică este la fel de impresionantă, creând, prin cascada acestor forme verbal-pronominale, senzația unui vuiet, al unui fundal sonor care zguduie și înspăimântă, însoțind mânia aprinsă a lui Dumnezeu.

„Vinurile de plâns", pe de altă parte, este una dintre cele mai frumoase metafore pe care le-a conceput Dosoftei – alături de cea a vieții care trece ca o „umbră rară", pe care am sesizat-o undeva mai sus. Pentru că plânsul pocăinței este tare ca vinul. Iar acest plâns nu este singular, ci se formează ca vinuri multiple ale plânsului, ale pocăinței, cu densitate și tărie variabile, ieșind din zăgazurile inimii și ale conștiinței.

Dumnezeu îl ajută pentru ca să nu fie nevoit să fugă pentru a scăpa „de umbră de om":

Nime nu mă va-ntiri [goni] să fug la cetăț[i]
Cu șanțuri, cu tare străj[i], cu porț[i] cu lăcăț[i],
Nice m-a-nșira să fug pănă la Edom,
De oaste-npăimat, să scap de umbră de om.

(Ps. 59, 25-2)

Întreaga strofă e o construcție în plan imagistic realizată de Dosoftei. Avem tabloul unei cetăți întărite realizat numai prin enumerație (*șanțuri*, *străji*, *porți*, *lăcăți*), procedeu retoric ce susține – deși nouă ni se pare o pictură suprarealistă – imaginea inexpugnabilității sitului respectiv.

Enumerarea elementelor de apărare fundamentale ale cetății are însă și alte semnificații. În primul rând, ele atestă panica sau teroarea celui care caută refugiu. Cel urmărit verifică mental soliditatea unei fortărețe și proiectează în registru imaginar elementele sale strategice de siguranță. Ele indică spectrul fricii și al stresului pe care îl experimentează omul persecutat de inamici și care se regenerează în amintire. Pe de altă parte însă, ca și în didahiile lui Antim Ivireanul, aceste proiecții au valoare alegorică.

Din nou e foarte probabil ca Dosoftei să fi legat un verset psalmic de o învățătură evanghelică: „Iară când vă vor goni pre voi den cetatea aceasta, fugiți la ceaealaltă, că adevăr grăiesc voao, nu veți fârși cetățile lui Israil până va veni Fiiul Omenescu” (Mt. 10, 23, *Biblia 1688*).

Cetatea este interpretată ca fiind cetatea virtuții. Când ești împiedicat să faci o virtute, trebuie să cauți să împlinești alta. Și așa, cetățile nu se termină…

S-ar putea însă ca și formula lui Dosoftei, „umbră de om”, să ascundă mai multe sensuri. Pe de o parte, semnifică sentimentul de eliberare al celui care nu simte nici umbră de om, de dușman, în apropiere. Însă, pe de altă parte, se poate ca Dosoftei să se fi gândit să denumească astfel pe acei vrăjmași aparte, spirituali, la care se referă foarte adesea psalmii (pe care traducerile

coresiene îi numesc *draci*, în loc de *vrăjmași*, ținând cont de fapt de hermeneutica ortodoxă), și care se țin scai sau…ca umbra de om. Așa încât „umbră de om" s-ar putea să fie *Umbră-de-om*...

Psalmul 61 este, în întregime, un cântec cu ritm, melodie și cu cezură internă (cvasiprezentă în psalmii lui Dosoftei), pe care o vom semnala mai jos:

În ce chip nu s-a pleca / către Dumnezău
Și i să va cuceri / biet sufletul mieu?

Că de la Dânsulu mi-i / folos ș-agiutori,
Acela mi-i Dumnezău / și răzămători.

Cu Dânsul mă sprejinesc / și nu m-oi clăti,
Și-n greu ce mi s-a tâmpla / El mă va scuti.

Pizmașilor, pănă când / veț[i] îmbla zăluz[i],
De veț[i] lega-vă de om, / veninaț[i] și cruz[i]?

Și vă puneț[i] de-mproșcat / ca-ntr-un zid plecat,
Gândiț[i] că l-iț [îl veți] răsâpi / ca un gard stricat.

Și staț[i] de vă sfătuiț[i] / prețul să-m[i] schimbaț[i]
Și cu sete alergaț[i] / cu rău să-m[i] stricaț[i].

Din rost îm[i] ziceț[i] bine, / de mă îmblânziț[i],
Și din inemă cercaț[i] / să mă vicleniț[i].

Ce eu tot mă voi pleca / cătră Dumnezău,
Și Lui să te cucirești, / biet sufletul mieu.

La Dânsulu mi-i să rabd, / că mi-i Dumnezău,
Spre folos, spre agiutori, / nemutat spre rău.

De Dumnezău m-oi spăsî, / și slavă m-va da,
Dumnezău mi-a agiuta, / căce-L voi răbda [aștepta].

Deci să nedejduiț[i] / spre Dâns, că vă zâc,
Tot soborul creștinesc, / cu mare cu mic.

Și inema cătră Dâns / toț[i] să vă vărsaț[i],
Că-i a nostru Dumnezău, / și să vă rugaț[i].

Iară hiii oamenești / văz că sunt deșerț[i],
Și-i văz că sunt mincinoș[i], / plini de strâmbătăț[i].

Și cu svatul lor cu tot / deșert svătuiesc,
Și cuvântul nu le stă / de câte grăiesc.

Pentru-aceea eu vă zâc / să hiț[i] înțelepț[i]
Și să nu nedejduiț[i] / cătră strâmbătăț[i],

Nice cătră apucări / să nu lăcomiț[i],
Nice-n bogățâi ce vin / să nu vă uimiț[i].

Că de-aceasta Dumnezău / o dat-au ales,
Și de-aceasta de daóri / eu am înțăles

Că-i puterea și mila / a lui Dumnezău,
Și va-mpărțî tuturor [fiecăruia] / după lucrul său.

Ideea că omul persecutat de semenii săi fără conștiință și fără Dumnezeu este „ca un zid plecat" și „ca un gard stricat" (Ps. 61, 9-10) ne amintește de toposul ruinelor spirituale, dezvoltat în romantism, despre care am mai vorbit cu alte ocazii.

Ca și în Psalmul 41, în care dorul de Dumnezeu este exprimat ca „setea" ce „arde-n plămână", „sete aprinsă", dar care „varsă-n suflet răceală de gheață" – în termeni paradoxali, așadar, paradoxul constând însă, în primul rând, în exprimarea unor stări eminamente duhovnicești prin comparație cu suferințe psiho-somatice –, la fel în Psalmul 62 dorința de a-L vedea pe Dumnezeu este atribuită atât sufletului, cât și trupului:

Că pentru Tine mi să-nsătează
Bietul de suflet, vrând să Te vază,
Cât de ori multe ce Te dorește,
Trupul, mișelul, să schimosește,
Ca-n pustii dese și-nsecetate,
Fără de apă și necălcate.

De m-aș vedea-mă-n svânta Ta casă,
Mișelul suflet s-ar desfăta-să,
Prăvind de-aproape svânta Ta slavă,
Că de-aș vedea-Te fără zăbavă. /…/
Să văz de-aproape svânta Ta față
Și cu mâni tinse să stau la rugă /…/

Atunce, Doamne, s-ar sătura-să
Bietul mieu suflet dintr-a Ta masă.

(Ps. 62, 3-12, 18-19, 21-22)

Relevantă stilistic este imaginea pustiilor „dese și-nsecetate”, care susține ideea setei trupului după Dumnezeu. Pentru că ființa umană este o unitate care face ca trupul să fie irigat de dorul și de nevoile sufletului, chiar dacă acestea nu îi sunt proprii. Așa încât, atunci când sufletul tânjește după Dumnezeu, este mistuit de dorința de a vedea slava Lui („mi să-nsătează/ Bietul de suflet, vrând să Te vază”), și trupul se simte ca în mijlocul unor „pustii dese și-nsecetate/ Fără de apă și necălcate”.

Insistența cu care descrie pustia – pauperitatea izvoarelor vitale și absența însăși a oricăror forme de viață din spațiul ei – face parte însă din retorica poetică. Scopul este acela de sublinia consistența suferinței duhovnicești, stringența împlinirii dorului spiritual, mai arzător chiar decât nevoile biologice fundamentale.

Satisfacerea necesității spirituale de a hrăni sufletul cu slava lui Dumnezeu („Atunce, Doamne, s-ar sătura-să/ Bietul mieu suflet dintr-a Ta masă”) este la fel de fundamentală, pentru susținerea ființei umane în viață, ca și împlinirea nevoilor primare/ fundamentale, ale trupului: setea și foamea.

Sufletul spiritual al omului are suferințele sale specifice, care constau în dorul de a-L cunoaște și de a-L vedea pe Însuși Izvorul existenței sale: aceasta este foamea și setea lui vitală, pe care, dacă nu le satură, este el, sufletul, ca un trup „schimosit” în pustiul cel mai arid și mai gol de viață. De aceea, desfătarea lui este să vadă slava lui Dumnezeu, energiile Lui necreate și veșnice: „Mișelul suflet s-ar desfăta-să,/ Prăvind de-aproape svânta Ta slavă,/ Că de-aș vedea-Te fără zăbavă”.

Din nou, insistența repetitivă este cât se poate de elocventă, iar intensitatea dorului este exprimată prin sugestia grabei, a nerăbdării, cât și prin metafora privirii de-aproape a slavei

dumnezeiești: „Prăvind de-aproape svânta Ta slavă,/ Că de-aș vedea-Te fără zăbavă”, „Să văz de-aproape svânta Ta față”.

Cum spuneam și mai devreme, acestea sunt primele poezii ale iubirii de Dumnezeu în limba română.

Și sunt, de fapt, primele poezii de dragoste. Astfel, poezia de dragoste în literatura română (autentică, nu numai prin existența însăși a prozodiei, cât mai ales prin reușita expresivă, o adevărată minune pentru secolul al XVII-lea și care adesea face posibilă comparația cu expresivitatea poetică modernă) începe prin exprimarea iubirii de Dumnezeu, Iubirea Însăși și Izvorul a toată iubirea curată. Tocmai de aceea, cum am sesizat și altădată, când neoanacreonticii au avut nevoie de un model românesc pentru a exprima suferințele amorului, au apelat – într-un mod incorect și indecent însă – la Dosoftei și la poezia religioasă. Și peste timp, când poeții partidului comunist nu știau cum să mai slăvească regimul și pe conducătorii iubiți, au făcut același lucru. Asta apropo de detractorii care știu să fure bine de la cei pe care îi ignoră sau despre care spun că le repugnă.

Mâinile „tinse” care „stau la rugă” indică faptul că vederea/ contemplarea slavei dumnezeiești este urmarea rugăciunii insistente către Dumnezeu, născute de acea secetă a sufletului descrisă mai sus.

Dumnezeu este Cel ce „mă acoperi supt aripi svinte,/ Țiindu-mi umbră-n vreme fierbinte” (Ps. 62, 29-30). Bineînțeles, este vorba despre vremea toridă a suferințelor, ceea ce în rugăciunile ortodoxe se numește adesea *cuptorul încercărilor*.

În Psalmii 62 și 63 întâlnim din nou blesteme la adresa celor răi:

Iară aceia ce-m[i] cearcă răul,

Fără de veste să-i soarbă tăul.

Stârvuri să zacă, căzuț[i] de aramă,
Să nu mai hie nice-ntr-o samă.

Hulpile noaptea părț[i] să le facă,
Și zua pasări să nu le treacă.

/…/

Și să-ș[i] astupe pizmașii gura,
Să să oprească vrajba și ura.

(Ps. 62, 35-40, 45-46)

Că li-i tăioasă limba ca spata,
Cu venin iute li-i arcul gata.

Fără de veste, cu lancea plină,
Vor să săgete [pe] cei fără vină. /…/

Ș[i]-au întăritu-ș[i] cuvânt de sfadă,
Să-ntinză lațuri, să puie nadă. /…/

Limbile-ntr-înșii să ostenească,
Lumea de dânșii să să ciudească /…/

Și ce lucrează toț[i] să-nțeleagă,
S-aibă direptul inemă-ntreagă.

(Ps. 63, 7-10, 13-14, 25-26, 29-30)

Imaginea leșurilor, care sunt pradă animalelor sălbatice și păsărilor răpitoare este, fără îndoială, înfiorătoare, dacă este percepută în realismul ei. În Psalmul 17 remarcam același realism tulburător: „Stârvurile-n câmpuri, zăcând aruncate,/ Să strângă troiene de vânturi suflate”. Probabil că Dosoftei a și avut ocazia să vadă asemenea tablouri, imposibil de șters din memorie. Sunt, fără îndoială, scene de război care lasă în urmă imaginația, oricât de bogată.

Însă există și semnificații alegorice ale acestor versuri, din Ps. 62: pe cei ce-i soarbe „tăul” (balta iadului), îi iau în primire vulpile și păsările răpitoare, care în Scriptură îi simbolizează pe demoni. La acestea face referire și Hristos în Evanghelie: „Vulpile vizuini au, și pasările ceriului lăcașuri, iară Fiiul Omenesc n-are unde să-Și pleace capul” (Mt. 8, 20, *Biblia 1688*). Adică oamenii admit să se încuibeze demonii în inima lor, dar pe Fiul lui Dumnezeu nu-L lasă să Se odihnească acolo.

Prin urmare, putem lua în considerare prezența unor stârvuri spirituale în versurile de mai sus ale lui Dosoftei.

Însă aici este denumit „tău” (baltă, iaz) ceea ce în altă parte Dosoftei numește „genunea cea largă”, dar și „smârc” (Ps. 68, 48-49). Acești termeni, deși enunță realități destul de diferite ca dimensiuni și înfățișare, precizează însă, fiecare dintre ei, anumite proprietăți ale spațiului pe care îl reprezintă – infernul – și care nu pot fi reproduse de un singur lexem. Astfel, „genunea” indică abisul/ adâncul Iadului, „tăul” semnifică aspectul său mocirlos și stătut din punct de vedere spiritual, iar „smârcul” [vâltoarea] sugerează dinamica suferinței celor care s-au făcut prizonierii acestui loc.

În Psalmul 63, în versurile citate, ideea de intrigă și de uneltire împotriva celor nevinovați este ilustrată de mulțimea

instrumentelor care susțin această vânătoare nedreaptă: „spată" (spadă/ sabie), „arc", „lance", „săgeți", „lațuri", „nadă".

Când vorbește despre „tăioasă limba ca spata", Dosoftei nu se referă la bârfa obișnuită – deși nici aceea nu este inofensivă – ci la aspecte mult mai grave și mai periculoase, care conduceau la pierderea demnității și chiar a vieții celui care cădea pradă intrigilor de acest fel.

Ne amintim că Antim Ivireanul amenința cu anatema în didahiile sale pe cei care nu mai terminau cu pâra, referindu-se, bineînțeles, la delațiuni, denunțuri către domnitor care urmăreau distrugerea unui om sau a unei familii.

De aceea, este de înțeles urarea: „Limbile-ntr-înșii să ostenească".

Mergând mai departe, regăsim acea precizare, frecventă în versurile dosofteiene, că Împărăția Cerurilor este „svânta Ta casă", având „curțâle cele desfătate" și „Biserica Ta cea svântă" (Ps. 64, 10-13). Și în Ps. 41 pomenea de „svânta Ta casă" și de „corturi tinse în funi de mătasă". Iar în Ps. 47, despre „svânta cetate/ Din măgura svântă /…/ Cetate frumoasă/ De piatră vârtoasă /…/ Pre coaste de munte/ Cu ulițe multe /…/ Cu curț[i] desfătate,/ Cu pânzele nalte".

Aceste descrieri sunt simptomatice în psalmii versificați de Dosoftei. Ele corespund, cum spuneam, aserțiunilor din cazanii, potrivit cărora Sfinții se vor desfăta în

> „curțile și în polatele [cămările] cetăței ceii de sus, carea o au zidit însuși Dumnedzău. [...] [Acolo sunt] curțile céle luminate a Împăratului ceresc, unde iaste tot veselie și bucurie și cântări neîncetate. Acolo iaste viiață fără de moarte. […] Raiul iaste zidit de Dumnedzău sus la răsărit, pre munți înalți și frumoși, unde-s vânturi vésele, nice

foarte calde, nice foarte răci, și văzduh luminat. Că Raiul stă mai sus de pământ, ca o curte împărătească mai sus decât alte case" [291].

Dosoftei încearcă să detalieze această realitate spirituală, atunci când ne descrie o cetate de piatră, „pre coaste de munte", având „ulițe multe", „curți desfătate" și steagurile înălțate („pânzele nalte"): semn al păcii, al tihnei și îndestulării, și al biruinței. Cât despre „mătasea" corturilor și a casei lui Dumnezeu, o vom regăsi și în Ps. 73, 14 sau în Ps. 83, 44.

Ideea următoare pare exprimată în mod oarecum tautologic, dar Dosoftei urmărește efectul stilistic:

Ne rugăm și noi, Dumnezău sfinte,
Să ne-asculți la ceas de rugăminte.

(Ps. 64, 15-16)

Ne rugăm să ne auzi când ne rugăm: nu este, cum ar părea, o bâlbâială a celui care se roagă sau o neștiință de a-și formula cererea. Dosoftei urmărește să inducă sentimentul de profundă umilință a celui care se roagă. E important, mai înainte de toate, ca Dumnezeu să accepte să intre în dialog cu omul. Prezența Lui în acest dialog este cu adevărat esențială, este cu adevărat scopul rugăciunii, mai importantă chiar decât conținutul rugăciunii și decât împlinirea cererii celui ce se roagă. De aceea și umilința – având conștiința acestei prezențe – este pe măsură, și

[291] Varlaam, *Carte românească de învățătură* [*Cazania, 1643*], vol. II: Textul, ediție îngrijită și glosar de Stela Toma, prefață și studiu de Dan Zamfirescu, Ed. Roza Vânturilor, București, 2011, p. 22, 80, 256.

Dosoftei o subliniază recurgând la repetiția nu numai a procesului activ („Ne rugăm /…/ la ceas de rugăminte”), cât și a subiectului inclus: „Ne rugăm și noi”. Este o modalitate de a insista pe starea de necesitate a sinelui rugător. Iar el are nevoie mai întâi de Dumnezeu, și apoi de împlinirea rugăciunii.

O imagine plastică și chiar o metaforă revelatorie, involuntară sau nu, reiese și din versurile următoare:

Că Svinția-Ta ești așezare
Pre uscat tuturor și pre mare.

(Ps. 64, 17-18)

Dumnezeu este „așezare” celor de „pre mare”. El întrupează toată stabilitatea și siguranța, împotriva a tot ceea ce înseamnă oceanul incertitudinii în fața unui om. Și pentru cei ce stau „pre uscat”, pentru cei netulburați de patimi, și pentru cei care sunt „pre mare”, zbuciumați sufletește, Dumnezeu este rațiunea așezării lor.

Marea, dar mai ales *valurile* ei, sunt un simbol alegoric și pentru oamenii mândri, care se înalță de trufie, dar pe care Dumnezeu îi tulbură:

Tu sprijinești munțâi în vârtute,
Când turburezi marea cu vânt iute.
De valuri, de urlet să-ntrestează
Toț[i] păgânii și să spământează.
Și de semne ce văd îi ia teamă…

(Ps. 64, 19-23)

Dacă *munții* reprezintă simbolul celor Sfinți, *marea* îi simbolizează (cel mai adesea) pe cei agitați de vanitate și de patimi multe.

Un pasaj demn de remarcat este cel care Îl prezintă pe Dumnezeu ca proniator al lumii, al pământului:

Demineață când ieș[i], Tu dai rază,
Și de Tine cina să-mfrâmșază.

De Tine pământul să adapă,
Și de bișug nime nu să scapă.

Că părăul Tău, Dumnezău[le], varsă,
De sațâu gătind tuturor masă.

Brazdele pământului le-mbată,
Să rodească secere bogată.

În ploi bune, vesele să crească
Vipturile și să să mulțască.

Anul cu cunună l-nărocește
Și cu de tot bine l-îndulcește,

Câmpii de grăsime să să împle
Și pustia grasă să să tâmple.

În frâmsețe, dealurile nalte
Bucurie le-a-ncinge să salte.

Să-nvăscură oile, mieorii,

Și s-or veseli secerătorii

De zăpódii [văi] ce vor unda grâne.
Și toț[i] vor cânta sătui de pâine.

(Ps. 64, 25-44)

Înaintea poeziei pastorale și a peisajelor câmpenești din lirica pașoptistă, Dosoftei reușește să impregneze versurilor sale o tonalitate picturală care le devansează. Lipsește însă atmosfera nostalgică din versurile dosofteiene, care exaltă beatitudinea ca rezultat al revărsării razei harului lui Dumnezeu. Această rază primordială face să curgă izvoarele fericirii și ale belșugului pe pământ. Dar ea este izvorul primar, care determină să apară și să curgă „pâraiele"…

Dosoftei reușea să chintesențieze, în câteva versuri, o întreagă perspectivă paradisiacă și rustic-primară (fără a fi neapărat localizabilă etnic sau temporal), pe care, ulterior, curente întregi se vor strădui, în secolul al XX-lea, să o reproducă în opere literare.

Tabloul acesta complex merită însă o analiză în amănunțime. Pentru că nu este doar complex, ci și omogen, iar versurile decurg unele din altele ca efectul din cauză.

Cauza tuturor este Cel ce „Demineață când ieș[i], Tu dai rază". În dimineața lumii, El a zidit-o pe ea din nimic. I-a dat lumina vieții, a ființei. Și ea, lumea, a apărut în raza Lui. De aceea, Eminescu putea spune: „lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată /…/ Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze /…/ Astfel, într-a veciniciei noapte pururea adâncă,/ Avem clipa, avem raza, care tot mai ține încă" (*Scrisoarea I*). Și tot el scria, în

același poem, că, mai înainte să apară lumea, „era un întuneric ca o mare făr-o rază”...

Dumnezeu *iese dimineața* și zidește lumea, dăruindu-i *raza* Sa. *Dimineața* simbolizează vremurile aurorale ale lumii, cosmogeneza.

Aceasta este lucrarea Sa, cum va spune, în mod tainic, și Psalmul 103: „omul /…/ Iese-n treabă demineață,/ De lucrează până-n sară” (Ps. 103, 95-97). Pentru că Dumnezeu Se numește uneori pe Sine *om*, în pilde, în mod acoperit. În primele versuri de mai sus se afirmă aproximativ același lucru: „Demineață când ieș[i], Tu dai rază,/ Și de Tine cina să-mfrâmșază”.

De dimineață, din zorii lumii și până la cină, până la înserarea acestui univers, El „lucrează” (*cf*. In. 5, 17: „Părintele Mieu până acum lucrează, și Eu lucrez”, *Biblia 1688*). Iar „cina” poate fi aceea din veșnicie, din Împărăția cea fără de sfârșit. Așa încât, de „dimineață” până la „cină” poate să însemne: de la geneză până la eshatologie, în toată istoria omenirii.

„Și de Tine cina să-mfrâmșază”: pentru că El este Frumusețea și Lumina Cinei celei veșnice.

Din perspectiva unei perioade de timp mai reduse, se poate interpreta că versurile se referă la pronia lui Dumnezeu, care conduce viața omului în fiecare zi, de dimineața până seara, care revarsă raza harului la ora trezirii și deopotrivă la ceasul mesei de seară, când omul este împlinit de munca sa și este mulțumitor față de Creatorul său.

Raportându-ne la literatura română, ne amintim de scena cu care debutează primul volum din *Moromeții* și de importanța pe care o avea momentul comuniunii familiale la cină. Dincolo de proza realistă a lui Preda, se vede că oamenii acordau o semnificație aparte momentului, în mod tradițional, chiar dacă în roman nu este menționat niciun simbolism religios.

Dumnezeu, Care *a dat rază* și a creat lumea, tot El *adapă pământul* și îl umple de „bișug” (belșug). Adică, El e Creatorul, dar și Proniatorul lumii, Cel care are grijă de creația Sa și nu Se retrage în transcendență – cum afirmă protestanții – după ce creează lumea.

Mai mult, „părăul Tău, Dumnezău[le], varsă,/ De sațâu gătind tuturor masă”. Din nou, prin pârâul lui Dumnezeu se poate înțelege fie curgerea binecuvântărilor și a harurilor Sale peste tot pământul, fie, în mod propriu, izvorârea apelor care adapă pământul și îl fac să rodească.

Însă *îmbătarea brazdelor* cu apa aceasta a binecuvântării dumnezeiești și *unduirea grânelor în văi* sunt imagini poetice absolut remarcabile pentru stadiul dezvoltării limbii și al poeziei noastre de la sfârșitul secolului al XVII-lea: „Brazdele pământului le-mbată,/ Să rodească secere bogată /…/ Să-nvăscură oile, mieorii,/ Și s-or veseli secerătorii/ De zăpódii [văi] ce vor unda grâne./ Și toț[i] vor cânta sătui de pâine”.

Putem afirma nu numai că îi anunță pe Alecsandri, Coșbuc ori sămănătorismul, dar și că, prin universalitatea semnificației, depășesc perspectiva ideologică limitată a curentelor amintite din epoca modernă.

Nu doar că pământul se adapă, ci mai mult, brazdele lui se îmbată cu această apă. Ceea ce arată o mare binefacere.

Chiar dacă româna modernă îl are pe *a (se) undui* (după fr. *ondoyer* – un vers al lui Heliade Rădulescu sună astfel: „Cu floarea se dă-n leagăn, cu iarba undoiază” *(Serafimul și heruvimul)*), reținem că Dosoftei a creat mai întâi termenul poetic *a unda* în limba română – și tot el, cred, a acordat valoare poetică și undelor mării.

Ipostaza grânelor unduitoare ca marea este impresionantă pentru acel veac. Probabil că această imagine s-a impregnat în

memoria autorului și l-a determinat să o traducă poetic în psalmi.

Până și *pustia*, care în alt psalm, după cum am văzut anterior, era *însecetată* și neumblată, este acum „pustia grasă". Semnificația generală este, așadar, aceea a unei bogății paradisiace de „vipturi" (roade).

„Oile, mieorii" s-au „învăscut" (s-au îmbrăcat) cu bucurie, „și s-or veseli secerătorii/ De zăpódii [văi] ce vor unda grâne". Păstorii și secerătorii deopotrivă, cei ce se trezesc *dimineața* devreme și care *cinează* din roadele muncii lor, *sub raza* lui Dumnezeu, toți sunt în aceeași beatitudine a belșugului de har pe care Creatorul lumii îl revarsă peste universul Său.

Lucrurile lui Dumnezeu sunt „nalte /…/ și-nfricate" (Ps. 65, 5-6), adică înfricoșătoare pentru oameni, înspăimântătoare prin măreția lor.

„Pământul" – aici sinecdocă ce îi indică pe oamenii credincioși –, „să-nchină" Lui „cu față lină" (Ps. 65, 10): cei care pot sta senini în fața Lui. Epitetul acesta se întâlnește rar ca determinativ al feței unor personaje umane. Mai adesea se vorbește despre fața lină a unei ape sau a câmpiei. Dosoftei nu doar versifică, ci gândește poetic în permanență (așa cum spunea Mircea Scarlat despre Arghezi). Și dacă „pământul" este o sinecdocă, indicând o mulțime de oameni credincioși, *fața lină* a pământului are sugestii mult mai adânci, care vizează o caracterizare umană, o trăsătură spirituală.

Dumnezeu este Cel ce-„ntrece toț[i] oamenii cu svatul,/ Și marea o-ntoarce cu uscatul" – reușită reformulare a afirmației că Dumnezeu usucă/ seacă marea – și Cel care orânduiește toate, „Că-Ș[i] domnește vecii cu tărie" (Ps. 65, 15-16, 20). El îi pune pe oameni la încercare, pentru a-și dovedi caracterul („Când ne cercai, Doamne,-n strecătoare [sac],/ De ne-ardeai c-argint în

herbătoare" etc.), dar tot El ajută celor care nu slăbesc în credință: „Ce Tu, Doamne, cu lesne ni-i trece/ Prin pară de foc, prin apă rece,/ Și către odihnă ne vei duce,/ La răpaos și la sălaș dulce" (Ps. 65, 31-32, 37-40).

Se reafirmă dorința de a vedea slava lui Dumnezeu, lumina Sa necreată, pe care am văzut-o exprimată în mai mulți psalmi: „Doamne, Tu te-ndură /…/ De-Ț[i] strălumineză pre noi svânta față" (Ps. 66, 1-2), „Faceț[i] bucurie de svânta Lui față" (Ps. 67, 17).

Atragem atenția aici asupra a două versuri splendide, care încearcă să contureze puterea lui Dumnezeu și dimensiunile manifestării Sale în fața întregii creații:

Tremura pământul de-a Ta strălucoare
Și s-aprindea ceriul de vărsa sudoare.

(Ps. 67, 33-34)

Întâlnim din nou imprecațiile care, din punct de vedere literar, alcătuiesc numeroase imagini plastice:

Fum de sterevie[292] fața să le arză,
Și ca de foc ceară, răstopiț[i] să cază, /…/

I-a pune movile ca și în pustie,
Să șază mormânturi, pentru gingășie[293]. /…/

---

[292] *Sterevie* = funingine condensată.

[293] *Gingășie* înseamnă *îngrășare*. Se referă la lăcomia celor pe care Dumnezeu i-a scăpat din robia Egiptului și care s-au revoltat împotriva

Iară pre pizmașii vei lovi din frunte,
Di-or sta ca pologii[294] capete[le] căzute.

Vârv de păr din vină nu li s-a ierta-să,
Ce cu vârv măsura le vor da cea rasă.

N-or putea să scape nice-n vârv de munte,
Că din Bazan [Vasan] Domnul i-a prăvăli iute

Și-i va băga-n mare de-i vor vedea fundul,
Să le zacă-n [a]mestec oasele cu prundul.

Vei brodi [umbla] prin sânge, ca și de mainte,
Ce limpiia[295] cânii, de vei țânea minte.

Cându-ț[i] mergea Domnul la război în frunte,
De sta polignite [doborâte] stârvurile crunte [însângerate].

(Ps. 67, 5-6, 27-28, 97-108)

Va spune și puțin mai departe, în același stil:

Ca la Aéndor pologi să zacă,
Muștile múșini într-înș[ii] să facă.
Le fă boierii ca [pe] Óriv și Ziv,
Zevéi și Sálman, să zacă toț[i] stârv.

Lui pentru că au dorit mai mult mâncărurile din Egipt (deși erau modeste) decât libertatea și harul lui Dumnezeu.

[294] *Pologi* = snopi de iarbă secerați.

[295] *A limpi = a bea cu limba*, cu referire la câini sau pisici. Aici e vorba de câinii care ling/ beau sângele vrăjmașilor omorâți.

(Ps. 82, 35-38)

Un alt pasaj poetic ne atrage atenția prin caracterul enigmatic al versurilor sale și care s-ar putea să-i fi reținut atenția și lui Ion Barbu:

Și tu, oaste svântă, n-ii hi [nu vei fi] ca mainte,
Să te culci afară la tăciuni herbinte,

Ce vei dormi-n casă, de ti-i desfăta-te
'N sân de porumbiță,-ntr-áripi argintate.

După ceafă aur cu lucoare verde
Ț-va slobozî raze, de nu ti-i încrede.

Ț-va stoli-mpărațâi, Cel din ceri, cu slavă,
De-i coperi munțâi fără de zăbavă.

Ca-n Selmon când cade omătul de-albește,
Așe toată țara cu Tine s-a-nvește [se va îmbraca].

Muntele cel mare ce-au pogorât Domnul,
Munte cu grăsâme de-l știe tot omul,

Muntele Vasanul, muntele de lapte,
Ce-are pregiur sine multe măguri nalte.

(Ps. 67, 49-61)

Versurile sunt destul de greu de înțeles, pentru că poartă grele semnificații teologice și mistice. Reproducem și versetele

corespunzătoare acestor versuri, din *Biblia de la București* (1688): „De veți dormi în mijlocul sorților, aripi de porumb[iță], ferecate cu argint, și spatele lui [ei] cu verdeață de aur. Când oasebeaște Cel ceresc împărați preste el, omeți-se-vor [se vor albi ca zăpada] în Selmon; muntele lui Dumnezeu, munte gras, munte închegat, munte gras" (Ps. 67, 14-16)[296]. Iar traducerea Vechiului Testament, utilizată în *Biblia de la București*, a fost revizuită și de Dosoftei.

Spuneam însă, mai sus, că bănuim faptul că Ion Barbu s-a aplecat peste aceste versuri dosofteiene, interesat cum era de poezia ermetică[297]. Afirm aceasta pentru că versurile „După ceafă aur cu lucoare verde/ Ț-va slobozî raze" ne rememorează o secvență la fel de enigmatică din cunoscutul poem *Riga Crypto și lapona Enigel*: „Mă-nchin la soarele-nțelept.// La lămpi de

---

[296] Traducerea e aproximativ fidelă textului din LXX: ἐὰν κοιμηθῆτε ἀνὰ μέσον τῶν κλήρων πτέρυγες περιστερᾶς περιηργυρωμέναι καὶ τὰ μετάφρενα αὐτῆς ἐν χλωρότητι χρυσίου διάψαλμα ἐν τῷ διαστέλλειν τὸν ἐπουράνιον βασιλεῖς ἐπ᾽ αὐτῆς χιονωθήσονται ἐν Σελμων ὄρος τοῦ Θεοῦ ὄρος πῖον ὄρος τετυρωμένον ὄρος πῖον, Ps. 67, 14-16.

În VUL: „si dormiatis inter medios cleros pinnae columbae deargentatae et posteriora dorsi eius in pallore auri dum discernit Caelestis reges super eam nive dealbabuntur in Selmon mons Dei mons pinguis mons coagulatus mons pinguis".

[297] A se vedea și ce am spus în articolul *Posteritatea literară a lui Dimitrie Cantemir*, publicat în trei părți, aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2013/02/17/posteritatea-literara-a-lui-dimitrie-cantemir-1/,

https://www.teologiepentruazi.ro/2013/02/18/posteritatea-literara-a-lui-dimitrie-cantemir-2/,

https://www.teologiepentruazi.ro/2013/02/26/posteritatea-literara-a-lui-dimitrie-cantemir-3/.

gheață, supt zăpezi,/ Tot polul meu un vis visează./ Greu taler scump cu margini verzi/ De aur, visu-i cercetează".

În Septuaginta, ceea ce Dosoftei a tradus poetic prin „aur cu lucoare verde" este χλωρότητι χρυσίου, ceea ce ar însemna: *verdeață de aur*. Interesant e că Vulgata a interpretat *verdele* ca *paloare*: „pallore auri". Dar Dosoftei n-a urmat aici această variantă.

Semnificația ar fi aceea că cei care dorm în locul moștenirii lor, dată lor de Dumnezeu, vor fi ca porumbița (περιστεράν) cu aripi argintate, strălucindu-le spatele (penajul) de *lumină de aur verde*. Aceasta este însă lumina dumnezeiască revărsată de Dumnezeu peste ei, iar nuanța de verde are, desigur, o semnificație mistică ce nu îmi este însă cunoscută.

Dar faptul că Ion Barbu denumește idealul laponei drept „soarele-nțelept", soare pe care îl descrie ca „Greu taler scump cu margini verzi/ De aur" nu face decât să ne confirme decriptarea în sens mistic-isihast pe care am făcut-o baladei barbiene[298].

De asemenea, în poemul *Ritmuri pentru nunțile necesare*, scria aceste versuri, pe care le-am interpretat tot în sens mistic-ortodox[299]: „intrăm/ Să ospătăm/ În cămara Soarelui/ Marelui/ Nun și stea,/ Abur verde să ne dea".

---

[298] A se vedea articolul meu de aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2008/11/20/poezia-lui-ion-barbu-ii/.

Sau în cartea mea, unde acest capitol a fost introdus: *Epilog la lumea veche*, vol I. 3, op. cit., p. 153-192.

[299] Idem: https://www.teologiepentruazi.ro/2008/11/08/poezia-lui-ion-barbu/.

Sau în cartea citată supra, p. 165-171.

Ar mai fi de remarcat și că, după Ion Barbu, Matei Caragiale, în cunoscutul capitol final al romanului *Craii de Curtea-Veche*, îi înveșmânta pe „cei trei Crai […] numai în *aur și verde, verde și aur*”, în așteptarea „ca surghiunul nostru pe pământ să ia sfârșit. O lină cântare de clopoțel ne vestea că harul dumnezeiesc se pogorâse asupră-ne”[300].

Următorul tablou poetic din acest psalm este de asemenea enigmatic:

Când va veni Domnul de-a face căŭtare,
Vei vedea atunce ce-i de oaste mare,
Vei vedea carâta unde șede Domnul,
Că n-are putere să-i ia sama omul.

Mii și leghioane, și sute nescrise,
Fără ce-are Domnul, și oști ce-s ne-atinse.
Și-ncătró purcede, unde I-i cuvântul,
Are călărime repede ca vântul.

Și Domnul dintr-însă departe dă rază[301],
Nu pot sta pizmașii să cate să-L vază.
Văzut-ai Sinaiul când ardea cu pară,
Când stai de departe de-l vedeai de-afară.

Că te lua groază de urlete multe
Și de glas de bucin ce să vedea-n munte.

---

[300] Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, ediție îngrijită, prefață și curriculum vitae de Teodor Vârgolici, Ed. Gramar, București, 1994, p. 135.

[301] „Departe dă rază” înseamnă: strălucește lumina Sa până departe.

(Ps. 67, 67-80)

Aceste versuri evocă din nou slava lui Dumnezeu, care s-a arătat pe muntele Sina, când Sfântul Moisis a primit tablele legii și când poporul lui Israil stătea departe de munte, înfricoșat. „Glas de bucin ce să vedea-n munte" înseamnă glasul trâmbițelor îngerești. În ceea ce privește „carâta unde șede Domnul", formată din „mii și leghioane, și sute nescrise /.../ oști ce-s neatinse /.../ călărime repede ca vântul", am comentat altădată semnificațiile[302], referindu-ne la Psalmii 103, 15-20 și 17, 29-30.

Reamintim câteva pasaje din ceea ce scriam atunci:

> „Domnul are *Îngerii* drept «cai...iuț ca vântul...și ca gândul» (nu e o expresie populară, de basm, părerea mea este că Dosoftei e creatorul, sursa primară, nu imaginația populară), și «pedestrime [de Îngeri] ca focul..., strălucind cu totul», zeloși să-I împlinească Lui *cuvântul*, porunca («de mărg unde Ți-i cuvântul»). Aceștia sunt *cerul*. [...]
>
> *Îngerii* sunt *caii* și *pedestrimea* Lui sau, cu un alt termen, biblic, *oștirea* sau *taberele* Lui (*cf.* Fac. 32, 1-2). *Biblia* de la 1688 face o precizare în plus, individualizându-i ca *Arhangheli*. În mod cert, Dosoftei nu se inspira din folclor.
>
> Antim Ivireanul îi numește *care și căruțe*, desemnându-i pe Îngeri ca un alt vehicul, creat – în afară de slava Sa necreată și veșnică – al deplasării lui Dumnezeu spre oameni, Îngerii fiind mărturia slavei Lui celei copleșitoare,

---

[302] A se vedea: Gianina Picioruș, *Psaltirea Sfântului Dosoftei: răspuns unei probleme neclare, cf.*

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/29/psaltirea-sfantului-dosoftei-raspuns-unei-probleme-neclare/.

însoțitorii și escorta Lui împărătească, dar și intermediari între Dumnezeu și om: «de I-au fost lipsă de cară și de căruțe, ca să meargă undevaș, are El mult mai slăvite și mai lăudate cară decât aceștia; că zice David, Psalm 17: *„S-au suit pe heruvimi și au zburat; zburat-au pe arepile vântului"*»[303].

În psalmul indicat și de Antim, vedem că Dosoftei păstrează aceeași retorică teologică în denumirea activității Îngerilor (ca și în cazul altor precizări de acest gen): «Când ai să faci cale unde Ți-i cuvântul/ Ai heruvimi gata de-s repez[i] ca vântul» (Ps. 17, 29-30).

Asemenea zice și Varlaam: «Dumnedzău, cela ce nice început, nice svărșit n'are, carele iaste mai denainte decăt toți vecii, îmbrăcat cu lumină neatinsâ [neapropiată, *cf.* I Tim. 6, 16] și cu slavâ negrâitâ, câruia nu-I trebuia nice ceriu, nice pămănt, nice altă lume ca sâ-L proslâvească, câ acestea toate le ave întru sine, și era mârit și slâvit deusebi de toatâ lumea, iarâ pentru mare mila Sa vru să-ș arate slava Sa lumiei, [slava] carea o ave mainte încă de ce nu era lumea, pentr'aceea întăiu fâcu Îngerii»[304]".

În *Biblia 1688* putem citi următorul pasaj: „Și văzuiu ceriul deschis și, iată, un cal albu, și Cel ce șade preste el chemându-Să Credincios și Adevărat, și cu direptate judecă și dă războiu. Și ochii Lui ca para focului și preste capul Lui steme multe, având nume scris, carele nimenea nu-l știe, fără numai sângur El. Și îmbrăcat cu haină văpsită în sânge, și să cheamă numele Lui: Cuvântul lui Dumnezău. Și oștile în ceriu urma după El pre

---

[303] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit, p. 105-106.

[304] Varlaam, *Cazania (1643)*, ed. îngrijită de J. Byck, Ed. Academiei RSR, București, 1966, p. 377.

cai albi, îmbrăcați fiind cu vișinu albu și curat" (Apoc. 19, 11-14).

Iar în *Mineiul* pe noiembrie, la slujba Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, există și această cântare:

Șezu-T-ai pe Îngeri ca pe niște cai,
Iubitorule de oameni,
și ai apucat cu mâinile Tale frâul lor
și mântuire s-a făcut călătoria Ta
celor ce strigă neîncetat:
Slavă puterii Tale, Doamne![305]

Psalmul următor ne face, de data aceasta, să ne amintim de Bacovia:

O, Dumnezău Svinte, Tu mă scoate
De puhoi de ape, toi [tumult] de gloate,
Ce-m[i] vine la suflet, și de gloduri
Cu pâcle adânci, fără poduri.

Că sunt încungiurat de adâncuri,
De mă trage vivorul la smârcuri [vâltori].
Strigând mi-au venitu-mi amețeală,
Mi-au amurțât limba-n osteneală.

Ochii să tâmpiră de zăbavă,
Dorind, Doamne, de svânta Ta slavă.
Și pizmașii miei stau împotrivă,
Fără număr, cu ceată zlobivă.

---

[305] *Cf. Mineiul lunei noemvrie*, Ed. Tipografia Cărților Bisericești, București, 1927, p. 119.

Perii capului meu covârșiră,
Asupra mea când stau de se-nșiră. /…/
[Cei] ce-s cu mine născuț[i] dintr-o maică
Vor de sine strein să mă facă /…/

Ceia ce beau la crâșme mă cântă
Și pre la porț[i] mă iau în prohită [derâdere].
Iar eu cătră Tine cu rugă
Mă rog, Doamne, că sunt a Ta slugă.

Și-m[i] cerc vreme să mi-aflu-ndemână
De la Tine să iau milă plină.
Și să mi-asculț[i], Doamne,-ntr-adevară,
Să nu mă laș[i] să hiu de ocară,

Nice să laș[i] să m-afunde tina,
Ce să rădici de pre mine vina.
Și să scap de cine mi-s cu greață
Și de genuni adânci, line-n față.

Vivorul apei să nu mă tragă,
Să mă-nghiță genunea cea largă,
Nice smârcul buza să-ș[i] deșcheie
Să mă soarbă și să să încheie.

(Ps. 68, 1-14, 27-28, 35-50)

Ne gândim aproape instinctiv la poemul *Lacustră* al lui Bacovia: „De-atâtea nopți aud plouând,/ Aud materia plângând /…/ În spate mă izbește-un val – / Tresar prin somn și mi se pare/

Că n-am tras podul de la mal”. Descoperim aceeași oroare de a nu fi înghițit de potop, de ape malefice.

Mai mult, ambii poeți dau glas fobiei diluviene reprezentând-o printr-o imagine aproape identică, cea a absenței podului, enunțând lipsa căii de acces spre scăpare, spre mântuire: „puhoi de ape /…/ Cu pâcle adânci, fără poduri” (Dosoftei), „mi se pare/ Că n-am tras podul de la mal” (Bacovia). Ambii au frica de a nu rămâne fără pod, fără modalitatea de a trece dincolo, de a se salva. Putem să o considerăm și o teamă profundă a sufletului, care se înfățișează, în cazul amândurora, sub forma acestei imagini relevând un frison teribil la gândul de a nu mai avea cale de scăpare.

Și ajungând aici, reafirm și cele ce spuneam despre Bacovia, despre faptul că versurile sale nu sunt simple *melodioase plângeri*, cum le numea Ion Barbu, ci trebuie înțelese ca având semnificații metafizice absconse, în sensul terorii la gândul potopului care îneacă lumea, pe care o exprima și Blaga, ba chiar și Barbu într-un poem.

Aceleași semnificații alegorice le au, la Dosoftei, *puhoiul*, *adâncul*, *smârcul*, *genunea* și *viforul apei*. Ceea ce impresionează în aceste proiecții vizuale cu impact imediat este acumularea de amănunte capabile să contureze un tablou sumbru și copleșitor prin sugestiile unui cataclism și ale unei sucombări iminente.

Expresiile „puhoi de ape„ și „toi de gloate” instituie și o imagine auditivă – nu doar vizuală – asurzitoare ca efect psihologic. De fapt, recurgând dintru început la o senzație abstractă și totodată imprecisă, cum e auzul, Dosoftei obține deja un efect multiplicat al terorii, pe care dorește să ne facă să o resimțim la cotele de alarmare pe care psalmistul/ rugătorul le atinge.

Această învăluire auditivă, a unui pericol neașteptat și totuși simțit aproape, este confirmată și concretizată imediat în

imagini vizuale tulburătoare: *glodurile* indică impresia înșelătoare a solidității, care nu fac decât să împingă pe cel afundat către *viforul* vârtejului de ape, al vâltorii care *înghite* sufletele fără milă.

„Pâclele adânce, fără poduri”, reprezintă aceeași sugestie a rătăcirii și a nesiguranței, a lipsei de călăuzire care ne poartă inevitabil spre un deznodământ dramatic. Permanent se instalează sentimentul de insecuritate și de primejdie ascunsă, invizibilă, de ape nebănuit de adânci și de învolburate, protejate fie de *pâcle*, fie de *gloduri* și *tină*, fie de însăși deghizarea pericolului într-un fenomen pașnic: „genuni adânci, line-n față” (expresie oximoronică de o rară finețe psihologică).

Tabloul construit de Dosoftei ar putea suporta chiar o comparație cu un scenariu de film modern, dacă o privim în mod realist și nu prin prisma semnificațiilor sale alegorice.

Proiecția groazei, descrisă mai sus, este completată și chiar augmentată prin reprezentarea unui posibil final sinistru: „smârcul buza să-ș[i] deșcheie/ Să mă soarbă și să să încheie”. E o genune sau un smârc (vâltoare) gânditor, posesor de conștiință (abominabilă): își așteaptă victimele și își deschide buzele pentru a le înghiți. Caracterul modern al acestei întregi scenografii dosofteiene este surprinzător. Autorul reușește să construiască primele scene terifiante din literatura română realizate prin tehnica apropierii treptate de deznodământ, într-un ritm crescător al panicii până la apogeu. Scopul său, ca Mitropolit și om duhovnicesc, era acela de a picta în cuvinte, cât mai realist, stări spirituale a căror tensiune sau dramatism nu pot fi reproduse altfel.

Obsevăm reapariția, în acest psalm, a *undelor* alegorice, în alte două contexte diferite. În primul caz, se roagă ca pe vrăjmași „să-i verse Domnul cu mânie,/ Să-i agiungă undă cu urgie”

(Ps. 68, 81-82). Al doilea sens este contrar, fiind inclus într-un imn al laudei cosmice către Dumnezeu:

Lăudați-L, ceriuri și pământuri,
Cu dealuri, cu șesuri și cu câmpuri,
Și mările vesele să salte,
Cu unde s-arunce valuri nalte.

(Ps. 68, 113- 116)

Semnificațiile simbolurilor acvatice la Dosoftei sunt multe și complexe și necesită o minuțioasă investigație. Versurile următoare sunt o profeție a Răstignirii lui Hristos. Stilistic însă, ele sună și foarte modern, anticipându-l pe Arghezi:

Așteptam cineva să mă plângă
La nevoaie ce sunt și la tângă
Să mă mângâie, și n-avea nime
Să să găsască din omenime.

Și mă hrăniră-n foame cu here
Ceia ce i-am hrănitu-i cu miere.

Și-n sete cu oțăt m-adăpară,
Să le hie masa de ocară.
Să să puie-nainte-le cursă,
[Celor] ce-m[i] dederă oțăt pentru mursă[306].

Să-și ia plata și să să smintească,

[306] *Mursă* = băutură fermentată preparată din miere amestecată cu apă sau cu lapte. O băutură foarte dulce.

Și-ntunăciunea să-i orbască.

Să nu vază când vor da de scârbă,
Să-i zgârcească răutatea-n gârbă.
Și să-i verse Domnul cu mânie,
Să-i agiungă undă cu urgie,

Să le fie curțâle pustie,
Și casele de [fără] dânș[ii] să rămâie [etc.].

(Ps. 68, 67-84)

Și tot la poetica lui Arghezi ne îndeamnă să ne gândim și un alt psalm:

Din maică-mea din mătrice
M-ai închegat, și Ț-voi zâce
Cântare nepărăsâtă,
Că sunt a mulți de prohită [batjocură].

Că Tu-m[i] ești agiutori tare,
Și-m[i] vei împlea de cântare
Rostul, de Ti-oi lăuda-Te,
De slavă, de bunătate /…/

Că cu scrisul n-am vârtute
Să iau sama de oști multe.
Ce-Ț[i] voi întra cu tăcere,
Doamne,-n svânta Ta putere.

(Ps. 70, 19-26, 65-68)

Versurile, în varianta lui Dosoftei, propun un paradox, și anume acela al doxologiei care este și cântare, dar și tăcere – am discutat și la Psalmul 53 despre „ruga din tăcere”.

Este cântare *cu rostul*, cântare-„ntr-alăute cu strune” (Ps. 70, 111), dar și tăcere abisală atunci când rugătorul intră și vede „sfânta putere” a lui Dumnezeu, adică lumina dumnezeiască cea necreată. Atunci rugăciunea sau cântarea se transformă în contemplare a descoperirilor pe care Dumnezeu le arată credinciosului Său. Cântarea și scrisul premerg dobândirea acestei puteri pe care Dosoftei o prezintă ca apogeu al eforturilor intelectual-spirituale, reprezentând împlinirea celor dintâi. Ele însele, rugăciunea/ cântarea și scrisul, nu sunt de ajuns. Ele sunt doar eforturile umane peste care Dumnezeu așterne tăcerea împlinirii și a odihnei Sale, care înseamnă concomitent și puterea Sa, prin care ascetul poate să reziste în această lume.

Este de remarcat insistența lui Dosoftei, în acești psalmi versificați, pe rugăciunea isihastă – pornind de la descrierea în amănunt a dorului de Dumnezeu și a tânjirii după vederea frumuseților indescriptibile întru lumina Sa cea de negrăit, după cum am văzut în mai mulți psalmi și chiar puțin mai devreme, în Ps. 68: „Strigând mi-au venitu-mi amețeală,/ Mi-au amurțât limba-n osteneală./ Ochii să tâmpiră de zăbavă,/ Dorind, Doamne, de svânta Ta slavă” (Ps. 68, 7-10) – și rezultatele ei, adică vederea slavei veșnice a lui Dumnezeu.

Această insistență ne dovedește, pe de o parte, că Dosoftei, cum am mai spus, era un rugător fervent, cunoscător al teologiei mistice și un practicant al rugăciunii niptice iar, pe de altă parte, că teologia mistică și rugăciunea isihastă nu au încetat vreodată să fie promovate în Țările Române – dovadă și mulțimea de sihaștri/ eremiți din pustia munților și a pădurilor – și că

renașterea isihastă din secolul al XVIII-lea nu a făcut decât să reanime o tradiție, să-i dea un nou avânt.

Având, prin urmare, o astfel de tradiție de netăgăduit, o teologie a vederii lui Dumnezeu pe care o promovează atât vechile cazanii, cât și didahiile antimiene, precum și toți mării cărturari ai epocii vechi, inclusiv Dimitrie Cantemir, este prin urmare greu de admis că Arghezi sau Blaga ar fi aderat mai degrabă – atunci când implorau epifaniile divine sau chiar când acuzau absența lor – la concepții religioase din afara propriei tradiții și antagonice.

S-a încercat descinderea lor din Pascal, din expresionismul german (cu precădere din poezia lui Trakl și Rilke care, continuându-l pe Hölderlin, care caută urmele zeilor pe pământ – mai degrabă Șt. A. Doinaș încearcă să se înscrie în această direcție, iar Blaga doar în *Pașii profetului*; Arghezi niciodată) sau chiar din teologia protestantă, de către cei care consideră că Ortodoxia nu ar fi capabilă să înrâurească în vreun fel cultura. Însă această perspectivă îi deposedează de originalitate pe creatorii români și enunță (evident depreciativ) imposibilitatea ca românii să poată crea o literatură și o cultură proprie, dacă nu imită mecanic modelele occidentale. Este o prejudecată (izvorâtă dintr-un complex de inferioritate) care reușește să reducă la futilitate un mileniu și jumătate de istorie ante-modernă și proclamă că românii trebuie să se reinventeze drastic și să nu mai considere că au avut vreodată vreun fundament cultural și spiritual. Ceea ce este un aspect teoretic fals și, mai ales, invalidat de către cei mai mulți dintre marii creatori recunoscuți ai culturii noastre.

În Psalmul 71 întâlnim altă profeție mesianică, anunțând întruparea și nașterea Domnului pe pământ. Hristos este „Craiul" care aduce pacea și dreptatea în lume: „Pacea-n lume

ca munțâi să crească,/ Dereptatea dealuri să-ș[i] ivască./ Să-ș[i] facă mișeilor [sărmanilor] giudețe [judecăți],/ Asupriții să-i ia cu blândețe,/ Pre clevetnic [clevetitor] și pârâș [delator] să plece [să umilească],/ Și puterea strâmbilor să sece” (Ps. 71, 7-12).

Dumnezeu vine blând pe pământ, născându-Se din Fecioară fără durere („fără de trudă”), mai presus de fire („peste rod de rudă”), ca să restaureze lumea Sa:

Și să-ntreacă peste rod de rudă
Că S-a pogorî fără de trudă
În fățare [arie/ ogor] ca roua pre lână
Și-n pământ ca picătura lină.

(Ps. 71, 15-18)

Însă Cel ce Se pogoară astfel, „ca picătura lină”, din cer pe pământ (Dumnezeu Cuvântul care Se strecoară în trup ca picătura în pământ), fără zgomot și fără să zguduie lumea cu arătarea Sa, a Celui care a creat-o și o ține întru ființă, este Cel Veșnic, Cel ce este „mainte de soare” și Care va împărăți peste toată zidirea în veci:

Și să custe ca soarele Craiul,
Și ca luna să-i fie lung traiul. /…/
’N zâle[le]-I dereptatea va da rază,
Pre mulțâme de pace să șază,
Pănă când să va ridica luna,
Ca să-mpărățască totdeauna,
De la mare și până la mare,
’N tot pământul Domn cu așezare.

/…/

Că va custa [va trăi] cu crăie dulce,
Și arapii [magii] aur i-or aduce. /…/
Fericitu-I va fi svântul nume,
În toț[i] vecii, și slăvit în lume,
Că mainte de soare trăiește
Numele Lui, de să proslăvește

(Ps. 71, 13-14, 19-24, 45-46, 55-58)

A trăi *cât soarele și luna* și a împărăți „de la mare și până la mare" reprezintă o exprimare umană, atâta cât cuvintele pot reprezenta, pentru a spune că El va stăpâni, pentru toată eternitatea, asupra universului spiritual și material pe care l-a creat și l-a răscumpărat prin întruparea și jertfa Sa.

În *Acatistul intrării Domnului în Ierusalim* citim, la icosul al 9-lea: „Binecuvânat ești, Împăratul păcii, să strălucească adevărul Tău în toate zilele până se va lua luna. Binecuvântat ești, Soare al dreptății, să lumineze lumina Ta cât va străluci soarele. Binecuvântat ești, Cel ce vii întru numele Domnului! Osana, întru cei de sus!"[307].

Faptul că Domnul va împărăți „pănă când să va ridica luna", pe de o parte iar, pe de altă parte, „ca soarele /…/ și ca luna", ascunde alte semnificații tainice. Ar putea fi acelea că El este Domn al întregii lumi până la sfârșitul chipului acestei lumi, dar și după transfigurarea ei.

---

307 *Buchet de acatiste ale Domnului nostru Iisus Hristos*, tipărite cu binecuvântarea PS Galaction [Stângă], Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Ed. Biserica Ortodoxă, Alexandria, 2002, p. 161.

Profețiile eshatologice fac de asemenea trimiteri la soare și lună[308], la luminători în general, despre care Scriptura ne spune de altfel, de la bun început, că au fost creați și ca „să fie semne" (Fac. 1, 14) ale vremurilor. Deși amândoi luminătorii cerești sunt, pe de o parte, simboluri ale luminii Sale celei veșnice iar, pe de altă parte, semne ale zilelor din urmă, când vor da semnalul declinului final al universului, așa cum îl știm și îl vedem acum, totuși, într-o exegeză aparte, luna poate simboliza zilele acestei lumi, iar soarele vremea Împărăției celei fără de sfârșit. Această interpretare o întâlnim și la Cantemir: „Ale vremelnicelor deșertăciuni luna să tâlcuiaște"[309].

Am amintit și mai sus despre nedeplinătatea lunii, care-și ia „de la soare lucoare din rază" (Ps. 8, 10).

---

[308] „Pentru că, iată, ziua Domnului vine nevindecată [...]. Pentru că stealele ceriului și ralița [constelația Lira sau Sirius] și toată podoaba ceriului lumina nu o vor da, și să va întuneca soarale răsărind și luna nu va da lumina ei" (Is. 13, 9-10).

„Și se vor topi toate puterile ceriului, și se va învălui [înfășura] ceriul ca o carte [scrisoare/ sul], și toate stealele vor cădea ca frunzele den vie și în ce chip [toamna] cad frunzele de la smochin" (Is. 34, 4).

„Înaintea feații Lui să va turbura pământul și să va clăti ceriul, soarele și luna [se] va întuneca și stealele vor apune lucirea lor. [...] Sunete au răsunat în Valea Judecății, căci aproape e ziua Domnului în Valea Judecății. Soarele și luna [se] vor întuneca, și stealele vor apune lucirea lor" (Ioil 2, 10; 3, 14-15).

„Iară numaidecât după scârba [durerea] acelor zile, soarele să va întuneca și luna nu va da lumina ei, și stealele vor cădea den ceriu"... (Mt. 24, 29).

„Și văzuiu când să deșchise pecetea a șasea și, iată, cutremur mare s-au făcut, și soarele s-au făcut negru ca un sac de păr, și luna s-au făcut ca sângele, și stealele ceriului au căzut la pământ"... (Apoc. 6, 12-13).

Toate citatele sunt *cf. Biblia 1688*.

[309] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, ed. cit., p. 105.

Pentru că am ajuns la această discuție, despre luminătorii cerești, vom face un mic salt la Psalmul 73, pentru a ne întoarce apoi la Psalmul 71. În Ps. 73 descoperim o nouă poetizare a puterii creatoare a lui Dumnezeu. Ne oprim aici pentru că peisajul central îl constituie un tablou astral, care ne revelează noi valențe profunde ale frumuseții cosmice. Este unic chiar și în *Psaltirea pre versuri* și ne extindem la el pentru că ne oferă o poezie cu semnificații complementare pentru ceea ce am arătat puțin mai devreme.

Iată versurile pe care le avem în vedere:

De la Tine z[i]ua luminează,
Și noaptea cu stele dă rază.
Tu ai tocmit luna de dă zare,
Și soarelui i-ai dat de răsare.

(Ps. 73, 65-68)

E o imagine luminoasă a cosmosului, în care întuneric nu încape. Dar echivalența expresivă pe care a găsit-o Dosoftei pentru a exprima strălucirea lunii noaptea este genială. În această imagine poetică aproape că se poate concentra toată poezia și filosofia lui Eminescu și Blaga.

Tot vagul simbolului simbolist și clar-obscurul nopților eminesciene, toată ferestruirea lunii ca irizare a ochiului luminii veșnice spre pământ, din poezia lui Eminescu, toată poezia lunii care „mărește și mai tare taina nopții /…/ cu largi fiori de sfânt mister” (Blaga, *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*) se cuprind aici, se află in nuce în acest vers al lui Dosoftei: „Tu ai tocmit luna de dă zare”.

Luna „dă zare” cosmosului reproducând gestul primordial al Autorului lumii, acela de a scoate lumina și lumea din întuneric. El a tocmit-o ca să fie o pleoapă întredeschisă a minții spre geneza universului. El a pictat acest tablou care simbolizează răsăritul luminii intelectuale și spirituale în om, ruperea întunericului, a pânzei neștiinței.

Lumina lunii este acel intermezzo necesar gândirii înainte de răsăritul soarelui, al luminii clare: „Tu ai tocmit luna de dă zare,/ Și soarelui i-ai dat de răsare”. Interval care destăinuie etapele nașterii lumii, *împlerea*/ umplerea treptată a golului/ nimicului inițial. Lumea a răsărit așa cum se nasc stele din întunericul nopții. Lumina lunii conturează doar dimensiunile creației lui Dumnezeu, ale universului. Ea indică zarea, orizonturile întinderii și ale frumuseții cosmice, fără să le dezvăluie în toată lărgimea și culoarea lor. „Luna dă zare”: este deschiderea unui ochi spre univers și spre cuprinderea lui fără să-l cuprindă. Un ochi genuin, care vede lumea pentru prima dată și o pipăie cu privirea nemaculată de preconcepții, de necredință, de curiozitate științifică sau de orice alt interes. E o deschidere a lumii în a cărei vedere cazi fără alte gânduri indiscrete, o privire spre-n afară care te adâncește în tine însuți, care e în același timp mirare și cunoaștere – cum va spune Nichita Stănescu: „E o cunoaștere aidoma cunoașterii dintâi, / când lumile-ți încep la căpătâi, /…/ și mâna-ntinsă simte o dimensiune, / și fiece mirare e un nume” (*Cântec*, din vol. *O viziune a sentimentelor*).

Este deopotrivă, aici, în versul lui Dosoftei, luna eminesciană creatoare de „zări” ale universului și ale gândirii (*Scrisoarea I*: „Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate /…/ gândirilor dând viață /…/ Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioară,/ Și câți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!”…), precum și anticiparea definiției metafizice a *lumii*

deschise, pe care a dat-o Blaga, numind-o „zariște cosmică”[310]. Luna care „dă zare” ne conduce spre altfel de orizonturi, unde „ne găsim în zona nepipăitului, a inefabilului”[311].

Și parcă spre a ne asigura că poeții moderni n-au trecut cu vederea versul lui Dosoftei, Coșbuc eminescianizează apelând la metafora dosofteiană: „Cu făclioara, pe-unde treci,/ Dai zare negrilor poteci/ În noaptea negrului pustiu”… (*Moartea lui Fulger*).

Eminescu, însă, scrisese mai înainte: „Dar un luceafăr, răsărit/ Din liniștea uitării,/ Dă orizon nemărginit/ Singurătății mării” (*Luceafărul*). Indubitabil, metafora i-a fost sugerată de luna ce „dă zare” în versul lui Dosoftei. Eminescu a receptat-o în sensul ei corect: *a da zare* înseamnă *a da orizont* acestei lumi. Un gest incipient/ primordial. Căci *a zări zarea lumii* înseamnă a fi o clipă contemporan cu începututrile ei, a trăi fiorul despărțirii luminii de întuneric și al ivirii imensității orizontului ei. *Zarea/ orizontul* lumii este deopotrivă imens și cuprinzibil (cu privirea și cu mintea).

Aceasta este lumea pe care a creat-o Cel ce S-a pogorât la ea „ca picătura lină” de rouă, în zorii zidirii ei celei de a doua oară. Cel ce a scos-o treptat din întunericul neființei și apoi al neștiinței, fără să o bruscheze sau s-o înspăimânte cu puterea Sa, după cum luna profilează mai întâi contururile cosmice („Muchi de stâncă, vârf de arbor, ea pe ceruri zugrăvește” (Eminescu, *Scrisoarea IV*)) și apoi răsare Soarele luminărilor celor veșnice. Cel ce, pentru toate acestea, a primit închinarea înțelepților/ magilor la nașterea Sa: „Împărațâi de pre Marea

---

[310] Lucian Blaga, *Trilogia culturii. III. Geneza metaforei și sensul culturii*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 15.

[311] Idem, *Trilogia culturii. I. Orizont și stil*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 82.

Albă/ Îi vor veni cu daruri /…/ Împărațâi arăpești și Sava [regina Saba]/ I-or da daruri și-I vor prăvi slava" (Ps. 71, 29-30, 33-34).

Psalmul 72 pune din nou în antiteză ascultarea de Dumnezeu și cupiditatea celor care nu-și măsoară bine vremelnicia. Omul Drept este tentat să alunece spre păcat („mie mai să strămutară/ Picioarele, de să lunicară./ Puțân de n-am smintit din cărare") atunci când vede „pre cei răi noroc ce le merge,/ Cât de moarte ei nu bagă samă,/ Și de [din] boală cu lesne să-ntramă [se-ntremează]" (Ps. 72, 5-7, 10-12). Cum va zice Eminescu: „Norocul vă petrece" (*Luceafărul*). Altfel spus, cei cărora „noroc le merge" sunt „cei răi". Față de unii ca aceștia Eminescu afirma că dorește să rămână „rece" și să petreacă în nemurirea lui, de care oricum ei își băteau joc.

Pe aceștia îi vizează și versurile lui Dosoftei. Ei sunt nesimțitori „Pentru-aceea căci le prisosește/ Bogățâia carea-i sămețește,/ Că sunt îmbrăcaț[i] din strâmbătate/ Cu vicleșug de păgânătate" (Ps. 72, 15-18). Sunt, adică, păgâni prin faptele lor, iar nu credincioși lui Dumnezeu.

Dosoftei, ca și în alte cazuri, desfășoară o adevărată predică morală aici. Psalmii au, de altfel, această caracteristică, specifică și omileticii, de a îmbina teologia mistică, doxologia și discursul moral, alternare pe care am putut-o remarca și până acum. Cu precizarea că retorica omiletică are un discurs clar și lămuritor în ceea ce privește teologia dogmatică și mistică (de obicei, Antim Ivireanul, spre exemplu, se păstrează, chiar și în didahii, prin exprimarea alegorică, mai degrabă ambiguu pentru cei care nu sunt familiari cu domeniul), în vreme ce psalmii întrebuințează de multe ori o formulare eliptică sau metaforică, pentru că presupun exprimarea unor revelații sau profeții care cu greu pot fi expuse în cuvinte sau pentru înțelegerea cărora nu venise încă timpul.

Însă, celor „îmbrăcaț[i] din strâmbătate”, zice Dosoftei, „le-a ieși strâmbătatea ca săul[312]/ Ce l-au adunat” (Ps. 72, 19).

Ego-ul lor este atât de gonflat, încât se laudă singuri până la cer și în tot pământul:

Ș[i]-au pus în ceri gurele de cască
Și-ș[i] trag limba pre pământ să pască.

(Ps. 72, 27-28)

Din nou, portretul moral pe care prezintă Dosoftei pare decupat dintr-o pictură de Bosch[313]:

Dar va veni clipa când:

Vor peri cu totul și s-or stânge
Cu fărădelegi, cu ce ș-vor strânge.
Când s-or deștepta din ce-ș[i] visază,
Bine[le] ce ș[i]i-au visat să nu-ș[i] vază.
Să le lepez[i] obrazul[314] departe,

---

[312] *Său* = ceară sau grăsime animală. Aici este vorba de grăsimea celor bogați, care și-au strâns averile în mod nedrept.

[313] Sursa imaginii: https://www.sickchirpse.com/wp-content/uploads/2013/02/Hieronymus-Bosch-.jpg.

[314] *Obraz* = față, persoană.

Doamne, dintr-a Ta svântă Cetate.

(Ps. 72, 62-68)

Celor ce nu strâng averile nedreptății, „zâlele li s-or afla pline,/ Cându-i va lua Domnul cu Sine” (Ps. 72, 31-32). Dar cel credincios consideră: „Ești-mi, Doamne, inemă și parte,/ Și avere strânsă de departe” (Ps. 72, 81-82). Pentru aceasta, pentru împlinirea așteptării sale: „inemă mă arde” și „mi-i inema sacă” (Ps. 72. 69, 79).

De aceea, cunoscând care este sfârșitul aventurii celor răi, dar și răsplătirea drepților, nu dorește să afle mai mult de atât:

Și de-aceasta a cunoaște m-pare
Și mi-i trudă de-aș întra mai tare
În svânta Ta, Doamne, svânțitoare,
Să-nțăleg giudețul din scrisoare,
De sfârșitul fietecărúia,
Că nu li s-a veghea nimăruia[315].

(Ps. 72, 53-58)

Putem prelungi efectul cu un ecou eminescian: „Nimăruie, nimăruie” (*Ce șoptești atât de tainic…*). De asemenea, corespunzător expresiei „mi-i trudă” și exprimând cu aceeași candoare o dificultate, același Eminescu va zice „mi-i ciudă”: „Și mi-i ciudă cum de vremea/ Să mai treacă se îndură” (*Singurătate*).

---

[315] *Nu li s-a veghea nimăruia* = nu va fi nimeni favorizat (la Judecata lui Dumnezeu).

Ca peste tot în psalmii lui Dosoftei, casa lui Dumnezeu, Biserica, are „veșmânt de mătasă" (Ps. 73, 14). Acesteia, dușmanii ei vor „să-i puie veșmânt de strecătoare [sac]" (Ps. 73, 16). Descrierea intențiilor agresive ale celor ce doresc să o distrugă îi procură din nou lui Dosoftei posibilitatea de a zugrăvi evenimentele într-o tonalitate particulară:

Să dărâme ca-n dumbravă lemne,
Cu săcuri unșorii [ușorii] să-i [d]oboară,
Să-i dezbrace aur cu ozoară[316],
Și ușile cele aurate…

(Ps. 73, 18-21)

Lexicul incită urechea cu rezonanțe rustic-exotice – cel puțin auzul nostru, cărora ni se par stranii aceste sonorități și ne fac să ne gândim că ar putea să-l anticipeze pe Bolintineanu.

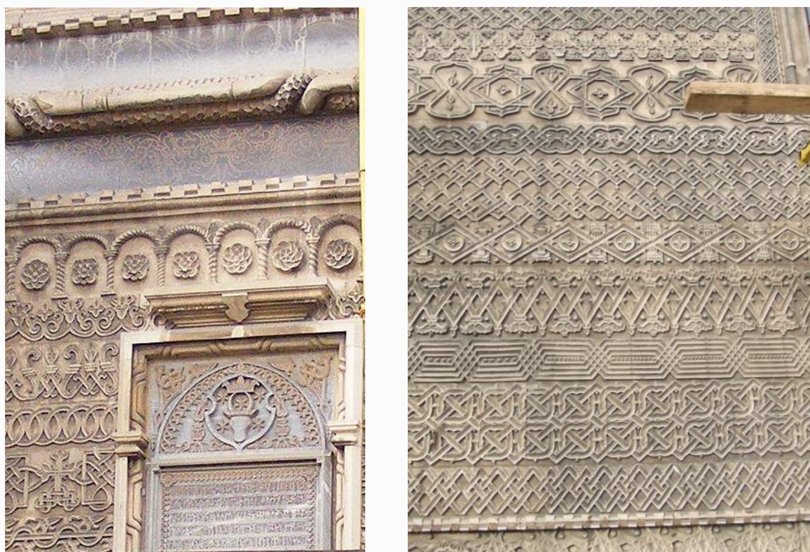
Dosoftei a tradus „ca-n dumbravă lemne" în mod fidel: ὡς ἐν δρυμῷ ξύλων (LXX, Ps. 73, 6), δρυμός însemnând dumbravă sau pădure de stejari. Iar „săcurile" le-a luat din latină: „exciderunt ianuas eius in id ipsum *in securi* et ascia deiecerunt eam" (VUL, Ps. 73, 6). Întâmplător, toate acestea sunt foarte familiare și mediului românesc.

„Aur cu ozoară" și „ușile cele aurate" reprezintă însă completarea tabloului de către Dosoftei, care trebuie să fi văzut el însuși sau cel puțin să fi auzit de la martori oculari despre felul în care erau distruse și jefuite, cu barbarie, bisericile și palatele, în timpul deselor invazii ale armatelor străine în Moldova (turci, tătari, poloni etc.).

---

[316] *Ozor* = motiv de broderii.

Vorbind, în descrierea sa, despre „aur cu ozoară”, Dosoftei ne face să ne gândim la ctitoria lui Vasile Lupu, Biserica *Trei Ierarhi*[317], al cărei exterior e o adevărată broderie în piatră:

Să existe oare o legătură ideatică între această aspirație voievodală de a dăltui broderii de piatră, pe de o parte, și, pe de altă parte, veșmântul de mătase cu care Dosoftei îmbracă în permanență Biserica lui Dumnezeu? Mi se pare plauzibilă o asemenea presupunere.

Despre cei care vor „cu foc să o rumpă” (Ps. 73, 24), Dosoftei Îl întreabă pe Dumnezeu: „A ce Ț-întorci mâna de la arme,/ De nu-Ț[i] laș[i] direapta să-i destrame?” (Ps. 73, 41-42). Este ușor de observat corelația, între ruperea Bisericii, de către cei care o consideră un lucru neimportant și efemer, și destrămarea lor de către Dumnezeu, a celor care sunt cu adevărat pasageri în această lume. Dumnezeu este Cel ce are „bătrână bunătate” (Ps. 73, 44), adică din veșnicie, și totodată este Cel care

---

[317] A se vedea:

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mănăstirea_Sfinții_Trei_Ierarhi_din_Iași.

are putere atât să închege marea („Tu ai închegat marea” (Ps. 73, 47)), cât și să zdrobească zmeii și chitul (Ps. 73, 51-54), adică pe inamicii spirituali, cei care mai devreme erau zugrăviți ca năvălind cu securi peste Templul/ Biserica lui Dumnezeu – adică, după interpretarea ortodoxă, peste sufletul omenesc – ca să îl ruineze și să îl ardă din temelie.

Este deci invocată mila lui Dumnezeu, ca și puterea Lui, care din „bătrână bunătate” a zidit întreg universul:

Tu ai dat fântână apătoasă
În pustie din piatră vârtoasă.
Cându-Ț[i] era oștile-nsătate,
Le-ai adăpat cu părău de lapte.

/…/

De la Tine z[i]ua luminează,
Și noaptea cu stele dă rază.
Tu ai tocmit luna de dă zare,
Și soarelui i-ai dat de răsare.

Tu i-ai dat pământului frâmsețe,
De l-întoarce vara-n tinerețe.
Primăvara-i de Tine făcută,
Să plodească roua roadă multă.

(Ps. 73, 57-60, 65-72)

Dincolo de melosul acestor versuri și de numeroasele eufonii particulare („fântână apătoasă”, „z[i]ua luminează”, „luna

de dă zare/ Și soarelui i-ai dat de răsare", „Să plodească roua roadă"), se proiectează imaginea unui Dumnezeu care este prezent de la geneza lumii până în contemporaneitate și Care este atent la toate, de la ultimul om până la ultima stea din cosmos.

Sfântul și marele poet Efrem Sirul/ Sirianul făcea, odinioară, într-un imn al său, o corelație între minunea izvorârii apei din piatră în pustiu și zidirea lumii din nimic:

Am contemplat Cuvântul Ziditorului și L-am asemănat
stâncii care mergea cu poporul în pustie;
nu din apa strânsă ori adunată în sine
revarsă ea pentru el [popor] curgeri minunate:
nu era apă în stâncă, dar mări au țâșnit din ea,
tot așa și Cuvântul din nimic a făcut lucrurile Sale[318].

Asemenea, la Dosoftei, Cel ce „lumii dă zare" a făcut și „fântână apătoasă /.../ din piatră vârtoasă", cu apa ca un „părău de lapte". Același se preocupă și de frumusețea pământului, face să se deruleze anotimpurile și nu pierde din vedere ultimul strop de rouă care trebuie să adape pământul ca acesta „să plodească" roadă.

Dosoftei a tradus Ps. 74, 4 [LXX: ἐτάκη ἡ γῆ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς], în proză, în acest fel: „S-au topit pământul și toț[i] carii lăcuesc într-însul. Eu am întărit stâlpii lui!"[319].

În versuri este ingenios (ca și în multe alte cazuri), reușind ca din acest verset să construiască o strofă surprinzătoare prin

---

[318] Sfântul Efrem Sirianul, *Imnele Raiului*, studiu introductiv și traducere de Diac. Ioan I. Ică jr., Ed Deisis, Sibiu, 2010, p. 47.

[319] *Psaltirea de-nțăles*, BAR, CRV 70, p. 200.

ermetism (ajutat, desigur, și de contextul original care este și el destul de tainic/ obscur):

Că pământul s-au șters de să roade,
Și de pre dâns[ul] să topăsc năroade [noroade].
Ce Eu l-am întăritu-l de toarte[320],
De-am așezat năroadele toate.

(Ps. 74, 7-10)

„Stâlpii" pe care a întărit Dumnezeu pământul au devenit la Dosoftei „toarte". Definiția cuvântului *toart, toarte/ torți*, în DEX, amintește faptul că în basme și în credințele populare se face referire la *toartele cerului* și, respectiv, ale pământului[321]. Dosoftei a preluat cel mult metafora, imaginea vizuală, dacă într-adevăr fantezia popular-mitică este la originea acestei opțiuni poetice. În mod cert, însă, împrumutând un cuvânt, Dosoftei nu își însușea și concepția mitologică: pentru el, „toartele" pământului erau la fel de alegorice ca și „stâlpii" din original, întrucât Ortodoxia nu aderă la explicațiile cât se poate de concrete ale cosmogoniilor păgâne.

Autorul nostru a ținut cont de publicul său, de puterea de adresabilitate pe care trebuia să o imprime psalmilor săi versificați. Pentru aceasta a apelat la construcții poetice care să cuprindă elemente recognoscibile pentru auditoriul său românesc (sau pentru cititorii săi), pentru care a transformat și leii în lupi sau harfele în alăute. Este de reținut intenția lui Dosoftei

---

[320] *Toartă* = mâner.

[321] A se vedea: http://dexonline.ro/definitie/toarta.

de a dezobscuriza cât mai mult înțelegerea psalmilor pentru un public mediu.

O anumită tendință spre românizarea unor aspecte, altfel dificil de înțeles de către credincioșii săi, am semnalat și anterior (și vor mai fi situații), dar Dosoftei nu a depășit niciodată niște limite rezonabile și, mai ales, a făcut aceasta ținând cont de o situație concretă, de un context socio-cultural care aproape îl obliga să recurgă la astfel de metamorfoze. Versificarea/ poetizarea psalmilor nu ar fi constituit un exercițiu suficient, dacă nu ar fi încercat, totodată, să deschidă sensurile (pe cât posibil și fără să altereze nici semnificațiile teologice și mistice) pentru a capta interesul credincioșilor.

După cum spuneam și altădată, demersul său n-ar putea niciodată să justifice folclorizarea abuzivă din lirica secolului al XX-lea, când nu-și mai avea obiectul, condițiile fiind cu totul altele. Ceea ce făcea Dosoftei era să amelioreze o expresivitate poetic-alegorică – adesea eliptică – care era purtătoarea unui mesaj criptic, profetic, inteligibil parțial sau în integralitate doar celor cu experiențe mistice remarcabile. Ceea ce nu era deloc cazul liricii mai sus amintite, care pretindea că nu își recunoaște decât o singură tradiție literară, pe cea folclorică. Așa-numiții tradiționaliști interbelici care se întorceau la folclor (când se întorceau) nu erau poeți cu experiențe duhovnicești deosebite, care să fi avut nevoie să își popularizeze parțial limbajul poetic, pentru că ar fi fost prea înalt și ininteligibil. Așa încât inițiativa lui Dosoftei nu suportă comparație cu ideologia epocii moderne.

Revenind la discuția inițială, alte câteva versuri ale Psalmului 74 creează impresia de poezie a neliniștii metafizice, dacă sunt receptate separat, o poezie a interogațiilor despre locul lui Dumnezeu, care ascunde din nou semnificații apofa-

tice, pentru că Dumnezeu nu vine dintr-o direcție anume și nici nu poate fi circumscris unui spațiu oarecare. Iar interogațiile sunt poetico-retorice:

Că nu veți ști: oare despre [dinspre] soare
Vine Domnul, să vă dea strânsoare[322]?

Au vă vine de la scăpătate,
Când va lua sama de păcate?

Au doară vă vine despre munte,
Când S-a ivi ca un fulger iute?

(Ps. 74, 17-22)

Dumnezeu nu este limitat, precum creaturile Sale, nu poate fi circumscris în categorii umane, de aceea nu se poate spune despre El că va veni de undeva, dintr-un loc concret, de la Răsărit, de la Apus sau de la munte.

În psalmul următor se spune însă: „Minunat strălucești, Doamne, de la munte” (Ps. 75, 7). Doar că muntele acesta nu este de aceeași natură cu cel de mai sus și nici nu indică un loc de unde va veni Dumnezeu, ci doar un sălaș al luminii Sale. Aici este o exprimare alegorică, muntele indicând înălțimea sfințeniei, acolo unde strălucește Dumnezeu.

Tot spre neliniștea metafizică ne îndrumă interpretativ și următoarele versuri:

---

[322] Adică: *să vă strângă/ să vă ia* de pe pământ. *L-a strâns Dumnezeu* înseamnă că *l-a luat de pe pământ*.

Nevoit-am ș[i]-am slăbit din bietul suflet,
Lăsând somnul și odihna, stând în cuget.
De mâhneală n-am putut grăi cuvinte.
Cugetat-am și de zâle de mainte,
De pre veci…

(Ps. 76, 9-13)

Aceasta este meditația, care este cea mai profundă asceză: „nevoit-am /…/ stând în cuget”. N-am citit nicăieri o definiție mai frumoasă, Dosoftei fiind îndreptățit și de condiția sa de poet.

Sfântul Augustinus afirma ceva asemănător:

> „În ce mă privește, cuget la legea lui Dumnezeu [in lege Domini meditor], dacă nu zi și noapte (Ps. 1, 2), măcar în segmentele de timp în care pot, și pentru ca aceste cugetări ale mele [meditationes meas] să nu fugă din cauza uitării, le rețin cu ajutorul condeiului”[323].

Meditația melancolică romantică a încercat să se poziționeze în prelungirea meditațiilor ascetice îndelungate și epuizante, cu „mâhneală”, a reflecțiilor care urcau până la zilele „de mainte,/ De pre veci”. Încât îndelungile contemplări ale naturii, descifrarea înscrisurilor cosmice și preocuparea lor – a unuia ca Eminescu, îndeosebi – față de geneză și eshatologie nu erau elemente străine ascezei de tip creștin-ortodox și monahal.

---

[323] Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi, *De Trinitate*, în PL 42, col. 823. Traducerea ne aparține.

Reverența romanticilor noștri față de eremiți este cu atât mai grăitoare.

Expresia „stând în cuget" este prin excelență ascetică, indicând verticalitatea ontologică a ființei umane, care stă drept și arde ca o lumânare gânditoare în fața lui Dumnezeu. Mi se pare chiar mai fericită imaginea sugerată de Dosoftei decât cea a lui Pascal: *trestie gânditoare*.

Unul ca acesta împietrește ca un stâlp în cugetare, uitând și a mai „grăi cuvinte", de „mâhneala" reflecției și de suferința meditației concentrate spre a înțelege și pe cele inefabile. Și iarăși ne amintim de Eminescu și ne întrebăm dacă nu cumva enigmatica sentință „ca un stâlp eu stam în lună" (*Floare albastră*) ar putea suporta o interpretare conexă cu semnificațiile pe care le-am descifrat mai sus. Fiindcă nu o dată a introdus Eminescu în poezii de dragoste sintagme sau propoziții inspirate din scrierile vechi și având înțelesuri mistice. Ca în acel *Sonet* care începe cu versul: „Când însuși glasul gândurilor tace"...

Psalmul 76 cuprinde însă și un impresionant tablou al manifestării puterii lui Dumnezeu, pentru a face oamenilor cunoscut faptul că El este Dumnezeu din veșnicie, Care a creat lumea și Care nimicește pe cei nedrepți:

Când Te-ai pogorât la dânș[ii] într-acea țară [Egipt],
Toate apele cu sânge să-nchegară.

Și cu urlete ploi mare vărsa tare,
De herbea undele-n bezne ca-n căldare.

Și din núori mergea hreamăt [freamăt] și săgete,
Să-ngrozască eghiptenii, să să certe.

Glasul tunetului Tău trăsniia-n roată,
De-Ț[i] lumina[u] fulgerile lumea toată.

S-au strămutat de cutremur tot pământul,
Când ai tăiat cale-n mare cu cuvântul,
De-ai uscat într-însă vaduri în vânt mare…

(Ps. 76, 41-51)

Revelarea lui Dumnezeu o numește Dosoftei – în tradiție biblică – pogorâre la oameni: „Când Te-ai pogorât". În cazul de față este vorba de o revelare în fața celor care nu Îl cunosc pe Dumnezeul cel adevărat, în fața unor necredincioși, de aceea manifestarea lui Dumnezeu este negativă, este pedepsitoare.

În psalm se vorbește despre fenomene cataclismice la scară planetară și cosmică. Dosoftei repictează…păstrând sau refăcând anumite tușe. Comparația cu fierberea în căldare domesticește peisajul, altfel impresionant – și poate părea celor mai greu de mulțumit cam pedestră. Pentru că unii ca aceștia uită tot timpul că aceasta este prima poezie în limba română.

Amintind succint de pedepsele suferite de egipteni, descrierea se concentrează pe despărțirea mării în două, pentru a trece prin ea poporul ales, după care apele mării s-au întors la loc și i-au înecat pe faraon și armata lui. *Biblia de la București* (1688), la *Ieșirea*, descrie acest episod astfel:

> „și să făcu întunearec și negură, și veni noaptea […] și întinse Moisi mâna pre mare și aduse Dumnezău marea cu vânt den austru sâlnic toată noaptea și făcu marea uscat, și să spintecă apa" (Ieș. 14, 20-21).

Psalmul prezintă evenimentele dintr-o perspectivă mai dinamică și mai poetică. Iar versetele psalmului, în proză, Dosoftei le traducea astfel:

> „Văzură-Te apele Dumnezău, văzură-Te apele și să înfricoșarî. Spământară-sî prăpăștile, cu mulțâme de sunete de ape, glas deaderî núorii. Și darî sâgețâle Tale să petrec, glasul tunetului Tău în roatî. Străluminarî fulgerele Tale lumea, să clăti și cutremurat fu pământul”[324].

În poezie, Dosoftei aude *freamăt în nori* cu o ureche hipersensibilă, cu o sensibilitate la inefabil care ar face invidioși poeții moderni. Aude și *urletele* ploii, sugerate de tabloul acestei furtuni cataclismice, de *glasul norilor* și de *trăsnetul în roată* pe care l-a tradus literal din LXX („glasul tunetului Tău în roată [φωνὴ τῆς βροντῆς Σου ἐν τῷ τροχῷ]”, Ps. 76, 19). Iar *înspăimântarea prăpăstiilor* (a *beznelor* sau a abisurilor marine) o imaginează ca pe o *fierbere* a apelor din adânc (ploaia și furtuna făceau să fiarbă marea în adâncul ei) și o transpune poetic astfel: „herbea undele-n bezne” – pregătind despărțirea apelor. Și se usucă „vadurile” mării.

Specific acestei descrieri dar și, în general, poeziei lui Dosoftei – fapt ce indică un poet veritabil, cu o viziune proprie – este bidimensionarea paradoxală a proporțiilor. O parte din acest peisaj înfățișează un spectacol cosmic:

---

[324] *Psaltirea de-nțăles*, op. cit., p. 205-206.

Redăm același fragment și în versiunea ulterioară a *Bibliei de la București*: „Văzură-Te apele, Doamne, văzură-Te apele și să spăimântară, tulburară-se beznele, mulțimea sunetului apelor. Glas deaderă norii, pentru că și săgețile Tale trec. Glasul tunetului Tău, în roată. Străluciră fulgerele Tale lumii; clătină-se și să îngrozi pământul” (Ps. 76, 15-18).

Și cu urlete ploi mare vărsa tare
……….
Și din núori mergea hreamăt [freamăt] și săgete,
……….
Glasul tunetului Tău trăsniia-n roată,
De-Ț[i] lumina[u] fulgerile lumea toată.

S-au strămutat de cutremur tot pământul.

Însă anumite opțiuni lingvistice, felul în care descrie ploaia care „vărsa tare”, fierberea valurilor mării, a „undelor ca-n căldare”, ca și uscarea „vadurilor” mării reușesc să facă acest peisaj să pară cumva familiar, fără ca prin aceasta să-i diminueze din impresionabilitate. Îl clasicizează, pentru un vorbitor de limbă română. Și această opțiune poetică nu e separată de teologie, pentru că Dumnezeu nu produce spectacole de genul celor mediatice, iar evenimentele sunt rememorate și rezumate în psalmi cu sens pedagogic și moral. Așa încât anamneza poetică nu este lipsită de scopuri educative. Se înțelege astfel de ce Dosoftei nuanțează din peniță anumite tușe ale acestui tablou, de ce reduce un eveniment de proporții colosale, cosmice, cuprinzând cerul și marea, la dimensiunile unei căldări sau ale unui vad.

Însă dincolo de intenția inteligibilității, putem spune că Dosoftei încearcă să vadă spectacolul acesta…din perspectivă divină. Cutremurarea pământului și firberea abisului nevăzut al apelor este pentru Dumnezeu o…„căldare”. Pentru că „Domnul unde șede, de la nalturi,/ Vede lumea preste toate laturi” (Ps. 137, 19-20). Cu astfel de schimbări majore de pers-

pective – invocându-l însă pe Kant – va opera Eminescu în *Sărmanul Dionis*, în *Călin (file din poveste)* și în *Scrisoarea I*.

Cele descrise în psalm nu sunt simple fenomene meteorologice, ci sunt manifestări ale slavei lui Dumnezeu, așa cum ne fuseseră arătate și în Ps. 17, pe care l-am comentat mai sus. Reamintim versurile:

Ție Ți să pleacă ceriul și Te-ascultă,
Când pogori în țară, și stă-n groază multă.

Lumina scripește supt svinte-Ț picioare
Cu negură groasă de grea strălucoare. /…/

Pus-ai întunerec de-Ț[i] ascunzi lumina,
Cu sălaș de ape ce-ai făcut cu mâna.

Și pre denainte-Ț[i] nuorii fac cale,
Cu ploaie aprinsă curând [curgând] ca o vale.

Piatră cu jeratec, cu foc împreună,
Cu multă tărie Domnul din ceri tună.

Da-Ș-va de sus glasul, săgeț[i] va trimite,
Greșiții să-ș[i] moaie inemi împietrite.

Pre pizmaș[i] goni-i-va cu fulgere multe
Și le va da spaimă cu săgeț[i] mănunte [mărunte].

Și psalmii vor relua și cu alte ocazii descrierea minunilor pe care le-a făcut Dumnezeu cu poporul ales. Chiar în psalmul următor sunt astfel de episoade, spre aducere aminte:

Bunătatea Domnului uitară
Și ciudese [minuni] ce-au făcut în țară /.../
În Tanéos, în loc de câmpie,
Când le scotea moșii din șerbie.

De-au desfăcut marea să-i petreacă,
Să le dea moșie, să le placă.
Când au potprit marea ca-ntr-o foale,
De i-au trecut preste-arină moale.

Și z[i]ua le-au pus núor povață
Prin pustie de-au mers fără greață,
Iar noaptea le-au țânut lumină
Cu stâlp de foc, ca de zî senină.

Au despicat piatra în pustie,
De i-au adăpat cu apă vie,
C-au slobozit izvoară din stâncă,
Cu părauă cu apă adâncă.

Ce ei preste bine Îi greșiră,
Și la loc de secetă-I cârtiră,
Ispitind pre Dumnezeu prin gânduri...

(Ps. 77, 33-34, 37-53)

Pluralul „izvoară” îl va utiliza și Eminescu: „Înnecat de vecinici visuri, răsărit din sfinte-izvoară,/ Nilul mișc-a lui legendă și oglinda-i galben-clară” (*Egipetul*), „Acolo, lângă izvoară, iarba pare de omăt,/ Flori albastre tremur’ ude în văzduhul tămâiet” (*Călin (file din poveste)*), „Ajuns-a el la poala de

codru-n munții vechi,/ Izvoară vii murmură și saltă de sub piatră" (*Strigoii*), „Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioară,/ Și câți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!" (*Scrisoarea I*) etc.

Ispitirea lui Dumnezeu, de către cei pe care tocmai îi trecuse prin mare, Dosoftei o reproduce astfel:

Dară poate Domnul să găteze
Mese-n pustii, să ne ospăteze?

C-au lovit cu toiagul în stâncă,
De-au purces dintr-însă ap-adâncă,
Și părăuăle s-apătoșară,
De băură toț[i] și s-adăpară.

Dară putea-ne va da și pâine,
Să ne facă masă și pre mâine?

(Ps. 77, 57-64)

Era nerecunoștința celor „ce poftiia pepeni și slănină", „să le fie inema sătulă" și care „numai din gură L-îndrăgiră" pe Dumnezeu (Ps. 77. 84, 90, 107). Atitudinea cu pricina îi era fără îndoială cunoscută, chiar dacă nu se mai repetau condițiile din vechime. Tocmai de aceea Dosoftei o reproduce cu ușurință și cu o anumită familiaritate în glas. „S-apătoșară", însemnând că s-au umplut de apă, este încă o creație lingvistică a lui Dosoftei.

Epitetele ce caracterizează apa pe care le-a dat-o Dumnezeu în pustie, numită de Dosoftei „apă vie" și „apă adâncă"/ „ap-adâncă", reprezintă, în mod evident, sublinieri, venite din

partea Ierarhului-poet, ale abundenței de har revărsate peste ei de Creatorul și Eliberatorul lor din robie.

Dumnezeu îi pedepsește, dar tot El Se îndură și îi iartă de fiecare dată când se pocăiesc, pe cei care „L-au îngânat prin apă vie /…/ cutezând [împotriva] lui Dumnezeu omul”:

Stâmpărând urgia să nu-i arză
Și mânia oprind să nu-i piarză,
Văzând Domnul că-s carne și sânge,
Și ca de vânt cu lesne s-or stânge.

(Ps. 77, 113-120)

Între metaforele involuntare ar fi totuși de remarcat: „Apele sta cu sânge-nchegate,/ Și fântânele toate-ncruntate [însângerate]” (Ps. 77, 129-130). De asemenea, opțiunea lui Dosoftei de a spune adesea *fântână* în loc de *izvor* naște nu de puține ori imagini deosebite, pentru noi cei de astăzi, cum este cea pe care am sesizat-o mai devreme: „Că la Tine este de viață fântână/ Șî-ntr-a Ta lucoare vom vedea lumină” (Ps. 35, 21-22).

Pentru a-i denumi pe întâi-născuții egiptenilor, pe care i-a omorât Îngerul Domnului, Dosoftei utilizează expresia: „frunte de prăsâlă”: „De n-au scăpat frunte de prăsâlă,/ Ce le-au pierdut feții fără milă” (Ps. 77, 149-150). Iar poporului ales i-a dăruit Domnul „orașe și sate/ Cu hotară largi și desfătate” (Ps. 77, 167-168). Ca și în cazul lui „izvoară”, și pluralul „hotară” a fost preluat de Eminescu: „De-i suna a treia oară/ Toți dușmanii or să piară/ Din hotară în hotară” (*Doină*)...

Însă iarăși Dumnezeu i-a părăsit pentru necredință:

Și le-au dat [Domnul] tăria lor în pradă,
De ș[i]-au făcut limbile-ntr-înș[ii] nadă. /…/
S-au uitat într-înșii și prohodul…

(Ps. 77, 185-186, 195)

Adică n-au putut nici să-și plângă morții, cei care L-au ispitit pe Dumnezeu și și-au făcut singuri din cuvintele lor „nadă”, pentru că El i-a lăsat „pradă” dușmanilor lor.

Dar „Domnului I să fece [I se făcu] milă /…/ Și ca din somn sări Domnul rumăn,/ Ca de vin ce-i [cel ce e] aburit și șumăn [amețit]” (Ps. 77, 199-200), împotriva celor ce asupresc pe poporul Său.

Dumnezeu „Ș-au ales mai drag la Iiuda”,

Și Ș[i]-au ales muntele Sionul
Să petreacă-n lume cu noi Domnul.
Și Ș[i]-au zidit într-îns[ul] svânta Casă [Biserică],
De scripește cu lucoare deasă,
Ca un corn de inorog dând rază”

(Ps. 77, 211-217)

Dacă viața omului „trece ca o umbră rară” (Ps. 38, 18), Dumnezeu trimite însă, în Casa Lui, „lucoare deasă”.

Strălucirea ei, ca a „cornului de inorog”, este o imagine superbă – pornind doar de la sugestia scripturală: asemănarea locașului lui Dumnezeu cu sfințenia inorogului. Se întrevede în expresia lui Dosoftei și o concepție specifică Evului Mediu (de

largă răspândire), dar – ca și în alte cazuri – nu fără ca poetul nostru să fi avut în vedere și o descifrare teologică. „Inorogul" care *înalță cornul*, fiind simbol mesianic (în *Biblia* de la 1688: „frumusețea Lui, coarne de inorod [inorog]" – Deut. 33, 17; „și zidi ca a inorodului svințenia lui" – Ps. 77, 75)[325], aici se înțelege ca o referire la Biserică, care strălucește de lumina slavei Mântuitorului. În virtutea acestei simbolistici își asuma și Dimitrie Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, masca Inorogului, ca cel ce se considera un om ales și persecutat pe nedrept.

După această imagine mistică și solemnă a Bisericii lui Dumnezeu, Dosoftei vorbește despre alegerea lui David și a lui Iacov [Israel] și, chiar dacă urmează originalului scriptural, se observă însă că schimbă brusc registrul expresiv – ca mai târziu Budai-Deleanu, care probabil că a avut, în această privință, un model în autorul psalmilor versificați –, utilizând un limbaj familiar, folosit adesea și de cronicari (Costin, dar mai ales Neculce):

Ș[i]-au ales pre David a Sa slugă,
După turmă să nu stea să mulgă,
Nice să-mble după fătătoare,
'N zî de lucru și de sărbătoare.

(Ps. 77, 221-224)

Dacă la noi ar fi existat, cu siguranță că Dosoftei ar fi sfidat convențiile clasiciste. El știa (a intuit) că poezia este libertate.

---

[325] În LXX/ VUL: „și a zidit ca pe a *inorogilor*/ *unicornilor* sfințenia lui [καὶ ᾠκοδόμησεν ὡς *μονοκερώτων* τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ// et aedificavit sicut *unicornium* sanctificium suum]" (Ps. 77, 69).

Însă chiar intenția psalmistului antic a fost aceea de a crea o antiteză, subliniind discrepanța dintre condiția inițială a Împăratului David și demnitatea la care l-a ridicat Dumnezeu.

Iacov a păstorit poporul „cu inemă curată/ Și cu-nțălepciune strecurată" (Ps. 77, 227-228). În Ps. 79, se roagă lui Dumnezeu să Se reveleze – „Cela ce șez[i] pre heruvimi, Te ievește /…/ Și ne-ntoarce către mila Ta cea svântă,/ de-Ț[i] ivește fața Ta…" (Ps. 79. 3, 9-10) – pentru că au fost smeriți: „Ne-ai hrănitu-ne cu pâine de plânsură/ Și ne-ai adăpat în lacrămi cu măsură" (Ps. 79, 17-18). Forma „plânsură" este ca un ecou prelung al plânsului…

Poporul lui Israel este asemănat cu o *vie*, pe care a sădit-o Dumnezeu, însă Dosoftei află prilejul pentru câteva versuri cu miresme de poezie pillatiană („Tot mai miroase via a tămâios și coarnă/ Mustos a piersici coapte și crud a foi de nuc…" – Ion Pillat, *În vie*):

Din Eghipet Ț[i]-ai mutat vie buiacă
Să rodească vin și strugurii să-Ț[i] placă.
Curățât-ai denainte toț[i] păgânii,
Când ai răsădit, ș-ai zmult din cale-i spinii. /…/

Toate dealuri[le] de frunza ei să umbrează
Și cu vițele ei chedrii [cedrii] să-nfrâmșază.
Cu curpenii [joardele] păn-în mare să lățește
Și pănă-n văi cu mlădițe odrăslește.

(Ps. 79, 23-26, 29-32)

Este o alegorie pe care o va actualiza și Hristos în pilde:

„Era un om căsătoriu, care sădi vie și cu gard îngrădi prea ea și săpă în ea teasc și zidi turn…” (Mt. 21, 33; a se vedea și Lc. 20, 9);

„Eu sunt buciumul viței cel adevărat și Părintele Mieu lucrătoriul iaste. […] Eu sunt buciumul [butucul[326]], voi vițele [mlădițele]. Cela ce rămâne întru Mine și Eu întru el, acesta aduce roadă multă” (In. 15. 1, 5) – *Biblia de la 1688*.

Dumnezeu îi amintește poporului, prin glasul psalmistului, că „am grăit cu tine-n holbură de pară” și „cu apa te-am cercat” și că ei au trecut prin pustiu

Mâncând mana decât jemna [pâinea albă] mai frumoasă
Și sugând miere din piatra cea vârtoasă.

(Ps. 80, 17-18, 37-38)

Pentru aceasta trebuie să-și aducă aminte „Că Dumnezău nu Ți-i altul fără Mine” și „să nu te ia cu-nșelăciune/ Vreun domn proaspăt, să-i slujești cu-nchinăciune” (Ps. 80, 22-23) – adică vreun domn nou: alt dumnezeu decât Cel adevărat.

El îi mustră pe judecătorii nedrepți ai poporului și le cere: „Să vă părăsâț[i] colacii/ Și să giudecaț[i] săracii” (Ps. 81, 11-12). Dosoftei apelează la expresia frustă, populară, lovind pedagogic în năravurile poporului său. Remarcăm faptul că el a ales cel mai adesea un limbaj accesibil și o expresivitate cât mai concretă și plastică. De aici putem trage concluzia că cei cărora se adresau acești psalmi versificați erau atât din clasele superi-

---

[326] Butucul viței = partea de jos, mai groasă, a tulpinii viței de vie (de la pământ până la punctul de ramificație), *cf*. DEX.

oare culte, cât și din poporul simplu, care nu putea decât arar să-și achiziționeze cărțile și pentru care era nevoie și de o cale mai ușoară de transmitere a mesajului biblic, a psalmilor în special, foarte des accesați și utilizați ca rugăciuni și de către creștinul obișnuit.

Procedând astfel, Dosoftei scotea în evidență potențele limbii române, fără să-i forțeze limitele și fără să încerce a crea un limbaj inexistent, artificial sau pedant, așa cum, din păcate, în vremuri mai moderne, unii au încercat să facă, în virtutea unor teorii lingvistice extravagante.

Psalmistul I se adresează lui Dumnezeu cu îndrăzneală – ca mai târziu Arghezi, în poezia noastră, ceea ce a stârnit mari confuzii și i-a făcu pe mulți critici să-l considere ireverențios și chiar blasfemiator/ ateu – spunându-I: „Nu tăcea mâlcom, Dumnezău Svinte,/ Nice hii [nici nu fi] moale-n grai și-n cuvinte” (Ps. 82, 3-4). În descrierea dușmanilor lui Israel, Dosoftei produce (intenționat poate) și unele licențe și anacronisme. Astfel, între neamurile inamice, pomenește despre „Edom din șatră” și despre faptul că „amalehiții ferecă pușce” (Ps. 82. 17, 21). Acestora, „le dă, Doamne, spaimă să fugă,/ Să obosască de goană lungă” (Ps. 82, 27-28). S-ar părea din nou că Dosoftei știa cumva din experiență (sau din confesiunile altora) cât de dureroasă este această fugă, pentru că și anterior spusese: „Carii scapă de războiul Tău, fug tare,/ De-i [d]oboară-n fugă somnul de[-a] călare” (Ps. 75, 13-14).

Imprecațiile nu lasă nicăieri loc de scăpare:

Răpezi-i, Doamne, din deal ca roata
Și-i prăvălește să-i calce gloata.

Ca măciulia fulgi să le cază

Și ca pădurea focul să-i arză.

Din față vi[s]col să-i prăvuiască,
Din dos pojarul [focul] să-i ocolească [încercuiască],

Și de deasupra să-i baț[i] cu smidă [grindină]…

(Ps. 82, 41-47)

Primele versuri conțin imagini pe care le regăsim la Varlaam și Antim Ivireanul:

> „Ca o piatră din deal la vale când să răntunâ și nu să poate opri, așea mérge de tare și viiața noastră cătră moarte"[327].
>
> „Suntem […] ca o roată când dă de vale și nu să poate opri"[328].

În ce privește „măciulia" căreia îi cad fulgii, recunoaștem în această descriere păpădia, pe care o suflă și vântul cel mai lin, și asemenea căreia sunt blestemați să fie cei care Îl urăsc pe Dumnezeu și pe poporul Lui. Originalul vorbește despre *trestia* pe care o clatină vântul, dar Dosoftei, metamorfozând-o poetic în *păpădie*, sublinia încă și mai mult caracterul firav al condiției lor.

În Psalmul 83, descrierea Raiului este plină de gingășie și delicatețe, dovedind că cel care era inflexibil, vehement în imprecații ori, altădată, capabil de a ilustra adevărate scene

---

327 Varlaam, *Carte românească de învățătură*, op. cit., p. 282.

328 Antim Ivireanul, *Opere*, p. 26.

macabre, este deopotrivă în stare să picteze realități sublime în cuvinte cu sensibilitate și duioșie:

Câtu-s de iubite și de drăgălașe
Șirurile Tale, cele de sălașe! /…/

Cândva de-aș vedea-mă să-Ț[i] prăvăsc în față,
Să-m[i] bucuri și mie sufletul de viață. /…/

Ca o vrăbiuță ce să încuib[e]ază
'N streșină de casă, deaca să-nsărează,
Și ca turtureaua, de cuib ce-ș[i] gătează,
De de-abia așteaptă cu pui să să vază,
Așe mi-i de grijă să Te văz mai tare,
O, Dumnezău Svinte,-n jărtve [jertfe] la oltare [altare].

(Ps. 83, 1-2, 7-8, 11-16)

„Iubite și de drăgălașe" sunt „șirurile"/ cetele Sfinților, din „sălașele" Împărăției lui Dumnezeu, după cum a spus Mântuitorul: „În casa Tătâne-Mieu sălașuri multe sunt" (In. 14, 2, *Biblia de la 1688*). Antim Ivireanul amintea și el, într-o didahie, de „șireagurile stelelor celor de taină"[329], vorbind alegoric tot despre Sfinți. În *Paremiile preste an*, traducând prorocia Sibilei Eritreia privind *Judecata finală*, din cartea lui Eusebiu de Cezareea (Effugiet solis iubar, astrorumque horae/ Omne poli lumen solvetur et aurea luna[330]), Dosoftei utilizase deja metafora *șireagurilor de stele* (de data aceasta fiind vorba propriu-zis

[329] Idem, p. 19.

[330] *Cf.* Mihai Moraru, *Acrostihul sibilin*, în *Crestomație de literatură română veche*, vol. II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 184.

de *aștri*, nu de interpretarea lor alegorică): „Fugi-va soarelui raza și a stelelor șireaguri, / A tot ceri lucă s-a rumpe, și acea de aur lună"[331].

Legat de traducerea din latină a lui Dosoftei și de „astrorum horae", Arghezi s-ar putea să le fi cunoscut pe ambele, pentru că, vorbind undeva despre Eminescu, utiliza sintagma „horă de aștri", prin care se poate să fi retradus expresia latină: „în spațiul poetului, din bolta lui cea mai de sus, lumina inundă din toate părțile, divergentă. *Haosul* [lui Eminescu][332] e încununat de o *horă de aștri* lunatici"[333]. Folosind însă această expresie pentru a caracteriza astralul/ cosmicul eminescian, Arghezi făcea – probabil – o aluzie tainică la tradiția poetică veche românească și la tradiția profetică și patristică conservate în literatura bizantină, aluzie pe care nu o puteau înțelege cei ce nu trebuia să o înțeleagă. De altfel, atunci când am comentat poezia lui Arghezi, am recurs și la comparația cu versurile psalmului menționat mai sus. Spuneam atunci:

> „Tot de poetul *Psalmilor versificați* ne apropie și opțiunea poetică a lui Arghezi pentru naturalețe, ingenuitate, suavitate și gingășie (despre care vorbește cu finețe și pătrundere Mircea Scarlat), ca rezultat al unei întreprinderi conștiente, după cum specifica el însuși"[334].

---

[331] Dosoftei, *Opere*, ed. cit., p. 373 și 480-481.

[332] Numit, prin urmare, impropriu *haos* – iar Arghezi atrage atenția – pentru că *haosul* nu este încununat cu *horă de aștri*.

[333] Tudor Arghezi, *Eminescu*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2000, p. 47.

[334] Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Epilog la lumea veche*, vol I. 3, op. cit., p. 96.

Că recursul poeților moderni – între care Eminescu, Topârceanu, Arghezi, Marin Sorescu – la *lumea mică*, despre care am vorbit și cu alte ocazii, este unul tradițional, ne este confirmat și de Ion Barbu, care îi adresa, într-o scrisoare, aceste cuvinte lui Topârceanu:

> „dumneavoastră ați zărit și alergat la adevăratul izvor al simțirii valahe: humorul și *dragostea pentru lucrurile umile* (s. n.). […] Sunteți, împreună cu Anton Pann, singurul patron indigen ce vreau să-mi iau”[335].

Revenind la versurile lui Dosoftei, observăm că este reafirmat telosul duhovnicesc al vederii lui Dumnezeu. Ne este descrisă așteptarea înfiorată a Zilei celei fără de sfârșit, a Împărăției veșnice, „z[i]ua aceea ce este-nsămnată,/ Carea va să custe [să existe] vreme nencetată” (Ps. 83, 39-40):

Când va veni mare valea de plânsoare,
Când Domnul va face giudeț și strânsoare,
Când va-mpărți Domnul dar și bunătate,
Când va da certare celor cu păcate,
Atunce direpții [în]tâlniș bun vor face
Între lucori svinte de Îngeri, cu pace.

(Ps. 83, 25-30)

Dar, între *lucori de Îngeri* se vor afla doar aceia care își fac „scara-n spițe-ntreagă” (Ps. 83, 23), adică cei care urcă scara

---

[335] Ion Barbu, *Opere*, II, *Proză*, p. 574-575, apud Theodor Codreanu, *Ion Barbu și spiritualitatea românească modernă. Ermetismul canonic*, Ed. Curtea Veche, București, 2011, p. 310.

virtuților, așa cum a descris-o Sfântul Ioannis Scărarul, în cartea *Scara*.

Aceasta este reprodusă adesea și în iconografie sau în desenul religios[336]:

MS 1753
Johannes Climacus. Russia, 1560

Pentru a exprima iubirea de oameni a lui Dumnezeu, Dosoftei află un echivalent elocvent, pentru urechea unui credincios obișnuit, spunând că El are „hire drăgostivă" („Că nu-Ț[i] este nime depotrivă/ Dumnezău, cu hire drăgostivă", Ps. 85, 17-18).

O altă utilizare anacronică a unui termen o semnalăm în Ps. 86, 9: „sărăcini"/ sarazini.

Psalmul 87 îi prilejuiește descoperirea de noi forme expresive ale durerii, la ceas de restriște:

---

336 Sursa imaginii: http://www.schoyencollection.com/patristic_files/ms1753.jpg.

Și mă feci ca omul ce nu-i [Dumnezeu] să-i agiute,
Slobod întru cei morț[i], în trupuri căzute,
Ce dorm prin mormânturi, de arme rănite,
Și sunt de la Tine cu totul urnite [lepădate].

Mă băgară-n groapă dedesupt de toate,
Unde-i întunerec și umbră de moarte.
Ț[i]-ai pusu-Ț[i] asupră-mi mânia Ta svântă:
Preste mine valuri trec de nu s-alintă. /…/

Au doară s-or ști-să-n țărnă-ntunecată
Minunile Tale, și-n țară uitată?
Svânta-Ț[i] adevară să poată-nțăleagă
Cine lăcuiește-ntr-acea țară largă? /…/

Mâniile Tale preste mine-mblară,
'Ngrozârile Tale mă rästurburară
Și mă-ncungiurară ca apa cu valuri,
De sunt toată z[i]ua struncinat de maluri.

(Ps. 87, 9-16, 29-32, 41-44)

Toposul mării zbuciumate, ca alegorie a sufletului torturat de suferință, l-am mai întâlnit anterior, însă imaginile poetice sunt de fiecare dată împrospătate.

Mânia lui Dumnezeu este „ca apa cu valuri", suferințele pe care El le aduce peste ființa umană, pentru păcate, fiind resimțite în adâncul sufletului ca „valuri" care „nu s-alintă", ca lovituri repetate care nu se mai opresc. Și omul se simte ca un țărm izbit întruna de aceste valuri sau ca malurile unui râu învolburat: „struncinat de maluri". Toposul marin i-a oferit

întotdeauna lui Dosoftei prilejul pentru geneza unor versuri superbe.

Însă și perspectiva mormintelor prin care dorm „trupuri căzute /…/ de arme rănite” ori a cimitirului, „țară uitată”, este cât se poate de patetică. Atâta fior al suferinței nu cred că a mai fost reprodus în poezia noastră decât de Eminescu, Goga și Arghezi, unde se străvede această durere traumatizantă la gândul morții. Omul se vede pe sine o ruină, dormind cu trupul rănit de arme în mormânt, transformat apoi în pulbere, în „țărnă-ntunecată”. Din nou se pot face apropieri de macabrul baroc sau romantic, însă ele sunt circumstanțiale.

Numind însă cimitirul „țară uitată” și „țară largă”, ne aduce aminte de un poem al lui Vasile Fabian-Bob, *Geografia țintirimului*:

Este-n zona subsolară, o pacinică, mică țară
Aproape de țărmul lumii plecătoare către soare,
Unde-apoi se hotărăște [se învecinează] cu o mare-mpărăție,
Pân-acum necunoscută la hărți de geografie.

Oamenilor de aicea, numărul pururea crește,
Neci mai moare cine-o dată aici se cetățenește,
Ici se poate-n astă țară se-ntind locuri înverzite,
Printre văi și dealuri nalte cu producturi felurite,
Între care colonistul fără să va să lucreze,
Cu toată casa sa poate oricând bine să s-așeze;

Iar aerul rece, umed în astă țară străină
Trage vânturi ce cu jale, acum gem, acum suspină
Roua ceriului aicea cade-n picuri mestecate
Cu amară lăcrămare din dureri nevindecate.

Multe roduri puse-aicea printre dealuri și vâlcele,
Minunați sunt acești pacinici dup-a lor locuitură.
Toți sunt muți, adese însă li s-aude ș-a lor gură.
Nu zidesc ca noi, politii, în o strâmtă viezunie,
Fiecare locuiește fără dare de chirie;

De vecini, de frați, de nume și de toate doru-i trece
Pânprejurul casei tale, iarna-i cald și vara-i rece.

Însă chiar înăuntrul mormântului n-au privit mulți poeți, după Dosoftei, care scrie poetic și alegoric despre „trupuri căzute,/ Ce dorm prin mormânturi, de arme rănite". E o poezie a vanității umane risipite de moarte, în care Dosoftei excelează – și vom ajunge foarte curând la fragmentele la care mă refer.

Arghezi știe că „într-o zi piciorul va rămâne greu,/ Mâna stângace, ochiul sleit, limba scămoasă" (*De-a v-ați ascuns*). Și că „Urechea lui, închisă pentru graiuri,/ Cu scamă s-a umplut, cu mucegaiuri./ Gingia moale, înțărcată, suge,/ Ochiul pornește blând să se usuce,/ În pântec spini, urzici și aguride/ Dau știri de beteșugul ce-l ucide./ Creștetul gol poți să-l încerci/ Puhav subt pipăit, ca pe ciuperci,/ Și-i șubred ca o funie-nnodată,/ Cu căpătâiu-n barca înnecată" (*Psalm*).

Emil Botta, ulterior, a aruncat un ochi către tatăl „ajuns aici dintr-o noapte fără hotare" sau s-a privit pe sine, mai înainte de vreme:

Subterani, de ce i-ați ros ghetele?
De ce i-ai spart sticla ochelarilor, tu argilă?
Noapte, de ce i-ai topit pe buze
veninoasa pastilă?
(*Portret*)

Sub lespede, înmărmurite, dorm isprăvile mele,
atât cele bune, cât și cele rele. /…/
Ochiul nu cată semeț,
safirul ochilor nu mai are preț.

(*Epitaf*)

Retorica aceasta are o istorie foarte veche, care coboară de la Sfântul Ioannis Hrisostomos până în literatura noastră medievală, de la Neagoe Basarab până la Dimitrie Cantemir, și a fost actualizată apoi de Eminescu și de poeții moderni (aminteam mai devreme de Arghezi).

Revenind la Dosoftei, în Psalmul 88 versurile încearcă să descrie cât mai sugestiv măreția Creatorului lumii:

Că de-a Ta, Doamne, minune,
Ceriul va grăi ș-a spune. /…/

Tu țâi marea de nu neacă
Și zâci holburii [furtunii] să tacă. /…/

Ceriurile și pământul
Tu le-ai făcut cu cuvântul,
Și lumea cu de ce-i plină
Ai urzât cu svânta-Ț[i] mână.

(Ps. 88, 21-22, 37-38, 43-46)

Am avut multe prilejuri să contemplăm descrierile cosmice ale lui Dosoftei: cerul cu aștrii săi tainici, pământul cu munții, mările și câmpiile sale, *urzite* toate de *mâna* lui Dumnezeu.

Despre cartea cosmică (liber mundi) care este plină de inscripții care conduc către Dumnezeu (Eminescu: „cartea cerului albastru cu mari litere aurite"; „scrisul stelelor de foc" *(Peisaj* și *În vremi de mult trecute/ Povestea magului…)*) am vorbit de asemenea de multe ori și pe îndelete în cărțile noastre.

„Cerurile grăiesc toate", va repeta Dosoftei în Ps. 96, 21.

După Eminescu, Goga și Ion Pillat (deși nu sunt singurii) vor dezvolta în poezie acest topos al înscrisului cosmic (precum și pe acela al naturii ca o biserică), pe care romantismul îl revigora și în Occident.

Poeții români nu au pierdut decât de curând această hartă cosmică, acest arhitext sau biblie a universului, pentru care – cum spuneam și altădată – au devenit și ei iliterați, așa cum unii poeți occidentali se tânguiau încă din romantism (sau chiar mai devreme):

Carte de aur
cu inscripții nepieritoare
în cerul sculptat!

Și la magica filă a șaptea,
începe noaptea
cea plină de cântece…

Oh, rătăcesc prin meandrele acestui in-folio…

(Emil Botta, *Glosse*)

*

Din predica cerurilor nu înțeleg o boabă:
Să-mi traducă arborii, vântul fie-mi interpret,
iarba poenilor să colaboreze și ea.
Licurici, dați-mi luminile voastre!

Clopote, dangătul vostru mă sperie.
Lăsați să oficieze liturghiile, privighetoarea'n sutană,
un cuc ermit dee răspunsul din strană;

(Emil Botta, *Confidență*)

*

Întreg, adânc și strălucit e textul
naturii Tale. Cu-ncântare-l
citesc, și recitesc, și câte-odată
chiar îl învăț pe dinafară: marea
cu hexametrii ei asemenea unui
poem homeric, munții plini de semne
de întrebare, șesul ca o frază
imensă cu metafore fertile,
și văzduhurile, sensuri schimbătoare,
și alfabetul luminos al nopții
pe care zorile îl șterg citindu-l, –
ah! Toate ca pe-un document de taină
le sorb…

Dar cineva-mi șoptește zilnic:
– Perfect! Este un text fără cusur.

Dar spune-mi totuși: cine iscălește
Acolo dedesubt – indescifrabil?...

(Șt. A. Doinaș, *Psalmul XXV*)

*

Doamne, minunile vorbesc un dialect
necunoscut de nimenea al limbii Tale.
/…/ Poetul
e purtătorul unui înțeles defunct
care păstrează totdeauna viu secretul.

(Șt. A. Doinaș, *Psalmul LXXIX*)

Parcă spusese mai sus că „e textul naturii Tale”: cum de nu mai știe, brusc, Cine semnează opera acestei lumi? Nu înțelesul este defunct, ci doar înțelegerea unora (sau câteodată) poate fi deficitară.

Nichitea Stăneascu spunea și el:

Scriere este totul.
Peștele e literă
în alfabetul mării.
O frază sunt păsările-n zbor.

Totul e scriere.
Totul este de citit.
Piatra poate fi citită, –
iar norii ne spun o poveste. /…/

Stau singur și în gânduri, Doamne,
iar gândurile litere îmi sunt.
Încerc să recompun o frază
dar timpul meu preschimbă scrisul.

O, de-aș putea să te citesc,
O, de-aș putea să deslușesc
aceste stranii alfabete…

(*Lecția de citire*, vol. *Măreția frigului*)

Am făcut deja comentarii pe această temă în altă parte[337].

La Dosoftei însă, Dumnezeu poate fi cunoscut în două moduri: din creație (natura e un pedagog către Dumnezeu: au spus-o Sfinții Părinți) și prin revelarea Sa plină de slavă:

Ceriurile și pământul
Tu le-ai făcut cu cuvântul,
Și lumea cu de ce-i plină
Ai urzât cu svânta-Ț[i] mână. /…/

Cu neguri este Tavorul,
Ermonul i-i nalt pogorul.

(Ps. 88, 53-46, 51-52)

*

Adânca Ta-nțălepciune

---

[337] A se vedea Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Epilog la lumea veche*, vol. I. 2, op. cit., p. 130-237.

Nime nu va putea spune.

Omul fără minte-ntreagă
Nu va putea să-nțeleagă
De [din] svintele Tale fapte [creații],
Ce-s de mâna Ta lucrate,

Când păcătoșii cu toană
Ieșiră ca iarba-n goană.

(Ps. 91, 17-24)

*

Domnul stătu Crai în lume,
Că I S-au vestit svânt nume,
Pentru veșmânt de podoabă
Ce S-au îmbrăcat la hoarbă[338]. /…/

Scaunul Tău [de Judecată], Doamne Svinte,
Este gata de mainte,
De la veci de când Te-așteaptă
Pre Crăie [Împărăție] așezată.

Părauăle [pârâurile] tare strigă
Toată lumea să să strângă,
Și apele cele mare
Rădicară urlet tare,
Cât din țărmuri dau afară,

---

[338] *Hoarbă* = adunare, sfat. Aici este vorba de adunarea Sfinților în Împărăția Sa.

De răsună preste țară.

Minunată-i unda mării,
Ce-i mai tare Craiul țărâi,
Că pre toț[i] Craiul potoale,
Ca spuma mării cea moale.

(Ps. 92, 1-4, 9-22)

*

Că mare Domn este Domnul
Și-mpărat preste tot omul,
Și din hotarăle toate
I să-nchină țări și gloate.

Că-I este lumea pre mână,
Cu pământ și cu ce-i plină,
Și munțâi cu dealuri nalte
Supt cuvântu-I sunt plecate.

Și marea cu nalte valuri
A Lui este-n toate laturi.
Și-i de mâna Lui lucrată
Toată laturea uscată.

Veniț[i] să-I cădem cu jele,
Să ne ierte de greșele.
Naintea Lui să ne strângem
Și-ngenuncheaț[i] să ne plângem,
Că El cu svânta Sa mână

Ne-au făcutu-ne din tină.

(Ps. 94, 11-28)

*

Ceriurile cu cuvântul
Le-au făcut, și tot pământul.

Denaintea Lui cu teamă
Dvoresc Îngeri fără samă,
De-L mărturisesc și-L cântă
În frâmsețea Lui cea svântă.

/…/

Ceriul s-aibă voaie bună
Cu pământul depreună,
Și marea giucând să salte
Cu unde, cu valuri nalte.

Și câmpii încă să-ș[i] facă
Bucurie, să le placă.
Atunce s-a bucura-să
Toată dumbrava cea deasă.

(Ps. 95, 25-30, 49-56)

*

Domnul stătu Crai în țară,

Țărâle să bucurară,
Și pământul tot să salte,
Cu ostroave de departe.

Dimpregiur núor și ceață
Sprejinesc svânta Lui față,
Și dereptatea-I tocmește
Scaunul ce odihnește. /…/

Pre denainte-I foc merge,
De arde [pe] cei fără lege.
Fulgerile Lui cu pară
Ard de să văd preste țară.

Pământul să-mplú de frică,
Munțâi să topesc de pică
Și cură ca nește ceară,
Văzând pre Domnul în țară.

Și de fața Lui cea svântă
Tot pământul se spământă.
Ceriurile grăiesc toate,
De-I spun dereptatea-n gloate.

(Ps. 96, 1-8, 11-22)

Și exemplele nu se epuizează aici.

În multe cazuri, exprimarea este alegorică – exceptând, bineînțeles, pasajele referitoare la geneză, în care cele urzite sunt elemente cosmice reale și nu simboluri.

Însă toate indică *„frâmsețea"/ frumusețea* lui Dumnezeu, a Creatorului acestui univers imens și plin de viață, care *saltă* și *se bucură,* fie că e vorba de manifestările slavei Sale în lume („Dimpregiur núor și ceață/ Sprejinesc svânta Lui față /…/ Pre denainte-I foc merge /…/ Fulgerile Lui cu pară/ Ard de să văd preste țară./ Pământul să-mplú de frică,/ Munțâi să topesc de pică…), fie de universul însuși care este creația Sa, cel irațional și, respectiv, cel rațional: Îngerii și Sfinții reprezentați simbolic de „munțâi cu dealuri nalte", „marea giucând" și săltând „cu valuri nalte", „câmpii" și „toată dumbrava cea deasă", „ostroave de departe" (sihaștrii, pustnicii), care se bucură așteptând venirea Domnului.

Astfel spus, măreția Sa se revelează cu prisosință în Geneză și Eshatologie, dar și prin revelațiile particulare din istoria omenirii, precum cele de pe Sinai și Tabor.

Insistând pe geneză și eshatologie, pe frumusețea cosmică primordială, cu răsăritul necontenit de stele și de lumi din *văi de haos*, și pe așteptarea *finalului* acestei lumi – care nu este aneantizare, ci transfigurare – Eminescu prelua, în poezia sa romantică, o temă fundamentală a literaturii noastre vechi.

Negurile („Cu neguri este Tavorul"), *norul* și *ceața* („Dimpregiur núor și ceață/ Sprejinesc svânta Lui față") reprezintă *întunericul supraluminos* (Sf. Dionisie Areopagitul) al slavei Sale.

Despre cei care sunt ca „spuma mării" vorbește și Miron Costin, în poemul său *Viiața lumii* (referindu-se la condiția umană fragilă), dar și Eminescu, în *Scrisoarea I*: „Pe când alții stând în umbră și cu inima smerită/ Neștiuți se pierd în taină ca și spuma nezărită".

Aminteam însă mai devreme de poezia pe tema vanitas vanitatum, a deșertăciunii umane, din psalmii versificați: „Că nu este om să custe/ Și de moarte să nu guste" (Ps. 88, 185-186).

Am văzut în Psalmul 38 dezvoltarea acestei teme, dar Psalmii 89 și 101 adaugă o nouă dimensiune poetică acestei retorici lirice:

Nu-ntoarce, Doamne, pre omul,
Să-l cuprinză-n jele somnul,
C-ai zâs să să-ntoarcă-n tină
Tot omul de supt lumină.

De i-ar fi viața de lungă
'Ntr-o mie de a[n]i s-agiungă,
Naintea Ta este scurtă
Ca cea zî de ieri trecută.

Și ca strajea cea de noapte
Îi sunt zâlele lui toate.
Ca nește șegi, fără treabă,
I să trec a[n]ii cu greabă.

Ca otava ce să trece
De soare și de vânt rece,
De demineață-i cu floare,
Sara-i veștedă de soare.

A doua zî să usucă,
Ca-n cuptori când o aruncă.
Așa cu lesne ne arde
Urgia Ta și ne scade.

De ne-ai pus greșala-n față
Denainte-Ț[i], de ni-i greață.

Și de svânta Ta lumină
Veacul nostru ne-nstrăină.

Zâlele noastre le neacă
Urgia Ta și le sacă.
A[n]ii ni să trec cu grabă,
Ca o painjină slabă.

/…/

Această lume deșartă
Ne-mblânzește și ne ceartă
Cu primejde și cu boale,
Pre toț[i] oamenii potoale.

Nime n-a scăpa să iasă
Din urgia ei cea deasă /…/
Și ceia ce duc pedeapsă
Din ferecături să iasă.

(Ps. 89, 9-36, 41-46, 49-50)

*

Că-m[i] trec zâlele ca fumul,
Oasele mi-s săci ca scrumul.
Ca nește iarbă tăiată
M[i]-este inema săcată,

Că stă uitată de mine,
Ce-am gătat să mănânc pâine.

De suspinuri și de jele
Mi-am lipitu-mi os de piele.

De-atocma cu pelecanul,
Prin pustii petrec tot anul,
Și ca corbul cel de noapte
Îm[i] petrec zâlele toate,

Ca o vrabie rămasă
În supt streșină de casă.

/…/

Am mâncat pâine de zgură
Și lacrămi în băutură,
De fața mâniii Tale,
Ce mi-ai dat de sus la vale.

Mi-s zâlele trecătoare,
De fug ca umbra de soare,
Și ca iarba cea tăiată
Mi-este vârtutea săcată.

/…/

Și Tu Doamne, cu cuvântul
Dintâi ai urzât pământul,
Și ceriurile ce-s nalte
Sunt de mâna Ta lucrate.

Acelea toate s-or trece,

Iară Tu tot vei petrece.

Și ca haina ponosâtă
Când le-a hi vremea sosâtă,
Li s-a destrăma făptura
Din hire, ca vechitura.

Și li-i depăna ca tortul,
De să vor schimba cu totul.

(Ps. 101, 13-26, 31-38, 89-99)

Însă cel ce își recunoaște astfel vanitatea, se roagă lui Dumnezeu: „Și când îm[i] vei lua viața,/ Mă rog, Doamne, să-Ț[i] văz fața" (Ps. 101, 85-86), „Și Ț-vei ivi svânta față/ Cu slavă și cu dulceață" (Ps. 101, 55-56), „Și preste noi să lucească/ Lucoare dumnezăiască" (Ps. 89, 65-66).

Pentru că omul, chiar dacă este *ca iarba tăiată*, este mai important decât tot universul. Comparațiile existenței umane cu *fumul*, cu *floarea* și cu *iarba* sunt dese în Scriptură, dar au fost reproduse și în poezia noastră, premodernă și modernă.

Din asemănarea vieții umane cu *păianjenul* sau cu *pânza de păianjen*, precum și a universului cu o *haină învechită* care *se destramă* la sfârșitul lumii, poeții – Bolintineanu, Eminescu, Arghezi – au extras concluzii lirice semnificative, legate de fragilitatea țesăturii mundane și umane, pe care au ilustrat-o corespunzător în versuri.

Remarcăm și verbul „să vor schimba", care atenționează că sfârșitul lumii constră într-o metamorfoză totală a sa, dar care nu înseamnă câtuși de puțin dispariție sau aneantizare a ei.

Se afirmă, în Psalmul 89, existența lui Dumnezeu mai înainte de veci, anterioritatea Lui în comparație cu lumea, materia sau timpul (toate acestea fiind creațiile Sale).

În antichitate, singura care făcea această distincție era religia mozaică, în vreme ce toate celelalte religii sau filosofii considerau fie că Dumnezeu/ zeii sunt coeterni cu materia (religia egipteană, greacă, religiile politeiste în general), fie că universul este de aceeași esență cu zeitatea sau proiecția ei în afară (budismul, religiile panteiste).

Nu a existat, în afară de iudaism, concepția unui Dumnezeu absolut și preexistent tuturor lucrurilor, Atotputernic și Creator a toate, transcendent și incognoscibil creației Sale, după esența Sa fiind tainic în mod desăvârșit pentru toate existențele aduse de El întru ființă[339].

---

[339] Cum spuneam și altă dată, e cel puțin curioasă, dacă nu dubioasă, întoarcerea romano-catolicilor, imediat după schismă, la concepția, străină mozaismului cât și primului mileniu creștin, că Dumnezeu poate fi văzut cu ochii fizici, în esența Sa, concepție apărată de Varlaam de Calabria și Achindin împotriva Sfântului Grigorios Palamas, urmând „iluminarea lui Socrate și Platon”. A se vedea Sfântul Grigorie Palama, *Opere complete*, vol. II, Ed. Gândul Aprins, București, 2013, p. 183-189, 211.

Romano-catolicii ar trebui considerați ca aflându-se cu adevărat în tradiția platonismului și neoplatonismului (cât și a aristotelismului: nu e o contradicție; întoarcerea la filosofia și mitologia antice a început în Occident mult înaintea Renașterii, preferate mai cu seamă de mai noveniții în Apus, de origine germanică, și care căutau ceva mai aproape de Valhala lor, chiar dacă se creștinaseră), și nu ortodocșii, așa cum citesc, din păcate, în foarte multe cărți și așa cum se afirmă adesea și în exegeza noastră literară, de către autori insuficient de informați în această privință.

Platonismul a fost rejectat de la bun început de Părinții Bisericii.

Babilonienii și egiptenii au luat cunoștință de această concepție datorită contactului lor cu evreii – bineînțeles, fără să-și însușească pe deplin religia vechilor iudei, ci împrumutând doar unele idei și concepte, pe care le-au introdus în filosofia lor, chiar dacă nu prea erau congruente – și de la ei au ajuns mai întâi ecouri la greci, apoi prin contactul direct dintre evrei și elini. De aici și confuzia pe care o fac foarte mulți, aceea de a considera că Creștinismul, întru care s-a împlinit Legea veche, ar fi îndatorat platonismului și neoplatonismului.

Platon e cel care e îndatorat vechilor evrei – prin egipteni – iar Plotin cu atât mai mult, trăind într-o eră creștină, putuse lua contact cu filosofia Creștinismului, mult superioară concepțiilor idolatre. Dar pentru că de la asiro-babilonieni și egipteni, care erau mai gnostici și mai ermetici în a-și expune misterele (Orientul, în general, ținea la esoterismul doctrinelor sale), nu s-au păstrat papirusuri (Biblioteca din Alexandria a ars) așa cum s-au păstrat totuși de la greci, pare multora astăzi că filosofarea a început de la greci – ceea ce, în infatuarea lor, unii dintre ei au și susținut.

Eminescu, care cunoștea bine istoria, care urmase destule cursuri de egiptologie și istorie antică (chiar și cursuri de limba caldeeană), ca și Mircea Eliade mai târziu, nu încurca lucrurile și nu le acorda elinilor niciun fel de primat în ordinea gândirii și a ideilor fundamentale ale umanității.

Revenind la Dosoftei și la ideea de la care am pornit pentru a face paranteza de mai sus (considerăm că nu inutilă, ci lămuritoare), acesta afirmă astfel, poetic, preexistența lui Dumnezeu:

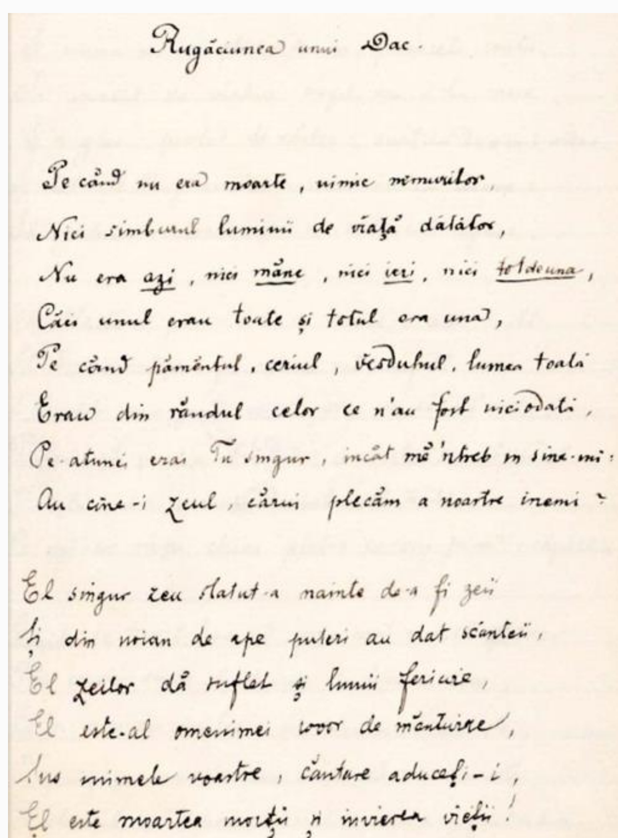
Orighenis și Sfântul Augustinus menționează faptul că pot exista unele formulări asemănătoare, în cele două doctrine, prin care s-ar părea că sunt apropiate, dar că esența învățăturii lor nu coincide câtuși de puțin.

Păn-a nu să face munte
Pre pământ, cu dealuri multe,

Păn-a nu face pământul,
Nice lumea cu cuvântul,

Ce-ai împlutu-o de gloate[340],
Ești mainte decât toate.

(Ps. 89, 3-8)[341]

Rugăciunea unui Dac.

Pe când nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici simburul luminii de viaţă dătător,
Nu era azi, nici mâne, nici ieri, nici totdeuna,
Căci unul erau toate şi totul era una;
Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rândul celor ce n'au fost niciodată,
Pe-atunci erai Tu singur, încât mă'ntreb în sine-mi:
Au cine-i zeul, cărui plecăm a noastre inemi?

El singur zeu stătut-a nainte de-a fi zeii
Şi din noian de ape puteri au dat scânteii,
El zeilor dă suflet şi lumii fericire,
El este-al omenirei izvor de mântuire,
Sus inimele voastre, cântare aduceţi-i,
El este moartea morţii şi învierea vieţii!

[340] Gloate = mulțimi, popoare.

[341] Sursa imaginii, a paginii de manuscris eminescian: http://tipariturromanesti.wordpress.com/2013/04/11/mihai-eminescu-rugaciunea-unui-dac-manuscris-1879/.

Dumnezeu a fost *Singur* înainte de a exista lumea[342]. Așa cum spunea și Eminescu: înainte de a fi toate, „pe-atunci erai Tu singur" (*Rugăciunea unui dac*). Sau, cum a zis Dosoftei: „A Ta este, Doamne, lumea și pământul,/ Ce le-ai împlut sângur dintâi cu cuvântul" (Ps. 23, 1-2); „Că sângur au zâs de să făcură,/ Sângur le-au dat [fie]căriiaș făptură" (Ps. 32, 21-22).

„Pe-atunci erai Tu singur"…

„El singur zeu sătut-a"…

Pe acest Dumnezeu, „nu pot sta să-L prăvască,/ Din heruvimi să-I domnească./ Tot pământul să rădică/ Și să leagănă de frică" (Ps. 98, 3-6).

Și totuși acest Dumnezeu, Care este mai înainte de a fi lumea și Care, după ce „acelea toate s-or trece, /…/ Tu tot vei petrece" (Ps. 101, 94-95), locuiește în om, iar Dosoftei exprimă acest paradox:

Și tu, mișelul mieu suflet,
Să-I mulțămești cu-ntreg cuget,
Și-I urează de tot bine
Lui Dumnăzău dintru tine.

(Ps. 102, 85-88)

Contrastul acesta, dintre măreția lui Dumnezeu și smerenia Lui, Care Își face locaș în inima omului, a fost de-a lungul timpului adesea subliniat în omiletica ortodoxă.

---

342 În LXX, Ps. 89, 2: „Înainte să se nască munții și să se plăsmuiască/ să ia formă pământul și lumea și din veac până în veac ești Tu [πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος Σὺ εἶ]".

O mostră de expresivitate în reliefarea acestui paradox dumnezeiesc ne oferă, în literatura noastră, și Antim Ivireanul, în paginile didahiilor sale – am comentat detaliat altădată aceste pasaje.

Cât despre Dumnezeu Cel dintru noi, amintim cuvintele Sfântului Augustinus:

> „O, Tu, Viață a sufletului meu […] Tu Te aflai mai înlăuntrul meu decât partea cea mai lăuntrică a mea"; „Târziu de tot Te-am iubit, o, Tu, Frumusețe atât de veche, și totuși atât de nouă, târziu de tot Te-am iubit. Și iată că Tu Te aflai înlăuntrul meu, iar eu în afară"[343].

Psalmul 90 ne oferă o idee despre cum ar fi putut apărea descântecul, deși acesta presupune o utilizare fie băbească, fie infantilă, și o deviere de la semnificațiile eclesiale ale psalmodiei:

Acela [Domnul] te-a mântui-te
De sâlță, de lănci cumplite,
De vânători încordate,
De cuvinte turburate.

Și te-a umbri după spate,
Supt a Sale aripi late. /…/
Și noaptea nu ti-i spărĭe-te,
Nice z[i]ua, de săgete.

---

[343] Sfântul Augustin, *Confesiuni*, traducere din latină, studiu introductiv și note de Gh. I. Șerban, Ed. Humanitas, București, 1998, p. 141-142, 365.

Nu ti-i teme de lângoare,
De vânt rău, nice de soare.
Nu-ț-va ieși-n tâmpinare
Drac de-amiazăz[i] să te sparĭe. /…/

Răul nu-ț-va veni-n poală,
Nice pre trupul tău boală. /…/
Îngerii să te păzească
Și-n mâni să te sprejinească. /…/

Pre vasilisc și aspidă
Vei îmbla ca pre omidă.
Și-i călca leul și zmăul
Și nu te v-atinge răul.

Este de remarcat expresia concentrată care enumeră primejdiile, denumite laconic și simbolic fie prin consecințele lor, fie prin numele celor care le generează: „drac de-amiazăz[i] [ἀκηδία/ achidia/ acedia]”, „vasilisc și aspidă”, „leul și zmăul” – prin toate acestea înțelegându-se, de fapt, diferite categorii/ ierarhii demonice. Aceeași semnificație o au, de fapt, și metaforele: „vânători încordate” și „cuvinte turburate”, trimițând tot la acțiuni spirituale cu caracter negativ.

Tot într-o exprimare simbolică, Dumnezeu îl apără pe cel credincios umbrindu-l cu spatele Său (a se vedea și Ieș. 33, 20-23) și cu aripile Sale: „te-a umbri după spate,/ Supt a Sale aripi late”.

Dosoftei utilizează formula incantatorie ca soluție poetică, fără ca versurile sale să fie și o incantație în sens propriu, de tip popular-păgân.

Psalmul 103 este o deuterogneză în care sunt reamintite *faptele* lui Dumnezeu, creațiile Sale („Pământul îi plin de fapte/ Ce-ai făcut cu bunătate”, Ps. 103, 103-104), în ordinea în care au fost aduse întru ființă de Dumnezeu Creatorul din nimic, în cele șase zile ale creației.

Dacă Psalmul 89 arăta preexistența lui Dumnezeu, Singurul veșnic, aici se relatează felul în care El creează lumea, gestul Lui creator prin care universul este adus întru existență. Pentru ca, în psalmii următori, să se continue caracterizarea lui Dumnezeu, vorbindu-se despre El ca despre Proniatorul lumii, despre felul cum l-a ales pe Avraam și Și-a pregătit un popor ales și l-a condus. În mod cert, psalmii nu ni-L prezintă ca pe un Dumnezeu care S-ar fi retras în transcendență după crearea lumii și ar fi lăsat-o să se autoguverneze, în independență față de El, așa cum afirmă teologia protestantă și neoprotestantă.

Psalmul 103 este o relatare mai detaliată și mai poetică a celor șase zile ale creației, în care sunt aprofundate anumite afirmații din Facerea, urmărindu-se nu numai narațiunea propriu-zisă a felului în care a luat naștere universul, ci și consecințele ulterioare ale evoluției sale, relevându-se cauza pentru care Dumnezeu a creat într-un anumit mod toate cele ce sunt. Lumea aceasta este, așadar, creația Lui, poartă amprenta frumuseții Lui și este mărturie a puterii creatoare și a frumuseții Lui:

Să Te-mbraci cu mărturie,
Cu frâmsețe și tărie,
Că Tu Te-nvești [Te îmbraci] cu lumină,
Ca soarele-n zî senină.

Și Ți-ai [în]tins ceriul ca cortul,

De l-ai înfrâmșat cu totul,
Și i-ai pus deasupra ape,
Din tinsori să nu se scape.

(Ps. 103, 5-12)

Exprimarea poetică și mistică aparține originalului.

Dumnezeu este Cel ce atârnă (într-o exprimare metaforică și profund mistică) lumina pe care a creat-o ca pe o mantie împărătească: *ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον* (LXX, Ps. 103, 2). Iar oamenii L-au îmbrăcat pe Hristos în *χλαμύδα κοκκίνην* (GNT, Mt. 27. 28, 31), adică în hlamidă sau mantie mohorâtă/ stacojie.

De aceea Eminescu a formulat aceste versuri, în *Memento mori*:

Solomon, poetul-rege, tocmind glasul unei lire
Și făcând-o să răsune o psalmodică gândire,
Moaie-n sunetele sfinte degetele-i de profet;
El cânta pe împăratul în hlamidă de lumină…

S-a uitat Eminescu pe Scripturi în limba greacă? Mai ales că în Septuaginta există și cărțile numite *Psalmii lui Solomon* și *Odele/ Imnele lui Solomon*, care nu se află în edițiile biblice românești. Ar fi putut afla, însă, termenul *hlamidă* și în *Triod*. Faptul acesta ne dă mărturie că era un căutător al adevărului până la cele mai greu de pătruns amănunte lexicale.

Cel ce a zidit lumină strălucitoare („ca soarele-n zî senină”, cum spune Dosoftei) și a așezat-o în fața lumii ca pe

o mantie vestitoare a Lui, care dă mărturie că El e Împăratul lumii și Lumina ei, Același a primit de la oameni hlamidă de culoarea purpurei asfințitului. Prin urmare, se poate înțelege fie că Dumnezeu *Și-a atârnat* lumina ca pe o mantie *pe umeri* (metaforic vorbind), fie că *a atârnat-o/ a suspendat-o* ca pe o perdea în fața oamenilor. Având în vedere însă că ἱμάτιον înseamnă *veșmânt, haină, mantie, robă*, primul sens este mai plauzibil, adică așa cum am interpretat mai sus.

Se poate traduce și înțelege însă și altfel, și anume că Dumnezeu este *„Cel ce dezbracă lumina ca pe o haină"*, spus într-un mod foarte tainic, în sensul că Dumnezeu, Lumină fiind, a creat lumina materială ca pe o dezbrăcare/ dezvăluire a Ceea ce este El, a adevărului despre Sine, în fața oamenilor. Creând lumina mai întâi de toate, Se denudează în fața noastră, Se descoperă, arată creaturilor Sale cine este El: Lumina cea mai mai înainte de veci.

Știm că, în Crez, Fiul lui Dumnezeu este numit: „Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat". Dumnezeu S-a dezgolit/ dezvelit în fața creației Sale mai înainte de a fi dezbrăcat de hainele Sale și de a fi pus pe Cruce. S-a dezgolit pentru a arăta că este Lumină. Acest verset ar putea ascunde însă și o profeție mesianică, pentru că s-ar putea referi, în mod acoperit, la chenoza Mântuitorului, „Cel ce dezbracă lumina ca pe o haină" pentru a lua chip de rob. Însă trebuie să recunoaștem că toate aceste semnificații, uluitoare, pe care le ascunde greaca veche, sunt dificil de transpus în limba română doar prin traducere.

Dosoftei a tradus mai întâi: „Îmbrăcându-Se în luminâ ca-ntr-un veșmânt"[344].

---

[344] *Psaltirea de-nțăles*, op. cit., p. 278.

Și mai înaintea lui, în *Psaltirea* lui Coresi stă scris: „Înveștitu-Te-ai cu lumină ca în cămașe”[345].

Probabil pentru că dezbrăcarea de lumină ar fi avut conotații negative în auzul credincioșilor sau cel puțin ar fi constituit o exprimare obscură, în absența unui comentariu lămuritor. Am văzut că Dosoftei se adresează unui public mediu. Iar pe de altă parte, Cel ce Se dezbracă este Cel ce este îmbrăcat veșnic cu lumina Sa dumnezeiască.

În versuri, Dosoftei mută accentul pe strălucirea luminii dumnezeiești, pe intensitatea ei orbitoare: „Tu Te-nvești cu lumină,/ Ca soarele-n zî senină”. E posibil ca Arghezi să se fi inspirat de la Dosoftei când a scris versurile: „O sută de veacuri, cusute-n cotoare,/ Aduc mărturie și semn cunoscut/ Că oameni în vremuri, aleși, te-au văzut/ Întreg, în odăjdii de brumă și soare” (*Inscripție pe Biblie*). Eminescu a preluat, tot din acest psalm, și imaginea cerului întins ca un cort: „a stelelor imperiu întins ca și un cort” (*În vremi de mult trecute [Povestea magului…]*) etc.

Fragmentul următor din Psalmul 103 a fost și altădată în atenția noastră:

Núorii Ț[i]-ai pusu-Ț[i] scară,
Când vei să pogori în țară.

Caii Îț[i] sunt iuți ca vântul,
De mărg unde Ți-i cuvântul,

Și ca gândul mărg de tare
Îngerii Tăi cei călare,

Și pedestrimea ca focul

---

[345] Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577)*, op. cit., p. 430.

Merge strălucind cu totul.

(Ps. 103, 13-20)

Despre nori ca manifestare a luminii dumnezeiești și despre falsa teză a inspirației din folclor, în legătură cu imaginile alegorice din aceste versuri, am discutat deja și sperăm că am lămurit problema[346] – o parte din comentariul de atunci l-am reamintit deja mai sus, în contextul analizei Psalmului 67.

Cazania de la Govora aseamănă și norul slavei dumnezeiești cu un cal alb:

> „Deci veni-va Domnul nostru Iisus Hristos pre nor prealuminos, ca pre un cal alb și toți Îngerii Lui cu El și voinicimea ceriului pre urma Lui mergând”[347].

Norii sunt termenul scriptural care exprimă harul dumnezeiesc, cel prin care Se revelează Dumnezeu. Spuneam atunci că a vorbi despre nori ca o scară a coborârii lui Dumnezeu la oameni reprezintă o decriptare particulară a semnificațiilor psalmului. Însă textul Septuagintei, deși nu propune termenul scară, am putea considera că îl sugerează: „Cel care pune norii suirea Lui [ὁ τιθεὶς νέφη τὴν ἐπίβασιν Αὐτοῦ]”, Ps. 103, 3, LXX.

---

[346] Gianina Picioruș, *Psaltirea Sfântului Dosoftei: răspuns unei probleme neclare*, *cf.*

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/29/psaltirea-sfantului-dosoftei-raspuns-unei-probleme-neclare/.

[347] *Evanghelie învățătoare (Govora, 1642)*, ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, Editura Academiei Române, București, 2011, p. 196.

Firește, versetul se referă la apropierea Lui de oameni, iar Dosoftei, poet fiind, a căutat și a găsit, ca și cu alte ocazii, un echivalent corespunzător, care să denumească acestă unealtă pe care pășește Dumnezeu pentru a Se apropia de noi, și anume scara (care este, de altfel, familiară conștiinței ortodoxe, din alte contexte biblice): „[Cel] Care pune nuori scara Sa”[348].

Considerăm că soluția sa este mai fericită decât cea din *Biblia de la 1688*: „Cel ce pune nori încălecarea Lui”. Este lesne de înțeles, însă, de ce *Biblia de la București* optează pentru acest substantiv, și anume pentru a stabili corelația (a o face mai evidentă) cu ceea ce se spune imediat după, că El are Îngerii drept vehicul al apropierii Sale de oameni sau cum zice Dosoftei în versuri: „Îngerii Tăi cei călare”.

Mai curios este că, în cazul acestui psalm, deși numai interpretarea poetică a lui Dosoftei construiește această imagine, a Îngerilor ca armată care Îl poartă pe Dumnezeu, călărime și pedestrime, pe când originalul nu o conține, totuși *Biblia de la 1688* optează pentru formula „Cel ce pune nori încălecarea Lui”.

Ea sugerează – ceea ce și noi observasem de data trecută – că revelarea luminii dumnezeiești reprezintă un alt vehicul al venirii Lui spre oameni, pe lângă cel angelic (într-o exprimare bineînțeles alegorică și mistică).

Probabil că cei care au tradus Vechiul Testament sau cei care au corectat ediția definitivă a *Bibliei de la București* s-au bazat pe faptul că există mai multe contexte biblice care vorbesc despre Îngeri ca *Oștirea lui Dumnezeu* (chiar ceva mai înainte, în Ps. 67, 18, sunt numiți „carul lui Dumnezeu cu zeace mii de părți, mii de cei ce îndireptează”) și credincioșii pot face astfel legătura cu norii care reprezintă „încălecarea Lui”.

---

[348] *Psaltirea de-nțăles*, op. cit., p. 278.

Dosoftei numea Puterile îngerești, în psalmul anterior: „Îngerii toț[i] /…/ oștile Lui cele tare” (Ps. 102. 76, 80).

Așa încât își permite acum să dezvolte această metaforă despre felul în care Îl slujesc Îngerii pe Dumnezeu, numindu-i *caii* Lui, oștirea Lui *„ca focul”*, armată de *călăreți* și *pedestrime*, care împlinește *cuvântul Lui* cu zelul și celeritatea specifice firii ei imateriale.

Numindu-i „Îngerii Tăi cei călare” și „pedestrimea”, Dosoftei avea cel mai probabil în vedere Ierarhiile angelice, cei din ierarhiile superioare corespunzând cu *„cei călare”*, care sunt *„iuți ca vântul /…/ și ca gândul”*, iar *„pedestrimea”* fiind proprie ierarhiilor mai de jos. Doar că și această *pedestrime* este *„ca focul”* și *„strălucind cu totul”*, mai presus adică de tot ceea ce mintea umană poate asocia cu ideea pedestriei, velocitatea lor putând fi considerată mai mică atunci când este comparată cu ierarhiile superioare, nu însă și cu puterea umană corespondentă.

Însă precizarea aceasta, a Psalmului 103, aducerea în discuție a Îngerilor, în acest context ce reamintește geneza, este foarte semnificativă, pentru că în Facerea nu sunt menționați Îngerii, ci se spune numai că: „În început a făcut Dumnezeu cerul și pământul” (Fac. 1, 1). După interpretarea patristică, „cerul” din versetul prim al Scripturii indică lumea spirituală, adică Puterile îngerești, care au fost aduse întru ființă înaintea lumii materiale.

Psalmul 103, detaliind anumite aspecte ale zilelor creației, după ce Îl descrie pe Dumnezeu ca Cel care Își pune lumina ca o mantie și întinde cerul ca un cort, „Care-Și acopere cu ape cerdacurile Sale”[349] și Care are nori drept scară – vorbind în mod mistic despre ființa lui Dumnezeu, care este incomprehensibilă creaturilor și despre lumina dumnezeiască, pe care acestea pot

[349] Ibidem.

să o cunoască într-o anumită măsură – îi amintește apoi pe Îngerii înaripați, ca trăsură a Împăratului lumii, de unde rezultă că universul spiritual, lumea Îngerilor, este prima Sa faptă în ordinea creației. Aceeași expresivitate mistică fusese întrebuințată și în Psalmul 17, cu privire la Dumnezeu Creatorul, a Cărui ființă e mai presus de orice cunoaștere, dar care îngăduie vederea și simțirea luminii Sale divine, a harului Său: „Lumina scripește supt svinte-Ț[i] picioare/ Cu negură groasă de grea strălucoare./ Când ai să faci cale unde Ți-i cuvântul,/ Ai heruvimi gata de-s repez[i] ca vântul./ Pus-ai întunerec de-Ț[i] ascunzi lumina,/ Cu sălaș de ape ce-ai făcut cu mâna./ Și pre denainte-Ț[i] nuorii fac cale…”.

În continuare, Psalmul 103 va dezvolta narațiunea privind crearea pământului, în succesiunea apariției tuturor făpturilor care formează lumea materială. Zidirea lumii cu cuvântul lui Dumnezeu este o afirmație care se repetă cu regularitate în psalmii versificați. După ce a fost creat universul material, porunca lui Dumnezeu de a se strânge apele și a se arăta uscatul care fusese mai înainte îmbrăcat cu ape, este reprodusă astfel în Psalmul 103:

Tu-ntemeiez[i] cu cuvântul
De stă nemutat pământul.

Tu i-ai datu-i de mainte
Prăpastea [abis de ape] de-mbrăcăminte.
Și stă gata să Te-asculte,
Să dea apa preste munte.

Și de svânta Ta poruncă
Va fugi din deal la luncă,

Că va merge detunată,
De glasul Tău spăimântată.

Și munțâi, și dealuri nalte
S-or ivi, și șesuri late,
Pre locul ce sunt urzâte,
Când i-ai făcut [gândit] de mainte.

(Ps. 103, 21-34)

„De mainte”, în aceste versuri, nu exprimă anterioritatea existențială a elementelor cosmice menționate, ci faptul că de mai înainte, din veșnicie, Dumnezeu a decis în ce fel vor fi toate, și ele s-au ivit unde li s-a urzit de către Făcătorul lor. Pământul „stă nemutat” datorită poruncii divine, și, din aceeași cauză, apa „merge detunată” și fuge curgând „din deal la luncă”. Cu alte cuvinte, El a stabilit caracterul acestor substanțe: ca pământul să fie solid și nemișcat, iar apa să fie un material fluid, precum și direcția curgerii sale.

Aceste caracterisitici se pot modifica, atunci când El Își arată minunile Sale. Ascultându-și Creatorul, natura se manifestă neobișnuit:

Marea văzu și fugi să sece,
Iordanul apele-și desfece,
Măgurile c-areții[350] săltară
Și munțâii ca mieii giucară.

Ce ț-fu, mare, de mergi spăimântată?

[350] Arete = berbec.

Și tu, Iordan[e] cu apa lată /…/
De fața Ta, Doamne, să strămută
Tot pământul și stă de Te-ascultă.

(Ps. 113, 7-18)

Dumnezeu a stabilit legile firii și ele se modifică numai atunci când și unde dorește El.

Revenind însă la Psalmul 103 și la ordinea și armonia pe care Dumnezeu le-a pus în cosmos, un pasaj corelativ din punct de vedere filosofic se găsește și la Dimitrie Cantemir:

Așijderea, cele firești toate în sferă să întorc
și sferâi firește sfârșit nedându-să,
iată că nu pentru odihna sfârșitului,
ce pentru vecinica clătire [mișcare cosmică]
de la neclătitul Călătoriu [Dumnezeu] să clătește.

Soarele, luna, ceriul
și alalte trupuri [corpuri] cerești toate,
din-ceput năpărăsit și cu mare răpegiune aleargă,
însă nu cu aceia socoteală,
ca doară vreodânăoară
la doritul țenchiu [scop] și sfârșit
agiungând,
să să odihnească, /…/
fără numai cândailea Clătitoriul firii
(Cel ce în clătire nehotărâtă[351] și neodihnită o ține),
după a Sa slobodă și puternică voie

---

[351] Nehotărâtă = fără hotar, neoprită.

vreodată a o clăti
ar părăsi.

/…/

De unde aievea ieste
că țenchiul [scopul] sfârșitului
nu în socoteala fireștilor,
ce într-a Izvoditoriului
și Pricinitoriului firii
ieste.

/…/

Căci Ziditoriul, după înțelepciunea și puterea Sa,
zidirea săvârșind,
de lucru să odihnește
și, ca un deplin în putere Stăpân,
o dată numai poruncind,
din veci și până în veci zidirea ca o slujnică
după poruncă nepărăsit aleargă[352].

Dosoftei urmează apoi relatările psalmului care observă apariția vieții pe pământ, dar și zidirea luminătorilor și, în final, a omului:

Tu timiț[i] ape prin tăuri,
De cură printre munți răuri,
De să toate heri [fiarele] adapă

[352] Dimitrie Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, ed. cit, p. 326-327.

Și le prisosește apă.

Și colunii[353] când li-i sete
Tu-i adăpi fără scumpete.
Tu strângi păsările-n hoarbă
La părău ce vin să soarbă.

/…/

Tu sloboz[i] rouă pre munte
Dintr-a Tale cămări multe,
Și pre pământ sloboz[i] ploaie,
De să satură-n puhoaie,

Și cu lucrul Tău sporește
Tot pământul de rodește.
Tu dai fânului să crească,
Dobitoacelor să pască

Și crești pajiștea cea moale,
De scoate grâul din foale,
De-ș[i] culeg oamenii hrană
Să le hie și pre iarnă.

Că scot pita cu sudoare
Să mănânce la răcoare,
Din pământ agonisită
Pre porunca Ta cea svântă.

/…/

[353] Colun = măgar sălbatic.

Copacilor de pre câmpuri
Tu le dai sațâu pre timpuri,
Și chedrilor din Livanul,
Ce-i răsădești pre tot anul.

Acolo vrăbii ș[i]-or face
Cuiburi, di-or ședea cu pace,
Că le este rodionul[354]
Povață, pus de la Domnul.

Cerbilor le-ai dat să salte
Pre munțâi cu dealuri nalte,
Și iepurilor scăpare
Le-ai dat s-aibă supt stânci tare.

Luna ai făcut cu rază,
Să crească-n vremi și să scază,
Și soarele ș-nemerește
Apusul ce odihnește.

Din [în]tunerec feceș[i] noapte,
De ies gadinile [animalele] toate.
Lupii urlă și scâncează,
Când spre vânat să gătează.

/…/

Și omul, fără de greață,
Iese-n treabă demineață,
De lucrează pănă-n sară,

[354] Rodion = pomul care face rodii.

Zi de iarnă și de vară.

(Ps. 103, 39-98)

Un ecou ar fi putut ajunge la Eminescu în *Povestea codrului*: „Împărat slăvit e codrul,/ Neamuri mii îi cresc sub poale /…/ Lună, Soare și Luceferi/ El le poartă-n a lui herb,/ Împrejuru-i are dame/ Și curteni din neamul Cerb.// Crainici, iepurii cei repezi/ Purtători îi sunt de vești,/ Filomele-i țin orchestrul/ Și isvoare spun povești", etc.

Dar și în *Freamăt de codru*:

Tresărind scânteie lacul
Și se leagănă sub soare;
Eu, privindu-l din pădure,
Las aleanul să mă fure
Și ascult de la răcoare
Pitpalacul.

Din isvoare și din gârle
Apa sună somnoroasă;
Unde soarele pătrunde
Pintre ramuri a ei unde,
Ea în valuri sperioase
Se azvârle.

Cucul cântă, mierle, presuri -
Cine știe să le-asculte?
Ale pasărilor neamuri
Ciripesc pitite-n ramuri

Și vorbesc cu-atât de multe
Înțelesuri.

Sigur, recunoaștem la Eminescu metamorfozarea codrului în emblemă a întregului univers.

Tabloul mării e spectaculos, ca întotdeauna la Dosoftei, care ar putea fi numit un adevărat poet al elementului acvatic, fluid, înaintea lui Bolintineanu, Heliade (cel din *Anatolida*, poetizând zilele creației), Ion Pillat sau Ion Vinea:

Și marea, câtu-i de lată
Și largă, și desfătată,
Într-însă să țin heri multe,
Jigănii mari și mănunte.

Preste luciu de genune
Trec corăbii cu minune.
Acoló le vine toană
De fa chiții [balenele] gioc și goană.

(Ps. 103, 105-112)

Celebrele versuri (atât de des citate) „Preste luciu de genune/ Trec corăbii cu minune"[355] par a fi o anticipare a unei strofe din *Luceafărul*:

[355] Despre aceste versuri, E. Negrici scria: „Senzația de alunecare, eufonia și euritmia sunt, poate, aici, rodul magiei matematice de care vor vorbi poeții secolului XX, pentru că se constată în versuri simetria pozițională a cuvintelor, simetria părților de vorbire prin care sunt exprimate,

Privea în zare cum pe mări
Răsare și străluce,
Pe mișcătoarele cărări
Corăbii negre duce.

Astfel, tabloul cosmic e complet: pământul și marea sunt pline de viață, de o mare varietate de făpturi, pe care Dumnezeu le-a adus întru ființă din nimic (ex nihilo), cum va spune într-un alt psalm, mai departe: „Dumnezău ce-au făcut pământul/ Și ceriul, și marea cu cuvântul,/ Și toate ce-ntr-însele să mișcă,/ Domnul ce le-au făcut din nemică" (Ps. 145, 15-18).

Până la sfârșitul psalmilor vor mai exista doar câteva episoade poetice cosmogonice, în Psalmii 134, 135, 145 și 146. Acesta însă, al Psalmului 103, este cel mai extins din întreaga Psaltire.

Psalmul 104 vorbește despre făgăduința pe care a dat-o Dumnezeu lui Avraam, Isaac și Iacov și despre nașterea poporului ales și minunile pe care le-a făcut cu acesta.

Dumnezeu i-a promis lui Iacov „Zicând: Îț[i] voi da țara ce țâne/ Hanaanul din zâle bătrâne" (Ps. 104, 31-32). Expresia *zâle bătrâne* este recurentă la Dosoftei: „Și mi-i tristă inema-ntru mine,/ Țâind minte de zâle bătrâne./ Din lucruri ce-ai făcut minunate/ Ț-am cugetat a Ta bunătate". Mai înainte spusese că Dumnezeu Și-a arătat „bătrâna bunătate" (Ps. 73, 44).

Însă Dosoftei preschimbă, în alt caz, epitetul în antonimul său: „De dese ori s-au pus să mă lupte,/ Din tinere zâle, cu oști multe" (Ps. 128, 1-2).

---

numărul egali de termeni – 4 – care, în simbolică, e numărul totalității cosmice", *cf*. Eugen Negrici, *Poezia medievală…*, op. cit., p. 55.

Atent – cum spuneam și altădată – la tradiția poetică românească, Budai-Deleanu va utiliza și el această metaforă: „Nu departe de Cetatea Neagră/ Era vestit din zile bătrâne/ Un codru (precum să zicea prin sate)/ Lăcuit numai de mândre zâne”…[356].

Mai înainte de a înmulți și a întări Dumnezeu pe poporul Său, acesta era neînsemnat și peregrin/ rătăcitor prin lume, fără țară (tonul arată compasiunea):

Că la număr aveai ceată mică
Și casa ta era puțântică,
Când umblai mutându-te prin țară,
Ca un oaspe tinzând cort afară.
Și te mutai din limbă pre limbă…

(Ps. 104, 35-39)

Adică de la un neam la altul, pentru că limba este cea care indică prezența unui popor și prin această sinecdocă erau semnificate neamurile/ popoarele în limbile vechi, inclusiv în româna veche.

Psalmul desfășoară mai departe, în mod foarte susccint, istoria lui Israel, povestea Patriarhului Iosif, cel vândut de frații săi, și strămutarea poporului în Egipt, unde crescură de să înmulțâră” (Ps. 104, 69), alegerea lui Moisei și a lui Aron și izbăvirea evreilor din sclavia egipteană, prin pedepsele aduse de Dumnezeu asupra egiptenilor:

Toate apele le fece crunte [sângeroase/ de sânge]

---

[356] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 69.

De-au murit tot peștele de frunte.

Izvorât-au broaște-n toată țara,
De să va-ntr-înș[i] pomeni ocara,

Că și la-mpăratul giuca-n haine,
Pren sicrie și prin toate taine.

Muște cânești le-au trimis cu ace,
Și de múșini n-ávea-ncătro face.

Ploaia, smida le-au împlut, și focul,
De-au țara ars, ș[i]-au bătut cu totul.

N-au scăpat de [din] vii rodită viță,
Ce-au și scoarța ros de pre mlădiță.

Smochinii toț[i] ce făcea roadă
Smida strică, și tot pom de coadă.

Trimisă lăcustă și omidă
De mâncară ce-au rămas de smidă,

Cât n-au rămas nemică verdeață
De otavă, de bur̆iană creață.

(Ps. 104, 83-100)

Amănuntele anecdotico-dramatice („broaște /…/ la-mpăratul [faraon] giuca-n haine”) sau vegetale („Ce-au și scoarța ros

de pre mlădiță/…/ Cât n-au rămas nemică verdeață/ De otavă, de burĭană creață”) sunt izvodite de fantezia lui Dosoftei, care completează scenele și așa destul de pitorești din psalm.

Parcă episodul invaziei batraciene, până în hainele împărătești, a intrat și în basmele noastre. Nu sunt însă sigură și nu îmi amintesc în acest moment un titlu.

Pe poporul lui Israel l-au „scosu-Ș[i] din șerbie Domnul” (Ps. 104, 103) și l-a condus prin pustie, umbrindu-l în arșița zilei și luminându-i calea noaptea:

Și le tinsă Domnul umbră groasă,
De le făcea z[i]ua răcoroasă,
Iar noaptea le schimba-n lumină,
Cu núor de foc, ca-n zî senină.

(Ps. 104, 111-114)

Această călăuzire a lor de Dumnezeu este memorabilă și a fost evocată și în poezia noastră pașoptistă.

Grigore Alexandrescu, în poezia *Trecutul. La Mănăstirea Dealului*[357], rememorând istoria medievală și criticând pe „nevrednicii” săi contemporani, care „trăind în moliciuni/ se laud cu mari fapte făcute de străbuni”, amintește de izbăvirea lui Israel din robie și de providența dumnezeiască, pe care o imploră și pentru poporul său:

A! facă Providența ca-naltul sentiment,
Ce-nchină vitejiei mărețul monument,

---

[357] A se vedea: https://ro.wikisource.org/wiki/Trecutul._La_mănăstirea_Dealului.

Ce-alege pe-nălțime al nemurirei lor,
Să fie nouă cârma, coloana cea de foc,
Coloana ce odată din țara de exil
Pe calea mântuirei ducea pe Israil!

Psalmul 105 continuă relatarea despre istoria poporului ales, dar începe cu un îndemn la rugăciune către Dumnezeu – „Rugați-vă Domnului, că-i dulce” – care stă în antiteză cu narațiunea faptelor de răzvrătire ale celor izbăviți din robie:

Greșitu-ț-am și noi denainte [mai departe]
Cu părinții noștri de mainte,
Făcut-am nainte-Ț[i] strâmbătate
Și nu vrum să facem dereptate.

A noștri părinț[i] nu-nțălesese
În Eghipet a Tale ciudese [minuni]
Ce-ai făcut cu dânș[ii] într-acea țară,
Și mila Ta cea multă uitară.

Și Te mâniară-ntr-acea oară,
Suindu-să-n mare cu pohoară[358].

(Ps. 105, 19-28)

Acest „oară”, cu sensul de aici, va fi utilizat și de Eminescu, care cunoștea foarte bine lexicul vechi: „Reia-mi al nemuririi

---

[358] *Suindu-să-n mare cu pohoară* = traversând marea cu greutate, cu scepticism adică, cu neîncredere în Dumnezeu.

nimb/ Și focul din privire,/ Și pentru toate dă-mi în schimb/ O oară de iubire” (*Luceafărul*). Nu „o oră de iubire”, cum scrie în majoritatea edițiilor, opțiune care vulgarizează nepermis de mult semnificația versurilor.

Traversarea mării, în relatarea lui Dosoftei, ne apare ca o expediție minunată:

Marea Roșiĭ [o] îngroziș[i] [ca] să sece,
Vad uscat să stea, până vor trece.
Și i-ai petrecutu-i preste-arină [nisip]
Ca pentr-o pădure fără tină.

(Ps. 105, 31-35)

Versurile caută să evidențieze minunea trecerii prin mare ca pe uscat, dar totuși comparația mării cu o pădure este excepțională. Imaginea fiind doar sugerată de Dosoftei (dar „suggérer, voilà le rêve”[359]). Este impresionantă însă perspectiva acestei traversări unice, în timp ce apele mării foșnesc și se clatină pe lângă tine, ca un acvariu imens fără sticlă, ținute de o putere nevăzută, mai presus de legile firii. În LXX și VUL este: „ὡδήγησεν αὐτοὺς ἐν ἀβύσσῳ ὡς ἐν ἐρήμῳ/ deduxit eos in

[359] Stéphane Mallarmé: „Nommer un objet, c’est supprimer les trois quarts de la jouissance du poème qui est faite du bonheur de deviner peu à peu; le suggérer, voilà le rêve” (A numi un obiect înseamnă a suprima trei sferturi din bucuria poemului care e făcută de satisfacția de a ghici puțin câte puțin; a-l sugera, iată visul). *Cf.*

https://fr.wikisource.org/wiki/La_Poésie_de_Stéphane_Mallarmé/Livre_I/XII.

abyssis sicut in deserto/ i-a povățuit pe ei în adâncime[a mării] ca în pustiu" (Ps. 105, 9).

Și la fel traduce și *Biblia 1688*: „Și certă pre Marea Roșie și secă și povățui pre dânșii în beznă [adânc] ca în pustie".

E adevărat că ἔρημος, -ον/ *desertus* înseamnă și *ținut pustiu, nelocuit*, care poate fi asimilat cu un *codru* sau o *pădure*[360]. Totuși, asimilarea îi aparține lui Dosoftei și nu se poate nega că a creat o imagine poetică magnifică. S-ar putea ca poeții moderni să fi preluat sugestia aceasta de la Dosoftei, deoarece am sesizat anumite metafore surprinzătoare (în această privință) la Ion Pillat („frunzele cu glasul dumnezeiesc al mării" *(Pădurea din Valea Mare*); „E vântu-n foi sau curg pe sus fântâni?" *(Drumul magilor)*) și Adrian Maniu („Parcă ar curge-n ramuri o apă" *(Din basm)*), care ne fac să ne gândim la o astfel de posibilitate.

Nu ni se pare deloc o interpretare hazardată, cu atât mai mult cu cât și Emil Botta are un poem construit pe această comparație:

Abia se trezeau din adormire,
legănarea de frunze abia începea,
clocotitoarele valuri ale pădurii
loveau digul pieptului meu,
talazuri creșteau.
Ce mare furioasă! Și valurile
ce sălbatece creste aveau.

Tu, Dimineață, Zeiță
frumoasă cum nu știu a spune,
nu-mi da nici boarea prielnică,

---

[360] În regiunile noastre, *a pleca în sihăstrie într-o pădure* se numește, în literatura ortodoxă, *a pleca în pustie*.

nu-mi da nici vântul prea lin
pe marea pădurii. /…/

Doar uitarea,
de mine să uit,
să mă pierd
pe clocotitoarea, marea pădurii.

(*Marea*, vol. *Un dor fără sațiu*)

Interesant este faptul că, dacă versetul psalmului indicat din *Biblia 1688* nu sugerează nimic în direcția intuirii unei metafore excepționale (dincolo de minunea în sine, care, desigur, este măreață), în schimb avem o imagine tulburătoare în Înț. lui Sol. 19, 7: „den Marea Roșie, cale neîmpiedecată și câmp cu pajiște, den fortună silnică".

În ciuda acestor minuni, pe care le-a văzut cu ochii, poporul n-a fost mulțumitor și recunoscător lui Dumnezeu: „Și-n sălașele lor morcotiră[361],/ Glasul Domnului nu-l socotiră" (Ps. 105, 79-80). De aceea, Dumnezeu Își „rădică preste dânșii mâna,/ Să-i dărâme /…/ și să le [d]oboară/ Sămânța-n [între] limbi ca neşte ogoară,/ Și prin țări departe să-i rășchire [împrăștie],/ Să-i destrame ca pre neşte hire [fire]" (Ps. 105. 81-86).

Destrămarea ca firul am văzut-o și puțin mai devreme, în Psalmul 101 („Și ca haina ponosâtă/ Când le-a hi vremea sosâtă,/ Li s-a destrăma făptura/ Din hire, ca vechitura./ Și li-i depăna ca tortul"), numai că subiectul destrămării era acolo întreg cosmosul, iar aici este vorba numai de făptura umană. Însă această corelație expresivă ne atrage atenția asupra înrudirii ființei

[361] A morcoti = a cârti, a murmura.

umane, prin materialitatea trupului său, cu universul, pe de o parte, și care subliniază caracterul van și nestatornic al tuturor lucrurilor, rapida destrămare a existenței, ca a unui fir – și cred că am avut dreptate când am susținut că imaginea vieții ca o ață, a lui Miron Costin, este desprinsă din Psaltire și nu preluată de la Ovidius – iar, pe de altă parte, asupra transfigurării finale prin care va trece atât cosmosul, cât și umanitatea, în urma căreia ființa noastră va deveni cu totul spiritualizată.

Poporul lui Israel, după ce rătăcește prin pustiu, este condus de Dumnezeu în țara făgăduită:

Și di prin țări i-au scosu-i la urmă,
De i-au adunatu-i la o turmă,
Din răsărit și din scăpătate,
Din séver [nord] și din mări de departe.

Rătăciț[i] în pustii, fără vlagă,
Cercând cale de oraș, să meargă
Să-ș[i] găsască loc de lăcuință,
Flămânz[i] și-nsetaț[i], de ticăință [suferință],

Sufletele lor într-înș[ii] săcasă,
Cercându-ș[i] lăcuință de casă. /…/
Și i-au scosu-i la cale direaptă,
Să-ntre-n lăcuință așezată.

/…/

C-au săturat suflet de la lipsă,
Suflet flămând. Masă dulce-i tinsă,
Ce [că] ședea la umbră-ntunecată,

Loc de moarte, lipsă ferecată.

(Ps. 106, 5-24)

Se observă o altă exprimare care denotă compasiune, din partea lui Dosoftei, față de apatrizi sau exilați, situație în care va ajunge el însuși, din nefericire.

Călătoria aceasta, lungă și grea, astfel zugrăvită de Dosoftei, în culori întunecate și nuanțe severe, are ceva din patetismul tablourilor romantice, ceva de basm eminescian (care nu e basm propriu-zis), amintindu-ne de anumite pasaje din *Făt-Frumos din lacrimă*[362] sau din poemul *Diamantul Nordului*[363]. Remarcăm în toate o anumită delocalizare intenționată, o atipicitate căutată, acompaniate de o atmosferă misterioasă, în tonuri sumbre pe alocuri. Tema căutării disperate, a trecerii prin locuri pustii și situații dezolante, le este comună.

Ceva mai departe, Psalmul 106 conține un pasaj profetic – anunțând potolirea furtunii pe mare, de către Hristos – care îi oferă lui Dosoftei o nouă ocazie de a ilustra un peisaj marin (un corelativ al celui pe care îl va realiza Antim într-o didahie[364]):

Carii îmblă-n corabii pre mare,
De-ș[i] fac lucrul preste genuni tare,
Aceia I-au văzut de minune
Ce-au lucrat Dumnezău în genune.

---

[362] A se vedea: https://ro.wikisource.org/wiki/Făt-Frumos_din_lacrimă.

[363] Idem: https://ro.wikisource.org/wiki/Diamantul_Nordului_(Capriccio).

[364] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 156-157.

Zâsă de să fece vânt cu bură,
De rădică val de necătură,
Pănă la ceri îi suia cu unde,
Și-i pogorâia-n gios, să-i afunde.

Sufletele lor în greutate
Să topiia beț[i] de răutate [a mării],
Că-ș[i] ieșiră și din [în]țălăpciune,
De te lua de dânșii minune.

Și strigară la Domnul cu jele,
Și i-au scosu-i de la nevoi grele.
Vânturilor zâsă de-ncetară
Și undelor de să alinară.

Și le păru bine că trecură,
Valurile toate de tăcură.
Și i-au îndereptatu-i cu pace
Domnul, spre liniștea ce le place.

(Ps. 106, 55-74)

Analiza fragmentului din omilia lui Antim Ivireanul și comparația cu aceste versuri din psalmii lui Dosoftei le-am făcut altădată[365]. Observam cu acea ocazie faptul că marea-nvolburată este o temă generoasă a literaturii noastre vechi și că toposul respectiv s-a conservat în literatura preromantică și romantică românească.

---

[365] A se vedea Gianina Picioruș, *Antim Ivireanul: avangarda literară a paradisului*, op. cit., p. 310-327.

Dimensiunea înspăimântătoare a furtunii este indicată aici, la Dosoftei, prin recurența termenului genune, menit să creeze contururile unui abis marin, a cărui *turburare* (o vocabulă specifică psalmilor versificați) creează „val de necătură" care suie „cu unde" corabia, „până la ceri".

Pentru *„în genune"*, în greacă este *în ape multe* și *în apă adâncă*: ἐν ὕδασι πολλοῖς și ἐν τῷ βυθῷ (LXX, Ps. 106, 23-24). La fel și în latină: *in aquis multis* și *in profundo* (VUL, Ps. 106, 23-24). *Genunea*, ca și în Psalmul 103, este o creație poetică a lui Dosoftei.

Considerând, cum am afirmat, că este o profeție, vom spune că Apostolii sunt cei „Carii îmblă-n corabii pre mare,/ De-ș[i] fac lucrul preste genuni tare" și care trec prin această încercare, încât „Sufletele lor în greutate/ Să topiia". Ei văd „Ce-au lucrat Dumnezău în genune", adică minunea prin care Hristos: „Vânturilor zâsă de-ncetară/ Și undelor de să alinară". Urmarea a fost că „valurile toate tăcură" („au tăcut valurile" [ἐσίγησαν τὰ κύματα/ siluerunt fluctus], LXX/ VUL, Ps. 106, 29).

Dumnezeu poate să facă nu numai să tacă valurile, dar și să preschimbe pământul roditor („țară roditoare") în deșert și pustia în pământ plin de izvoare, afirmație care trebuie din nou înțeleasă profetic:

C-au prăvălit apele, să sece,
Ș[i]-au pustiit izvor de-apă rece.
Țară roditoare-n sărătură
S-au schimonosâtu-să din făptură. /…/

Iar pustia cea secetoasă
I-au dat Domnul de este apoasă.
Și pământul cel fără de apă

De izvoară reci nu să mai scapă.

(Ps. 106, 79-82, 85-88)

Începutul Psalmului 107 reiterează, ideatic și expresiv, ceva ce se spusese și în Psalmul 56 (reamintim versurile):

Că mi-i inema gătată să Te vază
Pre tot ceas, Dumnezău Svinte, lăsând rază.
Și cu slava mea sunt gata să mă mânec:

Scoală slava mea, te scoală de zî cântec
În lăută. Demineață
Mă voi scula cătră viață.

(Ps. 56, 31-36)

Inema mea mi-i, Doamne, gătată,
Mi-i inema gata de Te-așteaptă,
Ca să-Ț[i] cânt într-a mea, Doamne, slavă.

Scoală, slava mea, fără zăbavă!
Scoală-te, psăltire și dulceață [har]!
Iată că m-oi scula demineață…

(Ps. 107, 1-6)

A-I aduce cântare nouă lui Dumnezeu este un topos psalmic, la fel și îndemnul la priveghere, la ridicarea spre rugă-

ciune și cântare de psalmi *dis de dimineață* sau, cum se spunea în limba veche, *la mânecate*.

Cântarea izvorăște din adâncul inimii, din râvna inimii de a vedea pe Dumnezeu. De aceea, trezirea dimineața devreme, cu dorul lui Dumnezeu în inimă, cu sufletul plin de iubirea Lui, înseamnă că „Mi-i inema gata de Te-așteaptă”.

Psaltirea e instrumentul inimii, înstrunit *ca* „să Te vază”. Arta e har din harul lui Dumnezeu și e închinată Lui, iubirii Sale, dorului de El, de Dumnezeul care este frâmsețe și Care a dat zare lumii, Cel ce a urzit stelele și lumina, Care e mai minunat decât unda mării și Care știe să aline valurile.

Omul însuși devine un instrument vibrant, o vioară sau o cântare în toată ființa lui. În zorii apropierii de El, omul e o muzică verticală.

Muzica sferelor Îl laudă pe El, dar nu știe aceasta, pentru că nu are rațiune. Omul însă știe și de aceea se și îndeamnă: „Scoală, slava mea, fără zăbavă!/ Scoală-te, psăltire și dulceață!”. El știe că trezirea și ridicarea aceasta sunt „cătră viață”, către Viața fără de care nu există viață. Fără ea poți spune că „lipsește viața acestei vieți” (Eminescu, *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*).

Psalmul 108 conține un alt blestem, care este considerat profetic, adresat lui Iudas, iar psalmul 109 vorbește tainic despre Hristos, despre Judecata Lui și împărățirea cu Sfinții, despre faptul că este Fiul lui Dumnezeu din veșnicie și despre întruparea Sa și că este Jertfă și totodată Arhiereu în veac:

Zâsă Domnul Domnu[lui] mieu să șază
De-a direapta Sa-n scaun dând rază,
Pănă când pizmașii de supt soare
Ț-voi așterne pre toț[i] supt picioare.

Toiag de putere Ț-va trimite
Domnul din Sion, Dumnezău Svinte. /.../

Că[ci] cu Tine Ț-este boieria
La z[i]ua ce Ț-vei ivi tăria,
În strălucori de Svinț[i] ce-i ivi-Te
Într-acea zî, Dumnezău Svinte.

Din pântece Te-au născut mainte
De luceafăr, al Tău Svânt Părinte.

Giuratu-Ș-au Domnul giurământul
Și nu-ș-va schimba căind cuvântul.
Tu ești preut în veci pentru țară,
De rădici ca Malhisedec sfară [jertfă]. /.../

Apă de pre părău va bea-n cale,
Când va nălța capul oștii Sale.

(Ps. 109, 1-5, 11-18, 27-28)

Cel ce „apă de pre părău va bea-n cale" este Cel născut din Tatăl mai înainte decât luceafărul, adică din veșnicie. Iar Dumnezeu amintește oamenilor că este milostiv, că S-a îndurat de cei păcătoși, când s-au pocăit, pentru ca ei să nu deznădăjduiască:

Ț-ai făcutu-Ț[i] de ciudese [minuni] pomenire,
Că ești ieftin și milost, Doamne, din hire.
Carii sunt de-Ț[i] au de teamă, le dai hrană,

Pentru legământ bătrân făcând pomană.

Și poruncile Ți-s tare și crezute,
'N dereptate ș-adevară-n veci făcute. /.../
Frica Ta dă-nceputuri de-nțelepciune,
Cunoștință tuturor spre-nvățături bune.

(Ps. 110, 9-12, 17-18, 23-24)

De aceea, continuă psalmistul:

Ferice va fi de omul
Ce să va teme de Domnul,
În porunca Lui cea svântă
Stând cu voaie, fără smântă[366].

Că va fi tare-n credință
Pre pământ a lui sământă,
Rod dirept să va chema-să
Și bișug într-a lui casă.

Și-i va trăi dereptatea
Preste veci în toată partea.
Și la-ntunerec de ceață
Va vedea lucori de viață.

(Ps. 111, 1-12)

Psalmul 113 reafirmă faptul că Dumnezeu e Creatorul lumii:

---

366 Smântă = sminteală, împiedicare, cădere.

Ce Tu, Doamne, ceriul și pământul
Le-ai făcut din voaie cu cuvântul /…/
Și să fiț[i] blagosloviț[i] de Domnul,
Ce-au fapt ceriul, pământul și omul.

Ceriul ceriurilor pentru Domnul,
Pământul l-au datu-l a tot omul.

(Ps. 113, 29-30, 61-64)

El a întors „stânca-n tău de ape” și a făcut „din bolovan izvor” (Ps. 113, 21-22). Nu din piatră, ci din bolovan.

Se duce „la odihnă și răpaos dulce” sufletul celui care a văzut „bunătatea” lui Dumnezeu, Cel ce scoate:

Ochii de la lacrămi de plânsoare,
Picioarele de lunicătoare.
Și-I voi sluji cântând cu dulceață
Lui Dumnezău în țară de viață.

(Ps. 114. 18, 21, 25-28)

Nădejdea în Dumnezeu e mai bună decât nădejdea în/ spre oameni și mai bun e traiul cu Dumnezeu decât speranța către conducătorii lumești. Iar de inamicii care sunt ca albinele și ca spinii nu te poate salva decât El:

Mai bine-i a nedejdui-n Domnul,
Decât a să răzăma spre omul.

Mai bine să-ţ[i] aibi cu Domnul traiul,
Decât să nădăjduieşti spre craiul.

Toţ[i] păgânii ce mă-ncungiurară
Cu Domnul i-am întirit [gonit] din ţară.

Că mă-ncungiurară cu oşti late,
Ce Domnul mi i-au luat din spate.

Că mă-ncungiurară cu şireaguri,
Ca albina ce şede pe faguri,
Şi ca spinii ce-i arde pojarul…

/…/

Şi Tu, Doamne Svinte, Ţ-luminează
Preste noi lucori de svântă rază. /…/

Dumnezăul mieu eşti, şi Ţ-voi zâce
Mărturie, rugă şi ferice.

(Ps. 117, 15-25, 69-70, 75-76)

Mărturiile Domnului sunt bogăţie, iar Dosoftei cunoaşte plimbarea pe cărările poruncilor lui Dumnezeu, de la Care cere destuparea ochilor pentru a înţelege legea Sa:

În calea Ta cea de mărturie
M-am desfătat ca-ntr-o bogăţâie.
M-oi primbla-mă-n poruncile Tale

Și Ț-voi înțălege svânta cale.

Într-a Tale dereptăț[i] m-oi tinde
Și-n cuvântul Tău mă voi deprinde. /…/
Ochii îmi destupă a-nțălege
Minunile din svânta Ta lege.

Nemernicu-s[367] pre pământ și-n rude,
Poruncile Tale nu mi-ascunde.
Sufletului mieu i-i drag să-nvețe
În tot ceasul a Tale giudețe.

(Ps. 118, 31-36, 39-44)

Cred că e prima poezie în limba română care face apologia cunoașterii și a învățăturii. E vorba, desigur, de cunoașterea legilor lui Dumnezeu. Dar a înțelege rațiunile universului și ale ființei umane, cu care Dumnezeu le-a înzestrat, nu este deloc simplu. Ne amintim și de versurile unui psalm anterior: „Nevoit-am ș[i]-am slăbit din bietul suflet,/ Lăsând somnul și odihna, stând în cuget. /De mâhneală n-am putut grăi cuvinte./ Cugetat-am și de zâle de mainte,/ De pre veci…" (Ps. 76, 9-13).

Aglomerarea de expresii metaforice pe care le utilizează Dosoftei cu acest prilej e o dovadă a sincerității sale. Căldura cu care pledează pentru cunoaștere se observă și din efortul stilistic pe care îl face. *Destuparea* ochilor[368], ca și *plimbarea* prin Scripturi

[367] Nemernic = străin.

[368] În LXX și VUL este scris: „descoperă-mi ochii mei [ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου/ revela oculos meos]" (Ps. 118, 18), așa cum traduce și *Biblia de la 1688*.

(va reînnoi expresia: „Și să mi-arăț[i] de direptăț[i] cale/ A mă primbla-n minunile Tale /…/ Într-a Tale porunci m-oi primbla-mă”, Ps. 118, 61-62, 184) – ca și, mai înainte, poziția verticală în cugetare – sunt metafore revelatorii (ca să folosim terminologia lui Blaga), pentru care i se cuvine tot meritul. Și pentru Dimitrie Cantemir, citirea Scripturilor va însemna „primblare și a minții înnoire”[369].

Povara acestei existențe epuizează sufletul, dar Dumnezeu poate să-l ridice din somn și din apăsarea pământului:

Mi-au lipitu-mi sufletul pământul,
Ce mă-nvie, Doamne, cu cuvântul. /…/
Sufletul mieu l-întristează somnul,
Ce [ci] ma-ntări-n cuvântul Său Domnul.

(Ps. 118, 55-56, 63-64)

Cu același cuvânt cu care a zidit lumea, Dumnezeu învie sufletul nostru. Creația cosmică este lucrarea Aceluiași Dumnezeu care a dat lege oamenilor. De aceea, aceleași rațiuni înalte se înțeleg deopotrivă din lectura și cunoașterea Scripturilor, cât și din contemplarea universului.Cele două tipuri de cunoaștere, prin care este contemplat Dumnezeu, prin făpturi și prin Scripturi, sunt complementare. Universul și Legea, în același timp, Îl indică pe *Logosul* sau *Rațiunea* care a creat lumea:

M-au înfășurat funi de păcate,
Și legea Ta n-am uitat departe.
Mă sculam la rugă lăsând somnul,

[369] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, ed. cit., p. 154.

Miazănoapte când doarme tot omul /…/

Pământul îi plin de-a Ta dulceață
Și de[spre] dereptatea Ta mă-nvață. /…/

Cu mânule Tale, Doamne Svinte,
M-ai zidit și m-ai fapt de mainte;
Dă-mi înțălepciune a-nțălege
Poruncile Tale-n svânta lege. /…/

Și să-mi hie inema senină,
În porunca Ta-mblând fără vină. /…/
Picioarelor mele-i luminare
Legea Ta și lucoare-n cărare.

(Ps. 118, 133-136, 141-142,
163-166, 187-188, 249-250)

Natura și Scriptura sunt cei doi martori ai lui Dumnezeu (In. 8, 17), după cum afirmă și Sfântul Efrem Sirul într-un imn: „În cartea sa Moise a zugrăvit zidirea întregii firi/ ca atât firea, cât și cartea să dea mărturie de Ziditorul lor”[370].

Și, puțin mai departe:

Cheile învățăturii ce deschid toate cărțile [Scripturii]
au deschis înaintea ochilor mei cartea firii,
vistieria Arcei, cununa Legii.
E o carte care, mai presus de toate celelalte, prin istoriile ei,
ne face simțit [pe] Ziditorul și ne predă lucrurile Lui;

---

[370] Sfântul Efrem Sirianul, *Imnele Raiului*, op. cit., p. 47.

face văzute toate podoabele Lui și arătată iscusința Lui[371].

Psalmul 119 prezintă anumite tonalități înrudite cu acel imn al pustiei (*O, preafrumoasă pustia!*)[372] extras din *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*[373]:

Că puternicul îș[i] face
Săgețâle iuț[i] de lance,
Cu jeratec înfocate,
Celor din pustietate.

Vai că voia mi-i amară,
Că m-am streinat de țară /…/
Multă duc streinatate
Asuprit de strâmbătate.

(Ps. 119, 9-18)

Dosoftei interpretează psalmul aducând în discuție o realitate binecunoscută a creștinismului ortodox, pustnicia sau sihăstria, dar eremiți existaseră și în vechea Iudee. Străinătatea la care se face aici referire este una de ordin spiritual, pentru că țara aceasta este, de fapt, țara de viață de care a pomenit și cu

---

371 Idem, p. 53.

372 A se vedea: https://www.teologiepentruazi.ro/2010/02/19/paturile-de-odihna-si-pustia/.

373 Idem: http://paginiortodoxe.tripod.com/vsnov/11-19-cv_varlaam_si_ioasaf.html.

alte ocazii, adică Raiul, pe care cărturarii noștri din vechime îl numeau *moșia cerească*, denumind prin aceasta patria eternă a oamenilor.

Cu toate acestea, versurile lui Dosoftei au rezonanțe menite să ne rememoreze indubitabil celebra *Doină* a lui Eminescu:

De la Nistru pân-la Tisa
Tot românul plânsu-mi-s-a
Că nu mai poate străbate
De-atâta străinătate.

/…/

Curg dușmanii în puhoi
Și s-așează pe la noi;
Toate cântecele pier,
Zboară păsările toate
De neagra străinătate.

Psalmul 120, după ce reafirmă că Dumnezeu „au fapt ceriu cu cuvântul/ Ș[i]-au întărit tot pământul”, insuflă credința că lumea poate fi transformată într-un loc prielnic de către Cel care a creat-o:

Z[i]ua nu-ț[i] va fi de soare
Zăduv, ce-ț[i] va fi răcoare.
Nice luna te-a păli-te
Noaptea cu lucori herbinte.
(Ps. 120, 5-6, 17-20)

Ultimele două versuri sunt misterioase (obscuritatea semnificației corespunde însă originalului), întrucât, dacă zăduful provocat de arșița soarelui este ceva obișnuit, în schimb „luna cu lucori herbinte” este greu de imaginat ca realitate con- cretă, chiar dacă am avea în minte o noapte caldă de vară. Acest fapt ne orientează către o decriptare mistică, indicându-ne că nu poate fi vorba de un peisaj realist.

Dacă interpretăm semnificațiile în continuarea celor din psalmul anterior, probabil că zăpușeala zilei și a nopții reprezintă arsura sau fierbințeala ispitei sau focul suferinței pentru sihaștri și pentru orice fel de nevoitori: „Dumnezău te va feri-te/ Supt umbră, la zî herbinte” (Ps. 120, 13-14). Versurile sunt încă o mostră – între multe altele din psalmi – de limbaj ambiguu, care pare a se referi la o situație concretă, dar șochează prin neverosimilitate și prin elipsa logicii imediate. E o caracteristică a scrisului vechi și religios, care indică necesitatea decuplării de la realitatea imediată și depășirea ei constantă, pentru că permanent are loc fuziunea cu semnificațiile accederii într-o lume a înălțimilor spirituale, care nu mai corespunde percepțiilor telurice. O lume insesizabilă de la nivelul cotidianității mediocre terestre, dar în permanență vectorizată printr-un limbaj reinventat pentru a fi cât de cât propriu unor realități supramundane.

Însă ambiguizarea sau ermetismul sunt tocmai carcteristicile unei poezii…moderne. De aceea susținem că paradigma ermetică și alegorică a literaturii noastre vechi a putut oferi o pildă importantă – esențială chiar – literaturii și mai ales poeziei noastre moderne.

Ne-au reținut atenția și câteva versuri care au un aer narativ, deși interpretarea lor nu poate fi decât tot alegorică:

Mă veselesc de vestea ce-m[i] vine,
De mă-mbie direpții cu sine
Să-ntrăm cătră Dumnezău în casă,
La curtea cea svântă ce-Ș[i] aleasă.

Eram oarecând stând cu mulțâme
În curtea ta, Ierusalime,
Ce și de-acmu încă ni-om sui-ne…

(Ps. 121, 1-7)

Și din nou mânia celor răi este zugrăvită prin apelul la comparația cu elementul fluid și năvalnic:

Cându-ș[i] pornesc mânia cu unde
Asupră-ne puhoi să ne-afunde.
Și sufletul nostru puhoi trece
Ca de părău repede și rece.
Și sufletul nostru trecătoare
Ș[i]-au făcut prin apă necătoare.

(Ps. 123, 7-12)

Melodia poeziei, repetițiile retorice și aliterațiile ne repercutează patosul acestor versuri și ne poartă – auditiv mai cu seamă – pe undele de ape repezi și primejdioase, Dosoftei premeditând efectul stilistic.

Dumnezeu ajută „Precum dintâi ai zâs cu cuvântul,/ De s-au făcut ceriul și pământul” (Ps. 123, 23-24). Dumnezeu ajută, pentru că toate sunt creația Sa și I se supun ca la început, când

au fost aduse întru ființă. Dacă El le-a creat, cu atât mai mult le poate osteni neastâmpărul – chiar și atunci când recunoaștem că aceste ape sunt doar simboluri, pentru că și cele simbolizate au aceeași condiție creaturală. Însă, deși semnificațiile sunt alegorice, peisajele ilustrate în interiorul acestor alegorii sunt tulburătoare.

Un alt exemplu avem și puțin mai departe: „Și ne-ntoarce, Doamne, cu tot pleanul,/ Ca ometii [zăpezile] când să rump la anul/ De austrul ce suflă cu cálduri/ De cură părăuă"… (Ps. 125, 11-14). De data aceasta, comparația este în favoarea celor care sunt ajutați de Dumnezeu: pe ei îi întoarce în țara lor cu repejunea cu care curg pâraiele primăvara.

Rugăciunea către Dumnezeu este „dintr-adânc" (binecunoscutul „de profundis clamavi ad Te Domine") și este foarte ostenitoare/ epuizantă:

Dintr-adânc Ț[i]-am strigat, Doamne Svinte,
Și să mi-auz[i] glas de rugăminte.
Și-ntr-auzul Tău, Doamne, s-agiungă
Glasul mieu cel ovilit [ofilit] de rugă.

(Ps. 129, 1-4)

Strigă astfel către Dumnezeu cel ce poate să spună: „Și sufletul mieu cu drag Te-așteaptă /…/ Și-n cuvântul Tău mi se topește,/ Doamne, sufletul de Te dorește" (Ps. 129, 13-16).

Psalmul 132, care începe cu versurile „Cât este petrecerea de bună/ Când lăcuiesc frațâi împreună", l-a inspirat pe Dosoftei să compună de la sine o mică poezie, în afara psalmului:

Cine face zidi de pace,
Turnuri de frățâie,
Duce viață fără grață
'Ntr-a sa bogățâie.
Că-i mai bună, depreună,
Viața cea frățască,
Decât armă ce destramă
Oaste vitejască.

Ediția pe care o utilizăm a redat, probabil, poezia așa cum apare pe foaia lui Dosoftei, însă nu e greu de observat că există rimă la cezură.

Configurația poemului ar putea fi și astfel:

Cine face
zidi de pace,
Turnuri de frățâie,
Duce viață
fără grață
'Ntr-a sa bogățâie.

Că-i mai bună,
depreună,
Viața cea frățască,
Decât armă
ce destramă
Oaste vitejască.

Sugestii pentru aceste versuri aflăm, însă, și în *Parimiele lui Salomon* 18, 19 (LXX), „Fratele de către frate ajutându-se [sunt]

ca o cetate puternică și înaltă și [aceasta] este tare ca un palat întemeiat”[374].

Rafinamentul și inventivitatea prozodică îi confirmă lui Dosoftei, cum spuneam și altădată, titlul de poet.

Oamenii lui Dumnezeu se roagă „la Domnul în casă [Biserică],/ În curțâle cele de mătasă./ Și nopțâle țâind dvorbă lungă,/ Vă rădicaț[i] mânule [s]pre rugă,/ În locurile Lui cele svinte,/ Cu rugăciuni la Domnul priĭmite” (Ps. 133, 5-10).

„Curțâle cele de mătasă” ale Bisericii lui Dumnezeu le-am întâlnit anterior și în alți psalmi. Descrierea corespunde și unor detalii de ordin paradisiac, pentru că în Rai sunt „corturi tinse în funi de mătasă”, cum spunea în Psalmul 41.

Vorba lungă, pe care *o țin* rugătorii *noaptea*, la priveghere, pare o precizare domestică, dar se referă aici la rugăciunea îndelungă către Dumnezeu sau ar putea fi chiar un detaliu extatic. Dosoftei s-ar fi putut gândi la vorba celor răpiți în extaz duhovnicesc cu Sfinții, cu Îngerii sau cu Dumnezeu.

Tradiția aghiografică e bogată în astfel de exemple și nu putea să nu le amintească cel ce a redactat *Viețile Sfinților* în patru volume, neterminate, care a indicat el însuși nume de Sfinți sihaștri, trăitori în Moldova, sau a relatat minuni care i s-au întâmplat la Lavra Pecerska.

Dumnezeu este îndelung lăudat, pentru că El este Cel

Ce-au poruncit sângur cu cuvântul
De s-au făcut ceriul și pământul.

---

[374] *Cf. Parimiele lui Salomon*, traducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2016, p. 57.

O găsiți aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2016/10/29/parimiele-lui-salomon/.

(Ps. 133, 13-14)

Toate ce vru Domnul a le face,
Pre pământ și-n cer, le-au fapt cu pace,
În mări și pre la toată genunea,
De Ș[i]-au ivit Dumnezău minunea.

Suind núori de preste hotară,
În ploi fece fulgere cu pară,
Dintr-a Sale cămări scoțând vântul,
De-i fece porunca și cuvântul.

(Ps. 134, 11-18)

În țesătura acestei lumi există o varietate de forme și materiale: există pământ solid și inert, există cer inefabil, există genune, adică ocean, un element fluid și melodic, dar și arhitecturi efemere de nori și vânturi care aleargă și trec, există spectacole ale fenomenelor naturii, precum ploi cu fulgere, care impresionează și înspăimântă, dar sunt pasagere. În spatele lor este Dumnezeu care le-a creat, dar nu ca un păpușar care se distrează, nu ca un zeu păgân care se delectează privind teatrul lumii, cu nepăsare și cruzime. Dumnezeu caută mântuirea oamenilor și de aceea conduce pe poporul Său, cum spune psalmul mai departe, pentru a conduce până la urmă toată omenirea la fericirea eternă.

Este Dumnezeul Cel Viu, spre deosebire de:

Idolii păgânilor, ce-nchină
Aur ș-argint, sunt făcuț[i] de mână.

Gură au și nu pot să grăiască,
Cu ochi sunt și nu pot să zărească,
Urechi au și nu pot să auză,
Nice abur nu le este-n buză.

(Ps. 134, 39-44)

Psalmul 135 reia, într-o altă expresivitate, afirmațiile de mai sus:

Mărturisiț[i] pre Domnul
Că-i bun cătră tot omul /…/

Ce-au fapt ceriul cu gândul
De-Ș[i] țâne-ntreg tot rândul [ordinea]. /…/
Ș[i]-au închegat pământul
Dintr-apă cu cuvântul. /…/

Făcut-au lumini mare,
De dau raze și zare /…/
Soarelui i-au dat s-aibă [lumină],
Să facă z[i]uă albă. /…/

Preste nopț[i] au pus lună
Cu stelele-mpreună. /…/
Că I-i mila de-atunce
Preste veci cu gând dulce. /…/

C-au desfăcut prin Mare,
Prin cea Roșie, cărare /…/

De-au trecut prin genune
Izrail cu minune.

(Ps. 135, 1-54)

„Preste nopț[i] au pus lună" este un vers cu indelebile miresme de poezie modernă. Ar fi putut fi scris chiar de Geo Dumitrescu.

Psalmul 136, în afară de faptul că este faimos și, cum am menționat și cu altă ocazie, i-a inspirat lui Verdi o frumoasă și celebră arie (*Corul robilor* sau *Va pensiero*: „Arpa d'or dei fatidici vati,/ perché muta dal salice pendi?" etc.[375]), a fost reprodus în versuri de către Dosoftei cu destulă măiestrie, încântând mai multe generații de poeți, de la Eminescu la Emil Botta și Nichita Stănescu.

Dosoftei reușește să ne ofere o probă de virtuozitate poetică, arătând că simte cu adevărat fiorul psalmului:

La apa Vavilonului,
Jelind de țara Domnului,
Acoló șezum și plânsăm
La voroavă ce ne strânsăm.

Și cu inemă amară,
Prin Sion și pentru țară,
Aducându-ne aminte,
Plângeam cu lacrămi herbinte.

Și bucine ferecate

[375] *Cf.* https://ro.wikipedia.org/wiki/Nabucco.

Lăsam prin sălci aninate,
Că acoló ne-ntrebară
Aceia ce ne prădară

Să le zâcem viers de carte
Într-acea streinătate,
Ca-n svânt muntele Sionul
Cântări ce cântam la Domnul.

Ce nu ni se da-ndemână
A cânta-n țară streină.
De te-aș uita, țară svântă,
Atuncea să-mi vie smântă,

Și direapta mea să uite
A schimba viers în lăute!
Și să mi să prinză limba
De gingini, jelindu-mi scârba.

/…/

Tu, fată vavilonească,
Răul va să te tâlnească! /…/
Că țî să va-ntoarce darul,
Cum ne-nchini tu cu păharul.

(Ps. 136, 1-24, 35-36, 41-42)

Eminescu știa psalmul: „Dar venit-a judecata, și de sălcii plângătoare/ Cântărețul își anină arfa lui tremurătoare” (*Memento mori*). Și nu numai că îl știa, dar și asculta în codri glasul

atârnat de vânturi al unei cântări care era aducere aminte de patria edenică: „În văi de vis, în codri plini de cânturi,/ Atârnau arfe îngerești pe vânturi” (*O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*). Ca și cum Îngerii și-ar fi atârnat harfele în codri și pe vânturi, în fața oamenilor înstrăinați de patria cerească, pentru că nu se poate, cum zice și Dosoftei, „a cânta-n țară streină”.

Iar pământul este „țară streină” pentru Îngeri. De aceea, țelul pentru cel credincios este acela precizat în psalmul următor: „Și-ntre Îngeri Îț[i] voi cânta-n față” (Ps. 137, 3): în fața lui Dumnezeu, adică, între „lucori de Îngeri” (Ps. 83, 30).

Primele versuri, mai ales, și acele verbe atât de bine alese pentru a exprima patetismul, „șezum și plânsăm”, au creat neașteptate rezonanțe peste timp. Descoperim ecouri la Emil Botta („O Simplitate, un fum,/ în valea frumoasă unde șezum,/ iubito, ești umbră” *(Vei fi judecată după legea florilor)*) și Nichita Stănescu: „Noi doi, pădure, ce făcum?” (*Pădure arsă*, din vol. *Sensul iubirii*); „Ca și cronicarul, zic: *„Aicea, între vârste, șezum și plânsem“* ”[376].

Psalmul 138 expune concepția vetero și neotestamentară despre preștiința și atotștiința lui Dumnezeu. Există și aici versuri reușite, datorate în bună măsură hainei poetic-alegorice pe care o îmbracă discursul și semnificațiile uneori greu de intuit, care o fac să pară – ca în multe alte cazuri – o poezie cvasi-ermetică.

Tradiția acestui tip de lirică s-a păstrat la noi foarte multă vreme, beneficiind și de faptul că, în modernism,

---

[376] *Antimetafizica. Nichita Stănescu însoțit de Aurelian Titu Dumitrescu*, prefață de Al. Paleologu, postfață de Dan-Silviu Boerescu, Ed. Allfa, București, 1998, p. 27.

> „a medita […] asupra cuvântului poetic înseamnă a pune întrebări asupra cunoașterii și ființării absolute, lirica modernă devenind tot mai conștientă de ceea ce în profunzimile ei poezia a tins întotdeauna să fie: gnoseologie și ontologie”[377].

Mai înainte de a fi creat viziuni poetice, Dosoftei are simțul cuvântului, el descinde poezia din cuvânt. Pentru că și lumea a fost creată cu cuvântul…

Poezia, la scara poemului, cu viziuni ebluisante[378], alegorii și metafore, pornește de la descoperirea cuvântului poetic, a cuvântului care are orizont fanic, un atom care închide în sine, la rândul lui, o lume de semnificații și percepții. Cuvintele sunt așadar, la el, așezate unele lângă altele ca nestematele/ podoabele care formează universul. El le-a scrutat etimologia și le-a cântărit greutatea, așezându-le în versuri după preț și strălucire.

Scenele cosmice au căpătat poeticitate prin punerea în abis a semnificațiilor, astfel încât urzirea de stele și undirea de valuri să nu aibă sfârșit. Taina și frumusețea lor stă tocmai în faptul că au zare, dar și dincolo de zare. Însă aceasta este o caracteristică a Scripturii, în care cuvintele însele sunt mări abisale. A te apleca asupra cuvântului înseamnă a cădea într-o genune de gânduri și semnificații.

Astfel este și poezia lui Dosoftei, care scrie:

Tu mi-ai cunoscut târziul,
De-l tâlnești cu timpuriul.
Și Tu m-ai făcut, din tină

---

[377] Alexandru Condeescu, prefață la Nichita Stănescu, *Ordinea cuvintelor*, versuri, vol. I, Ed. Cartea Românească, București, 1985, p. 10.

[378] Uimitoare, surprinzătoare, impresionante.

Luând cu svânta Ta mână.

Și nepriceput rămâne
Înțălesul Tău de mine,
Că Ți-i mare-nțălepciunea,
De nu poci să-i știu minunea.

Și de Duhul Tău n-am fugă,
Ca să scap să nu m-agiungă,
Nice de svânta Ta față
N-am în alte părți povață.

Cătră ceri de m-aș sui-mă,
Ești acoló, de m-ei ști-mă,
De-aș pogorî unde-i iadul,
Și de-acolo m-deșchiz[i] vadul.

/…/

Și-ntunerec ce s-ar face,
Nu m-aș teme să mă calce,
Că noaptea m-ar desfăta-mă
Cu lumină fără samă.

Că-ntunericul s-albește
De Tine, când Te zărește.
Și noaptea să luminează
Ca z[i]ua, slobozând rază.

/…/

Ț-voi mărturisi-n minune
De strașnic și Te voi spune
De lucruri ce faci mirate,
’N sufletul mieu răsfirate.

(Ps. 138, 11-26, 33-48)

La Dumnezeu nu există întuneric, adică neștiință, și El face din noaptea neștiinței zi „cu lumină fără samă” pentru cei care cred în El. Dar omul care crede în avere și își pune toate speranțele în cele mundane va fi obligat să le părăsească:

Că sufletul lui încă s-a trece
Și s-a-ntoarce-n pământul său rece,
Și la z[i]ua [a]ceea îș[i] va pierde
Mintea toată ș[i]-averea-n ce [care] crede.

(Ps. 145, 9-12)

În schimb, cei săraci și sărmani Îl au aproape pe Dumnezeu:

Celor asupriț[i] destrâmbătate
Le face giudeț și dereptate,
Și flămânzilor trimite hrană,
Și golilor veșminte pre iarnă.

Domnul ce sloboade din obede [obezi]
Și orbului dă minte de vede,
Și pre cei căzuț[i] îi sprejinește,

Iar pre cei direpț[i] îi iubește.

Și ferește pre cine-i nemernic [străin],
Pre văduvă, sărac și cucernic.

(Ps. 145, 21-30)

Aceștia, cei ce sunt „cu inemă frântă" (Ps. 146, 10), au ajutor

Pre Dumnezău ce-au făcut pământul
Și ceriul, și marea cu cuvântul,
Și toate ce-ntr-însele să mișcă,
Domnul ce le-au făcut din nemică.

(Ps. 145, 15-18)

Cela ce-au pus stelelor măsură
Și numere [numără] [fie]careaș pre făptură.
Mare este Domnul de tărie
Și gândul Lui nime nu-i să-l știe. /…/

Și să-I cântaț[i] cântec cu dulceață
Celuia ce-au tins preste ceri ceață
Și gătează cu núorii ploaie
De sloboade pre pământ pohoaie,

Celuia ce crește pre munț[i] iarbă
Și otava ceea ce-i de treabă
Pentru oameni, să-ș[i] culeagă hrană,

Și vitelor s-aibă preste iarnă.

Celuia ce grijește de hiară [fiare]
Și de puii corbilor ce zbiară,
Cându-L strigă, urgisiț[i] de tată,
De-i hrănește cu mână-ndurată.

(Ps. 146, 13-16, 21-32)

Spectacolul celest are numeroase acte în versurile lui Dosoftei. Tablourile cosmice, natura sălbatică și cea domestică sunt reproduse în ipostaze poetice care, la prima vedere, par că seamănă foarte mult între ele. Însă toată măiestria stă în detalii, în nuanțele care se schimbă de la o desfășurare la alta de peisaje cosmice și terestre.

Pe de o parte, ni se sugerează că nu există inerția în contemplarea lumii, că întotdeauna vom avea un alt unghi de vedere și o altă perspectivă, cu alte sclipiri ale acelorași stele, pe care numai Dumnezeu le-a numărat, cu altă pânzărie de nori a „Celuia ce-au tins preste ceri ceață” (o aliterație care ne împânzește și auzul). Iar, pe de altă parte, această nuanțare care se petrece pe parcurs, în psalmi, ne lasă o impresie foarte specială, de dinamism și vivacitate, de mobilitate foarte mare a creației lui Dumnezeu. Toate aceste tablouri formează o…relatare despre universul lui Dumnezeu în care nimic nu este static. Există o fluiditate, o curgere neîntreruptă a vieții, dar care nu subliniază acel *πάντα ῥεῖ* heraclitian[379], ci efervescența existențială, viața însăși care „zbiară” și prin „puii corbilor”.

---

[379] A se vedea:

Toate poetizările frumuseții universale sunt sublime, pentru începuturile poeziei noastre, iar Dosoftei a știut să transforme toate aceste precizări legate de nașterea și pronierea universului de către Dumnezeu în adevărate bijuterii poetice în care a încrustat podoabele cosmice.

Omul credincios „cugetează" așadar la mila lui Dumnezeu (Ps. 146, 38) și pe Domnul Îl „laudă-n desime" (Ps. 147, 2), adică adesea, pe Cel

Ce-Ș[i] trimite zâsa și cuvântul
De cutreieră-n sârg tot pământul.

Cela ce-Ș[i] dă omătul ca lâna
Și negură spulberă cu mâna
Ca cenușa cu sâta când cerne,
Preste tot pământul de s-așterne.

Cela ce aruncă sloi de gheață /…/
Cine poate să-I sufere gerul
Ce-mpietrește apele ca herul [fierul]?

Cu cuvântul Său Domnul învață
De să răsâpesc și să dejgheață.
Și Duhul Său Dumnezău trimite
De să-ntorc într-apă ca mainte.

(Ps. 147, 11-24)

---

http://en.wikipedia.org/wiki/Heraclitus#Panta_rhei.2C_.22everything_flows.22.

De data această avem un tablou de iarnă, o iarnă geroasă și grea, cu zăpezi dense încât ninsoarea cade ca o „negură" și deși omătul e alb „ca lâna", pare „ca cenușa". Și zăpada curge din cer din abundență, la cuvântul lui Dumnezeu, ca cernută printr-o sită și ca spulberată peste pământ de o mână nevăzută: a Lui. Ne amintește de Alecsandri: „Din văzduh cumplita iarnă cerne norii de zăpadă/ Lungi troiene călătoare adunate-n cer grămadă" (Iarna). Să nu fi tras deloc cu ochiul la psalmul lui Dosoftei?

Sesizam altădată și alte încercări de picturalizare a anotimpului hibernal în literatura veche, la Varlaam și Miron Costin[380].

Frumusețea lui Dumnezeu se contemplă și în fenomenele copleșitoare, chiar dacă nu sunt prielnice omului.

Eminescu mărturisea o încremenire de admirație asemănătoare: „Într-o noapte am văzut un spectacol măreț. [...] Codrii bătrâni trosneau amorțiți de iarnă, stelele și luna erau mai palide-n cer, cerul însuși părea mai sur. Era unul din acele spectacole mărețe, din acele tablouri uriașe, pe care numai Dumnezeu le poate zugrăvi pe tabla întinsă a lumei, înaintea ochilor uimiți și a inimei înfrânte" (*Geniu pustiu*)[381].

Grandoarea iernii e magnifică, chiar și atunci când îți îngheață inima de frig. Fără îndoială că Dosoftei a văzut sloiuri și a simțit el însuși acel ger care face apele ca fierul, până când Dumnezeu trimite Duhul Său și desprimăvărează pământul, iar zăpezile și gheața „să-ntorc într-apă ca mainte".

---

[380] A se vedea fragmentele pe care le-am reprodus aici: https://www.teologiepentruazi.ro/2009/01/21/iarna-la-varlaam-si-la-miron-costin/.

[381] Eminescu, *Proză literară*, postfață de Eugen Simion, EPL, București, 1964, p. 136.

Această venire a Duhului și desprimăvărarea pot fi înțelese și duhovnicește, ca dezgheț spiritual.

Toată creația înalță imne către Dumnezeu:

Laudațî-L, soarele și luna,
Cu lucoare ce daț[i] totdeauna.
Lăudațî-L, stele și lumină,
Ce daț[i] raze pre noapte senină. /…/

Că Domnul au cugetat cu gândul
De le-au făcut și-I țân toate rândul.

Și le-au tocmit în veci să trăiască
Și din faptul lor să nu-ș[i] smintească.
Că precum le-a dat Domnul poruncă,
Din hotariul lor nu să mai urcă.

Lăudaț[i] pre Domnul, toț[i] bălauri
De pre pământ și zmei de prin gauri.
Lăudațî-l, fulgere și focuri,
Și smida ce cade-n toate locuri,

Omeții și ghețâle, și vântul
De turbură și-i face [împlinește] cuvântul.

Măguri, dealuri și lemne cu roadă,
Și chedrii toț[i], pănă-n cei de coadă,
Gadinile [animalele] și cu toată hiara,
Și dobitoc de prin toată țara.

(Ps. 148, 7-10, 15-30)

Heliade moștenea – vedem în *Anatolida sau Omul și forțele* – această concepție din vechime, despre structura imnologică a creației: „Lumină, întuneric, glorificați pe Domnul,/ În ziuă și în noapte etern preaînălțați-L! /…/

Fântâne, sorginți vergini, uniți susurul vostru/ Cu-a râului murmură, cu [v]uietul cascadei,/ Cu spumegosul gemet fugoaselor torente,/ Cu gravul flisv al mării ș-al valurilor muget,/ Pangosmie-armonie!/ Să lăudăm pe Domnul din cele preaînalte/ Și cele mai profunde! /…/

Cântați, flori, bucuria și lăudați pe Domnul/ Pe idioma voastră, vă exalați profumul/ Spre ceruri ca tămâie./ Formați sublime-acorduri;/ Armonie d-arome. /…/

Planeți, astre, luceferi, sisteme de lumină,/ Să lăudăm pe Domnul! /…/ Armatelor de stele, străbateți firmamentul,/ La veghiele voastre glorificați pe Domnul /…/

Cântați, din aripi bateți, ființe svolătoare,/ Nălțați la ceruri imnul prin cântecele voastre;/ Voi, notători, asemeni jucați-vă în ape /…/

Vă înmulțiți și creșteți, glorificați pe Domnul/ În varii idiome, după natura voastră /…/

Pământe, trage danțul în cercul horei tale/ Și tot ce este-asupra-ți ardice a sa voce/ Și rugă către ceruri ”... etc.

Și împreună cu toate acestea – și cu atât mai mult –, omul, „tot omul” (Ps. 148, 33):

Cu timpene și psăltire
Să-I cânte de biruire

(Ps. 149, 13-14)

*

Lăudați-L cu glasuri nalte
De bucine ferecate.

Lăudați-L în lăute,
În psăltiri pre viersuri multe.

Lăudaț[i] pre toate locuri
Cu timpene și cu giocuri.

Lăudați-L să răsune
În organe tinse-n strune.

Lăudaț[i] cu bune viersuri
De chimvale într-alesuri.

Lăudaț[i] și-L strigaț[i] tare
În țimbale de cântare.

(Ps. 150, 9-20)

Lumea nu e numai lumină, ci și muzică, iar substanța ei este imnul. Psalmii reveleaz esența poetico-armonică și imnică a universului. Acolo unde este viață, este și fremătare a laudei și a bucuriei.

Viiața lumii

Între 1671-1673, Miron Costin concepe poemul *Viiața lumii* (130 de versuri), terminându-l înainte ca Dosoftei să-și tipărească *Psaltirea în versuri*. Însă, după cum vom vedea, tot Psaltirea este cea care îi oferă ideile și imaginile fundamentale și lui Costin.

Modelul stihurilor, autorul îl află la Homer și Vergilius și la

> „Sfinții învățătorii Besericii noastre cum iaste Ioan Damaschin, Cozma [Sf. Cosma de Maiuma, fratele vitreg al Sfântului Ioan Damaschin], Theofan [Sf. Teofan Graptul, Episcopul Niceei], Mitrofan [Sfântul Mitrofan, Episcopul Smirnei], Andrei din Crit [Sf. Andrei Criteanul] [care] au scris cântările Sfintii Biserici, stihirile, canonile, antifoane, cu carile, ca cu niște pietri scumpe și flori neveștenite, au împodobit Biserica.
>
> Cu această pildă scrisu-ț-am și eu această mică carte, a căriia numile îi iaste *Viiața lumii*, arătându-ți pre scurtu cum iaste de lunecoasă și puțină viiața noastră și supusă pururea primejdiilor și primenelilor [schimbărilor]”[382].

Balanța însăși a enumerării surselor de inspirație, în ceea ce privește stihuirea, înclină spre izvoarele clasice bizantine, în

---

[382] Miron Costin, *Opere*, vol. II, ediție critică de P. P. Panaitescu, EPL, București, 1965, p. 113.

timp ce antichitatea greco-latină este evocată cu doar două nume mari. Cu toate acestea, este evident că poemul lui Costin nu urmărește nici metrul antic și nici tipare imnografice, din punct de vedere tehnic, ci prozodia modernă, ca și versificarea lui Dosoftei.

Un izvor neindicat (sau indicat la final: *cu mărturie de la David prorocul, mai ales*) dar urmărit cu fidelitate este Psaltirea, ceea ce apropie mult demersul lui Costin de cel al lui Dosoftei.

Esențial de înțeles pentru noi este că sfera poeziei, într-o concepție tradițional-bizantină, se lărgește foarte mult: de la psalmii amintiți mai devreme și interpretați ca imn (trebuie făcut precizarea, însă, că psalmii erau incluși de mult în tradiția liturgică și că nu erau considerați proză și nu aveau neapărată nevoie să fie versificați ca să fie apreciați drept poezie), împreună cu alte cântări din Scriptură, la o serie foarte extinsă ca gen, de cântări folosite în cultul Bisericii Ortodoxe, dintre care Costin amintește câteva (stihiri, canoane, antifoane).

La acestea putem adăuga cele despre care vorbeam anterior, Acatistele și Paraclisele, pe care Dosoftei ajunsese să le rimeze pe spații largi, mărimuri, pripeale/ pripeli (Filothei Monahul, românul, rămâne în istorie ca inițiatorul acestui gen), laude, doxologii, luminânde, polieleie etc.

Dacă Psaltirea, versificată sau nu, era „carte de poezie”[383], cărțile de slujbă ale Bisericii (Molitfelnic, Triod, Penticostar, Ceaslov, Octoih etc.) sunt, adesea, covârșitor de poetice, sunt pline de cântări și de poezie teologică, dramatică și lirică.

---

[383] Eugen Negrici, op. cit., p. 28.

Această poezie o vor presupune și insera în discursul lor și omiliile – Coresi și Varlaam într-o anumită proporție, Antim Ivireanul într-o măsură mai mare.

Ceea ce remarcăm este că nu se vede o distincție între poezie și proză. Dar, mai bine zis, nu există proză în sensul în care definim și înțelegem noi astăzi proza. Nu putem să nu observăm că tradiția poetică românească este diferită de cea occidentală. Acest inedit originar îi va imprima și o direcție de dezvoltare originală, o va parafa din interior chiar și în momentele de maximă sincronizare a literaturii noastre cu Apusul.

S-a făcut deja și observația că,

> „în cazul lui Costin, nu trebuie să căutăm poezie numai în versuri, ci în toată opera sa. Perspectiva este curat lirică. De aceea, putem vorbi la el mai degrabă de o atitudine lirică, accidental obiectivată în scris...”[384].

Enumerația de mai sus, din introducerea (*predoslovia*) lui Miron Costin la poemul său, ar trebui să ne ofere o imagine corectă în privința surselor spre care înclină opțiunile sale, dacă punem în balanță poezia antică și pe cea bizantină. În ignoranță față de aceste precizări, o serie de studii au susținut, pe baza unor apropieri tematice și ideatice de versurile lui Costin, o filiație extinsă și cvasi-exclusivă din poeții latini – nici măcar Homer, amintit de autor, nu este sesizat cu vreo contribuție.

---

[384] Mircea Scarlat, *Introducere în opera lui Miron Costin*, op. cit., p. 136.

Dan Horia Mazilu le inventariază, deși atrage mai înainte atenția că tema norocului nestatornic (fortuna labilis) era „cultivată la noi, în descendența lui Ioan Chrisostom, încă de Neagoe Basarab și ale sale *Învățături*”[385].

Ovidiu a fost solicitat cel mai mult în aceste studii, „fără a fi, desigur, primul care a cugetat asupra fragilității și vanității existenței – tema apare în *Ecleziast*, la Plutarh (*Ad Apollonium*), Euripide, Demetrius din Faler, Tibul, Properțiu...”[386].

Personal, cred că tangențele țin de „un loc comun al gândirii europene” (Virgil Cândea), cum remarca și Mazilu[387] – ori, cel mult, de o contaminare sau suprapunere tematică – și nu de o filiație sau reproducere strictă.

De altfel, nu apropierile în sine mă neliniștesc, ci reticența mea are în vedere faptul că majoritatea acestor studii nu urmăreau decât să demonstreze caracterul umanist al poemului, pe fundalul unei epoci căreia i se părea normal să facă operații plastice asupra literaturii române, remodelându-i trăsăturile. Inutil să mai precizăm că, așa cum ar fi fost corect și științific, nimeni nu a căutat să cerceteze imnele marilor Sfinți imnografi Ioan Damaschin, Cosma de Maiuma (sec. VIII), Andrei Criteanul (sec. VII), Theofan, Episcopul Niceei și Mitrofan, Mitropolitul Smirnei (sec. IX).

De la primii trei ni s-au păstrat o seamă de cântări, unele foarte cunoscute în cultul ortodox (cum ar fi *Canonul cel mare* al

---

385 Dan Horia Mazilu, *Recitind...*, vol. II, op. cit., p. 96.

386 Idem, p. 97.

387 Idem, p. 98.

Sfântului Andrei sau Slujba Înmormântării, unde o serie de cântări îl au ca autor pe Sfântul Ioan Damaschin – citată sau prelucrată și de Eminescu, în mai multe rânduri – și în care se găsesc destule referințe la caracterul fulgurant al existenței umane, în raport cu veșnicia).

Sfântul Mitrofan a compus canoanele Octoihului dedicate Prea Sfintei Treimi și canoanele triadologice ale Miezonopticii din duminici[388], iar Sfântul Teofan Imnograful, ca și Sfântul Iosif, este autor de triode și de multe alte cântări (de fapt, sunt doi Sfinți Iosif, din sec. VIII-IX, amândoi scriitori de cântări, unul Episcop al Tesalonicului și fratele Sfântul Teodor Studitul – în cărțile noastre e recognoscibil prin particula *chir* în față –, iar celălalt egumen și discipol al Sfântul Grigorie Decapolitul[389]).

Acești scriitori de cântări nu sunt însă deloc necunoscuți pentru medievalitatea românească.

În epilogul Triodului slavon tipărit de Coresi în 1578, sunt menționați ca autori: „dumnezeeștii bărbați Damaschin și Iosif și Cozma și Teofan, inspirați de sosirea Sfîntului Duh, ne-au predat nouă dumnezeeștile cărți numite *Trioade*"[390].

---

[388] *Cf.* Prof. Dr. Badea Cireșanu, *Tezaurul liturgic al Sfintei Biserici creștine ortodoxe de Răsărit*, tomul II, Tipografia Gutenberg, București, 1911, p. 502.

[389] A se vedea:

http://www.calendar-ortodox.ro/luna/noiembrie/noiembrie20.htm.

[390] *Cf.* Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, tomul I (1508-1530), editat de Academia Română, Stabilimentul grafic J. V. Socec, București,1903, p. 68-69.

Pe de-o parte, exegeții noștri simțeau că trebuie să schimbe percepția – falsă – de bigoți și primitivi (exagerez, desigur, dar nu foarte mult) care apăsa asupra medievalilor, să-i smulgă din întunericul Evului Mediu (că doar, vorba lui nenea Cațavencu, „ieri obscuritate, azi lumină! ieri bigotismul, azi liber-pansismul! ieri întristarea, azi veselia!”). Dar, pe de altă parte, sursa nobleții și a valorii literar-culturale era exclusiv Occidentul și descoperirea unor cugetări înalte sau a unei psihologii abisale și complexe în operele acestora trebuia fatidic argumentată prin ancorarea lor în Renaștere și Umanism.

Așa, de exemplu, Edgar Papu descoperea în Neagoe Basarab un „hombre secreto al barocului” și susținea, cu citate, asemănarea dintre *Învățăturile lui Neagoe către fiul său, Theodosie*, și „sfaturile, tot pentru domnie, date de Don Quijote lui Sancho Panza”[391]. În felul acesta, putem integra aproximativ orice operă din cultura română nu numai în Umanism și Renaștere, dar și în orice altă arie de cultură și spiritualitate de pe glob – așa a și fost asimilat Eminescu, de studiile Amitei Bhose, filosofiei budiste (concluziile sale au fost, în general, aprobate fără reticențe, ba chiar cu entuziasm de critica românească).

Sunt convinsă că, dacă ne apucăm să căutăm, o să descoperim similitudini cu literatura indiană, chineză, mayașă

---

[391] Edgar Papu, *„Învățăturile lui Neagoe Basarab” în contextul Renașterii*, în vol. *Neagoe Basarab (1512-1521). La 460 de ani de la urcarea sa pe tronul Țării Românești*, volum omagial publicat de Societatea Culturală „Neagoe Basarab” din Curtea de Argeș, Ed. Minerva, București, 1972, p. 358-359.

etc. Nu cred că există cultură sau literatură cu care să nu avem ceva în comun, pe care să îl scoatem în evidență, cu atât mai mult cu Europa Occidentală cu care, totuși, Răsăritul a fost într-un cuget timp de un mileniu.

Întorcându-ne[392] la poemul lui Miron Costin, *Viiața lumii* a fost, în opinia noastră, greșit înțeles și interpretat.

El este considerat – și studiat astfel – mai mult ca un poem filosofic, primul de acest gen din literatura română, considerându-se că reprezintă o detașare de gândirea ortodoxă și un început al pătrunderii umanismului în cugetarea românească – ca, de fapt, întreaga operă costiniană.

Premisele unei astfel de interpretări se află în catalogarea personalității autorului drept umanistă, pornindu-se de la faptul că și-a făcut studiile în Polonia, la colegiul iezuit din Bar, pe când tatăl său, boierul Iancu Costin, se afla acolo în exil împreună cu familia.

Receptarea aceasta se prevalează de faptul că a scris și versuri în limba polonă (o *Poemă* despre istoria Moldovei, destinată să facă lobby pentru țara sa la curtea regelui polon), precum și de elogiile adresate Antichității și apelurile la aceasta – nu atât în română, cât în textele redactate în poloneză (însă,

---

[392] De aici mai departe urmează, revăzut, comentariul pe care l-am publicat, în 4 articole, în 2007, pe platforma noastră online:

https://www.teologiepentruazi.ro/2007/11/30/viiata-lumii-i/,

https://www.teologiepentruazi.ro/2007/12/02/viiata-lumii-ii/,

https://www.teologiepentruazi.ro/2007/12/04/viiata-lumii-iii/,

https://www.teologiepentruazi.ro/2007/12/09/viiata-lumii-iv/.

când ești la Roma, trăiești ca romanii: la fel și Costin, scriind în poloneză pentru polonezi, respecta cutuma literară). Se mai ia în considerare și profilul clasicizant al sintaxei și limbajului costinian (cu referire la *Letopiseț*).

Cred însă că, în ce-i privește pe cărturarii noștri, atât limbajul lui Dosoftei (novator și neologizant chiar, inclusiv în traducerile cărților de cult), cât și sintaxa lui Miron Costin și a lui Cantemir nu sunt opțiuni umaniste în sens strict, ci mai mult opțiuni patriotice și erudite, ei simțind că au ceva de demonstrat în legătură cu standardele limbii române și cu instituirea acestei limbi vernaculare, cu drepturi depline, între limbile făuritoare de literatură și cultură.

Varlaam, Antim Ivireanul și Ion Neculce nu sunt frământați de aceste pasiuni lingvistice, iar Grigore Ureche e undeva la mijloc. La acestea se adaugă faptul că poemul este scris pe un ton care nu pare să întrevadă un scop și un final fericit al lumii, într-o concepție ortodoxă luminoasă, ci e învăluit în unde de mâhnire, care lasă impresia impregnării autorului de percepția apuseană, neliniștită și tristă – cred că Virgil Cândea a greșit în acest caz, când a oferit această interpretare.

O aprehensiune de acest gen pierde cu totul din vedere faptul că autorul n-a intenționat să ilustreze decât secvențial tradiția și viziunea spiritualității sale, iar nu exhaustiv, atenția sa canalizându-se pe deșertăciunea deșertăciunilor și atât.

Opinia noastră este că aceste luări de atitudine sunt totuși pripite, ca și în cazul pesimismului schopenhauerian al lui Eminescu, favorizate fiind și de perioada comunistă și de

studiile în vogă, care împărțeau titlul de *umanist* într-un mod ciudat (pentru noi, cei de astăzi) de generos și de gratuit.

Ele nu pot rezulta din premisele pe care ni le oferă poemul și nici studiile autorului în străinătate nu ne pot conduce, fără greș, la concluzia că acestea l-au transformat, în mod firesc, pe Miron Costin într-un umanist convins.

Prin *umanism*, în esență, după cum înțelege toată lumea de fapt, percepem un concept compatibil cu ateismul și/ sau agnosticismul, care denumește o ideologie caracterizată prin antropocentrism, în care, în cel mai bun caz, Dumnezeu este eliminat din universul empiric și claustrat în transcendență, atenția literaturii și a științelor fiind îndreptată spre om, spre omul reîntors în antichitate, repăgânizat, spre omul necreștin sau cu totul lipsit de rădăcini religioase, condus de rațiunea sa autonomă. Bineînțeles că există și nuanțe ale umanismului, care nu se înscriu în definiția de mai sus.

Umanist este și teologul catolic olandez Erasmus din Rotterdam (pe care îl omagia Nicolaus Olahus, la moartea sa, și cu care avusese un schimb epistolar demn de toată stima), care, în ciuda criticilor vehemente (dar și meritate) la adresa anumitor scăderi ale clerului catolic, rămâne un credincios fervent și neîndoit.

De asemenea, dacă vrem să extindem umanismul și renașterea (ca și barocul) la spațiul bizantin-ortodox, faptul în sine trebuie însoțit de amendamente sau precizări suplimentare, pentru că simpla etichetare într-un fel sau altul predispune la confuzii majore.

Aceste periodizări sunt specifice Apusului și nu se pot suprapune sud-estului european atât de ușor, „într-un spațiu de cugetare religios ortodox, cu minime și irelevante manifestări laice [profane]”[393], chiar subînțelegând contacte susținute, interferențe culturale și propunând defazări recuperate. De altfel, defazările rezultă chiar din încercările de suprapunere a celor două istorii, operație nu tocmai corectă.

D. H. Mazilu insista foarte mult pe *baroc* și făcea acest lucru din anumite rațiuni, pe care le aprob în parte, dar trebuie să fiu de acord și cu Blaga:

> „Aparențele de similitudine cu barocul să nu ne înșele. O apropiere între stilul bizantin și cel baroc e principial imposibilă. Căci barocului îi lipsește tocmai substratul metafizic despre care vorbim: sentimentul transcendentului care descinde din înalt.
>
> [Pe] de altă parte în baroc se concretizează un sentiment care e cu totul absent în stilul bizantin: frenezia și voluptatea martirajului în vederea bucuriei și splendorilor cerești [cu accent pe durere – a se vedea panegiricele lui Bossuet despre Francisc din Assisi sau Teresa d'Avila], sentiment propriu bisericii fanatic-militante a contrareformei”[394].

---

393 Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, op. cit., p. 189.

394 Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, op. cit., p. 70.

Sunt de acord cu suplimentările teoretice pe care le introduce Al. Duțu, pentru înțelegerea barocului românesc:

> „S-a vorbit cu insistență despre un baroc românesc, care ar indica sincronizarea cu Europa. Dar barocul nu se prezintă cu aceleași trăsături în toate culturile continentului; Philippe Minguet a demonstrat că țările protestante nu au acceptat integral barocul. […]
>
> În cultura română, viziunea [asupra lumii] nu se dezechilibrase și *barocul nu a fost asimilat ca o soluție necesară, ci ca o problematică modernă, primită de cărturari încrezători încă în valorile umane ale tradiției medievale* (s. n.); preluările baroce au fost reprogramate și difuzate ca părți dintr-un sistem intelectual coerent.
>
> Exemplul oferit de contactul cu barocul ne indică faptul că problema primordială nu este de a identifica un baroc românesc – poate și un rococo românesc! –, ci de a repune în lumină sistemul intelectual care a menținut vii valori din tradiție și a acceptat formule noi. În aceste condiții, libertatea de inițiativă română a indicat soluții popoarelor balcanice, datorită acestui continuu proces de reînnoire a tradiției care nu a fost niciodată respinsă categoric. […]
>
> Or, sistemul intelectual din cultura română, așa cum ni-l dezvăluie mai limpede limbajul figurativ, nu s-a desprins net de cel propus de către civilizația bizantină, în secolul XVI. […]

Eliberând studiul culturii române de obsesia sincronizărilor, cercetarea istorică va putea marca locul culturii române în civilizația continentului”[395].

Erau umaniști scriitorii noștri medievali? Răspunsul nostru e acela că, înțelegând umanismul stricto sensu, cu adânci consecințe din punct de vedere teologic și existențial: nu, în niciun caz.

Tradiția literară bizantină era alta:

„Creștinismul [...] și-a pus puternic amprenta asupra literaturii bizantine. Se știe ce loc important ocupa în Bizanț religia, cât de fastuoasă era pompa ceremoniilor, cât de mare influența Bisericii asupra spiritelor; se cunoaște interesul pe care îl arăta toată lumea discuțiilor teologice, respectul cu care erau priviți călugării, plăcerea pe care o simțeau mulți bizantini întemeind așezăminte pioase.

Scrierile Părinților Bisericii, ale Sfântului Vasile, ale lui Grigorie din Nazianz, ale Sfântului Ioan Gură de Aur se bucurau de o admirație universală, erau studiate în școlile bizantine și serveau drept model scriitorilor.

E demn de remarcat faptul că singură teologia reprezintă jumătate din întreaga producție literară bizantină și că chiar puținii scriitori bizantini, chiar profani, au abordat la un moment dat, într-un fel sau altul, probleme

---

[395] Alexandru Duțu, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, Ed. Minerva, București, 1978, p. 231.

teologice. Și această atracție exercitată de chestiunile religioase, acest respect față de tradiția creștină și de autoritatea Părinților aveau să aibă, la rândul lor, consecințe destul de importante pentru literatură”[396].

Consecințe importante au și pentru literatura română. Cărturarii și cronicarii români au fost oameni religioși, venind pe traseul Creștinismului răsăritean, niște mireni devotați credinței lor. Miron Costin, Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, Radu și Șerban Greceanu, Constantin Cantacuzino sunt, cu prisosință, creștini ortodocși autentici, cu o conștiință înaltă, cu o teologie profundă și cu o cunoaștere vastă, scripturală și patristică, în stare să poarte discuții și controverse cu cele mai înalte autorități teologice ale vremii, din interiorul și din afara Ortodoxiei.

Mai puțin teologi (zeloți sau polemiști), Grigore Ureche și Ion Neculce nu sunt însă nici ei agnostici. Mai pe larg ne propunem să vorbim în a doua parte a lucrării noastre de față, rezervată prozei (când și dacă Dumnezeu va îngădui să se scrie), în capitolul despre cronicarii vremii. Precizăm aici doar faptul că Ureche ni s-a părut mai umanist decât Costin, dacă stăm și judecăm bunăvoința sa ecumenică față de romano-catolici, sentimentele pro-unioniste (mă refer la unirea dintre ortodocși și romano-catolici) și atitudinea sa rezervată (ca să nu

---

[396] Charles Diehl, *Cugetarea bizantină și mișcarea ideilor la Bizanț*, în vol. *Literatura Bizanțului*, antologare, traduceri și prezentare Nicolae-Șerban Tanașoca, Ed. Univers, București, 1971, p. 82.

zic mefientă) față de Sfântul Marcu al Efesului. Sau poziția sa favorabilă față de căsătoria dintre fiica lui Vasile Lupu și principele calvin Radziwił, pe care o încuviințează spre disperarea lui Miron Costin, care se lamentează amarnic, întrebându-se cu ce inimă a putut Ureche face aceasta.

Și exemplele sunt mai multe, care ne relevă un Costin mult mai sever în respectarea disciplinei canonice și dogmatice ortodoxe, o inimă caldă și pătrunsă de durere și de milă profundă, de durere pentru decăderea moravurilor și disprețuirea moralei și de compasiune pentru soarta lumii și pentru cei care suferă nedreptăți cumplite.

La Ureche, considerat îndeobște mai ortodox și în marjele tradiției, nu am aflat atâta dragoste de oameni și nu înțeleg de ce cuvintele înlăcrimate ale lui Costin trebuie proiectate pe un fond neguros al spiritului frământat occidental, protestant, când ele pot fi interpretate foarte bine ca ecoul unui suflet profund compătimitor.

Mircea Scarlat, de altfel, integrându-l pe Costin (cu toată factura istorică a operelor sale) în linia scrierilor morale românești ale secolelor XVI și XVII, a cărților de învățătură (*Cazanii*) și a povestirilor folositoare ori a culegerilor de genul *Floarea darurilor*[397], sesiza cu subtilitate:

---

[397] A se vedea *Floarea darurilor*, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. I, text stabilit, studiu filologic și lingvistic și glosar de Alexandra Moraru, Ed. Minerva, București, 1996.

Cartea se poate downloada de aici:

„Interesul scriitorului se îndreaptă în mod egal spre viața țării și spre viața lumii, fiecare ajutând la înțelegerea celeilalte. [...] *Viiața lumii* nu este urmărită doar în poemul cu acest titlu, ci în toate operele lui Miron Costin”[398].

Ne întâlnim în cazul acestui poem cu o variantă a disputei din *Divanul* lui Dimitrie Cantemir. Asemenea poemului costinian, și opera lui Cantemir e considerată ca fiind prima lucrare filosofică românească, însă, dacă o citim cu atenție și fără preconcepții, observăm că e profund teologică, că are adânci racordări scripturale și patristice – vom vedea mai târziu.

Dacă vrem să comparăm poemul lui Costin cu *Divanul* lui Cantemir, remarcăm că ambele tratează o temă teologică, *deșertăciunea lumii*, cu o concluzie firească: *memento mori*[399]. Și nu credem că este un hazard sau că Eminescu a scris poemul epopeic *Memento mori* în totală ignoranță față de tradiția românească veche, dar având aceeași temă: *panorama deșertăciunilor*.

Mottoul poemului lui Costin este celebrul vers al Ecclisiastisului: *Deșertarea deșertăciunilor și toate sunt deșarte* (scris și în slavonă: *Sueta suetsv, vseaceska sueta*). În răspăr cu mottoul, se

---

https://archive.org/details/CartiPopulareRomanesti.FloareaDarurilor.Sindipavol.1.

398 Mircea Scarlat, Introducere în opera lui Miron Costin, op. cit., p. 50.

399 În latină: *Adu-ți aminte de moarte!*

spune adesea că tema poemului este *fortuna labilis* (a norocului nestatornic), deși aceasta nu caracterizează decât una dintre secvențele poemului – mai precis, un al treilea tablou al lumii și al existenței terestre, din cele cinci pe care credem noi că le putem deosebi:

1. viața ca umbră și vis sau ca vis și părere (înșelăciune);
2. lumea ca univers destinat arderii și trasfigurării;
3. viața nesigură guvernată de norocul nestatornic (echivalent cu fortuna labilis);
4. viața care sfârșește, în mod inexorabil, cu moartea (ubi sunt qui ante nos?);
5. moartea care nu alege.

Pe parcursul poeziei pot exista interferențe între teme și motive, dar credem că acestea sunt capitolele poemului.

În predoslovie, autorul afirmă că scopul redactării lui, pe lângă dovedirea virtuților limbii române e acela de a arăta că există cărturari și în neamul românesc. Dar, și mai esențial decât atât, e acela că el vrea să plece voia locuitorilor acestei țări spre învățăturile Scripturii Sfinte:

> „și să fie spre învățătura Scripturii mai plecate a lăcuitorilor țării noastre voe. Citește cu bună sănătate și cât poți mai vârtos de primejdiile lumii să te ferești, cu ajutorul preaputernicului Domnului Dumnezeu. Amin”[400].

---

[400] Miron Costin, *Opere*, vol. II, op. cit., p. 113-120.

Textul poemului este un melanj de parafraze scripturale și de alte dezvoltări ale unor teme și motive care își au originea tot în Biblie, al căror mesaj central se rezumă la avertismentul asupra deșertăciunii lumii și a vicleniei cu care ea ucide sufletele celor care iubesc aparențele. Aparențe care sunt numai iluzia perenității celor pământești. Aceeași viclenie o va pune dramatic în scenă Dimitrie Cantemir (autor care, în capodoperele sale literare, dovedește un simț dramatic remarcabil, pe lângă cel retoric, ca și Eminescu), făcând din lume un personaj și un interlocutor al conștiinței umane.

În cele ce urmează, vom scoate în evidență ideile principale ale acestui poem, care sunt esențialmente creștine, iar nu neapărat umaniste.

Viața omului pe acest pământ este cumplită, este cu griji și primejdii, durata ei scurtă făcând ca totul să pară un vis deșert:

„A lumii cântu cu jale cumplită viiața,/ Cu griji și primejdii cum iaste și ața:/ Prea subțire și-n scurtă vreme trăitoare./ O, lume hicleană, lume înșălătoare!/ Trec zilele ca umbra, ca umbra de vară,/ Cele ce trec nu mai vin...”.

Asemănarea vieții cu o *ață subțire*, care se taie repede, ar putea fi inspirată din Eccl. 12, 5-7 („fiindcă omul merge la locașul său de veci și bocitoarele dau târcoale pe uliță; mai înainte ca să se rupă funia de argint și să se spargă vasul de aur și să se strice ulciorul la izvor și să se sfărâme roata fântânii, și ca pulberea să se întoarcă în pământ cum a fost, iar sufletul să

se întoarcă la Dumnezeu, Care l-a dat”, *Biblia 1988*), dar și din alte locuri tradiționale.

Deși pare a fi o oarecare distanță între *ață* și *funie*, nu e atât de mare pe cât s-ar crede. Spre exemplu, ediția 1988 a Bibliei, în Psalmul 138, 3, spune: „Cărarea mea și firul vieții mele Tu le-ai cercetat...”, dar în ediția 1688, *firul* este *funie*: „Cărarea mea și funea mea Tu ai iscodit-o...”.

În conștiința românească s-a păstrat expresia *funia vieții*, ca spre exemplu, în denumirea dată împletiturii colacilor, în unele zone ale țării. Putem interpreta că Miron Costin a subțiat această *funie* până la *ață*, din necesități prozodice, obținând un efect convenabil, în acord cu ideea de fragilitate extremă a existenței.

Se mai vorbește, de asemenea, și despre un vers al lui Ovidius[401]: „Omnia sunt hominum tenui pendentia filo”[402]. Este posibil să se fi produs și o contaminare cu *firul* ovidian, deși Ovidius nu e indicat de autor printre izvoare.

Mai există însă și o altă posibilitate de interpretare, care nu a fost luată în calcul, dar pe care o consider mai aproape de adevăr. În același poem, ceva mai încolo, se spune: „painjini sunt anii și zilele noastre” – după Ps. 89, 10: „Anii noștri s-au socotit ca pânza unui păianjen” (*Biblia 1988*). Dosoftei vorbește despre anii ca o *painjină slabă* și la fel se exprimă (fără adjectivul *slabă*) și *Psaltirea* coresiană din 1577 și *Biblia de la 1688*. *Ața* lui

---

[401] A se vedea:
http://www.giga-usa.com/quotes/authors/ovid_a012.htm.

[402] *Cf*. Dan Horia Mazilu, *Recitind...*, vol. II, p. 97.
Textul latin: *Toate lucrurile oamenilor atârnă de un fir* [subțire].

Costin ar putea fi *un fir* din această *pânză*. Ar putea fi, într-un mod deductiv, pentru că traducerile vechi, după cum vedem, nu pomenesc de *pânză*, deși ὡς ἀράχνην, din Septuaginta (Ps. 89, 9), înseamnă și *ca păianjenul*, dar și *ca pânza de păianjen*.

Pe cea din urmă variantă o preferă traducerea *Bibliei* din 1988 (atribuită, în bună parte, lui Gala Galaction, deși, în această ediție, traducerea *Psaltirii* nu-i aparține). Ediția *Bibliei* realizată de Bartolomeu Anania ne dă o lămurire asupra textului grecesc al Septuagintei. Astfel, în *Biblia 2001* se spune: „anii noștri ca un păianjen și-au depănat povestea”, cu precizarea, la nota de subsol corespunzătoare, că

> „verbul *meletáo* înseamnă [și] *a recita* sau *a declama fluent*, în curgere continuă, o bucată literară sau oratorică. Păianjenul își deapănă firul cu mișcări curgătoare, dar pânza lui e plăpândă, fragilă”.

Ca să nu mai lungim vorba, imaginea biblică este cea a anilor care se țes/ se urzesc precum un păianjen își deapănă firele pânzei. Nu este dificil de dedus că, dacă anii și zilele noastre sunt păianjeni, viața noastră e ca firul sau ca ața acestui păianjen (mai ales că ața, în locul firului, poate fi explicată și prin rațiuni de prozodie). În afară de aceasta, ni se pare că există o diferență subtilă, dar semnificativă între *firul* lui Ovidiu și imaginea poetică a lui Costin și Dosoftei. Ovidiu ne avertizează că toate cele ale oamenilor stau atârnate de un fir: imaginea e urmărită pe verticală, pentru că esențială este spânzurarea de

un fir. Sensul avertismentului se referă la fragilitatea clipei, la momentul de primejdie, în care îți poți pierde viața, dacă firul se taie. Tema în care se înscrie e *fortuna labilis*.

La Miron Costin și Dosoftei, anii și zilele omului sunt ca un păianjen și ca un fir (ață) subțire și scurt, care se deapănă, curge, se povestește: imaginea se derulează pe orizontală (a vieții, referindu-se la durata existenței, efemeră), iar semnificația, subliniată – la Costin – de versurile următoare (întărită și de comparația cu apa în cursul său, care indică aceeași idee de curgere, desfășurare) este alta, aceea că toate sunt visuri și părere.

Suntem la o altă temă, predilectă Ecclisiastisului: aceea a vieții ca vis, ca durată efemeră. Această temă este expusă pe larg în prima secvență a poemului. Imaginea pânzei de păianjen ca simbol al vanității o folosește și Antim Ivireanul, în dedicația la cartea lui Ion Cariofil, *Manual despre câteva nedumeriri* (Snagov, 1697):

> „Cu acest prilej, el [Cariofil] a dizolvat și împrăștiat, cu claritate și concis, flecărerile și inepțiile celor cu păreri opuse, aevea unei pânze de păianjen, iar părerea Sfintei noastre Biserici și hotărârea ca și judecata adevărului evanghelic, el le-a lămurit și confirmat”[403].

Într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, Eminescu avea să scrie:

---

[403] Antim Ivireanul, *Opere*, op. cit., p. 401.

„Numai Dumnezeu mai poate descurca ce este omul. Astfel, un individ care crede că se cunoaște bine pe sine, care-și urmează liniștit treburile lui or concrete, or abstracte, *țesături de painjăn* (s. n.) filosofice sau poetice [...] el singur se trezește deodată că e alt om...”[404].

Dacă pentru Costin, viața e *ca o ață*, la Eminescu „epocele se-nșiră ca mărgelele pe ață” (*Scrisoarea II*). În timp ce Nichita Stănescu vorbește despre „sfoara subțire/ a vremii aceleia,/ când totul se începea cu moartea”... (*Epilog la lumea veche*).

Prima constatare, aceea că *ața* e „prea subțire și-n scurtă vreme trăitoare” este imediat secondată de punerea în evidență a caracterului ipocrit și iluzoriu al lumii: „O, lume hicleană, lume înșelătoare!”.

Iluzia nu este în acest caz – așa cum nu este nici la Eminescu, care se va inspira de la Dosoftei, Costin și Cantemir – o māyā budistă, ci ea constă în halucinarea minții umane, în înșelarea celor care își pun speranțele în viața aceasta, când ar trebui să conștientizeze că: „Trec zilele ca umbra, ca umbra de vară;/ Cele ce trec nu mai vin, nici să-ntorcu iară./ Trece veacu desfrânatu, trec ani cu roată/ Fug vremile ca umbra și nicio

---

[404] *Cf.* Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu - Viața*, ed. îngrijită de Dumitru Irimia, cu un cuvânt înainte de Dan Hăulică, viziune grafică de Mircia Dumitrescu, ed. a 2-a, Ed. Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2015, p. 104.

poartă/ A le opri nu poate. Trec toate prăvălite/ Lucrurile lumii și mai mult cumplite".

Motivul principal se regăsește în Scriptură: „toate sunt deșertăciuni; tot omul ce viază. Deși ca o umbră trece omul, dar în zadar se tulbură" (Ps. 38, 8-9); „Omul cu deșertăciunea se aseamănă; zilele lui ca umbra trec" (Ps. 143, 4) etc. Ne amintim și de poetizarea lui Dosoftei (din care am reprodus mai pe larg undeva anterior): omul „trece ca o umbră rară" (Ps. 38, 19) etc.

Dar și Varlaam scrie despre zilele omului care trec „ca o piatrâ din deal la vale cănd se răntunâ"[405]. *Anii cu roată* își află temeiul tot în *Psaltire*. Cu precizie ni-l indică Dimitrie Cantemir, în *Divan*, după cum observa și Mazilu:

> „*Roata lumii* (sau *roata vieții*), «închipuire» veche a norocului înșelător, adusă spre vremea modernă și de textele apusene și de cele răsăritene, este flancată, în Cartea a II-a a *Divanului*, (în paragraful 63: *Vârsta și norocirea lumii, ca roata când să învârtește*), de o sentenție, culeasă de la Psalmist (*Psalm* 83, sh. 14): *Dumnădzăul mieu, pune-i pre dânșii ca roată...*"[406].

În locul sursei scripturale și bizantine, s-a preferat Horațiu – poemul *Ad Postumum*: „Eheu fugaces, Postume, Postume,/

[405] Varlaam, *Cazania*, op. cit., p. 334.

[406] Dan Horia Mazilu, *Dimitrie Cantemir. Un prinț al literelor*, Ed. Elion, București, 2001, p. 27.

Labuntur anni, nec pietas moram./ Rugis et instanti senectae/ Adferit indomitaeque morti"...[407] – dar pe mine nu mă convinge.

Însăși personificarea lumii, pe care o practică și Dimitrie Cantemir în *Divanul*, este de sorginte biblică, neotestamentară mai ales. Lumea aceasta este, în viziunea de esență bizantină a celor doi cărturari, o personificare negativă, a răutății și a stricăciunii, atunci când ea reprezintă acea masă de oameni care preferă să trăiască departe de Dumnezeu, care nu-L acceptă în viața lor. Este lumea care îl are stăpânitor pe diavolul (*cf.* In. 12, 31) sau *veacul desfrânat* (*cf.* Mt. 12, 39: „Iar El, răspunzând, le-a zis: Neam viclean și desfrânat cere semn, dar semn nu i se va da").

Comparațiile alese de Miron Costin, pentru a pune în evidență perisabilitatea lumii, sunt foarte concrete, foarte plastice. Imaginea vieții ca o *ață subțire*, amintită mai sus, este dublată de aceea a anilor care aleargă ca o *roată*, a vremilor care se duc ca o *umbră* vaporoasă și a lumii care trece *ca apa în cursul său*. Impresia creată este una foarte puternică, de rostogolire neostoită, de prăvălire, de lipsă de consistență și stabilitate.

Rusticitatea acestor imagini nu este de factură populară, ci este și ea o secondare a referatului biblic. Este vorba de termeni

---

[407] *Cf.* Dan Horia Mazilu, *Recitind...*, vol. II, p. 98.

Textul latin: *Celor din urmă: Vai, cât de ușor zboară timpul din urmă/ Alunecă anii, și nici bunătatea nu se oprește* [de a curge spre moarte]/ *Cu ridurile bătrâneții în mare grabă/ Și cu multă silință ne poartă spre moarte...*

scripturali la origine și care au intrat în conștiința populară prin predica Bisericii și nu invers. Același caracter rustic l-au semnalat mai mulți cercetători și în operele lui Varlaam, Dosoftei și Antim Ivireanul, cu precizarea că plasticitatea imaginilor avea amprentă biblică, desfășurând o simbolistică ce ascunde o hermeneutică profundă și ramificabilă semantic.

În *Cazania* lui Varlaam aflăm un pasaj semnificativ și având un mesaj identic cu cel costinian, în care autorul accentuează următoarele:

> „Câlătoria noastrâ în ceastâ lume iaste foarte sărguitoare, ca o apă rrepede ce curâ [curge[408]]. Așe și noi curâm [curgem] și ne apropiem de moarte, și dzilele noastre trec ca o umbrâ de nuâr fărâ de ploae. Ca corabiea pre mare ce o bate văntul spre margine, ca o piatrâ din deal la vale cănd se răntunâ [se răstoarnă] și nu să poate opri, așea merge de tare și viața noastrâ cătrâ moarte. Și noi simtem ca nește nemernici [străini] în ceastâ lume" (Din cazania la *Duminica a treizecea*)[409].

Ceea ce am reprodus anterior din poemul costinian este aproape identic, doar că e un discurs expus într-o formulă versificată. Și, de altfel, dacă Dosoftei este „cel mai strălucit varlaamian"[410], Miron Costin poate nu e la fel de strălucit, dar

---

[408] Din lat. *curro, currere, cucurri, cursus* = a curge repede.

[409] Varlaam, *Cazania*, op. cit., p. 334.

[410] Dan Horia Mazilu, *Recitind...*, vol. II, op. cit., p. 484.

varlaamian este. Dosoftei era Ierarh, ca și Varlaam, pentru el retorica omiletică presupunea și experiență practică, ceea ce nu este cazul pentru Costin.

Mai departe, continuă pe același ton:

„Fum și umbră sunt toate, visuri și părere /…/ Spuma mării și nor supt cer trecător" – îi va sugera lui Bolintineanu și Eminescu o comparație dintre omul umil și *valul de spumă* („Și ce îți pasă ție, sărmană, tristă humă,/ Să știi ce te așteaptă când lumea vei lăsa?/ Vezi tu pe fața mării trecând un val de spumă?/ El e figura ta" – *Conrad*) sau „spuma nezărită" (*Scrisoarea I*). Pentru că, dacă *valurile* sau *marea* se regăsesc la mulți scriitori medievali, în schimb, *spuma mării* îi aparține numai poeziei lui Costin.

Exprimarea este calchiată, de fapt, după alte două versete din Psaltire – e vorba de Ps. 38, 8-9: „Dar toate sunt deșertăciuni; tot omul ce viază. Deși ca o umbră trece omul, dar în zadar se tulbură".

Și parafraza continuă: „Zice David prorocul: *Viața iaste floare,/ Nu trăiește, ci îndată iaste trecătoare./ Viiarme sunt eu și nu om*, tot acela strigă" (*cf*. Ps. 102, 15: „Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului; așa va înflori. Că vânt a trecut peste el și nu va mai fi și nu se va mai cunoaște încă locul său"; și Ps. 21, 6: „Iar eu sunt vierme și nu om, ocara oamenilor și defăimarea poporului").

Am văzut mai devreme și poezia lui Dosoftei, magnifică, corespunzătoare Psalmului 102.

Viața este floare are însă o întemeiere mai extinsă în Sfânta Scriptură:

> „Omul născut din femeie are puține zile de trăit, dar se satură de necazuri. Ca și floarea, el crește și se veștejește și ca umbra el fuge și e fără durată” (Iov, 14, 1-2);
>
> „Tot trupul este ca iarba și toată mărirea lui, ca floarea câmpului!” (Is. 40, 6) [etc].

Cantemir va face și el apel la această retorică în *Divan*, la comparațiile scripturale dintre ființa umană și *iarbă* sau *floarea câmpului*. Dar și mai târziu, în *Memento mori*, încercând să definească omul, Eminescu îl reprezenta astfel: „vezi icoana unui secol [imaginea unei generații] lângă chipul unei flori”.

Până aici este desfășurat primul gen de paradigmă a lumii: lumea ca ispită, ca realitate negativă, *lumea vicleană* (deșertăciune și înșelare: *vis și părere*) și *veacul desfrânat*.

Cea de-a doua ipostază a lumii este una semi-nefastă – aceleași ipostaze ale lumii se regăsesc, într-un discurs identic, și în *Divanul* cantemirean. Avem o nouă reprezentare a lumii ca creație a lui Dumnezeu, în care, însă, a intrat morbul păcatului și al stricăciunii și care există între hotare temporale bine delimitate de către însuși Făcătorul întregului univers.

O caracterizare sumară ar surprinde tabloul înfățișat de Costin în termenii următori: frumusețe perisabilă, splendoare destinată morții și transfigurării:

Ceriul faptu [făcut] de Dumnezeu cu putere mare,

Minunată zidire, și el sfârșit are.
Și voi, lumini de aur, soarele și luna,
Întuneca-veți lumini, veți da gios cununa.

Voi, stele iscusite, ceriului podoba [podoaba],
Vă așteptă groaznică trâmbița și doba [toba[411]].
În foc te vei schimosi, peminte [pământule], cu apa. /…/
Toate-s nestătătoare, toate-s niște spume.

Tu, Părinte al tuturor, Doamne și Împărate,
Singur numai covârșești vremi nemăsurate.
Celelalte cu vreme toate să să treacă.
Singur ai dat vremilor toate să petreacă.

Suptu vreme stăm, cu vreme ne mutăm viiața…

Acest episod secund al poemului urmărește referatul biblic, versetele profetice cu privire la sfârșitul acestei lumi, așa cum o cunoaștem acum. Conform Sfintei Scripturi, soarele, luna și stelele se vor întuneca la sfârșitul acestei lumi, iar pământul, cu mări și oceane, va arde și toate vor trece prin focul transfigurator, pentru că Dumnezeu va face *cer nou și pământ nou* (Ps. 101, 26-27; Is. 13, 10; 60, 19; Ioil 3,4; Mt. 24, 29; Mc. 13, 25; Apoc. 21, 1).

---

[411] Trâmbița Îngerului care va anunța transfigurarea lumii și învierea morților, *cf.* I Cor. 15, 52-53.

Descrierea costiniană are caracter cataclismic, urmărind să pună în evidență sensul spre care se îndreaptă lumea, faptul că decăderea ei se va sfârși printr-un foc poruncit de către Dumnezeu, care va curăți lumea învechită/ perimată și o va reînnoi. Călinescu îl considera pe Costin un „liric în înțelesul adevărat al cuvântului" și recunoștea în *Viiața lumii* „un lirism al deșertăciunii, plin de mireasmă biblică" (iar mai apoi vorbește și de „adevărate imagini în stil bisericesc [ce] se desfășoară solemn"), adăugând însă, fără temei, că acest lirism biblic este „după anumite indicii, de origine populară"[412].

Cum ar putea fi tema biblică de origine populară și de ce ar fi căutat un cărturar precum Miron Costin interpretări populare ale Scripturii, ne este destul de dificil să înțelegem.

După cum vom vedea mai jos, la fel fundamentează renumitul critic și *Istoria ieroglifică*: pe…metafora țărănească tratată cult. De asemenea, va canaliza, în mod forțat, izvoarele religioase ale literaturii în delta folclorului popular. De altfel, în interbelic s-au creat premisele pentru folclorizarea abuzivă din perioada comunistă a tot ceea ce înseamnă temă și motiv religios și ortodox în literatura română.

Deși există o patină cataclismică, tabloul lui Costin conține și câteva imagini care dezvăluie pecetea frumuseții dumnezeiești asupra universului zidit de către El, la fel ca în psalmii studiați mai sus în prelucrarea și metrificarea lui Dosoftei. Soarele și luna sunt contemplate ca *lumini de aur*, sunt *cununi* ale cerului, stelele sunt *iscusite* și *podoaba* tăriei. Ele arată amprenta

---

[412] G. Călinescu, *Istoria…*, op. cit., p. 47.

Ziditorului asupra lor, felul în care au fost create: cu o desăvârșită delicatețe și frumusețe.

În *Paremiile preste an*, traducând din latină prorocia Sibilei Eritreia privind *Judecata finală* (și Nicolae Milescu scrie un tratat *despre sibile*), după o versiune a lui Eusebiu de Cezareea, Dosoftei scria, de asemenea: „Fugi-va soarelui raza și a stelelor șireaguri,/ A tot ceri lucă s-a rumpe, și acea de aur lună”[413] (Effugiet solis iubar, astrorumque horae/ Omne poli lumen solvetur et aurea luna[414]). Eminescu va continua această tradiție a lui Costin și Dosoftei, de a numi stelele *lumini de aur* și, mai ales, *acea de aur lună*...

Mai mult decât atât, pornind de la aceste scrieri vechi, care sunt sursa acestui vizionarism ce încriptează într-o singură metaforă atât geneza cât și eshatologia cosmică, Eminescu va transforma calitatea aceasta de a fi de aur, caracterizând luminătorii cerești, într-un superlativ absolut al frumuseții și virtuții cosmice și umane, fapt pe care îl vom evidenția când vom ajunge la Eminescu.

Iscusirea stelelor portretizează, de fapt, măiestria Creatorului dumnezeiesc.

Traducerile vechi ale Psaltirii prezintă o transpunere fidelă a textului Septuagintei, atunci când, în Ps. 8, 3, vorbesc despre urzirea *cu degetele* lui Dumnezeu a cerului cu stele.

---

413 *Cf.* Dosoftei, *Opere 1 (versuri)*, op. cit., p. 373 și 480-481.

414 *Cf.* Mihai Moraru, *Acrostihul sibilin*, în *Crestomație de literatură română veche*, vol. II, op. cit., p. 184.

Aceasta este atitudinea ortodoxă – la care aderă pe deplin și Miron Costin –, căreia îi repugnă gnosticismul, bogomilismul, transcendentalismul și toată heterodoxia celor care consideră creația materială rea *și* nedemnă de a se atinge Dumnezeu de ea și Îl îndepărtează pe El de zidirea Sa, fie prin susținerea tezei unui creator intermediar, fie prin exilarea lui Dumnezeu în propria Sa transcendență.

Autorii noștri din vechime nu făceau numai literatură, ci și teologie, chiar și niște mireni precum Miron Costin, Dimitrie Cantemir sau Constantin Cantacuzino. Erau teologi de mare respirație (ultimii doi, mai ales) și așa au fost mulți boieri și domnitori români din istoria noastră. Probabil că, în timpurile noastre, nu se mai vede pădurea din cauza copacilor și religiozitatea acestor autori din cauza prea multei evidențe.

Poemul se desfășoară mai departe pe tema *norocului schimbător* (*fortuna labilis*, cum îl numeau anticii) și a instabilității acestei vieți:

Vremea lumii soție și norocul alta,
El a sui, el a surpa, iarăși gata. /.../

Norocului i-au pus nume cei bătrâni din lume;
Elu-i cela ce pre mulți cu amar să afume.
El sue, el coboară, el viiața rumpe,
Cu soțiia sa, vremea, toate le surpe.

Norocul la un loc nu stă, într-un ceas schimbă pasul.

Anii nu potu aduce ce aduce ceasul.
Numai mâini și aripi, și picioare n-are
Să nu poată sta într-un loc niciodinioare.

Imaginea ultimă, a *norocului cu aripi* și *fără picioare*, provine din *Alexandria*, fragmentul cu pricina fiind tradus de Miron Costin (*Graiul solului tătărăsc*). Nici împărații nu își știu soarta, care multora le-a adus un sfârșit neașteptat, dureros și rușinos. Și oricât ar fi fost împărații de mari (*Xerxes*, *Alixandru Machidon*, *Artaxers*, *Avgust*, *Pompeiu*, *Chesar*, *Țiros* [Cirus]), moartea le-a curmat tuturor viața: *Acu de-abiia nume/ Le-au rămas de poveste*:

Unde-s ai lumii împărați, unde iaste Xerxes,
Alixandru Machidon, unde-i Artaxers,
Avgust, Pompeiu și Chesar? Ei au luat lume,
Pre toți i-au stinsu cu vreme, ca pre niște spume.

Fost-au Țiros împărat, vestit cu războae,
Cu avere preste toți. Și multă nevoe
Au tras hândii și tătarii și Asiia toată.
Caută ce le-au adus înșelătoarea roată:

Prinsu-l-au o fămee, i-au pus capul în sânge
„Satură-te de moarte, Țiros, și te stinge
De vărsarea sângelui, o, oame înfocate,
Că de vrăjmășia ta nici Ganghes poate

Cursul său să-l păzească”. Așa jocurește
Împărățiile lumea, așa le prăvălește.

Motivul acesta (*ubi sunt?*) se regăsește și în traducerea pe care o face Dosoftei prologului tragediei *Erofili*, opera cretanului Gheorghios Chortatzis (începutul secolului al XVII-lea):

Undi-s elinilor împărății, chesarii,
Și-a Râmului avgușți, bogați, puternicii și tarii?
Înțălepciune unde li-i și minte lor cea plină,
Slava, scriptura ș-armele, vestiții dintr-Athină?

Lui Alexandru Machidon unde i-i vitejiia?
Undi-i cinste chesarilor, putere și dârjie
Cu care ei au biruit de-au stăpânit pre lume,
Și s-au vestitu-să supt ceriu lățindu-și al său nume?

Unde li-i a haldeilor scriptura haldiiască
Ce găndiia fără moarte în lume să trăiască?
Și pentru-aceia siliia scriind toate războaie
Ce și ei încă și-au perit de vănt și de puhoaie.

Undi-i avere cea multă, mărire cea vestită
Acei țări ce gândie c-a sta fără de smântă?
Că avuțiia tuturor, viața cu sănătate,
Vreme le duci la sfârșit și rămân des uitate.

Și cele ce apucați le pierdeți și de-a mănă
Cele ce strângeți și zidiți să răsăpesc în tină.
Ca scânteile ci să stăngu, slava voastră să treci.
Vi să rășchiră numele de soare, de văntu rece,

Și ca scrisoria pe năsăp, pre margine de mare,
Și cu spumele de pre pospai să trecu și-ncă mai tare...[415]

Egalitatea în fața morții – în ultima secvență a poemului costinian –, era o temă specifică Psaltirii, parcursă inspirat și de Dosoftei – am văzut în capitolul anterior – iar la *ubi sunt qui ante nos* (subiect generos găzduit de literatura patristică și de toată literatura europeană medievală, apuseană și răsăriteană) va recurge și *Divanul* lui Cantemir și *Memento mori* al lui Eminescu.

Din nou, versurile lui Costin („Moartea, vrăjmașa, într-un chip calcă toate casă,/ Domnești și-mpărătești, pre nime nu lasă:/ Pre bogați și săraci, cei frumoși și tare./ O, vrăjmașă, priiatin ea pre nimeni n-are”) au fost considerate ca inspirate din odele lui Horațiu: „Palida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres”[416].

Miron Costin putea solicita însă o sursă mai veche și mai apropiată de spiritualitatea sa, și anume *Psaltirea* (care i-a făcut

---

[415] *Cf*. Dan Horia Mazilu, *Recitind...*, vol. II, op. cit., p. 123.

[416] *Cf*. Idem, p. 98.

Traducerea textului latin: *Palida moarte bate din picior la fel în coliba celor săraci și în palatele regilor*.

poeți și pe el și pe Dosoftei). Psalmistul, adresându-se fiilor oamenilor, „împreună bogatul și săracul”, le trâmbițează:

> „Nimeni însă nu poate să scape de la moarte, nici să plătească lui Dumnezeu preț de răscumpărare, că răscumpărarea sufletului e prea scumpă și niciodată nu se va putea face, ca să rămână cineva pe totdeauna viu și să nu vadă niciodată moartea. Fiecare vede că înțelepții mor, cum mor și cei neînțelepți și nebunii, și lasă altora bogăția lor. Mormântul lor va fi casa lor în veac, locașurile lor din neam în neam, deși numit-au cu numele lor pământurile lor” (Ps. 48. 2, 7-11).

Și fiul său, Salomon, autorul Ecclisiastisului, avertizează asupra aceluiași sfârșit al omului:

> „Și dacă ar fi trăit de două ori câte o mie de ani și nu s-a bucurat de fericire, oare nu toți se duc în același loc? [...] Căci ce are înțeleptul mai mult decât nebunul? [...] La tot ce își ia ființă i s-a hotărât numele de mai înainte; se știe ce va fi omul; el nu poate să intre în pricină cu cel ce este mai tare decât el. [...] Căci cine știe ce este de folos pentru om în viață, în vremea zilelor sale de nimicnicie, pe care le trece asemenea unei umbre?” (Eccl. 6, 6-11).

Moartea curmă destinele omenești – lui Eugen Negrici i se părea că aude „cum se tânguie poemul în vaier de clopote cu

glasuri mari și mici"[417] –, pentru că „Dumnezeu au vârstat toate cu sorocul", *a*dică a hotărât, în înțelepciunea Sa, momentul sfârșitului fiecărui om, așa cum și pământului și universului întreg li s-a stabilit, tot de către pronia divină, un sfârșit transfigurator. Indiferent de rang sau de virtute, altfel spus, „pe toți ce-n astă lume sunt supuși puterii sorții/ Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții!" (*Scrisoarea I*).

Ideea morții, care stăpânește toate destinele umane și pe care o întâlnim adesea în poemele lui Eminescu, ar putea fi inspirată și de aici, Costin oferindu-ne o dovadă pentru tradiționalitatea ei în gândirea românească:

„Nici voi, lumii înțelepții, cu filosofia,/ Hălăduiți de lume, nici theologhia/ V-au scutit de primejdii, Sfinți Părinți ai lumii,/ Ci v-au adus la moarte amară pre unii. /.../ Cursul lumii ați cercat, lumea cursul vostru/ Au tăiat".

E aceeași tradiție bizantin-ortodoxă din care a extras Eminescu tema vieții ca vis *și* părere.

Moartea este vrăjmașă a oamenilor, ea nu se împrietenește cu nimeni. Fericită este doar viața, care leapădă de la sine grija celor pământești și privește către cele cerești și nemincinoase. De cei care își fac planuri multe pe acest pământ, în sensul că se gândesc la cum să înșele și să stăpânească sau de noi toți care ne facem gânduri deșarte, Dumnezeu își bate joc: „Ceriul de gândurile noastre bate jocurie [își bate joc]". Acest vers a fost socotit de către unii exegeți ca fiind o dovadă evidentă a caracterului umanist al poemului costinian și a îndepărtării

[417] Eugen Negrici, *Poezia medievală...*, op. cit., p. 154.

autorului de cugetarea ortodoxă tradițională, fără a sesiza că era, de fapt, o parafrază la Sfânta Scriptură, la Ps. 2, 4: „Cel ce locuiește în ceruri va râde de dânșii și Domnul îi va batjocori pe ei!”. În *Psaltirea* coresiană este „Acela ce vie [viază] în ceriu râde-ș de ei și Dumnezeu râde-ș de ei”[418], iar în *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei: „Domnul va râde de înșii/ Și-i va mustra de ocară”[419]. Versetul biblic nu spune că Dumnezeu râde de oameni (și nici Miron Costin), ci că El râde, disprețuiește gândurile deșarte ale celor care se încred în slava lor trecătoare și nu consideră că vor da socoteală pentru faptele lor.

Cred că D. H. Mazilu[420], luând în calcul alte studii, s-a lăsat convins prea repede, interpretând versul costinian prin contaminare cu „ludit in humanis divina potentia rebus”[421], în care se recunoaște motivul „arbitrariului divin”. Nu este, însă, cazul versului costinian.

Eugen Negrici a susținut și el că omul învederat de aceste versuri este „străjuit de cerul batjocoritor”, și că

> „poemul e scris în duhul întristat al atâtor poeți latini și medievali, laici și religioși. În felul în care contemplă Costin priveliștea convulsivă a lumii și cum se instituie în text un primat al imaginilor decrepitudinii, chiar ale

---

418 Coresi, *Psaltirea slavo-română…*, op. cit., p. 36.

419 Dosoftei, *Opere 1 (versuri)*, op. cit., p. 12.

420 Dan Horia Mazilu, *Recitind...*, vol II, op. cit., p. 97.

421 În latină: *Puterea dumnezeiască se joacă cu lucrurile oamenilor*.

putrescenței și ale morții hidoase, reconfirmăm în autor un european și, în structura imaginativă, un barochist”[422].

Ulterior a făcut retractatio, afirmând că

„absolut toate motivele poemului provin din Ecclesiast, din literatura religioasă medievală și din vechii poeți latini, iar spiritul lui este unul eminamente creștin, fără vreun accent individualist. Nu e de găsit altceva în poem decât o lungă lamentație pe tema universalității morții, cu o concluzie firesc creștină, aceea că singura consolare a omului este de a ajunge, fericit, în ceruri”[423].

Concluzia (*Epilogul*) poemului costinian este că viața noastră este o ușă prin care trecem spre cele veșnice, că omul e cenușă și vierme („În lut și în cenușă te prefaci, o, oame/ În viiarme, după care te afli în putoare”) și că singurul lucru care contează este viața trăită în credință și fapte bune, care face să urmeze viața veșnică și fericită: „Una fapta, ce-ți rămâne, buna, te lățește,/ În ceriu cu fericie în veci te mărește”.

Destule stihuri ne par o metrificare a predaniilor omiletice – și alegem să exemplificăm din maestrul în retorica religioasă bizantină, cel cu rostul de aur:

---

[422] Eugen Negrici, *Poezia medievală...*, op. cit., p. 151.

[423] Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, op. cit., p.187.

„După cum uneori e noapte, alteori e zi; uneori e vară, alteori e iarnă, tot așa și în viața omenească uneori e durere, alteori e bucurie; uneori e boală, alteori e sănătate. [...] Poți vedea că și sfinții au avut și dureri și bucurii. [...] Dacă îmbrățișăm virtutea, nimic nu va putea să ne întristeze. [...] Toate rămân pe pământ și *numai faptele noastre bune călătoresc împreună cu noi* (s. n.)”[424].

Autorul însuși, Miron Costin, face la final un comentariu pe scurt al propriilor sale versuri, tâlcuind înțelesul lor, și din această interpretare reiese că poemul său nu are nicio legătură de profunzime cu umanismul:

„Din toate stihurile să înțeleg deșărtările, și nestătătoare lucrurile lumii, și viiața omenească scurtă, *cu mărturie din David prorocul, mai ales* (s. n.)”.

Adică, mai ales din Psaltire, după cum am și văzut. Rosa del Conte se întreba:

„în lumea occidentală, închisă în orgoliul tradiției sale clasice (predominant latine), cine oare, cu excepția specialistului, este în stare să-și imagineze ce comoară ascund manuscrisele slavone, grecești, românești a căror importanță, chiar și pentru studierea gândirii antice, ne îngăduie

[424] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri III. Omilii la Matei*, op. cit., p. 617-619.

s-o intuim cataloagele de mai veche sau mai recentă editare?”[425].

Dacă lumea occidentală se închide în orgoliul tradiției sale clasic-latine, lumea românească, care și-a pus în minte, începând cu epoca modernă, să se emancipeze de tradiția sa bizantin-ortodoxă și să se ralieze total la o conștiință latină, înainte de a stabili prea bine *ce se pierde atunci când se câștigă ceva* (H. R. Patapievici), și-a însușit brusc vanitatea erudiției apusene și a căutat să nu mai vadă decât surse clasice și latine, respectiv umaniste și renascentiste, pentru literatura noastră medievală.

Poemul *Viiața lumii* al lui Costin este o ilustrare a acestui curent, în felul în care a fost interpretat. Interpretările latinizante i se potrivesc la fel de mult, cum se potrivesc și limbii române corecturile propuse de *Școala Ardeleană* sau de Ion Heliade Rădulescu.

Într-un articol restaurator la adresa personalității Mitropolitului Simion Ștefan (pe nedrept considerat *calvin* de Nicolae Iorga), Virgil Cândea – deși rămâne fidel atributului de *umanist* delegat cărturarilor români – menționează câteva lucruri importante. Cândea se referă aici la inițiativa traducerilor în limba vernaculară, dar părerea noastră este că putem extinde aceste considerații peste granițele dezbaterii respective:

„Cât timp istoricii culturii, ai limbii și ai literaturii noastre, fideli pozitivismului și modelelor occidentale au

[425] Rosa del Conte, op. cit., p. 281.

refuzat să se situeze înăuntrul fenomenelor românești, să le caute adevăratele cauze și să le reconstituie modul propriu de desfășurare, explicațiile cele mai confortabile au părut influențele externe, în mod paradoxal tocmai acele influențe de care românii s-au păzit mai tare – catolice sau protestante. Insuficienta cunoaștere a deosebirilor de tradiție și doctrină dintre Apus și Răsărit și ignorarea atitudinilor mentale specifice poporului nostru i-a împiedicat, astfel, pe acești specialiști să surprindă adevărata semnificație a efortului românesc, cel dintâi în spiritualitatea Europei de sud-est, de a tălmăci Biblia în limba vorbită [și nu numai]. Observația că *Ortodoxia este un cerc logic care nu poate fi înțeles decât din lăuntrul lui*[426] se aplică deopotrivă fenomenului românesc: el ni se dezvăluie, considerat din interior, mai repede și mai bine decât privit dinafara lui, printr-o prismă străină"[427].

Aceste cuvinte, în linii mari, sunt aplicabile literaturii române de la origini până în prezent.

Miron Costin mai compune și alte versuri, unele morale, altele istorice:

---

[426] *Cf. Irénikon*, 1927, p. 91.

[427] Virgil Cândea, *Noul Testament în limba română ca act de spiritualitate și cultură*, studiu introductiv la *Noul Testament*. Tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, reeditat după 350 de ani cu binecuvântarea ÎPS Andrei, Arhiepiscopul Albei Iuliei, Ed. Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Albei Iuliei, 1998, p. 38.

Stihuri împotriva zavistiei

Vacul tău n-are pace, zavistnice oame,
Colțul tău, plin de venin, piiere tot de foame,
Să muște pe cineva pururea râvnéște,
În ce chip ar ocărî, pururea păzéște.

Bine au scris în Psaltire de tine prorocul:
„Zavistnicului ieste acesta norocul,
Gâtlanul lor, mormântul destupat cum cască.
Limbile loru gata tot să ocărască.

Să le fii giudeț, Doamne, din gânduri să cază
Ocări care făcu ei, pre sine să vază”.
Doao boale întru sine zavistnicul are
Una cându petréce rău, a doua, mai mare

Cându privéște pre altul că petréce bine.
Numele bun altuia, ca o moarte-i vine.
Aceasta niciodată boala nu-i lipséște,
În tot ceasul cu acéstea viiața-și pedepséște.

Dar ce gândești să faci? Să pierzi dreptatea?
Aceasta nu vei putea, bine-n răotatea;
Sau răul să faci că-i bun, nici aceasta poți face.
Deci așa viața ta nu mai are pace.

De la Dumnezeu nimeni fără daru nu ieste;
Ce nu mulțămești câtu ai, ci tot râvnești
Inima ta spre altul? Cine toate poate?
Nu toate are unul, ci cu toți toate:

Unul una și altul alta bunătate.

Tuturor de Dumnezeu daruri sunt însemnate.
Care truda noastră cu gândul bun priiméște,
Dumnezeu gândului bun bine-i dăruiește [428].

*

Apostrof

Cine-și face zid de pace, turnuri de frăție[429]
Duce viiață fără greață într-a sa bogăție.
Că-i mai bună dimpreună viiața cea frățească
Decâtŭ râcă, care strică oaste vitejească.

Cine-i bogat de-avére pre lume-n tot omul,
De nu v-avea-ntru sine lăcuindŭ pre Domnulŭ,
Acela de-avuție sațiu nu mai véde.

---

[428] Miron Costin, *Opere*, vol. II, op. cit., p. 120-121.

[429] Probabil o parafrază la Pild. lui Sal. 18, 19: „Frate de către frate ajutorindu-se, ca o cetate tare și înaltă și poate ca o întemeiată împărăție" (*Biblia 1688*).

De i-ar da toată lumea, elŭ totŭ nu să-ncréde.

Și de câtŭ mai multŭ strânge, mai multŭ să lărgéște
Și tot deșertŭ să véde-ntr-avérea ce-i créște.
Deci nime-ntr-avére să nu să gândească.
Că va putea să să-mple, să să odihnească.

Iară-ntr-a cărui sufletŭ Domnulŭ lăcuiește,
Acela de nemică nu mai jeluiește.
Pentr-acéia totŭ omulŭ să nu să lenească,
Pre Dumnedzeu în sufletŭ să-și agonisască[430].

*

Compunerea lui Miron, preacinstirul mare-vornic
de Țara-de-jos

Neamulŭ Țărâi Moldovii de unde dă radză?
Din țara Italiei, tot omul să creadză.
Fliah întăi, apoi Traianŭ au adus pre acice
Pre strămoșii cestorŭ țări de neamŭ cu ferice.

Răsădit-au țărâlorŭ hotarele toate.

---

[430] Miron Costin, *Opere*, vol. II, op. cit., p. 123. Versurile lui Miron Costin au fost tipărite în 1673, la sfârșitul *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei.

Primele patru versuri, însă, îi aparțin lui Dosoftei (chiar dacă aici se procedează la unele mici modificări). Ele apar, în *Psaltirea în versuri*, ca un adaos pe marginea Psalmului 132, cu mențiunea, din partea tălmăcitorului și versificatorului *Psaltirii*, că: „le-am scornit eu”.

Pre sémne ce stau în véci a să vedea poate.
Elŭ cu vița cestui neamŭ Țara Rumânească
Împlut-au, Ardealul totŭ și Moldovenească.

Sémnele stau de să văd, de dânsulŭ făcute:
Turnulŭ-Severinului să custe-n vremi multe.
Stremoșii Moldoveei adus-au în țară,
Pre ghețâi cu sabiia scoțând din hotară.

Stau sémnele podului cu praguri cădzute
Și Turnulŭ-Severinulŭ de Sevirŭ făcute.
Podulŭ preste Dunăre-n Țara Rumânească
Le-au trecutu-și oștile-n Țara Ungurească.

Pre cela pod au trecutŭ Moldoavei stremoșii,
Bătând război cu dachii, a sasilorŭ moșii [431].

Aceste versuri sunt reproduse rezumativ la începutul *Letopisețului* aparținând lui Miron Costin, ca *Stihuri de descălecatul țărâi*:

Neamul țării Moldovei de unde să trăgănează?
Din țărâi Râmului, tot omul să creadză

---

[431] Idem, p. 122. Și aceste versurile au fost tipărite tot în 1673, la sfârșitul *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei. E posibil să fie vorba de o traducere în română săvârșită de Dosoftei a unor versuri costiniene aflate, în original, în limba polonă.

Traian întâiu, împăratul, supuindu pre dahii,
Dragoș apoi în moldoveni premenindu pre vlahi.

Martor este Troianul, șanțul în țara noastră
Și Turnul Severinul, munteni, în țara voastră[432].

Semnificativ rămâne și faptul că poezia aceasta începe să aibă tradiție. Cantemir își va însuși primele două versuri din *Viiața lumii* în niște stihuiri ale sale pe tema *vanitas vanitatum*, pe care le va insera atât în *Divan*, cât și în *Istoria ieroglifică*:

A lumii cânt cu jale cumplită viață,
Cum se trece și se rupe, ca cum am fi o ață.
Tânăr și bătrân, împăratul și săracul,
Părintele și fiul, rude ș-alalt statul,

În zi de nu gândește, moartea îl înghite,
Viilor rămași otrăvite dă cuțite.
Țărna tiranul, țărna țăranul astrucă [înmormântează],
Izbânda, dreptatea, în ce-l află-l judecă,

Unii fericiți se zic într-a sa viață,
După moarte se cunoaște c-au fost sloi de gheață.

---

[432] Miron Costin, *Opere*, vol. I, ediție critică de P. P. Panaitescu, EPL, București, 1965, p. 5.

Nicolae Costin moștenește aceeași temă a veacului nestatornic, compunând, înainte de 1712, o *Epigramă* care apare în *Ceasornicul domnilor*:

Tu, Împărate tuturor, Doamne și Părinte,
Singur numai premenești vremile cumplite,
Care acmu, de câțiva ani privim cu ochii,
Vădzând slăvită de tot stingeria cu toții.

Pentru care la Tine suspinăm, săracii,
Strigând cu glas pre Tine, a lumii povață.
Întoarce-le spre Tine, domnitoria mare,
Cu care fă și țărâi parte milei Tale.

Iartă ale noastre, fără număr păcate,
Cu care de la Tine mult suntem departe,
Arată și spre domnul nostru mila sfântă
A Ta și cea bogată, în tot, Doamne sfinte.

Feriaște-l de primejdii, lumii viitoaria,
Cârmuindu-l cu mila cea feritoaria.
A ta în fericita domnie cu pacia,
Sănătate și lungă fericită viață.
Robul Mării-tale[433].

---

433 Nicolae Costin, *Ceasornicul domnilor de Antonio de Guevara*, Ed. Minerva, București, 1976.

Exceptând rugăciunea pentru domnitor, stihurile acestea ale lui Nicolae Costin, puțin primenite, nu se deosebesc esențial de cele compuse, pe aceeași temă și cu același scop (a-L implora pe Dumnezeu să Se arate milostiv țării) în epoca modernă prepașoptistă și pașoptistă. Și nu cred că este o întâmplare...

Biblia cosmică în poezia românească[434]

Acest articol este alcătuit din fragmente din cărțile mele[435], mai ales din cele șase volume din *Epilog la lumea veche*, publicate până în prezent (din care primele trei în două ediții). Și l-am conceput pentru că mi-am dat seama că am reflectat și am scris de multe ori, în mod disparat, despre tema indicată în titlu, dar nu am pus niciodată lucrurile cap la cap. De aceea am luat diverse pasaje, mai întinse sau mai scurte, din cărțile mele, și le-am alipit unul de altul pentru a avea o perspectivă mai amplă și mai unitară despre un subiect a cărui cercetare m-a pasionat.

N-am mai procedat astfel în trecut, însă acum mi se pare utilă strângerea la un loc a acestor date (fără a fi exhaustivă), pentru mine și poate și pentru alții.

Astfel, la Dosoftei:

Cerurile spun[436] fără-ncetare
De slava Ta, Doamne, de cea mare,
Și facerea mânuloru-Ț[i] svinte
Tăria [firmamentul] dă-n toț[i] vestea-nainte.

---

[434] L-am publicat mai întâi aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2017/06/13/biblia-cosmica-in-poezia-romaneasca/. Aceasta este o versiune revăzută și adăugită (completată), dar tot cu fragmente din cărțile mele publicate anterior.

[435] A se vedea cărțile mele de critică literară de aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/cv-dr-gianina-maria-cristina-piciorus/.

[436] În LXX, verbul este διηγοῦνται = narează, descriu, *cf.* Ps. 18, 2. Adică cerurile sunt o diegeză neîntreruptă, o narațiune/ o poveste despre frumusețea lui Dumnezeu și despre faptele Lui.

Zî din zî voroava izbucnește,
Și noaptea din noapte gând vestește,
Cât nu este graiuri să s-ascunză,
Sau cuvinte să nu să răspunză.

(Ps. 18, 1-8)[437]

Cosmosul acesta e o Șeherezadă în stare să povestească o mie și una de nopți numai despre minunile lui Dumnezeu. E o povestire sau o narațiune originară, care imprimă literaturii caracter animator, vivificator, un rol dialogic, logosific. Literatura cosmică o anticipează pe cea umană, e anterioară lui *Ghilgameș*, povestirilor din *Halima* și întregii literaturi a lumii.

Aici nu se mai pune problema de anterioritatea sau posterioritatea Bibliei sau a concepțiilor iudeo-creștine față de alte epopei sau filosofii antice, pentru că există o carte a cărților cosmică, pe care tradiția bizantină și ortodoxă o are pururea în vedere, sub aspect dogmatic. Dar pe care romano-catolicismul și protestantismul, instituind rațiunea scolastică (reprodusă ulterior și în filosofie prin argumentul rațiunii suficiente, al lui Leibniz) și, respectiv, centralitatea Bibliei scrise, au exclus-o din teologia lor. Reflexul stilistic e o rază a teologiei dogmatice, pentru scriitorii noștri medievali, ierarhi sau cărturari mireni. Literatura și poezia umană sunt secundare, în planul nașterii (cosmosul precedă omul) sau ca act cultural, dar sunt la fel de principiale în percepția și reflexivitatea sa. De aceea, Eminescu, Creangă și mulți alții dintre scriitorii noștri se întorc la copilărie ca la o vârstă a fericirii, a simțirii harului și a convorbirii tainice cu el.

---

[437] Folosesc: Dosoftei, *Opere 1. Versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, București, 1978.

Și datorită acestei concepții, expuse mai sus, rezultă nediferențierea clară dintre popular și cult, dintre oral și scris:

> „aceste nivele: popular, nobiliar, eclesiastic nu cunosc la noi diferențierile nete și dezvoltările divergente proprii Europei occidentale” [adică, dintre literatura clirosului și cea a laosului, iar] „în substanța literaturii române vechi descoperim încorporată o parte a culturii orale”[438].

Poezia și povestirea cosmică au primordialitate, în ordine temporală, iar omul este condeiul harului și narator reflector al aceleiași frumuseți pe care o narează și oglinda cosmică.

Eminescu va reproduce magnific această percepție străveche vizionară (care n-are nimic de-a face cu platonismul sau neoplatonismul, este chiar antagonică în raport cu aceste teologii/ filosofii), în poemul *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*:

Și tot ce codrul a gândit cu jale
În umbra sa pătată de lumini,
Ce spun: izvorul lunecând la vale,
Ce spune culmea, lunca de arini,

Ce spune noaptea cerurilor sale,
Ce lunii spun luceferii senini
Se adunau în râsul meu, în plânsu-mi,
De mă uitam răpit pe mine însumi.

Versurile subliniate prelucrează chiar versetele din Psalmul 18, pe care, după cum am văzut mai sus, Dosoftei le redă

---

[438] Cătălina Velculescu, *Între scriere și oralitate*, Ed. Minerva, București, 1988, p. 8 și 20.

poetic astfel: „Cerurile [înstelate] spun fără-ncetare/ De slava Ta, Doamne, de cea mare. /…/ Zî din zî voroava izbucnește,/ Și noaptea din noapte gând vestește”.

Cerurile înstelate sunt cele mai frumoase pagini de literatură cosmică, pe care Dumnezeu le-a deschis în fața ochilor și a conștiinței omului. De aceea, când S-a născut Fiul lui Dumnezeu, unii dintre închinători, păstorii, L-au lăudat pentru că erau din poporul care avea Scriptura, iar alții, magii/ regii/ filosofii, pentru că au lecturat scriptura cosmică.

La această scriptură cosmică se referă Sfântul Pavlos, atunci când spune că „cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegându-se din făpturi” (Rom. 1, 20) și, mai târziu, Kant, când indică *cerul înstelat deasupra mea* ca principiu moral.

Psalmul 88 din *Psaltirea în versuri* încearcă să descrie cât mai sugestiv măreția Creatorului lumii:

Că de-a Ta, Doamne, minune,
Ceriul va grăi ș-a spune. /…/
Tu țâi marea de nu neacă
Și zâci holburii [furtunii] să tacă. /…/

Ceriurile și pământul
Tu le-ai făcut cu cuvântul,
Și lumea cu de ce-i plină
Ai urzât cu svânta-Ț[i] mână.

(Ps. 88, 21-22, 37-38, 43-46)

„Cerurile grăiesc toate”, va repeta Dosoftei în Ps. 96, 21. Am avut multe prilejuri să contemplăm descrierile cosmice ale

lui Dosoftei: cerul cu aștrii săi tainici, pământul cu munții, mările și câmpiile sale, urzite toate de mâna lui Dumnezeu.

Despre cartea cosmică (liber mundi) care este plină de inscripții care conduc către Dumnezeu am vorbit de asemenea de multe ori și pe îndelete în cărțile noastre – la Eminescu: „cartea cerului albastru cu mari litere aurite” (*Peisaj*), „scrisul stelelor de foc” (*În vremi de mult trecute*) etc. În *Psaltirea* versificată, Dumnezeu poate fi cunoscut în două moduri: din creație (natura e un pedagog către Dumnezeu: au spus-o Sfinții Părinți) și prin revelarea Sa plină de slavă:

Ceriurile și pământul
Tu le-ai făcut cu cuvântul,
Și lumea cu de ce-i plină
Ai urzât cu svânta-Ț[i] mână.

/…/

Cu neguri este Tavorul,
Ermonul i-i nalt pogorul.

(Ps. 88, 53-46, 51-52)

*

Adânca Ta-nțălepciune
Nime nu va putea spune.

Omul fără minte-ntreagă
Nu va putea să-nțeleagă
De [din] *svintele Tale fapte* [creații],

Ce-s de mâna Ta lucrate,

Când păcătoșii cu toană
Ieșiră ca iarba-n goană.

(Ps. 91, 17-24)

*

Domnul stătu Crai în lume,
Că I S-au vestit svânt nume,
Pentru *veșmânt de podoabă*
Ce S-au îmbrăcat la hoarbă[439].

/…/

Scaunul Tău [de Judecată], Doamne Svinte,
Este gata de mainte,
De la veci de când Te-așteaptă
Pre Crăie [Împărăție] așezată.

Părauăle [pârâurile] tare strigă
Toată lumea să să strângă,
Și apele cele mare
Rădicară urlet tare,
Cât din țărmuri dau afară,
De răsună preste țară.

Minunată-i unda mării,

---

[439] Hoarbă = adunare, sfat. Aici este vorba de adunarea Sfinților în Împărăția Sa.

Ce-i mai tare Craiul țărâi,
Că pre toț[i] Craiul potoale,
Ca *spuma mării* cea moale.

(Ps. 92, 1-4, 9-22)

*

Că mare Domn este Domnul
Și-mpărat preste tot omul,
Și din hotarăle toate
I să-nchină țări și gloate.

Că-I este lumea pre mână,
Cu pământ și cu ce-i plină,
Și munțâi cu dealuri nalte
Supt cuvântu-I sunt plecate.

Și *marea cu nalte valuri*
A Lui este-n toate laturi.
Și-i de mâna Lui lucrată
Toată laturea uscată.

Veniț[i] să-I cădem cu jele,
Să ne ierte de greșele.
Naintea Lui să ne strângem
Și-ngenuncheaț[i] să ne plângem,
Că El cu svânta Sa mână
Ne-au făcutu-ne din tină.

(Ps. 94, 11-28)

*

Ceriurile cu cuvântul
Le-au făcut, și tot pământul.

Denaintea Lui cu teamă
Dvoresc Îngeri fără samă,
De-L mărturisesc și-L cântă
În *frâmsețea Lui* cea svântă.

/…/

Ceriul s-aibă voaie bună
Cu pământul depreună,
Și marea giucând să salte
Cu unde, cu valuri nalte.

Și *câmpii* încă să-ș[i] facă
Bucurie, să le placă.
Atunce s-a bucura-să
Toată dumbrava cea deasă.

(Ps. 95, 25-30, 49-56)

*

Domnul stătu Crai în țară,
Țărâle să bucurară,
Și *pământul tot să salte,*
Cu ostroave de departe.

Dimpregiur núor și ceață
Sprejinesc svânta Lui față,
Și dereptatea-I tocmește
Scaunul ce odihnește. /…/
Pre denainte-I foc merge,
De arde [pe] cei fără lege.
Fulgerile Lui cu pară
Ard de să văd preste țară.

Pământul să-mplú de frică,
Munțâi să topesc de pică
Și cură ca nește ceară,
Văzând pre Domnul în țară.

Și de fața Lui cea svântă
Tot pământul se spământă.
Ceriurile grăiesc toate,
De-I spun dereptatea-n gloate.

(Ps. 96, 1-8, 11-22)

Și exemplele nu se epuizează aici. În multe cazuri, exprimarea este alegorică – exceptând, bineînțeles, pasajele referitoare la geneză, în care cele urzite sunt elemente cosmice reale și nu simboluri. Însă toate indică „frâmsețea"/ frumusețea lui Dumnezeu, a Creatorului acestui univers imens și plin de viață, care saltă și se bucură, fie că e vorba de manifestările slavei Sale în lume („Dimpregiur núor și ceață/ Sprejinesc svânta Lui față /…/ Pre denainte-I foc merge /…/ Fulgerile Lui cu pară/ Ard de să văd preste țară./ Pământul să-mplú de frică,/ Munțâi să topesc de pică…"), fie de universul însuși care este creația Sa,

cel irațional și, respectiv, cel rațional: Îngerii și Sfinții reprezentați simbolic de „munțâi cu dealuri nalte”, „marea giucând” și săltând „cu valuri nalte”, „câmpii” și „toată dumbrava cea deasă”, „ostroave de departe” (sihaștrii, pustnicii), care se bucură așteptând venirea Domnului.

Astfel spus, măreția Sa se revelează cu prisosință în Geneză și Eshatologie, dar și prin epifaniile particulare din istoria omenirii, precum cele de pe Sina și Tabor. *Negurile* („Cu neguri este Tavorul”), *norul* și *ceața* („Dimpregiur núor și ceață/ Sprejinesc svânta Lui față”) reprezintă *întunericul supraluminos* (Sfântul Dionisios Areopagitul) al slavei Sale. Insistând pe geneză și eshatologie, pe frumusețea cosmică primordială, cu răsăritul necontenit de stele și de lumi din *văi de haos*, și pe așteptarea finalului acestei lumi – care nu este aneantizare, ci transfigurare – Eminescu prelua, în poezia sa romantică, o temă fundamentală a literaturii noastre vechi. Lui Mihail Eminescu, natura/ cosmosul îi apare ca o carte de simboluri, ca o carte a înțelepciunii:

„Și-n roată de foc galben stă *fața-i* [a lunii] *ca un semn*” (*Împărat și proletar*); Râul sânt ni povestește cu-*ale undelor* lui *gure*” (*Memento mori*); *„scrisul (al) stelelor de foc”* (*În vremi de mult trecute*);

„Ar vrea să rătăcească (pe) câmpia înflorită,/ Unde ale lui zile din visuri le-au țesut;/ Unde-nvăța din râuri o viață liniștită,/ Părând să n-aibă capăt, cum n-are început.// Mama-i știa atâtea povești, pe câte fuse/ Torsese în viață…deci ea l-a învățat/ Să tâlcuiască semne ș-*a paserilor spuse*/ Și *murmura cuminte a râului curat.*// În curgerea de ape, pe-*a frunzelor sunare,*/ În dulcele ′miitul *al paserilor grai,*/ În *murmurul de viespii,* ce-n mii de chilioare/ Zidesc o mănăstire de ceară pentru trai,// De spânzură prin ramuri de sălcii argintoase/ O-ntreagă-mpărăție în

cuib legănător,/ *A firii dulce limbă* de el era-nţeleasă/ Şi îl împlea de cântec, cum îl împlea de dor" (*Codru şi salon*), *„a naturii sfântă limbă"* (*O,-nţelepciune, ai aripi de ceară!*);

„Pe-a lor lume [a munţilor] ridicată peste nouri se deschide/ *Cartea cerului* albastră cu mari litere-aurite,/ Iară munţii nalţi şi negri, înţelepţi de bătrâneţe,/ Ridic fruntea lor de piatră şi încep ca s-o înveţe" *(Peisaj);* „Cine filele albastre şi-nstelate le întoarce/ La *a Creaţiunii carte*...cine firul lung îl toarce/ Din fuiorul Veşniciei pân' în ziua de apoi?" (variantă a *Scrisorii I*)[440]. Rosa del Conte vorbeşte despre „paginile înstelate [...] pe care poetul le vedea în picturile din bisericile Moldovei înfăşurate de mâna Arhanghelilor în scena judecăţii"[441].

Superioritatea cugetării poetului nu este o afirmare de sine vanitoasă, egoistă, care încearcă să se monumentalizeze în memoria umanităţii – de aceea nici nu îşi prezintă, în mod polemic, o cosmogeneză proprie sau un sistem filosofic personal – ci această superioritate constă în felul în care el se integrează gândirii arhaice româneşti.

Eminescu nu scrie o carte de înţelepciune omenească, nu se propune un gnostic, un cunoscător, un filosof cu sistem şi cu viziune personală asupra tainelor lumii, căci: „În zădar ne batem capul, triste firi vizionare,/ Să citim din *cartea lumei* semne ce noi nu le-am scris[442],/ Potrivim şirul de gânduri pe-o sistemă oarecare"...(*La moartea lui Neamţu*).

Filosofiile sunt, fiecare din ele, „sistemă oarecare" în comparaţie cu Adevărul, scris în „cartea lumei", ale cărei semne se

---

440 *Cf.* Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 110.

441 Idem, p. 110-111.

442 Căci, aşa cum precizează Psaltirea, Dumnezeu, „El ne-a făcut pe noi, şi nu noi" (Ps. 99, 2; *Biblia 1688*).

transformă în hieroglife (sau rune – Blaga), pentru „tristele firi" care, deși „vizionare", deși au încă o cunoștință despre cartea lumii, nu mai știu să o citească, pentru că „pierdută-i a naturii sfântă limbă" și „o, cer, tu astăzi cifre mă înveți" (*O,-nțelepciune, ai aripi de ceară*).

Contemplativ în fața *corolei de minuni a lumii*, el se așază liniștit, ca să fie redat sie însuși, în matca cugetării arhaice ortodoxe, întemeiată pe Scriptură și pe scriptura cosmică, ambele scrise de același Logos cu degetul Duhului și tâlcuite în Biserica neamului său de veacuri.

Așa cum Antim Ivireanul încifra viziunea sa teologică în expresii splendid concentrate, într-o vorbire care părea (sau pare minții noastre, care nu mai e familiarizată cu acest limbaj) că face referire doar la estetica universală, la fel procedează și Eminescu, în versuri emblematice, ascunzând, sub zălogul metaforelor, comoara unei înțelegeri vizionare mult mai profunde, care se citește din biblia cosmică, pe care însăși lectura cosmică o oferă, când oamenii se lovesc, la nivel raționalist, de impasul unor incertitudini majore.

Nu este în aceasta nicio contradicție cu viziunea creștină, întrucât însuși Sfântul Apostol Pavlos spune:

> „Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegându-se din făpturi [din cele create], adică veșnica Lui putere și dumnezeire" (Rom. 1, 20, *Biblia 1988*).

Omul este creat de Dumnezeu ca să convorbească cu rațiunile dumnezeiești pe care același Creator le-a așezat în univers. Didahiile și teologia Sfinților Părinți, urmând Sfintei Scripturi, precum și toată literatura românească medievală filosofează pe seama faptului că frumusețea universală este o

carte de simboluri, un arhitext care trebuie citit de către rațiunea umană, de mintea umană nepervertită, pentru a învăța din ea despre Dumnezeul și Ziditorul atotputernic al lumii și despre tainele creației.

Așa a făcut Sfântul Avraam și a ieșit din rândul unui popor păgân și închinător la idoli, fără să aibă Biblie scrisă, ci pentru că a citit biblia cosmică, pe care Dumnezeu a scris-o în univers și pe care Eminescu o numește: „a naturii sfântă limbă” [443].

Moisis și mulți Sfinți care s-au nevoit în pustie au contemplat înțelepciunea lui Dumnezeu din înțelepciunea cu care El a creat lumea și toate cele ce sunt în ea. Același lucru i-a îndemnat și Hristos, să citească limbajul firii, atât pe Apostolii Săi, cât și pe cărturarii evrei, care întrebau despre semne și despre sfârșitul lumii: Mt. 16, 1-4; 24, 32-33; Lc. 12, 54-56; 21, 29-31.

Sfântul Maximos Mărturisitorul (sec. VI-VII) vorbea despre trei feluri de întrupări ale Cuvântului lui Dumnezeu, ale Logosului dumnezeiesc: în natură, în Scriptură și în Hristos, ultima prin pogorârea Fiului lui Dumnezeu și asumarea firii noastre umane în ipostasul Său dumnezeiesc[444].

Ortodoxia a păstrat tradiția vorbirii cu cosmosul, cu cerul, cu soarele, luna și stelele nopții, cu codrii și pădurile fremă-

---

[443] A se vedea și comentariile din cartea mea, *Epilog la lumea veche* vol. I. 1, referitoare la biblia cosmică în literatura noastră veche, mai ales p. 109-113, 125-127, 214-216, 249, 376-383, 612-616, 783, *cf.*

https://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

[444] „Taina întrupării Cuvântului cuprinde în sine înțelesul tuturor ghiciturilor și tipurilor din Scriptură, [precum] și știința tuturor făpturilor văzute și cugetate”, *cf.* *Filocalia românească*, vol. II, Ed. Humanitas, București, 1999, p. 150.

tătoare, care jelesc împreună cu omul pierderea Raiului de către acesta (această tălmăcire o întâlnim în *Triod*, în cântările de la *Vecernia Duminicii izgonirii lui Adam din Rai*), cu mările, râurile și izvoarele și cu tot murmurul neostoit al firii, care transmite omului cunoștința despre chipul rațional al lumii, zidit după icoana Cuvântului și a Creatorului ei. Cu *rostul*[445] acestui cosmos fremătător de dor și de jale după Paradisul pierdut și-a împletit românul doina sa, „doină de simțire ruptă ca jelania-n prohoduri" (*Călin Nebunul*).

De această tradiție a înfrățirii și a dialogului cu universul întreg, a lecturării bibliei cosmice, s-a depărtat și s-a înstrăinat Apusul, acel Apus care a impus rațiunea scolastică în teologia sa și care a dat întâietate raționalismului de tip intelectualist, în locul gândirii și rațiunii luminate de har.

Eminescu a constatat într-un mod foarte ortodox-tradițional, că, dintr-o astfel de ființare și de cugetare, „lipsește viața acestei vieți", lipsește harul dumnezeiesc care făcea „viața mea – un rai" și care umple toate, de care oamenii se pot răci și înstrăina acceptând o filosofie sau o cugetare falsă.

Viața e rai – oamenii sunt creați pentru Rai, viața nu este făcută de Dumnezeu să fie infern de suferință sau așteptarea Nirvanei/ neființei – și când viața nu mai e rai, atunci viața nu mai e viață: „lipsește viața acestei vieți". Aceeași constatare o făcea și Blaga: „vieții nu i-am rămas dator niciun gând,/ dar i-am rămas dator viața toată" (*Fum căzut*, din vol. *Lauda somnului*).

În schimb, Eminescu a mărturisit în nenumărate ocazii faptul că în copilăria și adolescența sa a simțit armonia harică a universului, atunci când se afla în consonanță cu glasul acestui

---

[445] În româna veche, *rost* înseamnă *gură*, *grai* (din lat. *rostrum,-i*).

logos cosmic, atunci când îi erau cunoscute limba codrului, a izvoarelor, a lunii și a luceferilor.

În vremea copilăriei și a primei tinereți, natura era pentru el „un rai din basme” (*Fiind băiet păduri cutreieram*), căci Dumnezeu, Cel ce i-a dat ochi să vadă „lumina zilei”, îi umplea inima „cu farmecele milei” (*Rugăciunea unui dac*). Această frumusețe cosmică impregnată de har i-a făcut din „a mea minte, a farmecului roabă” (*Nu mă înțelegi*). E vorba însă nu de estetica lumii (cea cu care *Lumea* îl îmbia pe *Înțelept* în *Divanul* lui Dimitrie Cantemir), ci de o frumusețe cosmică inseminată de lumina lui Dumnezeu, pentru că lumile și planetele sunt ținute întru ființă și armonie de „puterea ce le farmăcă pre ele”, de harul Lui, fără de care „s-alerge-ar vrea în caos de-unde turburi au ieșit” (*Memento mori*).

De aceea, mai târziu, poetul va privi înapoi cu nostalgie paradisiacă, plângând după acele simțiri curate și înțelegeri harice ale copilăriei: „O, rai al tinereții-mi, din care stau gonit!/ Privesc cu jind la tine asemeni lui Adam”…(*Zadarnic șterge vremea…*). De aici: farmecul copilăriei..., de care vorbește critica literară în legătură cu Eminescu, Creangă[446] și alți autori ai literaturii române.

Am făcut mai devreme precizarea că, în literatura pașoptistă, nu este de găsit o asemenea dimensiune edenică a copilăriei (și nici a naturii), pentru că autorii nu trăiesc și nu presimt tragedia Apusului, cea a...apusului credinței. Ei sunt prea exuberanți la gândul emancipării istorice și sociale a țării lor și nu au acuitatea receptării intelectuale și spirituale a lui Eminescu. Nici Eminescu n-o experimentează la scara apostaziei, dar e în stare să perceapă mult mai corect fenomenul

[446] Și în cazul lui Creangă, bucuria copilăriei pe care acesta o mărturisește este tot harul lui Dumnezeu.

modernității, pe cât de mult este afiliat trecutului spiritual și istoric, tradiției, tensiune din care se naște suferința poetului.

Revenim. Eminescu definește existența sa ca „un rai în asfințire"(*O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*), un rai pe care l-a simțit în copilărie și în prima tinerețe, dar pe care avea să-l piardă, în vremurile care au urmat, când „pierdută-i a naturii sfântă limbă", dar, în același timp, un rai pe care dorea să-l regăsească după moarte (*Mai am un singur dor*; *Codrule, Măria Ta* etc.).

Eminescu a înțeles spiritul vremii – ceea ce nu înseamnă că i s-a afiliat fără rezerve. Versuri magnifice, în acest sens, mi se par și acestea: „În văi de vis, în codri plini de cânturi,/ Atârnau arfe îngerești pe vânturi". Imaginea arfelor atârnate în crengi apare și în *Memento mori* („Dar venit-a judecata, și de sălcii plângătoare/ Cântărețul își anină arfa lui tremurătoare") și provine din Psaltire, din Psalmul 136 („În sălcii, în mijlocul lor, am atârnat harpele noastre" – 136, 2), care amintește de captivitatea babilonică a poporului ales. Acest psalm, care a fost transpus superb de Dosoftei în versuri și i-a prilejuit acestuia o poezie adesea citată în istoriile literare („La apa Vavilonului,/ Jelind de țara Domnului,/ Acolo șezum și plânsăm/ La voroavă ce ne strânsăm"…), iar lui G. Verdi i-a inspirat o minunată arie (*Corul robilor – Va pensiero*) din opera *Nabucco*.

Eminescu vede aceste „arfe" atârnate și părăsite în sălcii de poporul robit, captiv, el le vede cântând singure mai departe: „În văi de vis, în codri plini de cânturi,/ Atârnau arfe îngerești pe vânturi"! Când poporul nu mai înalță imne lui Dumnezeu, pentru că, spune el, „cum să cântăm cântarea Domnului în pământ străin?" (136, 4), atunci lauda adusă lui Dumnezeu nu încetează, pentru că Îngerii Lui fac să răsune arfele codrilor și pădurilor, pe care urechea lui Eminescu le-a auzit cu auzul

interior al inimii: o muzică inefabilă, care ar fi fost imperceptibilă unui „spirit ateu”[447] (cum îl consideră Ioana Em. Petrescu)!

Codrii atârnă arfele îngerești pe vânturi, într-un gest care mimează perfect antica atitudine a poporului evreu, care a refuzat să-I cânte lui Dumnezeu psalmi la solicitarea babilonienilor, a păgânilor, a celor care nu înțelegeau străfundurile spirituale din care izvorăște această cântare.

Cuvintele întru lauda lui Dumnezeu nu au sens în fața celor care nu le înțeleg și nu Îl cunosc pe El. La fel, codrii își „atârnă” îngereasca lor cântare „pe vânturi”, încriptând această cântare dumnezeiască pentru urechile celor surzi. Și – esențial – Eminescu își atârnă îngereasca lui arpă, poetica lui cântare, pe versuri greu de înțeles, care intenționat nu sunt explicite, pentru că sunt destinate numai celor care au auzul interior al spiritului lor viu extrem de fin și de sensibil.

Cântarea îngerească, cu arfe îngerești, a codrilor și a naturii, convorbirea aceasta muzicală, psalmodică între codri, izvoare, văi și lunca de arini corespunde în plan terestru cu îngereasca muzică a sferelor din cosmos, cu „ce spune noaptea cerurilor sale,/ Ce lunii spun luceferii senini”. De fapt, această comunicare nu este împiedicată de o separație între lumea de jos și lumea de sus, nu există o astfel de împărțire la Eminescu – cum nu există nici în gândirea ortodoxă – planul terestru nu este categoric despărțit de cel ceresc.

O astfel de ruptură o provoacă numai opacitatea umană, surzenia ipochimenului la glasul cântării cosmice, la glasul liturghiei universale, dar ea nu există în mod natural/ normal, așa cum anormală este și amputarea senzorilor spirituali ai

---

447 Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, ediție îngrijită și prefațată de Irina Petraș, Ed. Paralela 45, Pitești, 2005, p. 221.

omului în lumea modernă. Muzica aceasta neîncetată a cosmosului avea și calitatea de a-i provoca „setea liniștii eterne care-mi sună în urechi”, căci această sete de liniște eternă „e același cântec vechi”, iar „vechiul cântec mai străbate cum în nopți izvorul sare” (*Scrisoarea IV*).

„Ce spune noaptea cerurilor sale,/ Ce lunii spun luceferii senini” reprezintă din nou o parafrază scripturală, la Ps. 18, 2, care precizează, foarte aproape de expresia eminesciană, că „noaptea nopții vestește știință” (*Biblia 1988*). Însă contextul psalmului respectiv este și mai lămuritor în privința sensurilor din poezia lui Eminescu și ne duce cu gândul la posibilitatea unei parafraze extinse și conștiente pe care poetul a operat-o în versurile sale:

> „Cerurile spun [διηγοῦνται: povestesc/ narează] slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o vestește tăria. Ziua zilei rostește cuvânt și noaptea nopții vestește cunoaștere. Nu sunt graiuri, nici cuvinte, cărora să nu li se audă glasurile lor. Întru tot pământul a ieșit glasul lor și întru marginile lumii cuvintele lor” (Ps. 18, 2-5)[448].

---

[448] *Cf.* https://www.teologiepentruazi.ro/2016/08/14/psalmul-18-cf-lxx/.

În *Biblia 1688*: „Ceriurile povestesc mărirea lui Dumnezeu și facerea mânilor Lui povestează întărirea. Ziua zilei va izbucni cuvânt și noaptea nopții povestează minte. Nu-s graiuri, nici cuvinte, cărora nu să aud glasurile lor. La tot pământul ieși răspunsul lor și la marginile lumii cuvintele lor”.

La Dosoftei, în *Psaltirea de-nțăles*: „Ceriurile spun slava lui Dumnădzău, facerea, dară, a mănulor Lui vestează tărie. Dzua dzâlei izbucnează graiu și noaptea nopțâi vestează înțeles. Nu sânt graiuri,

De altfel, aceste versete au fost îndelung solicitate în toată medievalitatea românească și le aflăm în cazanii, didahii, la Cantemir (*Divanul*) etc. Eminescu avea și de ce să le rețină, atât ca formă, cât și ca interpretare. În versurile sale:

„Și tot ce codrul a gândit cu jale/ În umbra sa pătată de lumini,/ Ce *spun:* izvorul lunecând la vale,/ Ce *spune* culmea, lunca de arini,/ *Ce spune noaptea cerurilor sale,*/ Ce lunii *spun* luceferii senini/ Se adunau în râsul meu, în plânsu-mi,/ De mă uitam răpit pe mine însumi" (*O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*);

„Și cuminți frunzele toate *își comunică* misteruri,/ Surâzând, clipind ascultă ochii de-aur [stelele] de pe ceruri,/ Crenge rele imitează pân' și zgomotul de guri /.../ Cine are-urechi s-audă ce murmùr gurile rele [ale ramurilor]/ Și vorbàrețele valuri și prorocitoare stele" (*Memento mori*); „Și flori și crenge și stele/ În ciuda mea taine îmi *spun*"...(*Ecò*).

Hristos a zidit un univers pentru „cine are urechi s-audă ce murmur[ă] /.../ prorocitoare stele" (*Memento mori*). Căci „cine are urechi de auzit" (Mt. 11, 15; 13, 9; Mc. 4, 9; 4, 23; Lc. 8, 8; 14, 35; Apoc. 2, 7; 2, 11; 2, 17; 2, 29; 3, 13; 3, 22) cuvintele Scripturii, are și urechi mistice ca să audă ce murmură tainic cuvintele scripturii cosmice.

Eminescu a privit natura cosmică, creația lui Dumnezeu, ca pe un rai sau ca pe un pridvor al Raiului. Așadar, înțelegem de ce Dumnezeu îi oferă lui Hyperion „cuvântul meu dentâi" și „înțelepciune". Înțelepciunea Sa creatoare, nu înțelepciune omenească, din aceea cu „aripi de ceară".

Nichifor Crainic remarca foarte just faptul că, pentru Eminescu și pentru cei mai mulți dintre poeții români,

---

nice cuvinte, cărora nu să aud glasurile lor. În tot pământul ieșit-au vestirea lor și, în marginile lumii, graiurile lor".

„cosmosul în care trăim e creat de Dumnezeu și e un reflex în mii de fețe al frumuseții și al strălucirii divine. [...] Asemenea poeți ne comunică și nouă acel sentiment primordial de uimire în fața spectacolului cosmic și de bucurie că trăim în această lume ca într-o revelație naturală a Celui Atotputernic. [...]

Frumusețea naturii se leagă imediat de ideea Creatorului lumii, despre care am vorbit. Frumusețea naturii e un reflex din strălucirea frumuseții divine. Ea nu se impune subiectului liric numai ca un lucru circumscris în marginile existenței naturale, ci ca un lucru care poartă aureola unei prezențe de dincolo de lume. Contemplarea frumuseții unui peisaj determină pe poet la un fenomen de *transfigurare a naturii* către sensul ei *transcendent și tainic* (s. n.)“[449].

Găsim „transfigurarea naturii" în toate comentariile didactice, nu și: „către sensul ei transcendent și tainic". Crainic face însă marea eroare să nu-l citească foarte atent pe Eminescu și să-i atribuie aceste calități mai mult lui Coșbuc, și aici sunt nevoită să mă delimitez de Nichifor Crainic.

Ideea de transfigurare a peisajului poetic va fi preluată și continuată de critica literară românească, precum și aceea de logos cosmic, însă ambele formule, ortodoxe în esența lor, vor fi decontextualizate, deposedate de substratul lor religios și integrate unui limbaj criticist neutru, hibrid și pseudo-filosofic.

După Eminescu, Goga și Ion Pillat (deși nu sunt singurii) vor dezvolta în poezie acest topos al înscrisului cosmic (precum

---

[449] Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, ediție îngrijită și note de Magda Ursache și Petru Ursache, Ed. Timpul, Iași, 1996, p. 103-104, 106.

și pe acela al naturii ca o biserică, pentru că, în mod logic, biblia cosmică este așezată într-un templu cosmic), pe care romantismul îl revigora și în Occident.

La Goga: „Ca o vecernie domoală/ Se stinge zvonul din dumbravă" (*Apostolul*); „Ca din cădelniți fumul de tămâie,/ Prelung se zbate frunza din dumbravă" (*Dăscălița*); „Curat e duhul lumii tale [a codrului],/ Căci Dumnezeu cel Sfânt și mare/ Subt bolta ta înrourată/ Își ține mândră sărbătoare./ Tu-L prăznuiești cu glas de clopot/ Și cu răsunet de chimvale/ Pe Cel ce-atâtea înțelesuri/ Gătit-a strălucirii tale. // Amurgul înveșmântă-n umbre/ Smerita frunzei fremătare,/ Și pare tânguiosul freamăt/ Un glas cucernic de tropare (*În codru*); „S-aștern bobițele de rouă/ Pe-ntinsul luncii patrafir:/ Din mâna ceriului, Părinte,/ Se cerne preacuratul mir" (*Pe înserate*); „Sărbătorește-al învierii praznic/ Biserica de frunze-nrourate" (*Cântăreților de la oraș*), „Azi lunca-i o mândră biserică largă,/ Iar plopii străjeri la irugă/ Par preoți cărunți în odăjdii de praznic,/ Cu brațe nălțate spre rugă" (*Carmen*) etc.

Ion Pillat recurge la eminescianul simbol lunar, ca patron al literaturii române, la acea „lună cărturară" care îl învață să cunoască trecutul literar al țării sale: „Afară luna brumează pe ferești.../ Din ce stihii venită pe-a stelelor potecă/ Să-mi scotocească până și în bibliotecă?/ Cercetătoare lună, cu mâna ta de var/ Ștergi, pe furiș, pe rafturi, un prăfuit slovar. /.../ Te vâri prin Letopiseți, pătrunzi în Uricari./ În legături de piele și lemn mâncat de cari,/ Stă vorba ce deschise al cerului hotar:/ Te razemi de-o Cazanie sau de-un Penticostar./ De tine dăruite cu argintate muchii,/ Străfulgeră din umbră un univers de buchii" (în ciclul de poeme intitulat *Bătrânii*), corelativ al buchiilor universului, al literelor cosmice. Continuând aceeași tradiție românească și bizantină, Pillat lecturează cu aceleași gesturi

arhaice biblia cosmică: peisajul de la Florica este „priveliște menită să-mi fie o psaltire” (*Închinare*), poetul intră „în codrii ca-n biserici” și simte „sub fragii-nalți” că se află în „templul adevărat al firii,/ Ca un bolnav de suflet redat tămăduirii” (*Pădurea din Valea Mare*).

„Seara, pe câmpie /…/ auzi sunând vecernii” (*Toamnă*), sau, coborând dealul, respiri „tămâia înserării” (*Adio la Florica*) – a se vedea și Eminescu, *Sara pe deal*. Pillat aude – precum Goga – cum „o ghionoaie toacă” (*În vie*) sau „numără pe ceruri mătănii de cocori” (*Cucul din Valea Popii*).

Ca și Eminescu, Pillat cunoștea semnificația catapetesmei și a Bisericii în care strălucesc Icoanele Sfinților ca simbol al cerului cu Stele al Împărăției veșnice, căci într-o poezie, paracliserul, rugându-se pentru poet, aprinde „la icoane cerul: sfânt lângă sfânt, stea lângă stea” (*Biserica veche*)[450].

Ștefan Petică vedea cerul ca pe o „carte veche cu taine sibiline” (*Moartea visurilor*, VI).

E cunoscută și atitudinea lui Blaga din poemul *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*: „Și-ntocmai cum cu razele ei albe luna/ nu micșorează, ci tremurătoare/ mărește și mai tare taina nopții,/ așa îmbogățesc și eu întunecata zare/ cu largi fiori de sfânt mister/ și tot ce-i nențeles/ se schimbă-n nențelesuri și mai mari”: poetul se așază în „orizontul misterului și al revelării”.

Însă, de unde acest orizont? Cine îl creează? Ca să înțelegem acest lucru trebuie să contemplăm atent tabloul nocturn pe care ni-l înfățișează Blaga: luna mărește taina nopții și îmbogățește întunecata zare cu largi fiori de sfânt mister. Luna îmbogățește zarea...Unde am mai întâlnit ceva asemănător? La Dosoftei: „De la Tine z[i]ua luminează,/ Și *noaptea cu stele dă rază*./ Tu ai tocmit *luna de dă zare...*”(Ps. 73, 65-67).

---

450 Ion Pillat, *Poezii*, Ed. Minerva, București, 1989.

Versurile Sfântului Dosoftei pot părea elementare față de rafinamentul expresionist (să-i zicem) al poemului blagian. În consecință, și ipoteza mea poate părea hazardată. Și totuși este corectă. Blaga nu e primul care a sesizat aceste versuri ale lui Dosoftei.

Luna dă zare: este deschiderea unui ochi spre univers și spre cuprinderea lui fără să-l cuprindă. Un ochi genuin, care vede lumea pentru prima dată și o pipăie cu privirea nemaculată de preconcepții, de necredință, de curiozitate științifică sau de orice alt interes. E o deschidere a lumii în a cărei vedere cazi fără alte gânduri indiscrete, o privire spre-n afară care te adâncește în tine însuți, care e în același timp mirare și cunoaștere – cum ar spune Nichita Stănescu: „E o cunoaștere aidoma cunoașterii dintâi,/ când lumile-ți încep la căpătâi, /…/ și mâna-ntinsă simte o dimensiune,/ și fiece mirare e un nume" (*Cântec*, din vol. *O viziune a sentimentelor*).

Este deopotrivă, aici, în versul lui Dosoftei, luna eminesciană creatoare de zări ale universului și ale gândirii (*Scrisoarea I*: «Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate/…/ gândirilor dând viață /…/ Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioară,/ Și câți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!»…), precum și anticiparea definiției metafizice a lumii deschise, pe care a dat-o Blaga, numind-o «zariște cosmică»[451]. Parafrazându-l tot pe Lucian Blaga, luna care *dă zare* ne conduce spre altfel de orizonturi, unde „ne găsim în zona nepipăitului, a inefabilului"[452]. Și parcă spre a ne asigura că poeții moderni n-au trecut cu vederea versul lui Dosoftei, Coșbuc eminescianizează ape-

---

451 Lucian Blaga, *Trilogia culturii. III. Geneza metaforei și sensul culturii*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 15.

452 Idem, *Trilogia culturii. I. Orizont și stil*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 82.

lând chiar la metafora dosofteiană: „Cu făclioara, pe-unde treci,/ *Dai zare* negrilor poteci/ În noaptea negrului pustiu”… (*Moartea lui Fulger*).

Eminescu scrisese însă, mai înainte de Coșbuc: „Dar *un luceafăr*, răsărit/ Din liniștea uitării,/ *Dă orizon* nemărginit/ Singurătății mării” (*Luceafărul*). Indubitabil, metafora i-a fost sugerată de *luna* ce *dă zare* în versul lui Dosoftei[453].

Eminescu a receptat-o în sensul ei corect: *a da zare* înseamnă *a da orizont* acestei lumi. Un gest incipient/ primordial. Căci *a zări zarea lumii* înseamnă a fi o clipă contemporan cu începuturile ei, a trăi fiorul despărțirii luminii de întuneric și al ivirii imensității orizontului ei. Zarea/ orizontul lumii este deopotrivă imens și comprehensibil (cu privirea și cu mintea). Tot Blaga va sintetiza acest sentiment în formula oximoronică: „limpezi depărtări” (*Gorunul*) – o metaforă revelatorie.

La el, *luna* ce *îmbogățește întunecata zare cu largi fiori de sfânt mister* naște „zariștea cosmică”. Dar el a preluat ideea și viziunea de la Dosoftei, din *Psaltirea în versuri*.

„Și tot ce-i nențeles/ se schimbă-n nențelesuri și mai mari”, spune Blaga: de data aceasta, apelul evident este la Eminescu, care le iubea pe cele „abia-nțelese” în copilărie și în „armonia dulcii tinereți” (dar înțelese haric) și nu mai era încântat de aceleași, când deveniseră „pline de-nțelesuri” raționaliste: „Pierdu-

---

[453] După cum am arătat și aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2014/11/14/luceafarul-3/.

Comentariul a intrat în cărțile mele:

Luceafărul (comentariu literar), Teologie pentru azi, București, 2014, *cf*. https://www.teologiepentruazi.ro/2014/12/18/luceafarul-comentariu-literar/ și *Epilog la lumea veche*, vol. I. 2, ediția a doua, Teologie pentru azi, București, 2015, *cf*. https://www.teologiepentruazi.ro/2015/05/16/epilog-la-lumea-veche-i-2-editia-a-doua/.

tă-i a naturii sfântă limbă /.../ Cu-a tale lumi, cu mii de mii de stele,/ O, cer, tu astăzi cifre mă înveți;/ Putere oarbă le-aruncă pe ele,/ Lipsește viața acestei vieți” (*Trecut-au anii* și *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*). Stelele nu mai *dau zare*, cerul nu mai e *zariște cosmică*...De aceea, Blaga, învățând din experiența maestrului său, Eminescu, refuză să ucidă cu mintea tainele și se plasează în orizontul misterului și al revelației. Ba chiar se și autodefinește ca potențator de mister, precum luna. În poezie, desigur.

Nichita Stănescu se va arăta și el preocupat de aceeași problemă: „Să nu te stingi, să nu lași alt eres/ să-ți dea o altă formă frunții,/ să-ți ningă înțelesuri fără de-nțeles/ ierburile, iederile, munții...” (*Cosmogonia, sau cântec de leagăn*, în vol. *Laus Ptolemaei*). La Blaga, „tot ce-i nențeles/ se schimbă-n nențelesuri și mai mari”. În acest poem, taina e venerată. Poetul declară: „Eu am crescut hrănit de taina lumii” (*Dar munții – unde-s?*). Pe de altă parte, în poemul *Rune*, din vol. *La cumpăna apelor*, se citește printre cuvinte un regret al neputinței de a descifra literele cosmice: „În chip de rune, de veacuri uitate,/ poart-o semnătură făpturile toate./ Slăvitele păsări subt aripi o poartă/ ’n liturgice zboruri prelungi ca viața./ În slujba luminii, urnă fără toartă,/ luna și-o ține ascunsă pe fața/ vrăjită să nu se întoarcă. // Stane de piatră, jivine, cucută/ poartă-o semnătură cu cheie pierdută. /.../ Rune, pretutindeni rune,/ cine vă-nseamnă, cine vă pune?/ Făpturile toate, știute și neștiute,/ poartă-o semnătură – cine s-o-nfrunte?”. Adică: cine s-o cunoască, cine s-o înțeleagă?

De asemenea, în poemul *Corbul* (vol. *La curțile dorului*), „Corbul...scrie-n zăpadă/ nou testament, sau poate o veste cerească,/ pentru cineva care...n-a uitat de tot să cetească. // Noi, oamenii, noi am uitat”.

În toate tainele și mai presus de toate, Tudor Arghezi caută însă *Taina supremă*, adică pe Dumnezeu Însuși (aceasta e Taina la care e îndurerat că nu are acces, adică la revelația/ epifania Sa):

Mă uit la flori, mă uit la stele:
Ești chinul dulce al tristeții mele.
Mă uit în mine, ca într-o chilie,
Mă uit în ceruri, în Împărăție,

Mă uit în gol, mă uit în vizuini.
Te caut printre spinii din grădini,
Dau buruienile deoparte, de otravă,
Și pipăi locul urmei Tale cu zăbavă.

Străbat călare șesul, cucuruzul:
Te caut cu vederea, cu auzul.
Mă plec la trandafiri și le miros
Bobocii din tulpinile de jos.

Fuseși în toate și Te-ai dat în lături.
Încerc sulfina: Tu trecuși alături.
Întreb plăpândele verbine.
Ele răspund că știe patlagina mai bine.

Zisei șopârlei: – „A trecut pe-aici?".
Ea m-a trimis la șerpi și licurici.
Și neprimind răspuns nici de la stupi,
Mă iau după vultùri și lupi.

Am colindat Moșia-n lung și lat
Și-am scoborât din leat în leat
Și, ostenit în râvnă și puteri,
N-am dat de Tine nicăieri.

Oriunde-ncep a cerceta
Trecuse albă, chiar atuncea, umbra Ta.
Tăria-i de beteală și salbă lângă salbă.
Mi s-a părut odată că ai fi fost o nalbă.

Dar auzind o șoaptă, m-am întors:
Vorbise vântul într-un lan de orz…
„Omul cu șoimul caută mereu
Răspântia lui Dumnezeu.

Noi o vedem în câmp și în livede.
El singur [, omul,] are ochi și nu o vede”.
Cu jurământul morții, cel fără iertăciune,
Toate Îl știu pe Domnul: niciuna nu mi-L spune.

(*Mă uit la flori*)

Sfântul Efrem Sirul scria, în *Imne despre credință*: „Doamne, deși simbolurile Tale sunt pretutindeni,/ Tu ești ascuns pretutindeni./ Deși simbolul Tău e înalt,/ Înălțimea nu simte că ești./ Deși simbolul Tău e în adânc,/ Adâncul nu înțelege cine ești;/ Deși simbolul Tău e în mare,/ Tu nu ești ascuns în mare;/ Deși simbolul Tău e pe uscat,/ El nu-și dă seama că ești acolo”[454].

---

[454] *Cf*. Sebastian Brock, *Efrem Sirul, Imnele despre Paradis*, trad. de Pr. Mircea Telciu și Diac. I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1998, p. 75.

Dreptate au amândoi, în aceeași măsură. Sfântul Efrem contemplă tăinuirea lui Dumnezeu, în simboluri, în toate lucrurile universului, fără ca acestea să aibă conștiință sau rațiune prin care să înțeleagă că sunt purtătoarele acestui simbolism. În vreme ce Arghezi nu e mai puțin conștient de iraționalitatea lucrurilor indicate, chiar dacă le personifică, dar el vrea să scoată în evidență sentimentul dureros de neputință al omului de a trece peste acest simbolism, de a pătrunde în taine mai adânci despre Dumnezeu.

Creația mărturisește despre El, dar nu dogmatizează mai mult. Omul, însă, fiind făptură rațională, după chipul Său, își dorește o revelație mai profundă decât cea naturală. Dar Dumnezeu Se face simțit în creația Sa, chiar și în mijlocul sărăciei umane și al trudei nebăgate în seamă, atunci când lumea nu pare o icoană demnă de El:

El [plugarul], singuratec, duce către cer
Brazda pornită-n țară, de la vatră.
Când îi privești împiedicați în fier,
Par, el de bronz și vitele de piatră.

Grâu, păpușoi, săcară, mei și orz,
Nicio sămânță n-are să se piardă.
Săcurea plugului, când s-a întors,
Rămâne-o clipă-n soare ca să ardă.

Ager, oțelul [plugului] rupe de la fund
Pământul negru, muncit cu dușmănie
Și cu nădejde, până ce, rotund,
Luna-și așează ciobul pe moșie.

Din plopul negru, răzimat în aer,
Noaptea, pe șesuri, se desface lină,
La nesfârșit, ca dintr-un vârf de caer,
Urzit cu fire de lumină.

E o tăcere de-nceput de leat.
Tu nu-ți întorci privirile-napoi.
Căci Dumnezeu, pășind apropiat,
Îi vezi lăsată umbra printre boi.

(*Belșug*)

Cel ce nu-și întoarce privirile înapoi e plugarul care întrupează porunca evanghelică: „Nimeni punându'și mâna sa pre plug, și căutând înapoi, [nu] este îndreptat întru Împărăția lui Dumnezeu" (Lc. 9, 62, *Biblia 1914*). Arghezi cunoaște foarte bine semnificațiile acestea. Plugarul din poezia sa poate fi și țăranul care nu slăbește din asceza trudei sale, dar, pus în adâncime, poate fi și plugarul inimii, ascetul propriu-zis, la care s-a referit Hristos, în pildă, când a rostit cuvintele amintite mai devreme.

Răsplata lui (a oricăruia dintre ei) e că, seara, la sfârșitul trudirii, „Dumnezeu, pășind apropiat,/ Îi vezi lăsată umbra printre boi". Această epifanie umbroasă a Lui este odihna adevărată a celui ce muncește cu nădejdea în El. Și ea se petrece concomitent cu revelația naturală, cu revelarea lui Dumnezeu prin cosmosul Lui. Pentru că cel ce simte odihna lui Dumnezeu în sine (harul lui Dumnezeu care îl umbrește), începe să contemple și lumea altfel. Pare că stă între boii cotidieni, rebarbativi, într-o lume rutinată, dar simte...„o tăcere de-nceput de leat". Și

vede, eminescian, cum „Noaptea...se desface lină...ca dintr-un vârf de caer,/ Urzit cu fire de lumină”. Vede răsărind stelele „de-nceput de leat”, precum cel ce vedea „ca-n ziua cea dentâi/ Cum izvorau lumine” (*Luceafărul*). Pentru că, tot cu învățătură de la Eminescu, „răsăritul stelei” este „în tăcere” (*Sonet*). În „tăcere de-nceput de leat”.

Dar dacă Eminescu, în rememorarea genezei, vedea poetic stelele ca „roiuri luminoase” (*Scrisoarea I*, *Memento mori*), influențat fiind de interesul cronicarilor moldoveni pentru stupărit și mai ales pentru pildele extrase din această îndeletnicire, izvorârea luminilor stelare ca-n ziua cea dintâi îi sugerează lui Arghezi o altă imagine poetică, care e rodul lecturilor sale din scrierile vechi bisericești[455], care descriu cerul înstelat ca: „lucrul dégetelor Tale, luna și stélele ce-ai Tu urzit” (Coresi, *Psaltirea 1577*, Ps. 8, 3).

Sau, în poetizarea lui Dosoftei: „Văz că-i făcut ceriul de mânule Tale /.../ Stele luminate ce lucesc pre noapte/ ...Tu le-ai urzit toate” (Ps. 8, 7-12). De aceea, într-o „tăcere de-nceput de leat”, „noaptea...se desface lină...ca dintr-un vârf de caer,/ Urzit cu fire de lumină”[456].

---

[455] Tudor Vianu afirma: „Eminescu își trage originalitatea limbii sale din cronici și hrisoave de voievozi; Arghezi – din ceasloave sau cazanii”. *Cf. Tudor Arghezi. Interpretat de...*, Ed. Eminescu, București, 1981, p. 50.

E o reducție, însă, a considera că Eminescu a tras sevele limbii numai din cronici și hrisoave, dar nu și din cărțile bisericești. Am demonstrat, în volumele pe care i le-am dedicat lui Eminescu, faptul că Eminescu a citit cu nesaț și cărțile Bisericii, din care a reținut nu numai originalitatea limbii, ci și profunzimea de gândire și de viziune a lor.

[456] Această concepție ortodoxă despre biblia cosmică a fost păstrată de poeții noștri în modernitate. P. Constantinescu remarca faptul că:

Însă noaptea, cu „tăcerea” ei, „de-nceput de leat”, este un timp propice și pentru presimțirea apropierii eshatologice a lui Dumnezeu, a apocalipsisului/ a revelației desăvârșite, finale:

Noaptea întinde scoarțe, plocate și covoare,
Urzite cu zigzaguri și cu chenar mărunt,
În care se repetă izvodul la culoare
Și chipurile crucii și florile, cum sunt.

În fața lunii, dreaptă, șoseaua-n vărgi cu plopii
S-a pardosit cu țoale de Jii și Mehedinți,
Și-n umbra fiecărui copac așteaptă popii,
Strângând în mâini tăcute cădelnițe fierbinți.

Ivirea se va face, pesemne, din câmpie,
Prin albele cătune, pitite sub căciuli.
La moara adormită cu roata-n apa vie
S-au și sculat dulăii, molateci și ciufuli.

„Pentru Arghezi, natura nu e coruptă, ca pentru misticii apuseni”. Și, contrazicându-l pe Lovinescu, care „a văzut în paralela Baudelaire-Arghezi, o echivalență a liricii noastre urbane”, adăuga: „indiferent de comunitatea izvoarelor (Biblia) sau de necoincidența atâtor altora, esențiala deosebire structurală dintre acești doi poeți din marea «familie de spirite» a poeților creștini stă în poziția lor inițială față de natură. [...] Lirica argheziană este o apologie a vieții, a naturii, ca expresie a harului divin [...]; teologia baudelairiană, în modul de a privi natura, ca formă a corupției, este într-un fel jansenistă [este romano-catolică, nu doar jansenistă], teologia argheziană este ortodoxă”. *Cf.* Pompiliu Constantinescu, *Tudor Arghezi*, ediție îngrijită de Margareta Feraru, tabel cronologic de Dumitru Micu, Ed. Minerva, București, 1994, p. 102, 164-165.

Căci iar Ierusalimul se-arată după ploaie,
Cum l-au știut întocmai, pe vremuri, cuvioșii.
Ce vezi? Sobolii-nnalță biserici, mușuroaie.
Ce-auzi? Văzduhul cântă întreg cu toți cocoșii.

(*Icoană*)

Arghezi duce urzirea lui Coresi și Dosoftei mai departe, pentru că nu doar că cerul înstelat e urzit de Dumnezeu Creatorul, ci „Noaptea întinde scoarțe, plocate și covoare,/ Urzite cu zigzaguri și cu chenar mărunt,/ În care se repetă izvodul /.../ Și chipurile crucii și florile, cum sunt”. Cerul cu stele repetă izvodul covoarelor românești, cu „chipurile crucii și florile”. Afirmația, însă, trebuie citită invers: țesăturile și cusăturile românești repetă izvodul cosmic. Formele stelare sunt reproduse ca cruciulițe sau flori.

În gestul său creator, omul seamănă cu Dumnezeu, pentru că Cel ce l-a creat a pus în el această asemănare. Și ea se vădește atunci când sunt comparate creațiile între ele, chiar dacă una e imensă, cosmică, iar cealaltă mult mai umilă. Arghezi zărește asemănarea în detalii.

Urmând tradiția veche, românească și bizantină (dar și eminescian-romantică), Emil Botta[457] încearcă să fie bibliotecarul universului, răsfoind cu nesaț cărțile cosmice: „hrisovul câmpiilor nebuloase” (*Mila pământului*) și filele nopții înstelate, „logosul scripturilor tale,/ Ierusalime al dorului” (*Înscripție pe marmura nopții*).

Ca și înaintașii sau contemporanii săi (de la Eminescu la Pillat și Maniu), Botta apelează la limbajul bibliei cosmice. Motivul invocat de el este acela că nu mai poate înțelege „predi-

---

[457] Emil Botta, *Poezii*, Ed. Eminescu, București, 1979.

ca cerurilor”. Că – altfel spus – textul uman s-a degradat, vocabularul/ cuvintele omenești nu mai prezintă încredere, și e nevoie de o întoarcere la natural, la literele și textul cosmic:

Din predica cerurilor nu înțeleg o boabă:
Să-mi traducă arborii, vântul fie-mi interpret,
iarba poenilor să colaboreze și ea.
Licurici, dați-mi luminile voastre!

Clopote, dangătul vostru mă sperie.
Lăsați să oficieze liturghiile, privighetoarea’n sutană,
un cuc ermit dee răspunsul din strană;

(*Confidență*)

Se poate spune că, pe omul modern, desacralizat, o singură scriere mai poate să-l impresioneze: cea în care este întipărită frumusețea universală. E nevoie de un altfel de limbaj care să-l conducă pe om la Dumnezeu: e o temă fundamentală – dacă nu cumva tema fundamentală – a modernismului.

De la poezia cosmică a lui Eminescu până la necuvintele lui Nichita, această neliniște esențială brăzdează poezia română. De aceea invocă și Botta această interpretare a cuvintelor dumnezeiești prin intermediul naturii. Este foarte interesant acest aspect, pentru că el nu reprezintă o inovație teologică sau o erezie. Sfinții Părinți ai Bisericii, din Răsărit și din Apus (Sfântul Augustinus nu face excepție[458]) au susținut

[458] Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi, *De Trinitate*, PL 42, col. 845: „non ero segnis ad inquirendam substantiam Dei, sive per Scriptura Ejus, sive per creaturam. Quae utraque nobis ad hoc proponitur

întotdeauna existența acestei duble revelări a lui Dumnezeu: prin Scriptură și prin natură/ cosmos.

Doar că poeții romantici și moderni au arătat o predilecție pentru cea de a doua…

Ba chiar, la Botta, în comparație cu textul cosmic ilizibil/ neinterpretabil pentru cei care au pierdut conștiința și cunoștința, cele originare, ale omului, „discursul liric apare mereu la o oarecare distanță de obiectul vizat – text «apocrif», neautentic [...]. Jocul poeziei, joc al imaginației, nu înseamnă astfel doar o eliberare a eului...ci și o pierdere a comunicării originare dintre cuvânt și obiect”[459]. Mai bine zis: o constatare a acestei pierderi. Această constatare va genera o temă esențială pentru lirica lui Nichita Stănescu.

Din literatura veche și de la Eminescu, Botta putea să rețină motivul cerului ca o carte scrisă cu litere de stele. Pecetea vizionară a lui Eminescu este inconfundabilă:

Carte de aur
cu inscripții nepieritoare
în cerul sculptat!

---

intuenda, ut Ipse quaeratur, Ipse diligatur, Qui et illam inspiravit, et istam creavit”.

În traducerea naostră: „nu voi fi leneș pentru a cerceta [despre] firea lui Dumnezeu [substantiam Dei], fie cu ajutorul Scripturii Lui, fie cu ajutorul creației [Lui]. Care, amândouă, sunt puse înaintea noastră spre contemplare. Pentru ca pe El să-L căutăm, pe El să-L iubim, Care și pe aceea [Scriptura] a inspirat-o și pe aceasta [lumea/ universul] a creat-o”.

[459] Ion Pop, *Jocul poeziei*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2006, p. 185.

Și la magica filă a șaptea,
începe noaptea
cea plină de cântece…

Oh, rătăcesc prin meandrele acestui in-folio
cu magistrul ce mă protege.

(*Glosse*)

Ne amintim de zborul cosmic al prințului eminescian, însoțit de magul-maestru călător în stele…

Ion Vinea utilizează același termen, infolio, pentru a desemna cartea celestă: „Ce lună veche astă seară/ pe cerul de atlas uzat./ Tăcerea și-a desfășurat/ infoliul indescifrat/ prins în pecetea lui de ceară” (*Nocturnă*). Și tot Ion Vinea „cărțile toate le-a citit/ și stelele, una câte una” (*Casa din Mangalia*).

Am vorbit din destul, în cărțile mele, despre biblia cosmică în tradiția noastră literară, începând de la cronografe, trecând prin *Cazanii*, prin didahiile Sfântului Antim Ivireanul și scrierile literare ale lui Dimitrie Cantemir și ajungând la pașoptiști, Eminescu și poeții moderni.

Toposul este însă prezent și în literatura apuseană. Iată, spre exemplu, câteva versuri ale lui Rilke:

În desăvârșita noapte
când ridic privirea din carte,
din numerabilele clare rânduri,
o, ce stelar de limpede se-mparte,
ca un buchet de rustice flori,
îngrămădirea de gânduri...

(*În desăvârșita noapte*)[460]

Amintesc și un alt poem al lui Emil Botta:

Citită, recitită poate să fie
misterioasa dimineață:
roua e un imn, aurora e o elegie,
un țipăt lumina ce te îngheață.

A Totului carte stă deschisă.
Tremurător mă aplec,
Natură orbitoare,
asupra fântânilor tale înțelepte,
asupra izvoarelor tale vorbitoare…

Nu citesc, nu, ci ascult /…/

Nu înțeleg lucru mare,
dar ceea ce aud
mult, mult îmi place.

Poemul se numește: *Defensio auctoris* (vol. *Pe-o gură de rai*). Adică: *Apărarea autorului*. Chiar dacă poeții moderni au devenit iliterați în fața bibliei cosmice, a cărții naturii, totuși trebuie să recunoască faptul că rămân uimiți de măreția și frumusețea ei.

Creația lui Dumnezeu („a Totului carte") a devenit o...poezie ermetică sau cel puțin obscură tocmai pentru modernii care – cel puțin așa susțin ei – sunt iubitori de obscuritate și ermetism. Biblia cosmică e la fel de greu de lecturat și de interpretat ca și Biblia, deși adesea pare la fel de „simplă", ca și

---

460 *Cf.* Rainer Maria Rilke, *Versuri*, EPLU, București, 1966.

aceea. Iar poetul se apără, argumentând: „Nu înțeleg lucru mare,/ dar ceea ce aud/ mult, mult îmi place”.

Poeții români nu au pierdut decât de curând această hartă cosmică, acest arhitext sau biblie a universului, pentru care – cum spuneam și altădată – au devenit și ei iliterați, așa cum unii poeții occidentali se tânguiau încă din romantism (sau chiar mai devreme):

Întreg, adânc și strălucit e textul
naturii Tale. Cu-ncântare-l
citesc, și recitesc, și câte-odată
chiar îl învăț pe dinafară: marea
cu hexametrii ei asemenea unui
poem homeric, munții plini de semne
de întrebare, șesul ca o frază
imensă cu metafore fertile,
și văzduhurile, sensuri schimbătoare,
și alfabetul luminos al nopții
pe care zorile îl șterg citindu-l, –
ah! Toate ca pe-un document de taină
le sorb…

Dar cineva-mi șoptește zilnic:
– Perfect! Este un text fără cusur.
Dar spune-mi totuși: cine iscălește
Acolo dedesubt – indescifrabil?...

(Șt. A. Doinaș, *Psalmul XXV*)

*

Doamne, minunile vorbesc un dialect
necunoscut de nimenea al limbii Tale.
/…/ Poetul
e purtătorul unui înțeles defunct
care păstrează totdeauna viu secretul.

(Șt. A. Doinaș, *Psalmul LXXIX*)[461]

Parcă spusese mai sus că „e textul naturii Tale": cum de nu mai știe, brusc, Cine semnează opera acestei lumi? Nu înțelesul este defunct, ci doar înțelegerea unora (sau câteodată) poate fi deficitară.

Nichita Stănescu[462], în *A cincea elegie* (cu subtitlul *Tentația realului*) deplânge neputința omului divizat în sine însuși de a pătrunde înțelesurile adânci ale lucrurilor:

N-am fost supărat niciodată pe mere
că sunt mere, pe frunze că sunt frunze,
pe umbră că e umbră, pe păsări că sunt păsări.

Dar merele, frunzele, umbrele, păsările
s-au supărat deodată pe mine.
Iată-mă dus la tribunalul frunzelor,
la tribunalul umbrelor, merelor, păsărilor,

---

[461] Ștefan Augustin Doinaș, *Psalmi*, Ed. Albatros, București, 1997.

[462] Nichita Stănescu, *Ordinea cuvintelor. Versuri* (1957-1983), vol. I și II, cuvânt înainte de Nichita Stănescu, prefață, cronologie și ediție îngrijită de Alexandru Condeescu cu acordul autorului, Ed. Cartea Românească, București, 1985.

tribunale rotunde, tribunale aeriene,
tribunale subțiri, răcoroase.

Iată-mă condamnat pentru neștiință,
pentru plictiseală, pentru neliniște,
pentru nemișcare.

Sentințe scrise în limba sâmburilor.
Acte de acuzare parafate
cu măruntaie de pasăre,
răcoroase penitențe gri, hotărâte mie.

Stau în picioare, cu capul descoperit,
încerc să descifrez ceea ce mi se cuvine
pentru ignoranță...
și nu pot, nu pot să descifrez
nimic,

și-această stare de spirit, ea însăși,
se supără pe mine
și mă condamnă, indescifrabil,
la o perpetuă așteptare,
la o încordare a înțelesurilor în ele însele
până iau forma merelor, frunzelor,
umbrelor,
păsărilor.

„Până iau forma merelor, frunzelor”..., adică până când „înțelesurile”, încordându-se, se materializează la loc în substanța care le îmbracă. Avem o întreagă tradiție, în lirica noastră modernă, a deplângerii faptului că omul modern a uitat limba

cosmică, s-a înstrăinat de capacitatea sa primordială de a percepe înțelesurile/ tainele lumii. Eminescu însuși recunoștea o astfel de îndepărtare, deși, în existența lui, ea survenise mai târziu. Mărturie stă sonetul *Trecut-au anii* – pe care Nichita îl admira foarte mult –, dar și prima parte din *Codru și salon* („A firii dulce limbă de el era-nțeleasă/ Și îl împlea de cântec, cum îl împlea de dor”).

Sau poemul *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!* („Pierdută-i a naturii sfântă limbă /.../ Cu-a tale lumi, cu mii și mii de stele,/ O, cer, tu astăzi cifre mă înveți”), pe care l-am comentat mai demult – de fapt, am extins comentariul subiectului în dezbatere de-a lungul mai multor ani, în mai multe cărți[463].

Poetul modern, așadar, nu mai cunoaște limba merelor, a frunzelor, a umbrelor, a păsărilor,..., nu poate să descifreze limbajul lor, dar se vede/ se simte „condamnat pentru neștiință,/ pentru plictiseală, pentru neliniște,/ pentru nemișcare”. Ele scriu sentința de condamnare nu ca pe un act superficial, ci cu cele dinlăuntru ale lor, cu „sâmburi” și cu „măruntaie de pasăre”: cu ceea ce este înlăuntrul merelor și înlăuntrul păsărilor etc.

---

[463] A se vedea comentariul meu:

https://www.teologiepentruazi.ro/2008/09/07/eminescu-si-ortodoxia-o-ntelepciune-ai-aripi-de-ceara-xx/.

Comentariul pe care l-am elaborat atunci a fost revăzut și introdus în cartea mea *Epilog la lumea veche*, vol. I. 2, op. cit., p. 324-351, *cf*.

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/05/16/epilog-la-lumea-veche-i-2-editia-a-doua/.

Pentru subiectul în dezbatere, a se vedea și p. 235-238 din această carte, dar și *Eminescu între modernitate și tradiție*, Teologie pentru azi, București, 2015, p. 226-230, 269-273, 481-492, *cf*.

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/11/16/eminescu-intre-modernitate-si-traditie/.

Ele scriu cu viscerele lor, pentru că în ele nu există „lupta dintre visceral și real”, așa cum există în om. Ele nu sunt disociate de înțelesul lor, pe când omul trebuie să simtă „tentația realului”, nemaifiind una cu înțelesul său. Limba lor este miezul lor, spre deosebire de oameni, pentru care limba/ limbajul/ comunicarea a devenit un act superficial și exterior, nesincer, care nu îi mai reprezintă. Astfel încât omul rațional a devenit condamnabil de către universul irațional, pentru că acest univers, care nu are forța rațiunii omenești, a devenit mai apt pentru comunicare decât omul și mai rațional decât el.

Întregul limbaj cosmic e încă viu și nefalsificat, în timp ce omul nu are adevăr în ceea ce spune, nu are miez în cuvintele lui. Fiind scindat tot timpul în sine însuși, nefiind totuna cu propriul său gând sau cuvânt, omul nu mai e în stare să descifreze mesajele universului. Se simte condamnat pe drept, pentru înstrăinarea de adevărata sa menire, dar nu știe nici măcar să-și descifreze condamnarea, ca să înțeleagă cum trebuie să facă „penitențe”, cum trebuie să se pocăiască.

A se observa că merele, frunzele, umbrele și păsările sunt simboluri cu caracter paradisiac, care ar trebui să-i amintească omului de Raiul pe care l-a părăsit. Nichita ar fi putut alege oricare alte elemente din univers pentru a ilustra ideea sa, însă el s-a oprit tocmai la acestea și nu credem că au fost alese aleatoriu. Merele, frunzele, umbrele și păsările trimit la grădina Raiului, la răcoarea și desfătarea lui. Pomii care desfată cu melosul frunzelor lor și împrăștie răcoare dulce și care adăpostesc în ramuri păsări minunate și frumos cântătoare reprezintă elemente specifice descrierilor hagiografic-paradisiace[464].

---

[464] A se vedea, din nou, cartea mea, *Eminescu între modernitate și tradiție*, Teologie pentru azi, București, 2015, p. 545-546, *cf.*

Și, într-o cu totul altă formulă poetică, ne întoarcem, de fapt, la ideea eminesciană că toată poezia și tot melosul cosmic ar trebui să funcționeze anamnetic, conducând pașii omului „pe cărarea spre izvor/ Ce le-am dat-o tuturor” (*Revedere*), pentru că toți se pot întoarce la izvorul lor, la patria lor originară, Paradisul.

Și dacă omul a uitat de sentința lui Dumnezeu, întreg universul i-o amintește, numai că omul e iliterat și nu înțelege textul cosmic. Nu înțelege de ce universul e „supărat” pe el și îl acuză. Și totuși știe: „Iată-mă condamnat pentru neștiință,/ pentru plictiseală, pentru neliniște,/ pentru nemișcare”. Iar neștiința, plictiseala, neliniștea și nemișcarea sunt chiar marile patimi ale omului îndepărtat de Dumnezeu, adică: agnosticismul, spleenul/ achidia, tulburarea patimilor (sau lipsa liniștii sufletești) și nemișcarea spre bine/ virtute, spre Dumnezeu. Universul întreg îl condamnă pe om pentru aceste mari patimi și păcate, din care decurg toate relele: din faptul că omul nu vrea să cunoască Adevărul, că se lasă în voia lenii și a nepăsării, că este tot timpul neliniștit din cauza multor patimi care îl stăpânesc, gândindu-se numai cum să le împlinească, și din faptul că nu se mișcă niciodată spre virtute, spre a săvârși binele, ci trăiește egoist și la întâmplare.

Pentru acestea merele, frunzele, umbrele și păsările îl condamnă, pentru că ele nu au rațiune și totuși sunt pline de știință dumnezeiască, de dinamism, de liniște lăuntrică și de mișcare tainică. În timp ce omul, care a fost creat ca stăpân al universului (Fac. 1, 26-28; Ps. 8, 4-8), a devenit un agramat care nu mai poate să înțeleagă nimic din limbajul firii, care ar fi trebuit să-i fie foarte familiar.

---

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/11/16/eminescu-intre-modernitate-si-traditie/.

„Și-această stare de spirit, ea însăși,/ se supără pe mine/ și mă condamnă, indescifrabil,/ la o perpetuă așteptare,/ la o încordare a înțelesurilor în ele însele/ până iau forma merelor, frunzelor,/ umbrelor,/ păsărilor”: starea de spirit care îl acuză de indolență și neștiință este starea de pocăință, de părere de rău, care determină „o încordare” a ființei lui, „a înțelesurilor în ele însele”, până când alfabetul neinteligibil al lucrurilor se conturează iarăși în lucruri inteligibile, în forme paradisiace.

Însă tema lecturii bibliei cosmice, conexată cu cea a agramatismului omului îndepărtat de Dumnezeu în fața arhitextului universal, străbat lirica românească, fiind însă trecute cu vederea de critica literară. Am văzut că Eminescu a insistat asupra lor, el cunoscându-le din Scriptură, din *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei și din cronografe.

Nichita se va reîntoarce la acest subiect într-o poezie din vol. *Măreția frigului*:

Scriere este totul.
Peștele e literă
în alfabetul mării.
O frază sunt păsările-n zbor.
Totul e scriere.
Totul este de citit.
Piatra poate fi citită, –
Iar norii ne spun o poveste.

Triste, muncite alfabete,
înșiruind istorii vaste.
Chiar mâna mea ascunde-n sine
Uitata scriere a unui imn.

Stau singur și în gânduri, Doamne,
iar gândurile litere îmi sunt.
Încerc să recompun o frază
Dar timpul meu preschimbă scrisul.

O, de-aș putea să te citesc,
o, de-aș putea să deslușesc
aceste stranii alfabete...

(*Lecția de citire*)

Chiar versul „*Stau* singur și *în gânduri*, Doamne" ne trimite la Dosoftei: „Nevoit-am ș[i]-am slăbit din bietul suflet,/ Lăsând somnul și odihna, *stând în cuget*./ De mâhneală n-am putut grăi cuvinte./ Cugetat-am și de zâle de mainte,/ De pre veci"… (Ps. 76, 9-13): o secvență poetică pe care am sesizat-o și cu alte ocazii și care se poate să-i fi reținut atenția și lui Nichita.

Chiar gândurile sunt literele unui alfabet inițiatic, care nu se lasă transcris pe hârtie, prins în cuvinte supuse timpului, pentru că gândul/ contemplația este, de fapt, un transcript.

„O, de-aș putea să te citesc" pe Tine, Doamne, pentru Care „stau singur și în gânduri", ca Psalmistul de odinioară, în poetizarea Sfântului Dosoftei. „O, de-aș putea să deslușesc/ aceste stranii alfabete" cosmice, care disertează despre Tine, care poezesc despre Tine!

Peștii, păsările, pietrele, norii: toate formează alfabetul/ literele lui Dumnezeu. Și, mai mult decât literele, ele reprezintă frazele/ comunicările lui Dumnezeu către noi. „Totul e scriere./ Totul este de citit" în această lume. Totul este de citit și de

înțeles, de interpretat cu înțelepciune, cu înțelepciune dumnezeiască:

> „Ci întreabă pre cele cu patru picioare, de-ți vor spune, și pre pasările cerului, de-ți vor povesti. Grăește pământului [,] de-ți va spune ție[,] și-ți vor tâlcui ție [peștii mării]. Cine dar n'a cunoscut întru toate acestea, că mâna Domnului au făcut acestea?" (Iov, 12, 7-9, *Biblia 1914*)".

„O, de-aș putea să te citesc" pe Tine, Doamne, din Biblia lumii, din cartea universului (exclamă poetul) – după cum citesc despre Tine și în Biblie – și să Te înțeleg cu mult mai mult decât pot cunoaște acum!

Într-un alt poem foarte frumos și plin de semnificații adânci, din vol. *Laus Ptolemaei*, poem intitulat *Cosmogonia, sau cântec de leagăn*, Nichita spune: „să-ți ningă înțelesuri fără de-nțeles/ ierburile, iederile, munții...". Adică: înțelesuri mai presus de înțelesul banal, care să fie „înțelegeri", cunoașteri în adâncime ale lucrurilor, chiar dacă nu au înțeles rațional imediat, chiar dacă nu pot fi explicate logic pentru rațiunea omenească banală/ vulgară/ materialistă. Sunt acele înțelegeri „abia-nțelese, pline de-nțelesuri" (*Trecut-au anii*) din poezia lui Eminescu, ale cunoașterii prin har, înțelegeri tainice, lăuntrice, care trebuie să „ningă" peste ființa umană, să o umple de zăpada curăției. De altfel, în poemul acesta (*Cosmogonia...*) găsim un îndemn la priveghere:

Să nu adormi /.../
Lasă cerul deschis /.../
Să nu adormim, să veghem, să nu adormim /.../

O, veghe gravidă de lucrurile lumii,
să nu te întuneci, să nu te stingi, nu te stinge
acoperă-ți cu os, cu mușchi, cu piele
a ta meninge.

Să nu te stingi, să nu lași alt eres
să-ți dea o altă formă frunții,
să-ți ningă înțelesuri fără de-nțeles
ierburile, iederile, munții...

Veghea „gravidă de lucrurile lumii” presupune contemplarea lumii în adâncime, căutarea și cunoașterea adevărului, a Adevărului. Este privegherea care trebuie să aducă omului învierea deplină, în veșnicie, cu sufletul și cu trupul: „acoperă-ți cu os, cu mușchi, cu piele/ a ta meninge”.

De aceea trebuie „să nu te stingi”, să nu-ți stingi candela sufletului, să nu lași eresul/ erezia/ ideologia falsă „să-ți dea o altă formă frunții”, să-ți deformeze gândirea și simțirea, să-ți strice mintea și inima. Să asculți ce-ți spune cartea lumii/ protobiblia cosmică, pentru că „ierburile, iederile, munții” îți spun adevărul și nu un eres, îți mărturisesc despre Dumnezeu, Care le-a creat, vorbindu-ți cu „înțelesuri fără de-nțeles” logic imediat, dar pe care le înțelege sufletul mai presus de cuvinte.

În poemul *Anatomia, fiziologia și spiritul*, din vol. *Epica magna*, „Toată mărturia e de față”, zice Nichita. „E literă scrisă de jur împrejur /.../ Acolo, în locul de unde,/ deodată, se vede totul,/ când/ a vedea nici nu mai înseamnă/ a vedea”. Înseamnă: a cunoaște.

Despre cunoașterea alfabetului cosmic și a sensului vieții citim și în alt poem din acest volum:

S-a pus la îndoială piatra
ca vorbire.

Au zis de fluture că este
o respirare, –

de cartof, de porumb și de prună,
[au zis că este] strigăt de nefiind, –

La fel de porc, de capră și de lună,
[au zis că sunt] un fel de mestecând
[adică ceva de mâncare numai].

Ei n-au știut nici să citească
leul în alergare,
că literă preeste și zeiască.

N-au descifrat câmpia mare,
marea cea mare,
viața prea singura
ce ni s-a dat…

(*Clipa cea repede*)

„Nu e păcat/ Ca să se lepede/ Clipa cea repede/ Ce ni s-a dat?”, zicea Eminescu, în ultima poezie pe care a apucat să o mai scrie, *Stelele-n cer*. Iar „clipa cea repede” este chiar „viața prea singura/ ce ni s-a dat” de către Dumnezeu. Acest ultim poem eminescian are multe în comun cu *Luceafărul*[465], *Scrisoarea*

[465] A se vedea comentariul meu din 2014:

I[466] și *Dintre sute de catarge*[467]. Dacă nu se citește și nu se interpretează la un loc cu toată poezia lui Eminescu…e plin de hieroglife, ca și poezia lui Nichita, de altfel.

Stelele, catargele, cetățile pustietății, cocorii pe drumuri de nori…sunt toate hieroglifele sau literele de neînțeles ale unei existențe care e „vecinică trecere”, în care omul trece ca floarea crângului și ca norul (metafore biblice) și visează la „clipele/ Stării pe loc” (temă goetheană, să-i zicem).

Pentru că, în această veșnică trecere, „clipa ce ni s-a dat” sau „viața prea singura/ ce ni s-a dat”, ni s-a dat de către Dumnezeu cu un scop foarte bine precizat. Și acesta este de a contempla literele lumii, de a contempla lumea ca un sens prea mare. Iar cei care eșuează în rostul lor, aceia „n-au știut...să citească/ leul în alergare,/ că literă preeste și zeiască. // N-au descifrat câmpia mare,/ marea cea mare,/ viața prea singura/ ce ni s-a dat...”.

N-au înțeles că această viață este „singura ce ni s-a dat”, că altă șansă la mântuire nu mai avem. N-au cunoscut „leul în alergare”, care este simbol al lui Hristos înviind din morți, Cel care „Ca un leu, Tu Doamne,/ Adormind cu trupul,/ Ca un pui de leu Te scoli,/ Cela ce-ai fost mort,/ Lepădând greimea bătrânețelor” (strofa a 38-a din *Prohodul Domnului*[468]).

---

https://www.teologiepentruazi.ro/tag/luceafarul/.

[466] Idem: https://www.teologiepentruazi.ro/tag/scrisoarea-i/.

[467] Idem:

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/03/13/dintre-sute-de-catarge/.

[468] Idem:

https://ro.orthodoxwiki.org/Prohodul_Domnului_(liturgică)/Starea_întâi.

Iar versurile acestea reprezintă o explicare a profeției: „Pui de leu Iuda, din vlăstare fiul Meu Te-ai înălțat, culcându-Te ai adormit ca un leu și ca un pui de leu, cine-L va deștepta pre El" (Fac. 49, 9, *Biblia 1914*).

De aceea, Nichita spune că Leul e o „literă zeiască", o literă care „preeste"/ pre-este, Care este mai înainte de a fi lumea.

Cei care nu cred în „piatra ca vorbire", care nu cred că, dacă ei vor tăcea, vor vorbi pietrele, care cred că fluturele „este o respirare" (că grația poeziei este ceva futil, inutil), care cred că toate lucrurile de pe lume, de la cartof și porc până la lună sunt bune numai pentru a fi mâncate, că n-au niciun rost, decât acela de a intra în neființă („strigăt de nefiind"), aceia „n-au știut nici să citească/ leul în alergare". Adică pe Cel „ce trimite cuvântul Său pământului; degrab aleargă cuvântul Lui". Pe Cel Care „bucura-Se-va, ca un uriaș să alerge cale, din marginea cerului ieșirea Lui. Și întâmpinarea Lui până la marginea cerului; și nu este cine să se ascundă de căldura Lui" (Ps. 147, 4 și Ps. 18, 6-7, *Biblia 1914*). Aceia „N-au descifrat câmpia mare,/ marea cea mare,/ viața prea singura/ ce ni s-a dat...".

În fine, poemul *Revelații* al lui Marin Sorescu se articulează pe această gândire tradițională în poezia românească. Și e impresionant, pentru că atașamentul față de poezia, cultura și spiritualitatea românească tradiționale pare a se estompa în perioada postbelică, în care desființarea gândirii tradiționale a devenit politică de stat în România:

Dumnezeu nu vorbește cu nimeni,
Numai cu mine,
Din când în când.

Spune: „Pădure”,
Și văd o mulțime de frunze,
Totul înverzind în jur.

Spune: „Apă”,
Și mi se arată apele
Din toată lumea,
Arând pământul cruciș
Și curmeziș.

Spune: „Omule”,
Și dintr-odată
Mi se ia ceața de pe ochi,
Și mă ridic drept în picioare
Și sunt împăratul gândurilor mele.

Cred că asta se face
Electric.
Îmi iluminează electric
Elementele, viața,
Cheltuind pentru mine
Atâta energie.

În mânăstirea mea dintr-un lemn,
Ascult uimit predicile lui
Dintr-un singur cuvânt.
E ceva extraordinar!

Dumnezeu a creat toate numai cu cuvântul, aducându-le întru existență din nimic (*cf*. Fac. cap. 1)[469].

---

[469] A se vedea traducerea Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș:

Când Dumnezeu rostește un cuvânt, rostirea Lui se transformă în act, aducând în ființă realitatea pe care a denumit-o prin cuvânt. Și Domnul face aceasta prin harul Său, pe care poetul îl concepe, metaforic, ca pe un fel de „curent electric", care determină lucrurile să aibă viață în ele, după cum electricitatea face să funcționeze ceea ce merge pe bază de curent.

El simte harul cum „îmi luminează electric/ Elementele, viața". Iar pe Dumnezeu Îl vede „cheltuind pentru mine/ Atâta energie". Ceea ce e adevărat, nu în sensul că Dumnezeu S-ar epuiza, pentru că El este veșnic și atotputernic, ci pentru că face toate din iubire și nu forțat de ceva anume. Dumnezeu nu are nevoie de nimeni și de nimic și nu creează dintr-o necesitate, și tocmai de aceea omul se smerește privind atâta bogăție a creației Sale și atâta risipă de frumusețe. Și atunci când omul conștientizează toate aceste lucruri, se simte și se vede „împăratul gândurilor mele" (expresie eminesciană), cunoscând că întreg pământul și universul văzut au fost create pentru el, atunci e uimit cum Dumnezeu „Îmi iluminează electric/ Elementele, viața,/ Cheltuind pentru mine/ Atâta energie".

Sorescu recapitulează, sintetizând, referatul genezei din capitolul 1 al cărții Facerea. Afirmând că „Dumnezeu nu vorbește cu nimeni,/ Numai cu mine,/ Din când în când", reiterează o pretenție orgolioasă a poeților moderni, aceea că, prin poezie, ei au un canal de comunicare deschis cu Dumnezeu, pe care oamenii obișnuiți nu îl pot accesa.

Dintr-o anumită perspectivă, acești poeți au dreptate, atunci când prin „oameni obișnuiți" înțelegem oameni indiferenți (nu neapărat necredincioși) la problema stabilirii unui dialog direct cu Dumnezeu, a intimității cu El.

---

https://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/18/facerea-cap-1/.

Pretenția poetului e că Dumnezeu vorbește tainic cu el, cu cel care, prin îndeletnicirea sa, e un inițiat în taina cuvântului. El, poetul, crede că Dumnezeu aduce toate întru ființă numai prin cuvânt. Chiar și numai printr-o umilă experiență umană, el știe totuși că acest cuvânt este un instrument miraculos/ minunat. Fiecare cuvânt e o predică a lui Dumnezeu către oameni. Și toate la un loc formează o singură biserică a cuvântului. De aceea, „În mânăstirea mea dintr-un lemn,/ Ascult uimit predicile lui/ Dintr-un singur cuvânt”.

Pădurile sunt predicile Lui. Apele sunt predicile Lui. Toate câte sunt în univers susură despre Dumnezeu (*șopotesc/ șoptesc*, cum zice Eminescu, cu un termen dosofteian). Revărsarea a tot ce există din cuvântul lui Dumnezeu face ca toate să aibă o unitate indestructibilă, ca întreg universul să pară o Mănăstire „dintr-un lemn”, în care se aud predici diverse, în dialectul fiecărei făpturi în parte, dar care purced toate „dintr-un singur cuvânt”.

Biblioteca universului e foarte vastă, dar cărțile ei formează un cuvânt unitar în predicarea sa. (Așa după cum Sfinții Părinți sunt mulți, dar învățătura lor e unitară.)

Ceea ce „e ceva extraordinar!”.

Istoria unei metafore[470]

Într-un studiu recent despre *Psaltirea în versuri*, făceam observația că, la un moment dat, dezvoltând contextul unui psalm în imagini poetice inedite, Dosoftei creează o neașteptată metaforă, prin care asociază traversarea mării cu o călătorie printr-o pădure:

Marea Roșiĭ [o] îngroziș[i] [ca] să sece,
Vad uscat să stea, până vor trece.
Și i-ai petrecutu-i preste-arină [nisip]
Ca pentr-o pădure fără tină.

(Ps. 105, 31-35)

Remarcam, de asemenea, că această comparație reapare în poezia modernist-tradiționalistă, la Ion Pillat („frunzele cu glasul dumnezeiesc al mării" *(Pădurea din Valea Mare)*; „E vântu-n foi sau curg pe sus fântâni?" *(Drumul magilor)*) și Adrian Maniu („Parcă ar curge-n ramuri o apă" *(Din basm)*)[471].

---

[470] Articol publicat mai întâi aici:
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/11/03/scurta-istorie-a-unei-metafore/.

[471] A se vedea Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*. Vol. I. *Dosoftei*, p. 184-185,

Chiar dacă Dosoftei nu face, în mod strict, comparația între foșnetul valurilor mării și clătinarea frunzelor unduitoare, între cântecul mării și cântecul pădurii, considerăm că s-a gândit indubitabil la această asemănare. Pentru că *drum fără tină* – ca să stabilească o comparație cu *vadul uscat* – putea să găsească oriunde, ca să spunem așa, nu în mod singular și neapărat într-o pădure. Oricine încearcă să vizualizeze cărarea de mers printr-o pădure, va înțelege că reprezentarea comparației pe care a închipuit-o Dosoftei ținea cont de toate condițiile unui astfel de periplu.

Mai mult, dacă ne gândim la codrii întunecoși ai Moldovei de Nord, care constituiau cel mai probabil ideea lui Dosoftei de pădure, e cu atât mai mult sugestivă paralela între *apele despărțite* ale Mării Roșii și *pădurea-codru* indicată de Dosoftei ca termen de comparație. În mod cert, Dosoftei nu era omul care să privească numai în jos, la cât de uscat e drumul, fără să fi avut în intenție o sugestie mult mai amplă, sinestezică (vizuală și auditivă). Este una din imaginile poetice excepținale ale *Psaltirii în versuri* și care credem că a făcut istorie în poezia românească modernă.

I-am amintit pe Pillat și pe Maniu și am putea să-l audăugăm și pe Emil Botta, care, imaginând că în odaia lui crește un copac „cu frunze ca focuri gălbii” (*Împresurarea*, vol. *Vineri*, 1971), se închipuie și că s-ar putea…scălda „în apele-i dulci”. Însă credem că această metaforă poetică nu a evoluat

---

https://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

abrupt, de la Dosoftei la moderniști, ci a făcut escală și în romantism.

Acolo, la Heliade-Rădulescu și Eminescu, descoperim alte imagini tainice și greu decodabile, datorită aluvionării treptate a semnificațiilor. În poemul *Anatolida sau Omul și forțele*, Heliade numește apele care se răspândesc pe pământ în surse lichide diverse, în a treia zi a creației: „prunci-angeli ai răcoarei cu ape diafane,/ Lucide ca-adamantul”.

Episodul dedicat apelor de către Heliade este unul din cele mai reușite ale poemului său, fiind construit pur muzical, pe ideea de simfonie acvatică, racordându-i însă și teza unei muzici angelice.

Spuneam și altădată că e posibil ca *Psaltirea în versuri*, cu semnificativele și, uneori, chiar fascinantele ei descinderi poetice spre reprezentarea unor astfel de tablouri acvatice – ilustrări alegorice, cel mai adesea – și cu indicarea terminologică a diversității formelor lichide, să-i fi oferit sugestii lui Heliade. Iar cu altă ocazie am arătat că metafora lui Heliade n-a fost ignorată de Eminescu, care a prelucrat-o în alt context: „Și prin ferestre sparte, ca printre ochi de nori, / Trece-o suflare sfântă cu *aripe răcori*” (*Ștefan cel Tânăr*)[472].

Însă, în afară de acest context, mai există un loc, în *Memento mori*, în care Eminescu a conexat sugestiile primite de la Dosoftei și Heliade:

---

[472] M. Eminescu, *Opere*, VIII, ed. inițiată de Perpessicius, Ed. Academiei RSR, 1988, p. 166.

Babilon, cetate mândră cât o țară, o cetate
Cu muri lungi cât patru zile, cu *o mare de palate*
Și pe ziduri uriașe *mari grădini* suite-n nori;
Când poporul gemea-n piețe l-a grădinei lungă poală
Cum o *mare se frământă*, pe când vânturi o răscoală,
Cugeta Semiramide prin *dumbrăvile răcori*.

E o reproducere enigmatică a Babilonului, cetatea antică uriașă, ale cărei coordonate esențiale, pentru Eminescu, sunt: *marea de palate* și, respectiv, *grădinile suspendate „suite-n nori"*.

Încât, atunci când *marea de oameni* „se frământă" printre *marea de palate*, undeva, la poalele grădinilor suspendate, regina Semiramida poate cugeta stând *deasupra* aceste *mări* urbane zgomotoase, „prin dumbrăvile răcori". Dar *dumbrăvile răcori* reprezintă tocmai sinteza (tipic eminesciană, ca procedeu) imaginilor poetice aparținând lui Dosoftei și Heliade, pe care le-am evocat.

Adică *marea* ca o *pădure/ codru* de la Dosoftei și „prunci-angeli ai răcoarei cu ape diafane", heliadești, se contrag, în versul eminescian, în magnifica dar și cu totul enigmatica metaforă (dacă nu se cunosc sursele) a *dumbrăvilor răcori*, a grădinilor-păduri ale Semiramidei. Eminescu a gândit să refacă imaginea Babilonului antic pe o antiteză: între marea vieții cotidiene zbuciumate și marea solitudinii grădinilor suspendate. În pacea lor Semiramide putea „cugeta" ca Cezarul din

Împărat și proletar, mai presus de interesele obscure ale celor care se preocupă doar de traiul zilnic.

Însă marea pădurii suspendate a Semiramidei are alt… foșnet decât marea de oameni animați de patimi, care „se frământă, pe când vânturi o răscoală”. Tocmai de aceea Eminescu o numește *dumbrăvi răcori*, asociind-o cu angelitatea invocată de Heliade, dar și cu „pădurea fără tină” a lui Dosoftei. Aceasta poate să însemne atât un *un drum uscat* (așternut cu frunze uscate) prin pădure, dar și o…*pădure neîntinată*, sfântă. Pentru că marea care s-a despicat ca să treacă prin ea poporul lui Israel semnifica Botezul viitor, curățirea de patimi și izbăvirea umanității de moarte.

Încât trecerea poporului prin mare, ca printr-o „pădure fără tină” ne apare ca având semnificații poetice cu mult mai profunde decât se poate percepe la prima vedere. Ne explicăm astfel și apetența poeților „tradiționaliști-moderniști” de a perpetua această metaforă…

Poezia *Psaltirii* și descoperirile astronomice recente[473]

În ultima noastră carte editată la nivel online vorbeam despre

> „poezia lui Dosoftei și a urmașilor săi, efluviile de entuziasm ale lirismului, care sesizează firele de lumină și de har ce străbat textura unei naturi și a unui cosmos, privit ca spațiu securizant, tocmai pentru că e contemplat în ingenuitatea sa.
>
> Dosoftei urmează, în ce privește urzirea cerului și a luminătorilor cerești, tradiția traducerilor mai vechi ale *Psaltirei*, precum cele utilizate de Coresi, care precizează, chiar mai subtil, că Dumnezeu a urzit toate cu degetele: *Că văzu ceriul/ vădzură cerurile, lucrul deagetelor Tale, luna și stelele ce-ai Tu urzit*. […]
>
> Utilizarea verbului *a urzi*, folosit în legătură cu crearea aștrilor, e posibil să presupună și o interpretare aparte a traducătorului român, pe care o va relua Dosoftei în *Psaltirea în versuri*. *Septuaginta* și *Vulgata* (posibil utilizate și în aceste traduceri coresiene) precizează lucrarea lui Dumnezeu *cu degetele*, dar nu indică *urzirea*, ci folosesc alt termen: *a întemeia*. În sensul că luna și stelele au fost aduse întru existență prin lucrarea delicată a Creatorului.

---

[473] Articol publicat mai întâi aici: https://www.teologiepentruazi.ro/2014/03/13/poezia-psaltirii-si-descoperirile-astronomice-recente/.

Se poate ca traducătorul român să-și fi adus însă aminte de suveică și de urzeală. Dacă n-a tradus termenul din slavonă și nici nu i-a fost sugerat din altă parte, atunci s-a gândit că, dacă degetele lui Dumnezeu au atins stelele și luna, El nu doar că le-a întemeiat, ci le-a urzit într-o țesătură celestă.

Le-a brodat *cu fir și ață*, cum va zice Arghezi (*Heruvic*), pe cerul nopții. Și, de atunci, de la începuturile lumii, „noaptea…se desface lină,/…/ ca dintr-un vârf de caier/ Urzit cu fire de lumină" (Arghezi, *Belșug*).

„Noaptea întinde scoarțe, plocate și covoare,/ Urzite cu zigzaguri și cu chenar mărunt,/ În care se repetă izvodul la culoare/ Și chipurile crucii și florile, cum sunt…" (Arghezi, *Icoană*).

Stelele nopții, „de tot ca-n vis covoare,/ ne cheamă și ne mint,/ ca să murim în floare" (Emil Botta, *Din nefericire*, vol. *Pe-o gură de rai*).

„Ceru-i negru, – pe-ntinsori de catifea / Sunt cusute-n umed aur ici o stea, colo o stea" (Eminescu, *Călin Nebunul*)"[474].

Am remarcat, așadar, în comentariile noastre la *Psaltirea în versuri*, firele tainice din care e țesut cosmosul. Dar și – cu diferite ocazii – poezia mătăsurilor, felul cum se țese pânzăria lumii la Dosoftei, Eminescu și Arghezi. Reamintim, de asemenea, că Rosa del Conte sesiza structura arahneană a lumii în

[474] Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Epilog la lumea veche*, vol. I. 1, teologie pentru azi, București, 2014, p. 113, 73-74, *cf.*

https://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

poezia lui Eminescu, ca o plasă sau pânză de păianjen, deși se referea la alte semnificații.

Tema fragilității existenței ca o pânză de păianjen sau a universului material ca țesătura unei haine provine din *Psaltire* (Ps. 89, 10 și 101, 26-27) și străbate firele poeziei noastre, de la Dosoftei și Miron Costin până la Eminescu și Arghezi. Eminescu face referire mai adesea la *pânza vremii* sau la *țesătura vremii*.

Ulterior, am găsit următorul articol, despre configurația universului ca o textură și ca o pânză, în conformitate cu recente descoperiri astronomice:

> „Radiația emisă de quasarul UM287 face să strălucească gazul intergalactic al unei nebuloase cu diametrul de 2 milioane de ani lumină din jurul său, dezvăluind într-o fotografie structura fizică intimă a Universului de pânză cu filamente, potrivit Business Insider, citat de Aferpres. Pentru prima oară astronomii au putut observa un fascicul de gaze fierbinți, denumit filament, despre care se crede că face parte din misterioasa structură bazală a Universului, structură care dictează modul în care stelele și galaxiile sunt răspândite în Univers.
>
> Astronomii sunt de părere că materia în Univers este dispusă într-o structură gigantică asemănătoare unei pânze de păianjen, pe care o denumesc simplu, *pânză cosmică*. […]
>
> Dacă nu ar exista niște forțe misterioase care să acționeze asupra dispunerii materiei vizibile pe această pânză, galaxiile ar fi împrăștiate aleatoriu prin Univers, însă ele apar într-o anumită ordine – există grupuri de galaxii, iar aceste grupuri formează la rândul lor clustere.

Modelele computerizate de care dispunem ne indică faptul că aceste clustere de galaxii sunt interconectate prin niște filamente lungi formate din gaze fierbinți și materie întunecată, așa cum apar picăturile de rouă pe filamentele unei pânze de păianjen. Materia întunecată, o substanță misterioasă pe care nu o putem vedea pentru că nu interacționează cu lumina (de unde și numele) ar forma marea majoritate a acestei pânze.

Astrofizicienii sunt de părere că gazul intergalactic și materia întunecată se scurge de-a lungul filamentelor, formând aglomerări galactice în punctele de intersecție ale acestor filamente, care formează textura giganticei pânze cosmice.

În consecință, studierea acestor filamente este importantă pentru că ele reprezintă arhitectura intimă a Universului la scară macro. Problema este că, deși avem capacitatea tehnologică de a observa părțile formate din gaze intergalactice fierbinți ale acestor filamente, ele sunt totuși foarte greu de detectat.

De această dată, astronomii au avut norocul să observe acest filament datorită unui quasar – un nucleu galactic activ îndepărtat, care emite enorme cantități de energie.

Lumina unui quasar localizat la 10 miliarde de ani lumină distanță a acționat asemenea fasciculului unei lanterne, făcând gazul intergalactic din jurul său să strălucească, conform studiului publicat în ultimul număr al revistei Nature. Acest efect de 'lanternă' a făcut ca radiația Lyman alfa, emisă de hidrogenul gazos, să fie detectabilă pe o suprafață mare a acestei regiuni din Univers.

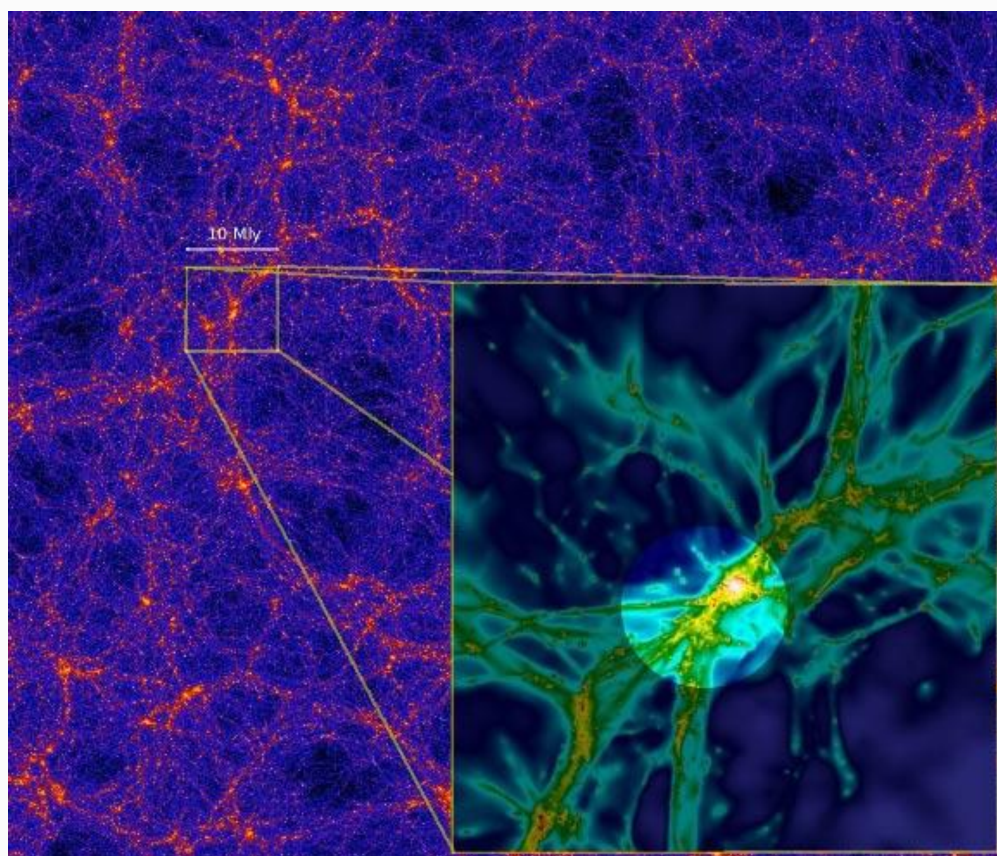
Cercetătorii au putut detecta lungimea de undă a radiației Lyman alfa emisă de hidrogenul gazos și au folosit telescopul Keck din Hawaii pentru a obține o imagine a acestei zone din Univers, la această lungime de undă.

Astfel ei au putut observa un nor de gaz care se extinde pe o suprafață de 2 milioane de ani lumină în spațiul intergalactic – cel mai mare astfel de nor descoperit până în prezent. Mai mult decât atât, conform astronomilor, acesta nu este doar un nor difuz, existând zone în care concentrația de gaz este mai mare, precum și zone mai întunecate, în care concentrația de gaz este mai mică. Zonele acoperită de gaz fac parte din filamentul cosmic, în timp ce zonele cu mai puțin gaz reprezintă golurile, ochiurile pânzei cosmice dintre filamente și clusterele de galaxii.

Această nebuloasă este un obiect cosmic excepțional. În primul rând este uriașă, fiind de cel puțin două ori mai mare decât cea mai mare nebuloasă descoperită până în prezent, și se extinde cu mult dincolo de vecinătatea galactică a quasarului, conform lui Sebastiano Cantalupo, coautor al studiului, de la Universitatea Santa Cruz.

Cercetătorii sunt de părere că acest filament cosmic este chiar și mai mare de atât, pentru că nu au putut observa decât partea sa care este luminată de radiația emisă de quasar. Acest studiu prezintă o imagine asupra structurii intime a Universului, radiațiile emise de acest quasar oferindu-ne posibilitatea de a fotografia filamentele care leagă diferitele grupuri de galaxii din Univers, conform lui J. Xavier Prochaska, profesor de astronomie și

astrofizică la aceeași universitate și participant la studiu"[475].

[475] *Cf.* http://jurnalul.ro/stiri/externe/descoperire-uluitoare-despre-univers-ce-au-detectat-astronomii-in-premiera-cu-ajutorul-luminii-unui-quasar-video-659455.html.

A se vedea și: http://www.sci-news.com/astronomy/science-um-287-quasar-intergalactic-web-01702.html.

Din poezia *Triodului*[476]

Pentru că suntem în perioada *Triodului*[477], ne gândim să scriem câte ceva despre poezia de-a dreptul remarcabilă care se ascunde în paginile acestei cărți.

Ieri a fost Duminica izgonirii lui Adam din Rai, iar la Vecernia zilei s-au cântat imnele asupra cărora am atras atenția și altădată, care ne oferă o perspectivă deosebită asupra grădinii Edenului, în care pomii erau oranți prin glasul frunzișului lor:

Raiule preacinstite, podoaba cea frumoasă,
locașul cel de Dumnezeu zidit,
veselia cea nesfârșită
și desfătarea,
mărirea Drepților,
frumusețea Profeților
și sălășluirea Sfinților,

cu sunetul frunzelor tale
roagă
pe Ziditorul tuturor
să-mi deschidă ușile

---

[476] Articol publicat mai întâi aici: https://www.teologiepentruazi.ro/2014/03/03/din-poezia-triodului-1/.

[477] Am scris acest articol în timpul Postului Mare al anului 2014.

pe care
cu neascultare
le-am închis[478].

Rugăciunea pomilor este implorată de Adam, sugerând o comunicare și o comuniune desăvârșită a Sfinților Protopărinți cu Edenul în care au fost așezați.

După cum am spus și altădată, credem că toposul despre care se vorbește atât de mult, cel al comuniunii omului cu natura din poezia românească sau freamătul semnificativ al pădurii, din lirica lui Eminescu, derivă dintr-o viziune tradițional-ortodoxă, cum este cea exprimată în aceste imne.

Rememorarea acestor caracteristici, într-un moment liturgic important, la începutul Postului Mare, este un element de natură să le facă să fie reținute de către credincioși.

Edenul continuă să se roage pentru Adam (prin *Adam* se înțelege întreaga umanitate) și după căderea lui, iar universul material e profund afectat și compătimitor cu suferința Protopărinților noștri. Căderea lui Adam din Rai este resimțită cataclismic de către întregul cosmos:

Soarele razele și-a ascuns,
luna cu stelele în sânge s-au schimbat,
munții s-au înfricoșat,
dealurile s-au cutremurat,
când s-a închis Raiul,

[478] *Triodul*, Ed. IBMBOR, București, 2000, p. 100.

ieșind Adam,
cu mâinile bătându-și fața și zicând:
Milostive, miluiește-mă pe mine,
cel ce am căzut[479].

Cosmosul va fi coparticipant la evenimentele dramatice și la sfârșitul postului, la Răstignirea Domnului. Dar aceeași atitudine cosmică este prevăzută în profețiile biblice și pentru vremea de dinainte de sfârșitul/ transfigurarea lumii.

Această situație a născut dezvoltări poetice splendide în literatura noastră – pe urmele unei îndelungi utilizări în literatura bizantină –, mai întâi în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir (vestita *eleghie trăghicească*) și apoi în lirica lui Eminescu.

Ambii asociază evenimentul cataclismic petrecut în plan spiritual personal (la Eminescu în *Mortua est!*, *Mureșanu* și *Memento mori*, dar urme semnificative ale acestei concepții se văd și în *Melancolie*) cu dizarmonia și dezintegrarea cosmică, preluând și amănuntele menționate de Profeți și metamorfozându-le în propria substanță poetică.

O altă cântare a Triodului descrie tânguirea lui Adam:

Șezut-a Adam în preajma Raiului,
și de goliciunea sa
plângând, se tânguia:
Vai mie, celui ce m-am supus
înșelăciunii celei viclene,

---

[479] Ibidem.

și am fost furat de ea,
și de mărire m-am depărtat.

Vai mie, celui dezbrăcat de nevinovăție
și lăsat în sărăcie.
Ci, o, Raiule,
de acum nu mă voi mai desfăta
întru dulceața Ta.

Nu voi mai vedea
pe Domnul și Dumnezeul și Ziditorul meu;
căci în pământ voi merge,
din care am și fost luat[480].

Dincolo de substanța pur religioasă a acestor compoziții, ne gândim că imnografia ar fi putut oferi un model poetic pentru scriitura neobișnuită a lui Dimitrie Cantemir, pentru *Divan* și *Istoria ieroglifică*. Cu atât mai mult cu cât are în comun cu ea aspectul continuu/ prozaic al textului și absența oricărei semnalări a caracterului imnic/ poetic (formula „versificată" ne aparține), deși lirismul intrinsec, ca și structura poetică a frazelor, ritmată și rimată (în traducere, pentru că în originalul grecesc vorbim de prozodie), sunt evidente.

Însă nu numai tiparul poetic este apropiat. Ne vom opri, mai departe, la un alt exemplu.

---

[480] Ibidem.

Sesizam, cu altă ocazie[481], că relatarea alegorică a Liliacului, din *Istoria ieroglifică*, despre semințele vântului și grăunțele apei din care răsare furtuna pe mare, pornește de la o apoftegmă biblică, de la Osea 8, 7, pe care autorul o menționează în *Divan*.

Am remarcat în *Triod* un text poetic (desigur, nu unicul) care putea oferi sugestii pentru dezvoltarea în sine a alegoriei, așa cum se întâmplă în opera lui Cantemir:

În țară fără de păcat și plină de viață
m-am încrezut
și, semănând păcatul,
cu secera am secerat
spicele lenevirii
și, în loc de snopi,
am grămădit stogurile faptelor mele,
pe care nu le-am și așternut
în aria pocăinței.

Dar Te rog pe Tine,
Cel dinainte de veci,
lucrătorul nostru Dumnezeu,
vântură pleava lucrărilor mele
în vântul milostivirii Tale,
și adună grâu:
iertarea sufletului meu;

---

[481] Gianina Maria-Cristina Piciorus, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 303-304.

închizându-mă în jitnița Ta cea cerească,
și mă mântuiește[482].

Alegoria pleacă de la o parabolă evanghelică, rostită de Sfântul Ioannis Botezătorul:

> „Eu unul vă botez cu apă spre pocăință, dar Cel ce vine după mine este mai puternic decât mine. [...] El are lopata în mână și va curăța aria sa și va aduna grâul în jitniță, iar pleava o va arde cu foc nestins" (Mt. 3, 11-12).

În mod identic procedează și Cantemir. În *Divan*, citează din Osea care numește închinarea la idoli semănare de vânt și culegere de furtună (Osea 8, 7: „Pentru că ei au semănat vânt, vor culege furtună"). Iar în *Istoria ieroglifică*, Cantemir transformă exprimarea metaforică a sentinței biblice într-o povestire alegorico-poetică în care descrie cum se poate secera...furtuna. Reamintim fragmentul ieroglific:

Acestea Moimâța de la Liliac audzind,
dzisă: „Liliacul,
săracul,
vânt samănă și abur va secera,
și în sus scuipând, în obraz îi va cădea".
Liliacul, cuvântul Moimâții, curmând,
dzisă:

---

[482] *Triodul*, op. cit., p. 16.

„De multe ori unii samănă și alții seceră,
precum povestea dulfului cu a corăbiieriului arată”. /…/
Eu, dară, așe în vetrilă boțit
și corabiia fără vânt
(căci mare linește era),
pre valurile moarte săltând,
voroava corăbiieriului cu a dulfului
ascultam.

Dulful ni pe de o parte,
ni pe de altă parte de corabie trecând;
pre gaura ce deasupra capului are
atâta pufniia,
cât stropii apii în corabie
și în obrazul corăbiieriului săriia.
Corăbiieriul dzisă:
„Bre, hei, porc peștit
și pește porcit, dulfe,
aceste pufnete cui, lăudându-te, le arăți?
Au vânt sămănând,
stropii apii în loc de grăunțe arunci?”
Dulful răspunsă: „Adevărat, eu vânt samăn
și stropii în loc de sămânță
în corabie arunc.

Însă pufnetul mieu în furtună întorcându-să,
stropii în gârle curătoare să vor întoarce

(că sămânța vântului și grăunțul apii
moartea corăbii ieste)”.
Corăbiieriul, râdzând, dzisă:
„Vântul a avea sămânță
și marea grăunță
până acmu încă n-am audzit,
macar că cea mai multă viață
în vânturi și în ape
mi-au trecut”.

Dulful dzisă: „Eu vântul am sămănat
și grăunțele apii în corabie am aruncat,
iară cine va săcera
și cine a triera,
vremea va alege
(că precum mehenghiul metalurile
de curate
și de spurcate
ispitește,
așe vremea lucrurile muritorilor
de fericite
și nefericite,
de vrednice
și nevrednice
mai pre urmă ivește)” etc.

Ca și în cazul cântării din *Triod* citate mai sus, Cantemir păstrează termenii fundamentali ai parabolei originale, alegând să o dezvolte într-un context mai larg, fără a părăsi formatul alegoric. Cu toate acestea, alegoria se lămurește prin alegorie, pentru că dezvoltarea parabolelor inițiale este în sensul interpretării, al unei hermeneutici care refuză simplitatea sau expunerea elementară și preferă să îmbrace o formă poetică.

Acest tip de hermeneutică poetică a fost „descoperit" aproape simultan de două personalități literare care domină prima jumătate a secolului al XVIII-lea: Dimitrie Cantemir și Antim Ivireanul. În cazul amândurora trebuie luată în considerare cu seriozitate influența asupra lor (și) a imnografiei (adică a poeziei „clasice" bizantine).

Versuri populare inspirate din *Triod*[483]

Literatura Bisericii nu i-a inspirat însă numai pe autorii culți, pentru a concepe poeme sau o retorică fulminant poetică. Astfel, izgonirea lui Adam din Rai, spre exemplu, a fost transpusă în versuri populare. Și cred că principalul îndemn la versificare l-a constituit existența imnelor din *Triod*[484], la *Duminica izgonirii lui Adam din Rai* – despre *poezia Triodului* am mai scris și altădată[485].

---

[483] Articol publicat online pe 3 martie 2015, aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/03/03/versuri-populare-inspirate-din-triod/.

[484] Tipărit prima dată în românește la 1726. Anterior, avem numai edițiile slavo-române tipărite de Mitrofan la Buzău, în 1697 și 1700. A se vedea Maria Giosanu, *Aspecte lingvistice în Triodul de la 1726*, în *Text și discurs religios*, II, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2010, p. 279-286, *cf.*

http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A72/pdf.

[485] A se vedea:

https://www.teologiepentruazi.ro/2014/03/03/din-poezia-triodului-1/,

https://www.teologiepentruazi.ro/2014/04/07/din-poezia-triodului-2/,

https://www.teologiepentruazi.ro/2014/04/18/din-poezia-triodului-3/,

https://www.teologiepentruazi.ro/2014/04/19/din-poezia-triodului-4/.

Ulterior, am introdus aceste articole în cartea mea, *Studii literare*, vol. I, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 240-266, *cf.*

https://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/29/studii-literare-vol-1/.

Să vedem însă versurile populare pe acest subiect – aproape jumătate din poezia care se numește *Verșu lui Adam*:

Veniț toț cei din Adam,
Și cu fiii lui Avram,
Să cântăm verșuri cu jale
Pentru a lui Adam greșale.
Și pentru a lui izgonire
Jelnica din Rai gonire.

Că îndată cât au greșit,
Domnu din Rai l-au gonit.
Și în poarta Raiului pusă
O pară de foc nestânsă.

Adam văzindu-să pă sine
Lepădat de atâtă bine
Tare începu a plânje
Și cătră Eva a zice:

O, amar, Evo, și ție!
Că tu îmi făcuși aceasta mie:
Că pre tine te ascultaș
Sfânta poruncă călcaș;

Care pentru o mâncare
Sânt pedepsit așa tare.
Că acum mă bucuram
Întru slava ce eram.

Pentru aceaea, Doamne sfinte!
Fie-Ț[i] de noi aminte,
Nu ne de tot lepăda,
Fiind noi zidirea Ta.

Și fie-(Ț[i]) de mine milă
De am și greșit de silă.
Doamne, eu am greșit Ție
Iar pentru a mea soție
Să nu fiu până în sfârșit
Așa tare părăsit.

Raiule! grădină dulce
De aici nu m-aș măi duce.
De dulceața poamelor,
De mirosul florilor,
Pentru dulceața din tine
O, amărâtul de mine!

Că unde îmi aduc aminte
De a tale și multe sfinte,
Lacrămile mă coprind iară
Aprinzându-mă cu pară.

Domnul cel prea Sfânt văzând
Prea Adam așa plângând,
Trimițând al său cuvânt
Pre un Înger al Său sfânt.

Și către Adam zicând:
„Taci, Adame! nu mai plânge

Măcar de ai și greșit
Nu te-am de tot părăsât.

Dar de-acum vei câștiga
Toate cu sudoarea ta.
Lucrând tu pământ cu trudă
Și cu osteneală crudă.

Murind cu amară moarte
Precum și fiearăle toate.
Tu, Evo, întăi ai greșit
Pre Adam l-ai prilostit [înșelat].

Și din toate ai luat,
Și și lui Adam i-ai dat:
Și tu când vei naște prunci
Atunci să ai grele munci.

Dar vei fi bărbatului
Săpt toată ascultarea lui".
Evii încă i-au dat aminte
Cum să-ș facă îmbrăcăminte[486].

Reamintim câteva din imnele din *Triod*, din Duminica la care am făcut referire:

---

[486] A se vedea: M. Gaster, *Studii de folclor comparat*, ediție îngrijită, prefață și note de Petre Florea, Ed. Saeculum I. O., București, 2003, p. 123-124.

Poeziile populare le-a descoperit Gaster în două manuscrise pe care le avea de la Aron Densușianu.

Făcătorul meu, Domnul, luând țărână din pământ
și însuflețindu-mă cu suflare de viață,
m-a înviat și m-a cinstit a fi stăpânitor pe pământ
tuturor celor văzute, și locuitor împreună cu Îngerii.
Iar Satana înșelătorul, lucrând cu șarpele
ca printr-o unealtă, m-a amăgit prin mâncare
și de mărirea lui Dumnezeu m-a osebit
și m-a dat morții celei mai de dedesupt în pământ.
Ci Tu, ca un Stăpân și îndurat, iarăși mă cheamă.

De veșmântul cel de Dumnezeu țesut
m-am dezbrăcat eu, ticălosul,
prin sfatul vrăjmașului, neascultând
porunca Ta cea dumnezeiască, Doamne.
Și m-am îmbrăcat acum cu frunze de smochin
și cu haine de piele;
căci m-am osândit a mânca prin sudori
pâine cu muncă;
pământul a fost blestemat
să-mi rodească spini și pălămidă.
Ci Tu, Cel ce Te-ai întrupat din Fecioară
în anii cei de apoi,
cheamă-mă, iarăși adu-mă în Rai.

Raiule preacinstite, podoaba cea frumoasă,
locașul cel de Dumnezeu zidit,
veselia cea nesfârșită și desfătarea,
mărirea Drepților, frumusețea Profeților
și sălășluirea Sfinților,
cu sunetul frunzelor tale roagă pe Ziditorul tuturor,
să-mi deschidă ușile pe care

cu neascultarea le-am închis;
și să mă învrednicesc a mă împărtăși
de pomul vieții și al bucuriei,
cu care mai înainte întru tine m-am desfătat.

Adam a fost scos din Rai pentru neascultare
și de la desfătare a fost lepădat, amăgit fiind
de vorbele femeii, și gol a șezut în preajma locului,
tânguindu-se: vai mie! Deci să ne sârguim toți
să primim vremea Postului, supunându-ne
evangheliceștilor rânduieli; ca prin ele
făcându-ne plăcuți lui Hristos,
să dobândim iarăși sălășluirea Raiului.

Șezut-a Adam în preajma Raiului,
și de goliciunea sa plângând, se tânguia:
Vai mie, celui ce m-am supus
înșelăciunii celei viclene,
și am fost furat de ea și de mărire m-am depărtat.
Vai mie, celui dezbrăcat de nevinovăție
și lăsat în sărăcie.
Ci, o Raiule, de acum nu mă voi mai desfăta
întru dulceața ta.
Nu voi mai vedea pe Domnul și Dumnezeul
și Ziditorul meu;
căci în pământ voi merge, din care am și fost luat.
Milostive îndurate, strig către Tine:
Miluiește-mă pe mine, cel ce am căzut.

Scos a fost Adam din Rai pentru mâncare;
pentru aceasta și șezând în preajma lui,

plângea tânguindu-se
și cu glas de umilință zicea:
Vai mie, ce am pătimit eu ticălosul!
O poruncă am călcat, a Stăpânului meu,
și de tot binele m-am lipsit.
Raiule preasfinte, care ai fost sădit pentru mine
și prin Eva ai fost încuiat,
roagă pe Cel ce te-a făcut pe tine
și [Care și] pe mine m-a zidit,
ca să mă satur de florile tale.
Pentru aceasta și Mântuitorul către dânsul a zis:
Zidirea mea nu vreau să piară,
ci vreau să se mântuiască
și la cunoștința adevărului să vină.
Că pe cel ce vine la Mine nu-l voi goni afară.

Pentru bogăția bunătăților,
Tu ai sădit, Ziditorule și Doamne,
desfătarea Raiului în Eden,
poruncindu-mi să mă desfătez întru roadele
cele frumoase, veselitoare și nestricăcioase.

Vai mie, ticălosul meu suflet,
că ai luat învoire de la Dumnezeu
să te îndestulezi de cele ce sunt în Eden
și ți s-a poruncit să nu mănânci
din rodul cunoștinței [binelui și răului].
Pentru ce ai călcat legea lui Dumnezeu?

Șarpele cel viclean oarecând
pizmuind cinstea mea,

a șoptit în urechile Evei cu înșelăciune;
de care eu amăgindu-mă, vai mie,
m-am lepădat din adunarea vieții.

Plângeți-mă, cete îngerești,
frumusețile Raiului
și podoaba plantelor celor de acolo,
pe mine, cel înșelat rău
și de la Dumnezeu depărtat.

Livadă fericită, pomi sădiți
de Dumnezeu, frumuseți ale Raiului,
acum vărsați lacrimi din frunze
ca din niște ochi,
pentru mine cel golit și înstrăinat
de mărirea lui Dumnezeu.

Nu te voi mai vedea, nici mă voi mai bucura
de preadulcea și dumnezeiasca strălucire a ta,
preacinstite Raiule;
că gol la pământ am fost lepădat,
mâniind pe Făcătorul meu.

Șezut-a Adam atunci
în preajma desfătării Raiului și a plâns
și, cu mâinile bătându-și fața, zicea:
Îndurate, miluiește-mă pe mine cel căzut.

Simte durere, Raiule,
împreună cu lucrătorul care a sărăcit
și, cu sunetul frunzelor tale,

roagă pe Făcătorul să nu-ți încuie ușa.
Îndurate, miluiește-mă pe mine, cel căzut[487].

Iată și o altă variantă, intitulată *Verșul lui Adam*, din același manuscris studiat de Gaster:

Până n-au greșit Adam
În păcat nu eram
O, ticăloși[i] de noi!

Iar Adam dacă au greșit
Domnul din Rai l-au izgonit
Șezând la poartă și plângând
Și din gură așa grăind:

Că afară mă aflai
Dintru tine, dulce Rai!
O, vai, copaci roditori
Câmp împodobit cu flori!

O vai, curate izvoară
Și munți cu vânturi ușoare.
O, vai, lucruri de odihnă
Și zăpoade [văi] cu lumină[488].

---

[487] *Cf*. *Triodul*, Ed. IBMBOR, București, 2000, p. 99-104.

[488] Strofă inspirată, poate, din *Cazania* Sfântului Varlaam, în care se spune că în Rai, pentru Sfinți, „sâmt paturi de odihnă veacinică cu lumină așternute". Și că „Raiul iaste zidit de Dumnădzău sus la răsărit pre munți înalți și frumoși, unde-s vânturi vesele, nice foarte calde, nice foarte răci, și văzduh luminat". *Cf*. Varlaam, *Opere*, alcătuire, transcriere a textelor, note și comentarii, glosar și bibliografie de Manole Neagu, Ed. Hyperion, Chișinău, 1991, p. 95, 268.

O, vai, râuri de mult bine
Dumnezău cu voi rămâne.
O, grădină luminoasă
Cu lumină mângăoasă.

Iar Dumnezău așa grăind
Glas către dânsul zicând:
Adame, nu te jelui
Că Eu te voi milui

Și ce tu ai fost pierdut
Iar-ț va fi dăruit[:]
Acest loc de odihnă!
Din inimă el suspină […]

Dânsul zice foarte tare
Cu plânjele fo[a]rte mare[:]
O, ticălosul, Doamne, de mine!
Cum să nu plâng eu cătră Tine?

Că eu porunca o am călcat
Care mi-o ai fost dat.
Că șarpele au învitat
Pre Eva o au înșălat,

Din pom străin am mâncat
Și-amândoi goli ne-am aflat;
Pentru a Evii neascultare
Ne-am lipsit din desfătare.

Pentru o mâncare amară
Ne scoasă din Rai afară.
Pentru o rea sfătuire
Lipsiț[i] de atâta mărire!

Iar Raiu așa grăi.
Adame! nu te jelui.
Mai bine te du de la mine
Că n-ai slujit mie bine.

Adam din suflet jemând
Grăind cu jale plângând:
O, Raiule! polată frumoasă!
Cu lumină mângăoasă!

Raiule! grădină dulce
Eu nu mă îndur a mă duce[489],
De glasul Îngerilor,
De vorba păsărelor,

---

[489] Există un cântec popular foarte cunoscut, *Doina*, cules de Vasile Alecsandri, care începe așa: „Doină, doină, cântic dulce!/ Când te-aud nu m-aș mai duce!/ Doină, doină, viers cu foc!/ Când răsuni eu stau în loc./ Bate vânt de primăvară [primăvara ca anotimp al Învierii Domnului și al reînvierii cosmice],/ Eu cânt doina pe afară,/ De mă-ngân cu florile/ Și privighetorile". Și eu înclin să cred că autorul popular a fost inspirat de această cântare reformulată după cântările *Triodului*: „Raiule! grădină dulce/ Eu nu mă îndur a mă duce/ De glasul Îngerilor,/ De vorba păsărelor,/ De mirosul florilor,/ De zvonul albinelor". Iubirea românilor pentru codri și pentru elementele naturii a fost determinată în mod covârșitor de conștiința lor religioasă ortodoxă.

De mirosul florilor,
De zvonul albinelor,
De zgomotul Sfinților
De mărirea Drepțâlor[490].

Iar dintr-un alt manuscris, care conține *cântece de stea*:

Iară Adam au răspuns lui [Raiului]:
– Am greșit Părintelui.
O Rai! Rai! prea sfânt
Pentru mine ai fost zidit.

Acum văz că sânt lipsit,
Cu urgie pedepsit!
Și cu glas de jali plânsă,
Apoi către Eva zisă:

Ah! amar, Evo, și ție!
Tu-mi făcuși aceasta mii.
De mă lipsiiu de viiați,
Și di[n] a Raiului dulceați. [...]

Și au rămas Adam afară,
Cu rușine și cu ocară.
Și văzându-se cu piele,
Neavând nicio mângăere.

*

[490] *Cf.* M. Gaster, *Studii de folclor comparat*, op. cit., p. 125-126.

Oh! Vai de mine, Rai!
Cum de tine mă (di)spărțai.
Pre acest pământ blestemat
Din care am fost luat.

Că am fost îngrădit cu bine,
Acum mă dispart de tine.
Și voi ave multe durori
Mâncând pâine cu sudori.

Și grijă din toate părți
Întru ale lumii răutăț[i].
O, viiața me cea din Rai!
Eu spre moarte o scăpai.

Dacă nu m-am socotit,
Lui Dumnezău am greșit.
Puțină poruncă mi-au dat
Și curând o am scăpat.

Și foarte rău m-am înșelat
Pre Eva de-am ascultat.
La acest pom oprit
La dânsul dacă am venit

Dintr-însul dacă am gustat,
Eu gol m-am aflat.
Frunză de smochin luai
Și pre trup mă îmbrăcai.

Domnul afară mă scoasă,
În lume[a] cea păcătoasă [etc.][491]...

[491] *Cf*. Idem, p. 148-149.

BIBLIOTECA
Teologie pentru azi

1. *Acatistul Nunții* (35 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/01/acatistul-nuntii/

2. *Troparul, Condacul și Acatistul Fericitului Serafim Rose al Platinei* (20 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/01/troparulcondacul-si-acatistul-fericitului-serafim-rose-al-platinei/

3. *Lumea postmodernă și depersonalizarea omului* (335 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/01/lumea-postmoderna-si-depersonalizarea-omului/

4. *Viața lui Adam și a Evei* (27 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/03/viata-lui-adam-si-a-evei/

5. *Teologia îndumnezeirii* (202 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/03/teologia-indumnezeirii/

6. *Twitter pentru azi (vol. 1)* (32 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/04/twitter-pentru-azi-vol-1-2009/

7. *Bucuria comuniunii (vol. 1)* (280 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/06/bucuria-comuniunii-vol-1/

8. *Pelerina Egeria și Cultul ortodox* (60 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/07/pelerina-egeria-si-cultul-ortodox/

9. *Biblia Satanică* (157 pagini), ca text auxiliar al cărții: *Lumea postmodernă și depersonalizarea omului*.
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/12/biblia-satanica-editie-exclusiv-online-ro/

10. *Traduceri patristice (vol. 1)* (73 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/19/traduceri-patristice-vol-1-2009/

11. *Bucuria comuniunii (vol. 2)* (309 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/26/bucuria-comuniunii-vol-2/

12. *Fragmentarium (vol. 1)* (126 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/26/fragmentarium-vol-1/

13. *Nichita Stănescu. Fenomenul limbii poezești* (disertație de master) (155 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/26/nichita-stanescu-fenomenul-limbii-poezesti/

14. Sfântul Sfințit Mucenic Irineu al Lyonului, *Contra ereziilor (vol. 1)* (341 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/03/sfantul-sfintit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-1/

15. *Bucuria comuniunii (vol. 3)* (248 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/07/bucuria-comuniunii-vol-3/

16. *Teologia vederii lui Dumnezeu* (252 pagini): introducere la teza doctorală:
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/18/teologia-vederii-lui-dumnezeu/

17. *Vederea lui Dumnezeu în teologia Sfântului Simeon Noul Teolog* (teză doctorală) (287 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/18/vederea-lui-dumnezeu-in-teologia-sfantului-simeon-noul-teolog/

18. Sfântul Sfințit Mucenic Irineu al Lyonului, *Contra ereziilor (vol. 2)* (457 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/23/sfantul-sfintit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-2/

19. *Bucuria comuniunii (vol. 4)* (449 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/12/12/bucuria-comuniunii-vol-4/

20. *Bucuria comuniunii (vol. 5)* (366 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/01/02/bucuria-comuniunii-vol-5/

21. *Fragmentarium (vol. 2)* (270 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/01/13/fragmentarium-vol-2/

22. *Cuvinte cu amândouă mâinile* (82 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/01/21/cuvinte-cu-amandoua-mainile-2010/

23. *Bucuria comuniunii (vol. 6)* (144 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/02/11/bucuria-comuniunii-vol-6/

24. *Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, Opere complete (vol. 1)* (377 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/03/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-1/

25. *Antim Ivireanul: avangarda literară a Para- disului. Viața și Opera (teză doctorală)* (561 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/

26. *Aspecte dogmatice ale imnologiei ortodoxe. Săptămâna Patimilor și Săptămâna Luminată* (teză de licență) (212 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/23/saptamana-patimilor-si-saptamana-luminata-teza-de-licenta-2010/

27. *Bucuria comuniunii (vol. 7)* (315 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/01/bucuria-comuniunii-vol-7/

28. *Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, Opere complete (vol. 2)* (128 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/12/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-2/

29. *Bucuria comuniunii (vol. 8)* (382 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/29/bucuria-comuniunii-vol-8/

30. *Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, Opere complete (vol. 3)* (191 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/05/06/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-3/

31. *Epilog la lumea veche (I. 1)* (506 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/05/14/epilog-la-lumea-veche-i-1/

32. *Twitter pentru azi (vol. 2)* (35 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/05/25/twitter-pentru-azi-vol-2-2010/

33. *Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, Opere complete (vol. 4)* (388 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/05/30/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-4/

34. *Epilog la lumea veche (I. 2)* (378 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/04/epilog-la-lumea-veche-i-2/

35. *Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, Opere complete (vol. 5)* (175 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/06/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-5/

36. *Teologia mântuirii la Sfântul Marcu Ascetul* (disertație de master) (154 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/09/teologia-mantuirii-la-sfantul-marcu-ascetul-2010/

37. *Bucuria comuniunii (vol. 9)* (188 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/20/bucuria-comuniunii-vol-9/

38. *Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, Opere complete (vol. 6)* (130 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/27/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-6/

39. *Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, Opere complete (vol. 7)* (76 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/30/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-7/

40. Sfântul Epifanie al Salaminei, *Despre măsuri și greutăți și numere și alte lucruri care sunt în Dumnezeieștile Scripturi* (100 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/07/16/sfantul-epifanie-al-salaminei-despre-masuri-si-greutati-2010/

41. PS. Acad. Melchisedec Ștefănescu, *Viața și Scrierile lui Grigorie Țamblac* (adaptare a textului ed. din 1884) (138 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/08/21/ps-acad-melchisedec-stefanescu-viata-si-scrierile-lui-grigorie-tamblac-versiune-adaptata2010/

42. Sfântul Sfințit Mucenic Antim Ivireanul, *Sfătuiri creștine-politice* (text adaptat) (33 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/08/29/sfantul-antim-ivireanul-sfatuiri-crestine-politice-2010/

43. Sfântul Varlaam al Moldovei, *Răspunsul împotriva Catehismului calvin* (text adaptat) (52 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/09/22/sfantul-varlaam-al-moldovei-raspunsul-impotriva-catehismului-calvin-2010/

44. *Traduceri patristice (vol. 2)* (347 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/10/06/traduceri-patristice-vol-2/

45. PS Damaschin Dascălul, *Învățături pentru șapte Taine* (text transliterat și adaptat) (27 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/10/26/ps-damaschin-dascalul-invataturi-pentru-sapte-taine-2010/

46. Dorin Streinu, *Opere alese, vol. I, Despre mine însumi (Jurnal de scriitor. Fragmente)* (526 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/12/12/dorin-streinu-opere-alese-vol-i-2010/

47. *Traduceri patristice (vol. 3)* (288 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/01/02/traduceri-patristice-vol-3/

48. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 2)* (160 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/01/07/dorin-streinu-opere-alese-vol-2/

49. *Epilog la lumea veche (I. 3)* (256 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/01/08/epilog-la-lumea-veche-i-3/

50. *Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă (vol. 1)* (237 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/01/31/studii-de-teologie-dogmatica-ortodoxa-vol-1/

51. *Cuvintele duhovnicești (vol. 1)* (390 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/02/12/cuvintele-duhovnicesti-vol-1/

52. *Bucuria vine de departe* (carte dialogică cu Prof. Otilia Kloos) (55 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/03/21/bucuria-vine-de-departe-2011/

53. *Cuvintele duhovnicești (vol. 2)* (558 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/03/26/cuvintele-duhovnicesti-vol-2/

54. *A vedea și a fi văzut (vol. 1)* (460 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2011/04/16/a-vedea-si-a-fi-vazut-vol-1/

55. *Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, Opere complete (vol. 8)* (549 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/06/06/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-8/

56. *Praedicationes (vol. 1)* (199 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/06/20/praedicationes-vol-1/

57. *Twitter pentru azi (vol. 3)* (26 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/07/31/twitter-pentru-azi-vol-3/

58. *Evanghelia după Matei* (112 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/11/evanghelia-dupa-matei/

59. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 3)* (214 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/10/30/dorin-streinu-opere-alese-vol-3/

60. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 4)* (129 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/11/05/dorin-streinu-opere-alese-vol-4/

61. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 5)* (283 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/11/21/dorin-streinu-opere-alese-vol-5/

62. *Studii de poezie pașoptistă* (82 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2011/11/28/studii-de-poezie-pasoptista-2011/

63. *Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, Opere complete (vol. 9)* (225 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2011/12/16/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-9/

64. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 6)* (209 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/01/14/dorin-streinu-opere-alese-vol-6/

65. *Statistici. Concluzii. Sublinieri. Lucruri văzute de-aproape* (121 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/02/18/statistici-concluzii-sublinieri-lucruri-vazute-de-aproape/

66. *Predicile din Săptămâna Mare* (25 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/04/13/predicile-din-saptamana-mare/

67. *Despre omul Împărăției* (190 pagini). Este al 10-lea volum și ultimul al *Operelor complete* ale Fericitului Ilie văzătorul de Dumnezeu.

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/05/29/despre-omul-imparatiei/

68. *Țiganiada: tradiție și inovație. Aventura scriiturii și canonul literar românesc* (111 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/07/19/tiganiada-traditie-si-inovatie/

69. *Praedicationes (vol. 2)* (253 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2012/08/07/praedicationes-vol-2/

70. *Twitter pentru azi (vol. 4)* (30 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2012/10/10/twitter-pentru-azi-vol-4/

71. *Istoria începe de oriunde o privești (vol. 1)* (251 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2012/11/21/istoria-incepe-de-oriunde-o-privesti-vol-1/

72. *Praedicationes (vol. 3)* (337 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2012/12/10/praedicationes-vol-3/

73. *Epilog la lumea veche (I. 4)* (247 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2012/12/22/epilog-la-lumea-veche-i-4/

74. *Praedicationes (vol. 4)* (352 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/01/09/praedicationes-vol-4/

75. *Praedicationes (vol. 5)* (366 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/01/27/praedicationes-vol-5/

76. *Istoria începe de oriunde o privești (vol. 2)* (261 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/03/07/istoria-incepe-de-oriunde-o-privesti-vol-2/

77. *Praedicationes (vol. 6)* (308 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/03/29/praedicationes-vol-6/

78. *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română (vol. 1)* (228 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/

79. *Istoria începe de oriunde o privești (vol. 3)* (308 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/07/31/istoria-incepe-de-oriunde-o-privesti-vol-3/

80. *Bucuria comuniunii (vol. 10)* (356 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/09/21/bucuria-comuniunii-vol-10/

81. Dorin Streinu, *Opere alese* (vol. 7) (241 pa- gini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/09/23/dorin-streinu-opere-alese-vol-7/

82. *Vorbiri de Facebook (vol. 1)* (508 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/10/20/vorbiri-de-facebook-vol-1/

83. *Epilog la lumea veche I. 1 (ediția a doua)* (862 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/

84. *Praedicationes (vol. 7)* (619 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/16/praedicationes-vol-7/

85. *Bucuria comuniunii (vol. 11)* (361 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/31/bucuria-comuniunii-vol-11/

86. *Atenție teologică* (216 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/03/04/atentie-teologica/

87. *Interviuri de conștiință [vol. 1]* (367 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/04/21/interviuri-de-constiinta-vol-1/

88. *Twitter pentru azi (vol. 5)* (59 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/05/21/twitter-pentru-azi-vol-5/

89. *Vezi ceea ce ești (vol. 1)* (80 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/05/24/vezi-ceea-ce-esti-vol-1/

90. *Fragmentarium (vol. 3)* (388 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/05/26/fragmentarium-vol-3/

91. *Vezi ceea ce ești (vol. 2)* (94 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/02/vezi-ceea-ce-esti-vol-2/

92. *Trei poeți și-un început de secol* (280 pa- gini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/13/trei-poeti-si-un-inceput-de-secol/

93. *Vezi ceea ce ești (vol. 3)* (99 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/20/vezi-ceea-ce-esti-vol-3/

94. *Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă (vol. 2)* (305 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/25/studii-de-teologie-dogmatica-ortodoxa-vol-2/

95. *Studii literare (vol. 1)* (447 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/29/studii-literare-vol-1/

96. *Vezi ceea ce ești (vol. 4)* (101 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/07/05/vezi-ceea-ce-esti-vol-4/

97. *Traduceri patristice (vol. 4)* (427 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/07/10/traduceri-patristice-vol-4/

98. *Praedicationes (vol. 8)* (510 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/08/15/praedicationes-vol-8/

99. *The Sight of God in the Theology of Saint Symeon the New Theologian* (first book in english; my doctoral thesis) (499 pages)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/09/15/the-sight-of-god-in-the-theology-of-saint-symeon-the-new-theologian/

100. *Vorbiri de Facebook (vol. 2)* (393 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/07/vorbiri-de-facebook-vol-2/

101. *Istoria începe de oriunde o privești (vol. 4)* (441 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/20/istoria-incepe-de-oriunde-o-privesti-vol-4/

102. *Mâncăruri românești cu gust* (27 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/27/mancaruri-romanesti-cu-gust/

103. *Acatistul Sfinților pomeniți pe 31 octombrie* (27 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/29/acatistul-sfintilor-pomeniti-pe-31-octombrie/

104. *Studiu despre Viața Sfântului Macarie Romanul* (68 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/31/studiu-despre-viata-sfantului-macarie-romanul/

105. *Fragmentarium [vol. 4]* (502 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/11/29/fragmentarium-vol-4/

106. *Luceafărul. Comentariu literar* (156 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2014/12/18/luceafarul-comentariu-literar/

107. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 8)* (216 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/12/30/dorin-streinu-opere-alese-vol-8/

108. *Creatori de limbă și de viziune poetică [vol. 2. 1]* (283 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/08/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-vol-2-1/

109. Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru Popescu, *Dumnezeu e viu și prezent în lume prin slava Sa* (132 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/15/dumnezeu-e-viu-si-prezent-in-lume-prin-slava-sa/

110. Sfântul Apostol Pavel, *Epistola către Efeseni* (26 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/20/epistola-catre-efeseni/

111. *Cartea Sfântului Profet Ionas* (13 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/21/cartea-sfantului-profet-ionas/

112. *Cele 3 Epistole catolice ale Sfântului Apostol Ioannis* (25 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/23/cele-3-epistole-catolice-ale-sfantului-apostol-ioannis/

113. *Epistola catolică a Sfântului Apostol Iacovos, fratele Domnului* (20 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/30/epistola-catolica-a-sfantului-apostol-iacovos-fratele-domnului/

114. *Cartea Sfântului Profet Ioil* (17 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/02/04/cartea-sfantului-profet-ioil/

115. *Cărțile Sfinților Profeți Avdiu și Angheos* (16 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/02/10/cartile-sfintilor-profeti-avdiu-si-angheos/

116. *Epistola către Filippeni a Sfântului Apostol Pavlos* (19 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/02/13/epistola-catre-filippeni-a-sfantului-apostol-pavlos/

117. *Cântarea Cântărilor* (40 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/02/18/cantarea-cantarilor/

118. *Evanghelia după Marcos* (130 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/03/22/evanghelia-dupa-marcos/

119. *Epilog la lumea veche I. 2 (ediția a doua)* (952 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/05/16/epilog-la-lumea-veche-i-2-editia-a-doua/

120. *Teologia Dogmatică Ortodoxă (vol. 1)* (397 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/06/12/teologia-dogmatica-ortodoxa-vol-1/

121. *Praedicationes (vol. 9)* (675 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/06/29/praedicationes-vol-9/

122. *Creatori de limbă și de viziune poetică [vol. 2. 2]* (303 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/07/07/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-vol-2-2/

123. *Cartea Sfântului Profet Naum* (14 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/09/09/cartea-sfantului-profet-naum/

124. *Epistola către Galatei* (25 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/10/10/epistola-catre-galatei/

125. *Cartea Sfântului Profet Amvacum* (14 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/10/21/cartea-sfantului-profet-amvacum/

126. *Epistola către Colossei* (20 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/11/08/epistola-catre-colossei/

127. *Eminescu: între modernitate și tradiție.Importanța tradiției literare și spirituale românești pentru viziunea romantică eminesciană* (teză postdoctorală) (884 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/11/16/eminescu-intre-modernitate-si-traditie/

128. *Traduceri patristice (vol. 5)* (455 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/12/06/traduceri-patristice-vol-5/

129. *Istoria începe de oriunde o privești (vol. 5)* (289 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/01/12/istoria-incepe-de-oriunde-o-privesti-vol-5/

130. *Praedicationes (vol. 10)* (627 de pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/01/23/praedicationes-vol-10/

131. *Twitter pentru azi (vol. 6)* (100 de pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/03/22/twitter-pentru-azi-vol-6/

132. *Vorbiri de Facebook (vol. 3)* (190 de pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/03/22/vorbiri-de-facebook-vol-3/

133. *Evanghelia după Ioannis* (129 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/05/10/evanghelia-dupa-ioannis/

134. *Cartea Sfântului Profet Sofonias* (32 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/05/10/cartea-sfantului-profet-sofonias/

135. *11 elegii (comentariu literar)* (157 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/06/15/11-elegii-comentariu-literar/

136. *Epistola întâia către Timoteos* (41 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/06/15/epistola-intaia-catre-timoteos/

137. *Epistola a doua către Timoteos* (37 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/06/15/epistola-a-doua-catre-timoteos/

138. *Despre nimic* (conferință online) (54 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/07/27/despre-nimic-conferinta-online/

139. *Cântările* (57 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/08/12/cantarile/

140. Sfântul Sfințit Mucenic Antim Ivireanul, *Didahiile* (prima ediție actualizată) (350 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/08/25/sfantul-sfintit-mucenic-antim-ivireanul-didahiile-prima-editie-actualizata/

141. *Praedicationes (vol. 11)* (698 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/10/19/praedicationes-vol-11/

142. *Parimiele lui Salomon* (117 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2016/10/29/parimiele-lui-salomon/

143. *Studii literare* (vol. 2) (162 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/11/05/studii-literare-vol-2/

144. *Epilog la lumea veche, vol. I. 5. Emil Botta* (239 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/11/21/epilog-la-lumea-veche-vol-i-5-emil-botta/

145. Sfântul Împărat Salomon, *Ecclisiastis* (59 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/11/23/ecclisiastis/

146. *Mântuirea este eclesială* (conferință online) (54 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/12/19/mantuirea-este-eclesiala-conferinta-online/

147. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 9)* (270 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/01/20/dorin-streinu-opere-alese-vol-9/

148. *Praedicationes (vol. 12)* (571 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/02/11/praedicationes-vol-12/

149. *Psalmii* (ediția LXX) (329 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/03/04/psalmii-editia-lxx/

150. *Psalmii liturgici* (299 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2017/03/05/psalmii-liturgici/

151. *Epilog la lumea veche (vol. I. 6). Nichita Stănescu* (759 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/06/01/epilog-la-lumea-veche-vol-i-6-nichita-stanescu/

152. *Praedicationes (vol. 13)* (530 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/07/10/praedicationes-vol-13/.

153. *Twitter pentru azi (vol. 7)* (254 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/08/30/twitter-pentru-azi-vol-7/.

154. *Epilog la lumea veche, vol. I. 3* (ediția a doua) (699 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/10/02/epilog-la-lumea-veche-vol-i-3-editia-a-doua/.

155. *Cartea Sfântului Profet Iov* (144 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/10/03/cartea-sfantului-profet-iov/.

156. *Studii literare* (vol. 3) (157 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/10/23/studii-literare-vol-3/.

157. *Maturizarea poeziei* (173 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/11/05/maturizarea-poeziei/.

158. *Înțelepciunea lui Salomon* (86 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/12/16/intelepciunea-lui-salomon/.

159. *Viețile Sfinților (vol. I)* (461 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/03/16/vietile-sfintilor-vol-i/

160. *Vorbiri de Facebook (vol. 4)* (337 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/03/22/vorbiri-de-facebook-vol-4/

161. *Praedicationes (vol. 14)* (658 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/05/02/praedicationes-vol-14/

162. *Întrebări și răspunsuri teologice (vol. 1)* (319 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/06/18/intrebari-si-raspunsuri-teologice-vol-1/

163. *Studii literare (vol. 4)* (326 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/07/01/studii-literare-vol-4/

164. *Înțelepciunea lui Sirah* (192 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/10/04/intelepciunea-lui-sirah/

165. *Înțelepciunea lui Sirah (ediția liturgică)* (151 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/12/08/intelepciunea-lui-sirah-editia-liturgica/

166. *În ajutorul tău* (151 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/12/10/in-ajutorul-tau/

167. *Twitter pentru azi (vol. 8)* (127 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/12/16/twitter-pentru-azi-vol-8/

168. *Studii literare (vol. 5)* (184 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/12/16/studii-literare-vol-5/

169. *Psalmii lui Salomon (ediția științifică)* (71 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/01/20/psalmii-lui-salomon-editia-stiintifica/

170. *Psalmii lui Salomon (ediția liturgică)* (62 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/01/22/psalmii-lui-salomon-editia-liturgica/

171. *Studii literare (vol. 6)* (105 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/03/21/studii-literare-vol-6/

172. *Evanghelia după Lucas* (173 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/04/11/evanghelia-dupa-lucas/

173. *Evanghelia după Lucas (ediția liturgică)* (133 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/05/22/evanghelia-dupa-lucas-editia-liturgica/

174. *Epistola către Evrei* (69 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/05/24/epistola-catre-evrei/

175. *Cartea Sfântului Profet Osie* (59 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/05/27/cartea-sfantului-profet-osie/

176. *Vorbiri de Facebook (vol. 5)* (423 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/05/29/vorbiri-de-facebook-vol-5/

177. *Cartea Sfântului Profet Amos* (49 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/06/05/cartea-sfantului-profet-amos/

178. *Geneza creștină în opera lui Eminescu* (157 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/06/15/geneza-crestina-in-opera-lui-eminescu/

179. *Cartea Sfântului Profet Miheas* (45 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/07/02/cartea-sfantului-profet-miheas/

180. *Praedicationes (vol. 15)* (741 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/07/11/praedicationes-vol-15/

181. *Cartea Sfântului Profet Zaharias* (63 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/08/31/cartea-sfantului-profet-zaharias/

182. *Cartea Sfântului Profet Malahias* (37 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/09/06/cartea-sfantului-profet-malahias/

183. *Teologia Dogmatică Ortodoxă (vol. 2)* (289 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/12/23/teologia-dogmatica-ortodoxa-vol-2/

Cuprins

Începuturile poeziei românești

Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș